Буда

ЭРТКЕН ТӨРҮМЕЛДЕР ТӨӨГҮЛЕРИ

ДЖАТАКАЛАР

86.3
Б 90

БУДДА

ЭРТКЕН ТӨРҮМЕЛДЕР ТӨӨГҮЛЕРИ

Джатакалар

НАЦИОНАЛЬНАЯ
БИБЛИОТЕКА
РЕСПУБЛИКИ ТЫВА
ИМ. А.С.ПУШКИНА

ТЫВАНЫҢ Ю.Ш. КЮНЗЕГЕШ АТТЫГ
НОМ ҮНДҮРЕР ЧЕРИ
КЫЗЫЛ — 2010

ББК 86.2
Б 90

Орус дылдан очулгазы *Н. Кууларныы*

ISBN 5-7655-0666-6
© М., Издательство «ЭКСМО-Пресс», 2001
© М., Издательство
«Художественная литература», 1979
© Куулар Н.Ш., перевод, 2010
© Тувинское книжное издательство, 2010

ЭГЕ СӨС

Буддизм, ооң өөредии сөөлгү чүс чылда хөй-ле тайылбырлакчыларлыг, талалакчыларлыг, чаартыкчыларлыг болгаш эдеринчилерлиг апарган. Бүгү делегейде аңаа сонуургал улгатканын ол чүүл көргүзүп турар. Тыва дылда база-ла сарыг шажын талазы-биле хөй санныг, колдуунда тибет башкыларның ажылдарының очулгалары болур, чаа үндүрүлгелер тыптып кээп, чоннуң улуг сонуургалын өөскүдүп, чүдүлгевистиң алыс ужур-утказын билип аарынга дузалап турар. Эрте-бурунгу алыс шынны амгы үениң сонуурганчыг утка тайылбыры-биле илередири чаагай сеткилдиг сорулга болуру маргыш чок. Ындыг-даа болза, өйлеп-өйлеп эге үндезинче эглип кээп, эрги алыс шынны сөөлзүреди немээн каъттардан, шыргай аргага тывылган билдинмес бурганның дүрзүзүн ораай үнген үнүштерден болгаш үениң чиңгис шывыындан аштаары дег кылдыр арыглаары канчап-даа артык эвес.

«Дхаммапада» дээрге Эрте-бурунгу Индияга чыып тургускан буддизмниң үндезини «Үш Арык» азы «Трипитакаже» кирип турар Будданың бодунуң мерген сөстери болур. А джатакалар азы «Эрткен төрүмелдер төөгүлери» дээрге индий литератураның эң эрте-бурунгу тураскаалдарының бирээзи болур. Индий аас чогаалындан үндезилеттинген тоолдар, баснялар болгаш солун чугаалар сөөлүнде барып уран-чечен угаадыглар (притчалар) болуп хевирлеттингеш, буддисчи канонче кире берген. Мурнуу Шри-Ланкага хевирлеттинген джатакалардан аңгыда, соңгу Махаяна-биле холбаалыг джатакалар чыындызы база бар турган. Бо чыындыже соңгудаа, мурнуу-даа джатакалар чыындыларындан очулгаларны киирген. Джатакалар дээрге-ле Будданың эмге-тикчок төрүмелдерин сактып келгеш, дыңнакчыларны мөзү-бүдүш аайы-биле сургаар дээш, чугаалап берип турары төөгүлер болур. Будда бо делегейге чүгле кижи эвес, а чаан, куш, балык, өске Будда болуп безин боттанып кээп тургулаан. Ынчалза-даа даштыкы хевир бедик алыс шынның чырыынга шаптык болуп шыдаар деп бе?

Бо очулгалар тыва чонну эрте-бурунгу индий литература-биле таныштырбышаан, бүгү буддисчи чүдүлгелиг улуска ажыктыг болур дээрзинге идеген турар бис.

ДХАММАПАДА

АДАПАММАХД

Мен бүгд чүвени тиилээн мен,
бүгд чүвени билир мен;
кандыг-даа дхаммаларда
адым баксыраваан.
Бүгд чүведен ойталаан мен,
күзээшкиннерни узуткааш,
хосталган мен.
Бодумдан бодум өөренип тура,
кымны башкым дээр мен?

I. ЭЖЕШ СТРОФАЛАРЛЫГ ЭГЕ

1

Дхаммаларны угаан бар болдурган, оларның эки кезээ — угаан, олар угаандан чаяаттынган. Бир эвес кандыг-бир кижи арыг эвес угаан-биле чугаалап азы кылып турар болза, ону, бир чүве сөөрткен амытанның изин дугуйнуң эдерери дег, хай-халап эдерер.

2

Дхаммаларны угаан бар болдурган, оларның эки кезээ — угаан, олар угаандан чаяаттынган. Бир эвес кандыг-бир кижи арыг угаан-биле чугаалап азы кылып турар болза, ону, салдыкпас хөлеге дег, аас-кежик эдерер.

3

«Ол мени дорамчылады», «ол мени сопту», «ол мени ажып алды», «ол мени үптеп каапты». Ындыг бодалдарлыг улустуң көөр хөөн чогу соксавас.

4

«Ол мени дорамчылады», «ол мени сопту», «ол мени ажып алды», «ол мени үптеп каапты». Ындыг бодалдар чок улустуң көөр хөөн чогу соксай бээр.

5

Чүге дээрге бо делегейге кажан-даа көөр хөөн чок чорук көөр хөөн чок чорук-биле соксаттынмас, ону чүгле көөр хөөн чок чорук чогу соксадыр.

6

Чүге дээрге чамдык улус бистиң маңаа өлүр ужурлуувусту билбес. А ону билир улустуң алгыш-кырыжы дораан соксай бээр.

7

Күзел ханыышкыннарын хайгаарап көрүп чурттаар, сагыш-сеткили дөстүнмес, өй-чижек чок чемненир, чалгаа, шиитпирлиг эвес кижини, ылап-ла ону, күш чок ыяшты казыргы дег, Мара ужур шааптар.

8

Күзел ханыышкыннарын хайгаарап көрбейн чурттаар, сагыш-сеткилин туттунуп билир, өйүнде чемненир, бүзүрели болгаш шиитпирлиг чоруу бүрүн кижини, ылап-ла ону, даштыг дагны казыргының ужур шаап шыдавазы дег, Мара ужур шаап шыдавас.

9

Боду хириндең арыгланмайн, алыс шынны-даа, бодун кызыгаарланырын-даа билбейн тургаш, сарыг өңнүг хеп кедер кижи ол хепке төлеп чок болур.

10

А ким хирин арыдып алганыл, эки чүүлдерге быжыкканыл, алыс шын-биле база бодун кызыгаарланыры-биле бүргеткенил, ылап-ла ол кижи сарыг өңнүг хепке төлептиг.

11

Алыс ужур чогун алыс ужур бары деп бодаар, алыс ужур барын алыс ужур чогу деп көөр улус кажан-даа

алыс ужур чедип албас, чүге дээрге оларның хуу-салымы — меге бодалдар.

12

Алыс ужур барын алыс ужур бары деп, а алыс ужур чогун алыс ужур чогу деп хүлээп көөр улус алыс ужурну чедип аар, чүге дээрге оларның хуу-салымы — алыс шынныг бодалдар.

13

Серизи багай бажыңче чаъс суунуң сыстып кирери дег, багай сайзыраан угаанче туралаашкын сыстып кирип кээр.

14

Серизи эки бажыңче чаъс суунуң сыстып кирбези дег, эки сайзыраан угаанче туралаашкын сыстып кирбес.

15

Бо делегейге ол хомудап чоруур, өске делегейге база хомудаар. Бак чүве үүлгедикчизи ийи делегейге хомудап чоруур. Бодунуң херектериниң багын көргеш, ол хомудаар база хилинчектенир.

16

Бо делегейге ол өөрүп чоруур, өске делегейге база өөрүүр. Эки чүве тарыкчызы ийи делегейге өөрүп чоруур. Бодунуң херектериниң буруу чогун көргеш, ол өөрүп мага ханмас.

17

Бо делегейге ол хилинчектенир, өске делегейге база хилинчектенир. Бак чүве үүлгедикчизи ийи делегейге хилинчек көөр. «Бак чүве үүлгеттим» деп, ол хилинчектенир. Айылга таварышкаш, ол оон-даа үр хилинчектенир.

18

Бо делегейге ол өөрүп-байырлаар, өске делегейге база өөрүп-байырлаар, эки чүве тарыкчызы ийи делегейге өөрүп-байырлаар. «Эки чүве кылдым!» деп, ол өөрүп-байырлаар. Аас-кежик чедип алгаш, ол оон артык өөрүп-байырлаар.

19

Бир кижи Бижилгени үргүлчү катаптап-даа тургаш, чалгаа болуп, ону эдербес болза, ол өскелерниң инээн санаар кадарчы дег. Ол кижи ыдык чүүлге хамаарылга чок.

20

Бир кижи Бижилгени эвээш катаптап-даа тургаш, дхамманы эдерген ачызында күштүг хандыкшыл, көөр хөөн чогу болгаш билиг чок чоруктан адырлып алган болза база езулуг билиглиг, хостуг угаанныг, бо-даа, өске-даа делегейде хандыккан чүүлү чок чурттап турар болза, ол кижи ыдык чүүлге хамаарылгалыг болур.

II. БОДАМЧАЛЫГ БОЛУРУНУҢ ДУГАЙЫНДА ЭГЕ

21

Бодамчалыг болуру — өлүм чогунче орук. Сиилең чорук — өлүмче орук. Бодамчалыг кижилер өлбес. Сиилең кижилер өлүглер ышкаш.

22

Ону эки билир болгаш, мерген угаанныглар бодамчалыг. Олар бодамчалыындан өөрүшкүнү чедип алыр. Чаагай сеткилдиглерниң ажыл шөлүнге олар өөрүүр.

23

Ханы бодалдыг, карак кызыл, кезээде чайгылыш чок болгаш мерген угаанныг олар хандыкшылдар чок кайгамчык нирвананы чедип алырлар.

24

Шиитпирлиг, бодалдар-биле долган, хөделири оваарымчалыг, бодун кызыгаарлаар, бодамчалыг, ажыл-херээ арыг, дхамманы эдерип чурттап чоруур кижиниң алдары улгадыр.

25

Мерген угаанныг кижи күжениишкини, бодамчалыы, бодун кызыгаарланыры болгаш шеглеттинери-биле аккан суг чууй шаап шыдавас ортулукту чаяап тургуссун.

26

Билиг чок, мелегей улус сиилең чорукка сундулуг. А мерген угаанныг кижи бодамчалыг чорукту, улуг үнелиг эртине дег, кадагалаар.

27

Сиилең чоруктан чайлаңар, күштүг хандыкшыл болгаш таалалдан дескелеңнеңер, чүге дээрге чүгле бодамчалыг болгаш ханы бодалдыг кижи өндүр-улуг аас-кежиин чедип алыр.

28

Кажан мерген угаанныг кижи бодамчалыы-биле сиилең чорукту сывырып чорудупканда, ол, муңгарал чок боду, мерген угаанның шыпшык баштарынче көдүрлүп үнүп ора, муңгаралга алзып аараан кижи төрелгетенче даг кырында турар кижиниң оргулаашта турар кижиже көөрү, мерген угаанныг кижиниң мелегей кижиже көөрү дег кылдыр көөр.

29

Сиилеңнер аразында бодамчалыг, удааннар аразында аажок удувас мерген угаанныг кижи, чоржаң аътты мурнап келген чүгүрүк аът дег, ылгалып көстүр.

30

Бурганнар аразынга бирги черни Магхаван бодамчалыы-биле чедип алган. Бодамчалыг чорукту улус мактаар, а сиилең чорукту үргүлчү каргаар.

31

Бодамчалыг чорук дээш сеткили ханар азы сиилең чорукче коргуп көөр бхикшу, улуг азы бичии кинчибекти чиптер от ышкаш, орук ажыдар.

32

Бодамчалыг чорук дээш сеткили ханар азы сиилең чорукче коргуп көөр бхикшу буурап шыдавас: ол нирванаже чоок турар-ла болгай.

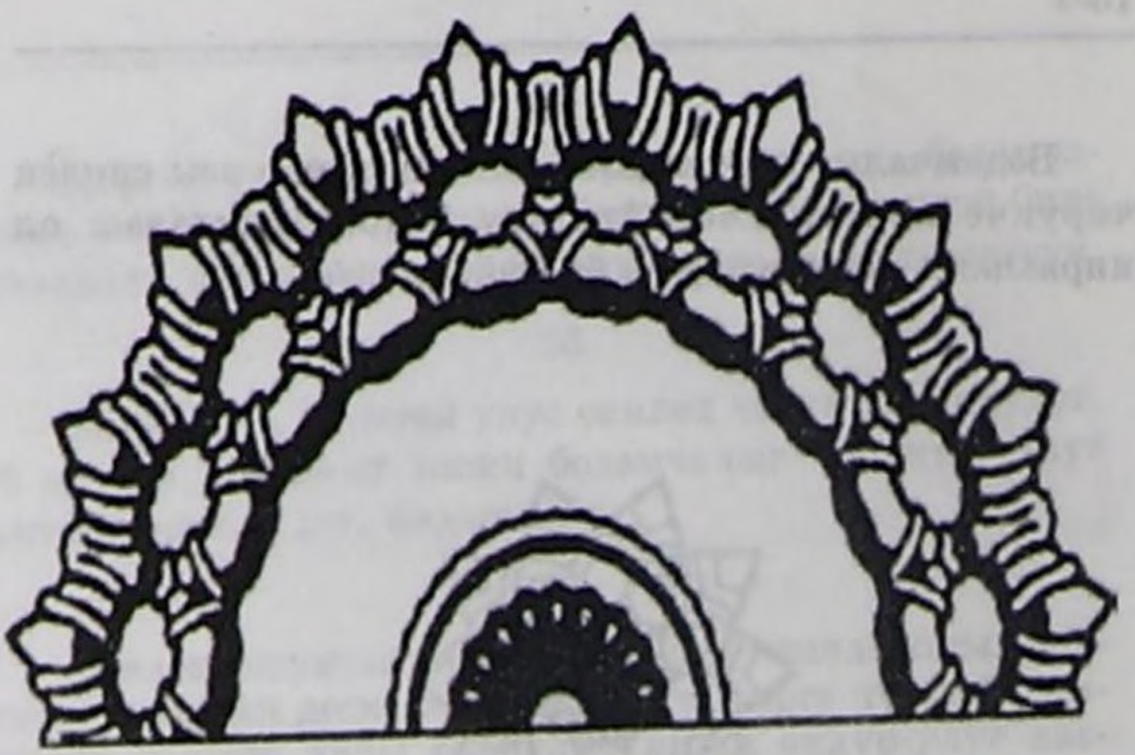

III. БОДАЛ ДУГАЙЫНДА ЭГЕ

33

Мерген угаанныг кижи сүрээдээн, сирилээн, белен хомудаачал болгаш арай деп тудуп турар бодалды, ча адыгжызы согунну дег, углап-башкарар.

34

Чаңчыккан оранындан ушта тырткаш, кургаг черже октапкан балык дег, бо бодал сирилеп турар: чүгле Маранын чагыргазындан ушта халый берзе деп-ле.

35

Арай боорда тудуп турар, кыдыра, каяа-даа тептигип чоруур бодалды оожуктурары — ачы-буян-дыр. Оожуктурган бодал аас-кежикче чедире бээр.

36

Мерген угаанныг кижи бодунуң билип аары берге, хөлчок кажараан, каяа-даа тептигип чоруур бодалын карактазын. Карактанда бодал аас-кежикче чедире бээр.

37

Боттарының ыракта тояап чоруур, чааскаан ырбаалап чоруур, мага-бот чок, чүректе чажыртынган бодалын аайынга киирип алыр улус Марадан хосталыр.

38

Бодалы бижыкпаан, алыс шынныг дхамманы билбес, бүзүрели чайгылчак кижиниң мерген угааны болбаазыраңгай болбас.

39

Кем-буруу чок бодалда, эки болгаш багай чүведен ойталаан дүвүрел чок бодалда, омак-сергек бодалда — коргуушкун чок.

40

Бо мага-боттуң чегейин билир болгаш, бо бодалды шивээ кылдыр хуулдуруп алгаш, ол кижи мерген угаанның чепсээ-биле Мараже халдазын, тиилелгезин кадагалазын база хандыкканы чүүлдерден хосталзын.

41

Халак! Кагдырган, медел чок токпак ышкаш, ажыы чок бо мага-бот үр эвес чурттаар-дыр.

42

Дайзынынга дайзыны, көөр хөөн чок кижизинге көөр хөөн чок кижизи чүнү-даа кылып каан болза, меге угланыышкынныг бодал оон-даа дора чүве кылып болур.

43

Авазы, ачазы азы өске-бир төрели кижиге чүнү-даа кылып каан болза, ылап шын угланыышкынныг бодал оон-даа эки чүве кылып болур.

НАЦИОНАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА РЕСПУБЛИКИ ТЫВА ИМ. А.С.ПУШКИНА

IV. ЧЕЧЕКТЕР ДУГАЙЫНДА ЭГЕ

44

Бо черни, Яманың делегейин болгаш бурганнарның бо делегейин ким тиилээрил? Ким эки башкылап каан дхамма оруун, мерген угаанныг кижи чечекти дег, тып аарыл?

45

Өөреникчи кижи черни, Яманың делегейин болгаш бурганнарның бо делегейин тиилээр. Өөреникчи эки башкылап каан дхамма оруун, мерген угаанныг кижи чечекти дег, тып аар.

46

Бо мага-бот көвүк дег дээрзин, ооң бүдүжү хей дээрзин билир, Мараның чечектер-биле каастаан согунун сыйып каапкан кижи өлүм хаанынга көзүлбейн эрте берзин.

47

Чечектер чулар угааны кызыы кижини өлүм, удуп чыдар суурну үер дег, оорлап аппарзын.

48

Чечектер чулар, угааны кызыы, туралаашкындан таалалдарынга пөкпес кижини өлүм бодунга чагырып аар.

49

Арының чулукту ап алгаш, чечекке, ооң өңү болгаш чыдынга хора чедирбейн ужуп чоруй баары дег, мерген угаанныг кижи суурга база ынчаар кылзын.

50

Мерген угаанныг кижи өскелерниң частырыгларынче, оларның кылган азы кылбаан чүүлдеринче эвес, а ооң бодунуң кылган азы кылбаан чүүлдеринче көрзүн.

51

Кижиниң эки чугаалаан сөзү, ол ооң аайы-биле кылбас болза, өңү таптыг, ынчалза-даа чаагай чыт чок кайгамчык чараш чечек ышкаш, чимис бербес.

52

Кижиниң эки чугаалаан сөзү, ол ооң аайы-биле кылып чорза, өңү таптыг болгаш чаагай чыттыг кайгамчык чараш чечек ышкаш, чимис бээр.

53

Оваалап каан чечектен хөй өрээн дээрбек кылып ап болуру дег, өлүр тынныг кижи база төрүттүнген соонда, хөй эки херек кылып болур.

54

Чечектерниң чаагай чыды хат удур таравас; сандал ыяш, тагара болгаш жасминниң чыды база ындыг. А эки мөзүлүг улустуң чаагай чыды хат удур-даа тараар. Буянныг кижи бүгү черлерже тарап кире бээр.

55

Сандал ыяш азы тагара, лотос азы вассика — оларның чаагай чыдының аразында буянныг херектерниң чаагай чыды эң аштырбас.

56

Тагара азы сандал ыяштың үндүрери чаагай чыт кошкак. А ачы-буянныг херектериң бурганнар аразында тарап турар чаагай чыды эң эки.

57

Чаагай сеткилдиг, бодамчалыг чорукка алыскаш чурттап чоруур база сайзыраңгай билииниң ачызында хостуг улустуң кокпаларын Мара тыппас.

58—59

Улуг орукче үндүр октапкан оваа бокка чаагай чыттыг, угаан өөртүр лотос өзүп үнүп кээп болуру дег, ылап-ла оттуушкунга чеде берген кижиниң өөренікчизи база ынчаар, согур хирелиглер аразынга, бок ышкаш амытаннар аразынга мерген угаанныы-биле онзаланыр.

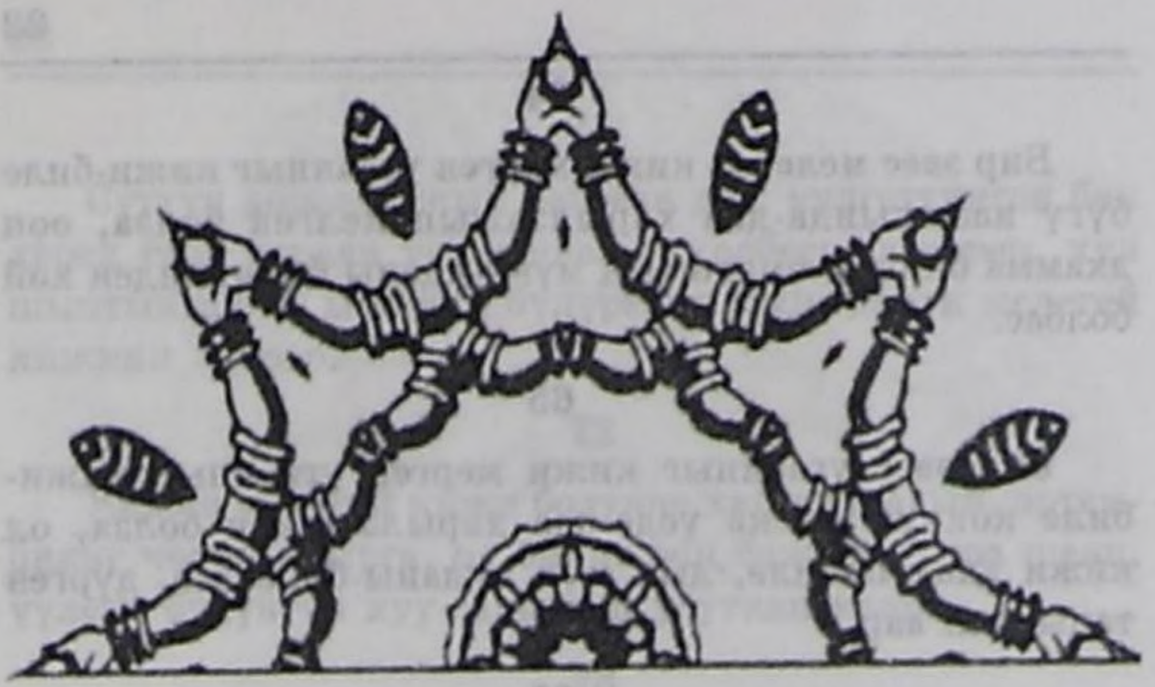

V. МЕЛЕГЕЙЛЕР ДУГАЙЫНДА ЭГЕ

60

Удувайн турар кижиге дүн узун, шагзыраан кижиге йоджана узун, алыс шынныг дхамманы билбес мелегейлерге очалаң узун.

61

Чер кезип чоруур кижи бодунга дөмей азы бодундан дээре кижиге душпас болза, ол чааскаан чорууру-биле быжыгып алзын: мелегей кижи-биле эп-найырал турбас.

62

«Оолдарым — мээңии, бай-байлаам — мээңии» деп, мелегей кижи хилинчектенир. А ол бодунга боду хамаарышпас-ла болгай. Ынчаарга оолдары кайыныл? Бай-байлаа кайыныл?

63

Мелегей кижи бодунуң мелегейин билири-биле-ле мерген угаан кирер-дир, а бодун мерген угаанныг деп бодаар мелегей кижи шынап-ла мелегей-дир дижир болгай.

64

Бир эвес мелегей кижи мерген угаанныг кижи-биле бүгү назынында-даа харылзажып келген болза, ооң дхамма билири омааштың мүн амданы билиринден хөй болбас.

65

Бир эвес угаанныг кижи мерген угаанныг кижи-биле кончуг кыска үеде-даа харылзашкан болза, ол кижи дхамма-биле, дыл мүн амданы-биле дег, дүрген таныжып аар.

66

Мелегейлер угааны чогундан аар-берге үре-түңнел эккээр багай херек үүлгеткеш, боттарын дайзыннарын дег аажылаар.

67

Херекти кылган соонда, улус буруузун миннир, ооң үре-түңнелин ыглап каапкан арынныг, ишкирнип хүлээп алыр болза, ол — багай кылган херек-тир.

68

Херекти кылган соонда, улус буруузун билинмес, ооң үре-түңнелин өөрүшкүлүг, сеткил ханып хүлээп алыр болза, ол — эки кылган херек-тир.

69

Бак чүве быжа бербээнде, мелегей кижи ону ары чигири ышкаш кылдыр санаар. А бак чүве быжа бээрге, мелегей кижи ынчан муңгагдалга алзыр.

70

Мелегей кижи ай санында куса деп сиген ужундан чемни чип-даа тургай-ла, ынчанмыже ол дхамманы билир кижилерниң он алдының бир кезээ-даа шаа четпес.

71

Сүттүң дораан ажый бербези дег, үүлгеттинген бак херек база дораан үре-түңнел эккелбес; ол херек, хүл шыптынган от ышкаш, бүлүрерип хып, демги мелегей кижини эдерер.

72

Кажан мелегей кижи бодунче хай халдадып, эртем-билиг чедип алырга, ол билиг ооң бажын чуура шаап, үүлези бүдүнгүр хуу-салымын узуткап каар.

73

Мелегей кижи бхикшулар аразынга аңаа дүүшпес байдал, бирги чер база хүрээлерге эрге-чагырга болгаш өске төрел бөлүктер аразынга хүндүткел күзей берип болур.

74

«Анаа улус-чон-даа, чааскаан чоруур оспак кижилер-даа ону мени кылган деп бодазыннар. Олар бүгү ажыл-херектеринге менден хамаарылгалыг болзуннар» — мелегей кижиниң сагыжы ындыг; ооң күзели болгаш чоргааралы улгады бээр.

75

Чүге дээрге бир арга бай-байлак тып аарынга, а өскези — нирванага чедирер. Будданың өөреникчизи болур бхикшу, ону билир болгаш, хүндүлел дээш өөрбес, а чааскаанзыралга ынак болур.

VI. МЕРГЕН УГААННЫГЛАР ДҮГАЙЫНДА ЭГЕ

76

Кайы-бир кижи ооң четпестеринче айтып, ол дээш чемелеп турар мерген угаанныг кижи көрүп кагза, эртине-байлак айтып берген кижини дег, ындыг мерген угааннығны эдерзин. Мерген угааннығны эдерери ол кижиге багай эвес, а эки болур.

77

Мерген угаанныг кижи сүме катсын, өөретсин база багай чүведен чайлатсын. Ооң ол чоруу эки кижиниң сагыжынга тааржыр, а бак кижиге анчыг болгай.

78

Кым-даа болза багай эш-өөр-биле харылзашпазын, кым-даа болза бак сагыштыг улус-биле харылзашпазын. Эки эш-өөрге хандыгыңар, чаагай сеткилдиг улуска хандыгыңар.

79

Дхамманы шенеп көрүп турар кижи аас-кежиктиг чурттаар; арыг угаанныг мерген кижи чаагай сеткилдигниң медеглээни дхамманы кезээде магадап чоруур.

80

Арык-бугалар тудугжулары суг аксыр, ча адыгжылары согунну боттарынга чагыртыр, бызаңчылар ыяшты боттарынга чагыртыр, мерген угааннныглар боттарын боттары томаартыр.

81

Быжыг хаяны хаттың чылдырып шыдавазы дег, мерген угааннныглар база дорамчылал болгаш мактал аразынга чайгылыш чок болур.

82

Дхаммалар дыңнааш, мерген угааннныглар, ханы, арыг, бораңныг эвес хөөлбек дег, арыг апаарлар.

83

Эки мөзүлүглер боттарының оруун кандыг-даа байдалдарда уламчылаарлар. Ачы-буяннныглар күзээшкинден хилинчектенгеш безин, шуугавастар. Мерген угааннныглар аас-кежик азы качыгдалга алыскаш-даа, ол-даа, өске-даа сеткилди илеретпестер.

84

Боду дээш-даа, өске кижи дээш-даа ол кижи оолдуг боорун, бай-байлакты, күрүне башкарарын күзевес. Хоойлу-дүрүмге удур орукка ол бодунга чедиишкин күзевес. Ындыг кижи чаагай сеткилдиг, мерген угааннныг болгаш чөптүг болзунам.

85

Улус аразында эвээш-ле кижилер дужунда эрикке чедип шыдаар. А арткан улус чүгле бо эрикте бачымнап турар.

86

Дхамманы шынап-ла эдерер улус, кажан дхамманы эки медеглээнде, дужунда эрикке чедип, өлүм оранындан чайлаары берге-даа болза, оон чайлай бээр.

87—88

Караңгы дхамманы каапкаш, мерген угаанныг кижи чырык дхамманы ажаап өстүрер. Бажыңындан орансава чок байдалче чоруй баргаш, өөрүшкүге шоолуг эвес дүгжүр ышкаш сагындырар чааскаанзыргай чуртталгазындан ол сеткил ханыышкын дилезин. Күзелдерден ойталааш, өнчү-хөреңгиден адырылгаш, мерген угаанныг кижи бодунуң угаанын бак чүведен арыглап алзын.

89

Угааны оттуушкуннуң үндезиннеринге чогууру-биле даянган, хандыкшылдардан ойталаан, хосталыышкын дээш өөрээн, күзээшкиннери узуткаттынган, бүрүнү-биле чайынналган улус — олар бо делегейге нирвананы чедип алган.

VII. АРХАТТАР ДУГАЙЫНДА ЭГЕ

90

Чер кезээш келген, муңгаргай эвес, бүгү талазыбиле хостуг, бүгү кинчи-бекти ап октапкан кижи күштүг хандыкшылдан харамдыгып бачымнавас.

91

Мерген угааннуглар ырап чоруптар: бажыңынга оларның сеткили ханмас. Хөөлбээн каапкаш барган куулар дег, олар боттарының оран-бажыңын каапкаш баар.

92

Олар курлавыр кылбас, аъш-чемче шын көрүштүг, оларның хуу-салымы — күзелдер чиде берген, чылдагаан чок хосталыышкын. Оларның оруун, дээрде куштарныын дег, билип аары берге.

93

Ооң күзелдери узуткаттынган, ол аъш-чемге хандыкшываан; ооң хуу-салымы — күзелдер болгаш байдалдардан хостуг хосталыышкын. Ооң кокпа-оруун, дээрде куштарныын дег, билип аары берге.

94

Ооң сагыш-бодалы, улаачыга оожуктурткан аъттар дег, тайбың. Ол улуургалдан ойталаан база күзелдерин ышкынган. Ындыг кижиге бурганнар безин адааргаар.

95

Чер ышкаш, ол хөлзээзин билбес; ындыг эки мөзүлүг кижи Индраның баганазы дег; ол довурак чок хөөлбек дег. Ындыг кижиде очалаң чок.

96

Ооң бодалы тайбың, сөзү болгаш ажыл-херээ база тайбың. Ындыг амыр-тайбың база хосталган кижи тергиин билиглиг болур.

97

Бүзүрээчел эвес, чаяаттынмаан чүүлдү билир, хандыкшылдарын соксаткан, байдалдың төнчүзүн салган, күзелдерден ойталаан кижи — ылап-ла эң чаагай сеткилдиг кижи ол-дур.

98

Суурга азы аргага, шынаага азы тейге — архаттар кайда-даа чурттап турар болза, ында чер бүрүзү сеткилсагышка тааржыр.

99

Арга-эзим сеткил-сагышка тааржыр. Өске улус каяа өөрбезил, хандыкшылдарын соксатканнар аңаа өөрүүр, чүге дээрге олар мага-боттуң күзел ханыышкынын дилевейн турар-дыр.

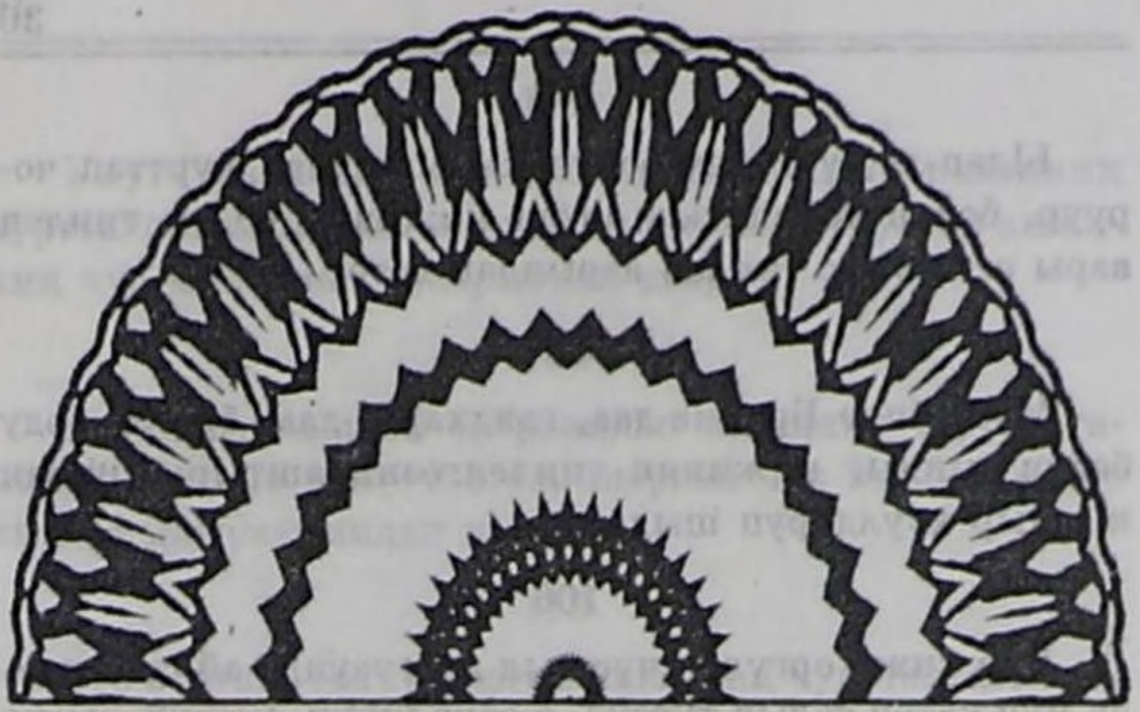

VIII. МУҢ ДУГАЙЫНДА ЭГЕ

100

Дыңнаан улус оожургай бээр чаңгыс-ла ажыктыг сөс ажыы чок сөстерден чогааткан муң-даа чугаадан дээре.

101

Дыңнаан улус оожургай бээр чаңгыс чартык шүлүк ажыы чок сөстерден чогааткан муң-даа шүлүктен дээре.

102

Дыңнаан улус оожургай бээр чаңгыс чартык шүлүк ажыы чок сөстерден чогааткан чүс шүлүктү кандыг-бир кижиниң аянныг номчаанындан дээре.

103

Бир эвес кандыг-бир кижи тулчуушкунга муң кижини муң катап тиилеп алган, а өске кижи чүгле чаңгыс бодун тиилеп алган болза, ылап-ла ол өске кижи тулчуушкунга эң улуг тиилекчи-дир.

104

Ылап-ла, үргүлчү бодун кызыгаарлап чурттап чоруур, бодун томаартып алган кижиниң бодун тиилеп аары өске улус тиилеп аарындан дээре.

105

Мара биле Брахма-даа, гандхарва-даа, бурган боду безин ындыг кижиниң тиилелгезин аштырыышкын кылдыр хуулдуруп шыдавас.

106

Бир кижи өргүлүн чүс чыл дургузунда ай санында-ла муң катап салып турзун, а өске кижи, кончуг кыска үеде-даа болза, бодун болбаазыраңгайжыткан кижиге алдар-хүндү көргүссүн. Ылап-ла, ындыг хүндүткел чүс чыл дургузунда өргүл салып кээринден дээре.

107

Бир кижи аргада отту чүс чыл карактап келзин, а оон ол, кончуг кыска үеде-даа болза, бодун болбаазыраңгайжыдып турар кижиге алдар-хүндү көргүссүн. Ылапла, ындыг хүндүткел чүс чыл дургузунда өргүл салып кээринден дээре.

108

Эки мөзүлүг кижи бо делегейге бир чыл дургузунда хайырлал азы өргүл кылдыр чүнү-даа берген болза, ол бүгүнүң өртээ өскүс көпеек шаа-даа четпес. Чөптүгшынныг улус хүндүлээри оон дээре.

109

Хүндүткелдиг, улуг улусту үргүлчү хүндүлээр кижиниң дөрт дхаммазы улгадыр: амыдыралы, чаражы, аас-кежии болгаш күжү.

110

Эки мөзүлүг, бот-ханылаашкынныг кижиниң чурталгазының чаңгыс хүнү ойлук чок, будулган кижиниң чүс чыл чурттаарындан дээре.

111

Улуг угаанныг, бот-ханылаашкынныг кижиниң чуртталгазының чаңгыс хүнү билиг чок, будулган кижиниң чүс чыл амыдыраарындан дээре.

112

Хайныышкынныг энергиялыг кижиниң чуртталгазының чаңгыс хүнү чалгаа, энергия чок кижиниң чүс чыл амыдыраарындан дээре.

113

Эге болгаш төнчү көрген кижиниң чуртталгазының чаңгыс хүнү эге болгаш төнчү көрбейн турар кижиниң чүс чыл амыдыраарындан дээре.

114

Өлүм чок орук көрген кижиниң чуртталгазының чаңгыс хүнү өлүм чок орук көрбейн турар кижиниң чүс чыл амыдыраарындан дээре.

115

Дээди дхамма көрген кижиниң чуртталгазының чаңгыс хүнү дээди дхамма көрбейн турар кижиниң чүс чыл амыдыраарындан дээре.

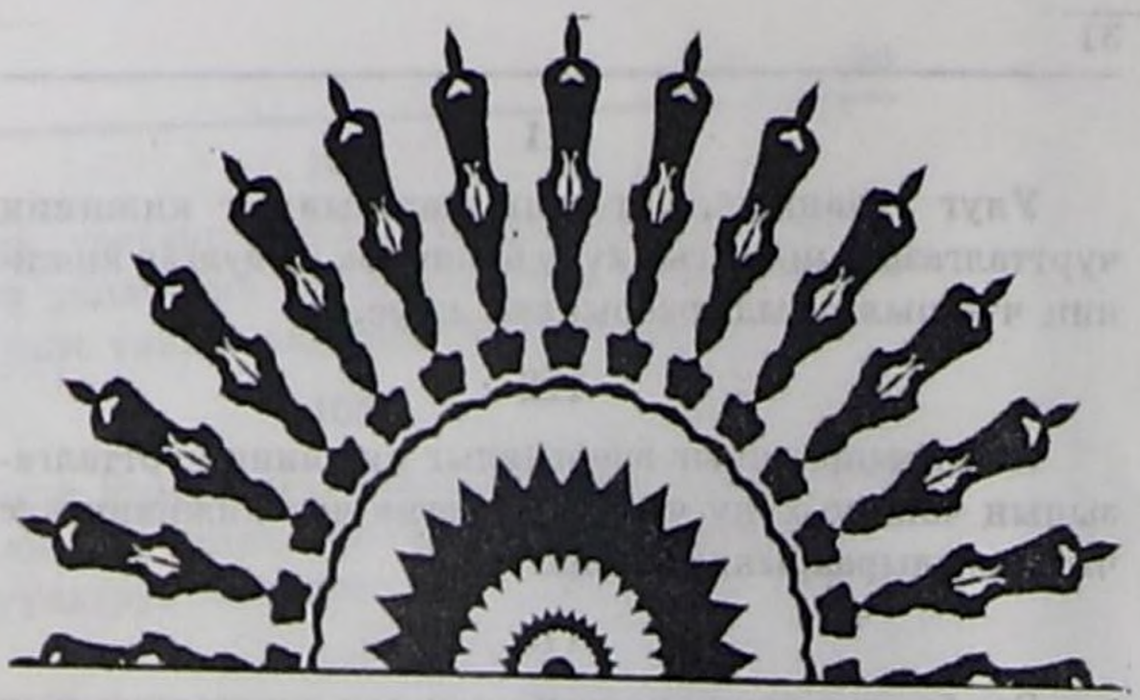

IX. БАК ЧҮВЕ ДУГАЙЫНДА ЭГЕ

116

Ол эки чүве кылыры-биле далашсын; бодунуң угаанын бак чүведен шеглетсин. Чүге дээрге эки чүве кылыры-биле далашпас кижиниң угааны бак чүведен күзел ханар.

117

Бир эвес кижи бак чүве кылган-даа болза, ол ону катап-катап кылбазын, бодунуң бодалдарын аңаа үндезилевезин. Бак чүве чыыры муңгагдалдыг.

118

Бир эвес кижи эки чүве кылган-даа болза, ол ону катап-катап кылзын, бодунуң бодалдарын аңаа үндезилезин. Эки чүве чыыры өөрүшкүлүг.

119

Бак кижи безин, бак чүве четчип-бышпаанда, аас-кежикти көрүп турар. А кажан бак чүве четчип-бы-жарга, ол кижи бак чүве көөр.

120

Эки кижи безин, эки чүве четчип-бышпаанда, бак чүвени көрүп турар. А кажан эки чүве четчип-быжарга, ол кижи эки чүве көөр.

121

Бак чүве дугайында: «Ол меңээ келбес» деп чиик көрүп бодава. Доңга безин, дамдылар дүжерге, долдуна бээр болгай. Мелегей кижи бак чүвени бичиилеп чыып тургаш, мөөңнеп алыр.

122

Эки чүве дугайында: «Ол меңээ чедип кээр» деп чиик көрүп бодава. Доңга безин, дамдылар дүжерге, долдуна бээр болгай. Угаанныг кижи эки чүвени бичиилеп чыып тургаш, мөөңнеп алыр.

123

Ол кижи бак чүведен, орукташтар чок бай садыгжы айыылдан дег, чурттаарын күзээн кижи хорандан дег, чайлап чорзун.

124

Бир эвес хол балыг эвес болза, хоранны холга тудуп алгаш, чоруп болур. Хоран балыг чок кижиге хора халдатпас. Боду бак чүве кылбас кижи бак чүвеге алыспас.

125

Кем-буруу чок, арыг болгаш төлептиг кижини хомудадыр кижиже, ылап-ла ындыг мелегей кижиже, бак чүве, хат удур октаан эң үүрмек доозун дег, эглип кээр.

126

Чамдык улус иезиниң иштинче эглип келир, бак чүве үүлгедирлер эрлик оранынче кирер, чөптүг-шынныглар дээрже үнер, күзелдерин ышкынганнар нирванага чеде бээр.

127

Дээрде-даа, далайда-даа, даг кызаазында-даа, бир эвес ынаар кире бээр чүве болза — амылыг кижиниң бак херектериниң уржуундан адырлып аар чер бөмбүрзектен тывылбас.

128

Дээрде-даа, далайда-даа, даг кызаазында-даа, бир эвес ынаар кире бээр чүве болза — амылыг кижини өлүмнүң тиилеп албазы чер бөмбүрзектен тывылбас.

X. КЕЗЕМЧЕ ДУГАЙЫНДА ЭГЕ

129

Шупту улус кеземче мурнунга сирилээр, шупту улус өлүмден коргар — бодуңарны өске кижи орнунга салып көрүңер даан. Өлүрүп-даа, өлүрүүшкүн кылырынче албадап-даа болбас.

130

Шупту улус кеземче мурнунга сирилээр, амыдырал шупту улуска таптыг — бодуңарны өске кижи орнунга салып көрүңер даан. Өлүрүп-даа, өлүрүүшкүн кылырынче албадап-даа болбас.

131

Бодунга аас-кежик дилеп тып тургаш, аас-кежик күзеп чоруур дириг амытаннарга кеземче онаар кижи өлген соонда, аас-кежиктиг болбас.

132

Бодунга аас-кежик дилеп тып тургаш, аас-кежик күзеп чоруур дириг амытаннарга кеземче онаавас кижи өлген соонда, аас-кежиктиг болур.

133

Ким-биле-даа каржы чугаалашпа; сээң каржыланып чугаалашкан улузуң сеңээ база ынчаар харыылаар. Ажынчак чугаа анчыг болгай, сеңээ кеземче таваржып болур.

134

Бузук шаң ышкаш, оожургай берген болзуңза, нирванага чеде бергениң ол-дур: сенде бужурганган сеткил чок-тур.

135

Кадарчы кижиниң инээн одарже даянгыыш-биле сывырары дег, кыраан назын болгаш өлүм дириг амытаннарның амыдыралын сывырып бар чыдар.

136

Багай херектер үүлгедип тургаш, мелегей кижи оозун билбес. Бодал чок кижи бодунуң херектери дээш, отка чидирткен дег, хилинчектенир.

137

Кем-буруу чок, будалбаан улуска кеземче онаар кижи он байдалдың бирээзинге дүрген чеде бээр.

138—139—140

Аңаа күштүг хилинчек, мага-бот кемдээшкини, аар түрегдел азы аар аарыг, угааны солуудаары, хаанның килеңи, аар буруудадыышкын, чоок төрелдерин чидирери, бай-байлаан чидирери таваржып болур азы ооң бажыңын чалбыыштыг от өрттедиптер. Мага-бот үрелгенде, мелегей кижи эрлик оранынче кире бээр.

141

Чигзиниглерин тиилеп шыдаваан өлүмнүг кижини чанагаш кылаштаары-даа, таагыланчак баш дүгү-даа, хир-даа, шээрленири-даа, шык черге чыдары-даа, доозун болгаш чылчырык-даа, чоруй олурары-даа арыглавас.

142

Ол кижи каастанып-даа алган дижик, ынчалза-даа делегейде ол тайбың, чөпшүл, туттунуп билир, чөптүгшынныг чурттап чоруур болза база бүгү амытаннарга кеземче онаарын хүлээвес болза, ол — брахман-дыр, чааскаан чоруур оспак кижи-дир, бхикшу-дур.

143

Бодун биче сеткилдии-биле томаартыптар, эки өөреткен аъттың кымчы хереглевези дег, ону албадаан херээ чок кандыг-бир кижи делегейде бар бе?

144

Кымчылапкан эки өөреткен аът дег, эрестиг, соруккур болуңар. Бүзүрел, эки мөзү болгаш шиитпирлииниң, бот-ханылаашкын болгаш дхамманы өөренгенииниң дузазы-биле силер, бодамчалыг, билиг-биле долган, төлептиг аажы-чаңныг улус, аажок улуг бак чүведен хосталып алыңар.

145

Арык-бугалар тудугжулары суг аксыр, ча адыгжылары согунну боттарынга чагыртыр, бызаңчылар ыяшты боттарынга чагыртыр, эки мөзүлүглер боттарын боттары томаартыр.

XI. КЫРААН НАЗЫН ДУГАЙЫНДА ЭГЕ

146

Кажан делегей доктаамал өрттенип-хып турда, чүү ындыг каткыл, чүү ындыг өөрүшкүл? Караңгыны шугланып алгаш, силер чүге чырыкты дилеп тыппас силер?

147

Шак бо аажок каастаан овур-хевирже, кезектерден чыып тургускан, аарыычал база тодаргай, турум чүүдаа чок хөй бодалдар долган, четпес чүүлдери эңдерик мага-ботче көрүп көр.

148

Шак ол өлүмнүг, аарыглар уязы мага-бот элээн-дир; ол эңдере оваалап каан ирик чүүл үрелип турар-дыр, чүге дээрге амыдыралдың төнчүзүнде өлүм бар-дыр.

149

Күскү үеде тарадыр октагылапкан тыквалар дег, шак бо көгериш кынныр сөөктерже көөрге, чүү дээш күзел ханарыл?

150

Бо шивээни сөөктерден туткаш, эът-бот болгаш хан-биле штукатурлап каан; кыраан назын болгаш өлүм, меге болгаш ийи арынныг чорук ында салдынган.

151

Хааннын каастап-шимээн чуузалары безин элеп каар, мага-бот база кыраан назынче чоокшулап орар. А ачылыгларның дхаммазы кыраан назынче чоокшулавас, чүге дээрге эки мөзүлүг улус ооң-биле эки мөзүлүглерни өөредип турар.

152

Эвээш чүве билир кижи шары ышкаш кырыыр; ооң шыңганнары улгадып өзер, а билии өспес.

153

Бажың тудугжузу дилеп, ынчалза-даа ону тып чадап, хөй төрүмелдерниң очалаңын дамчып эрткен мен. Катап-катап төрүттүнери сагышсыранчыг-ла.

154

О бажың тудугжузу, көрүп тур сен. Бажыңнарны катап база тутпастадың. Хамык крыша ооргаларың үрелген-дир, сиртиң узуткаттынган-дыр. Угаан боттуг чүүлдерден адырлырының оруунга күзээшкиннерни узуткаарын чедип алган-дыр.

155

Чөптүг-шынныг амыдыравайн чораан, аныяанда сүлде-сүзүктүң бай-байлаан чедип албаан улус, балык чок хөөлбекте кырган шиленнер дег, өлгүлей бээр.

156

Чөптүг-шынныг амыдыравайн чораан, аныяанда сүлде-сүзүктүң бай-байлаан чедип албаан улус эрткен үе дээш хөрээ көвүдеп, сыйык чалар дег чыдарлар.

XII. БОДУНУҢ «МЕНИ» ДУГАЙЫНДА ЭГЕ

157

Бодунуҥ «мени» таптыг дээрзин билир кижи бодун серемчилелдиг таҥныылдаар болза эки. Мерген угаанныг кижи дүне таҥныылдаар үш кезек үениҥ бирээзиниҥ дургузунда удувас ужурлуг.

158

Ол кижи баштай бодун чогуур байдалче киирип алзын. Оон ол өске кижини өөредип-даа болур. Мерген угаанныг кижи оруктан аспас.

159

Өске кижини ооҥ канчаар өөредип турары дег, ол бодун база ынчаар алдынар ужурлуг. Бодун долузу-биле чагырып алгаш, ол өске улусту база аайынга киирип ап болур.

160

Бодунуҥ «мени» — бодунга дээрги-ле болгай. Оон өске кым дээрги болуп шыдаарыл? Бодунуҥ «менин»

бүрүн чагырып алганы-биле кижи тывары берге дээргини тып алыр.

161

Кижи боду бак чүве үүлгедип алган — боду төрүттүнген, боду тывылган бак чүвени. Ол бак чүве мелегей кижини, алмаз — эртине дашты дег, тиилеп алыр.

162

Аажок бак чаңныг кижи бодун дайзынының аңаа күзээри дег аажылаар. Ол кижи сал деп ыяшты ораажып үнген малува-биле дөмей ышкаш сагындырар.

163

Бодунга багай, хоралыг херектер кылыры белен. А эки болгаш ажыктыг херек кылыры дыка берге.

164

Шын эвес үзелинден архаттарның, дхамма езугаар чурттап чоруур чаагай сеткилдиглерниң өөредиин тоовас мелегей кижи, каттхака деп кулузун ышкаш, бодун узуткавышаан чимистелир.

165

Чүге дээрге кижи боду бак чүве үүлгедир, бодун боду бужартадыр. Бак чүвени ол база-ла боду үүлгетпейн баар, бодун база боду арыглап аар. Арыг болуру болгаш бужартаары кижиниң боду-биле харылзаалыг. Бир кижи өскезин арыглап шыдавас.

166

Өске кижиниң ачы-буяны чеже-даа өндүр-улуг болза, ол бодунуң ачы-буянын херекке албайн барып болбас. Бодунуң ачы-буянын билип алгаш, ол дээди ачы-буянга сундулуг болзун.

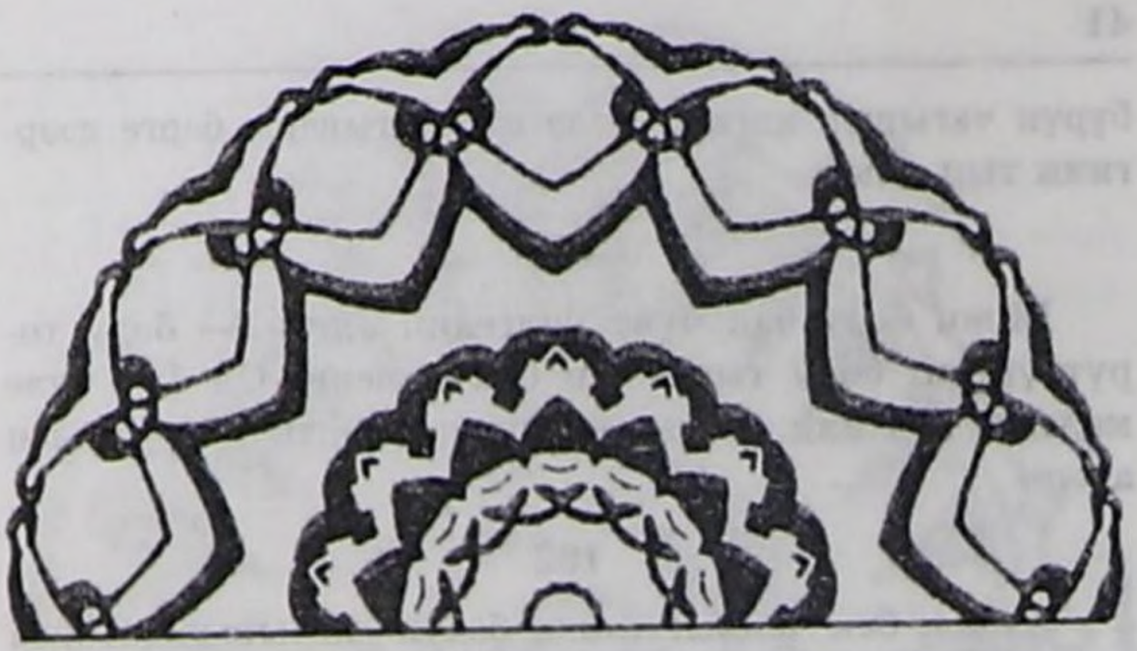

XIII. ДЕЛЕГЕЙ ДУГАЙЫНДА ЭГЕ

167

Бак сагыштыг дхамманы эдербе! Сиилең болба! Буянныг дхамманы эдер! Меге үзелдер эдербе! Амыдыраарын көвүдетпе!

168

Туруп кел! Сиилең болба! Буянныг дхамманы эдер! Дхамманы сагып чоруур кижи бо делегейге, харын-даа өске делегейге база аас-кежиктиг чурттаар.

169

Буянныг дхамманы эдер, а шын эвес дхамманы эдербе! Дхамманы сагып чоруур кижи бо делегейге, харын-даа өске делегейге база аас-кежиктиг чурттаар.

170

Делегейже, көвүкче көөрү дег, чиргилчинче көөрү дег кылдыр көөр кижини өлүмнүң хааны көрбес.

171

Барыңар, хаанның шокар чуузазынга дөмей бо делегейже көрүңер! Мелегейлер дырбаңайнып турар черде мерген угаанныг кижиниң хандыгар чүвези чок.

172

Мурнунда сиилең тургаш, оон бодамчалыг апарган кижи бо делегейни, булуттардан хосталган ай ышкаш, чырыдар.

173

Үүлгеткен багын эки херек-биле арылдырар кижи бо делегейни, булуттардан хосталган ай ышкаш, чырыдар.

174

Бо делегей согур. Хөй эвес улус ында тодаргай көрүп турар. Дузактан адырылган куш дег, чүгле эвээш улус дээрже үне бээр.

175

Куу куштар хүн кокпазы-биле аян-чорук кылыр; олар иддхи дузазы-биле кудай-дээрге аян-чорук кылыр. Мерген угаанныглар Маруну ооң аг-шерии-биле катай тиилээш, делегейден чоруй баарлар.

176

Мегелеп чугаалаар, өске делегейден ойталаан, чаңгыс аай дхамманы херекке албаан кижиниң үүлгедип шыдавазы бак чүве чок.

177

Чазый кижилер ылап-ла бурганнар делегейинче барбас; мелегей кижилер шынап-ла хайырлал бээр чорукту мактавас. А мерген угаанныг кижи берип тура, өөрүүр: ооң ачызында ол өске делегейге аас-кежиктиг апаар болгай.

178

Сотапаттиниң үре-түңнели чер кырынга эрге-чагырганы чааскаан тударындан, дээрже көдүрлүп үнеринден азы бүгү делегейни чагырарындан дээре.

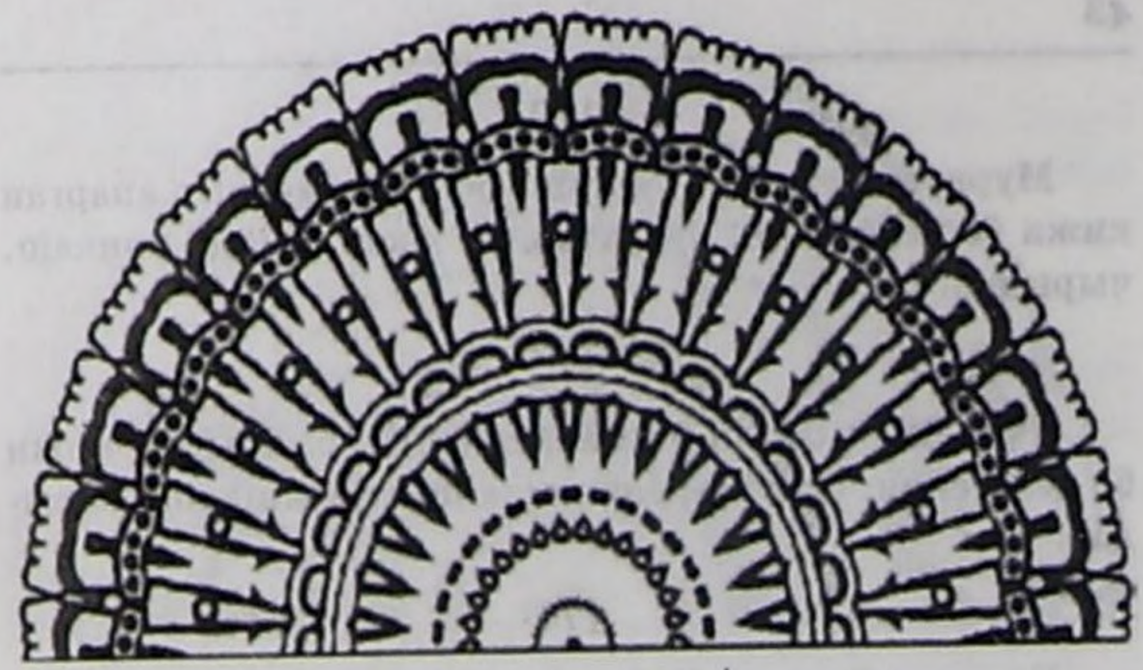

XIV. ОТТУУШКУНГА ЧЕДЕ БЕРГЕН КИЖИ ДУГАЙЫНДА ЭГЕ

179

Шак ол — кокпа чок, оттуушкунга чеде берген, кыдыг-кызыгаар чок кавыларны ээлээн, ооң тиилелгези аштырыышкын кылдыр хуулбас, ооң тиилеттирген хандыкшылы ам бо делегейге уламчылавас кижини — кандыг кокпа-биле эдертир силер?

180

Шак ол — кокпа чок, оттуушкунга чеде берген, кыдыг-кызыгаар чок кавыларны ээлээн, ону какпаже халзыр хандыкшылы, оруктан астырар күзели чок кижини — кандыг кокпа-биле эдертир силер?

181

Оттуушкунга чеде берген — ханы бодалдарга хаара туттурган, хосталыышкын амыр-тайбыңы-биле сагышсеткили ханып турар, боданыышкыннарга бердинген, мерген угаанныг улуска бурганнар безин адааргаар.

182

Кижи болу бээри берге; өлүмнүг амытаннарның амыдыралы берге; алыс шынныг дхамманы дыңнаары

берге; оттуушкунга чеде берген кижиниң төрүттүнери берге.

183

Бак чүве кылбазы, эки чүве чедип аары, бодунуң угаанын арыглаары — оттуушкунга чеде бергеннерниң өөредии ол-дур.

184

«Бодун туттунуп билири, үр шыдажыры — дээди аскетизм, дээди нирвана-дыр — деп, оттуушкунга чеде берген бхикшулар чугаалаар, — чүге дээрге өскелерге хора чедирип турар кижи — чааскаан чоруур оспак кижи эвес-тир, өске кижини хомудадып турар кижи — аскет эвес-тир».

185

Пратимокша-биле чаңгыс эп-сеткилдиг дорамчылавазы, хора чедирбези болгаш кызыгаарланыры база өйүнде чемненири, улустан аңгы амыдыраары, бедик бодалдарга бердинери — оттуушкунга чеде бергеннерниң өөредии ол-дур.

186

Алдын чоостардан бүткен чайык безин күштүг хандыкшылдарны хандырбас. Күштүг хандыкшылдар аарышкылыг, олардан кээр өөрүшкү эвээш дээрзин билир кижи мерген угаанныг.

187

Ол кижи дээрниң күзел ханыышкыннарындан безин ханмас. Бүрүнү-биле оттуушкунга чеде берген өөренікчи чүгле күзээшкинниң узуткаттынганы дээш өөрүүр.

188

Даглардан, арга-эзимден, борбак аргада ыяштардан, хөөрлерден корткаш, хилинчектенир улус кандыг-даа хоргадалды ажыглаар.

189

А ындыг хоргадал айыыл чок эвес-ле болгай, ындыг хоргадал эки эвес-ле болгай. Ындыг хоргадал чедип алган кижи бүгү муңгагдалдардан хосталбас.

190

Ынчаарга Будда, дхамма болгаш сангхадан хоргадал тып алган кижи ылаптыг билигни эдилээр база дөрт алыс шынны көрүп турар.

191

Бак чүве, ооң тыптыры болгаш бак чүвени ажып эртери база ону соксадырынга чедирер ачы-буянныг сестиң оруу.

192

Ындыг хоргадал айыыл чок, ындыг хоргадал — эң эки. Ындыг хоргадалга чеде берген кижи бүгү муңгагдалдардан хосталыр.

193

Чаагай сеткилдиг кижини тып аары берге: ол чер болганга төрүттүнмес. А кайда ындыг мерген угаанныг кижи төрүттүнген-дир, ында аас-кежиктиг төрел бөлүк чечектелип турар.

194

Оттуушкунга чеде бергеннерниң төрүттүнери йөрээлдиг, алыс шынныг дхамма өөредии йөрээлдиг, сангханың чаңгыс эп-сеткили йөрээлдиг, чаңгыс эп-сеткилдиг чурттап турарларның аскетизми йөрээлдиг.

195—196

Хүндүткелге төлептиглерни (оттуушкунга чеде бергеннер-даа азы өөреникчилер-даа болза), моондактарны ажып эрткеннерни, муңгарал болгаш хомудалдардан хосталганнарны хүндүткээр кижиниң база ындыг хосталыышкын чедип алганнар болгаш коргуш билбестерни хүндүлээр кижиниң эки чүүлдерин («ындыг азы мындыг деп-ле») санап адаары болдунмас.

XV. ААС-КЕЖИК ДУГАЙЫНДА ЭГЕ

197

О! Адааннажырлар аразында адааннашпастар, бис аажок аас-кежиктиг чурттап турар бис; адаан-өжээнниглер аразында бис, адааннашпастар, чурттап турар бис.

198

О! Аарыг улус аразында аарыг эвестер, бис аажок аас-кежиктиг чурттап турар бис; аарыг улус аразында бис, аарыг эвестер, чурттап турар бис.

199

О! Хилинчектенген улус аразында хилинчектенмээннер, бис аажок аас-кежиктиг чурттап турар бис; хилинчектенген улус аразында бис, хилинчектенмээннер, чурттап турар бис.

200

О! Бисте чүү-даа чүве чок-даа болза, аажок аас-кежиктиг чурттап турар бис. Чырып турар бурганнар ышкаш, өөрүшкү-биле чемненир бис.

201

Тиилелге көөр хөөн чорук тывылдырар; тиилеттирген кижи муңгарап чурттаар. Тиилелге болгаш аштырыышкындан ойталаан тайбың кижи аас-кежиктиг чурттаар.

202

Күштүг хандыкшылдан улуг от турбас; көөр хөөн чок чоруктан улуг айыыл турбас; мага-боттан улуг хайхалап турбас; амыр-тайбыңга деңнежир аас-кежик турбас.

203

Аш — эң улуг аарыг-човалаң, санкхаралар — эң улуг бак чүве; ол дугайында ылаптыг билир кижиге нирвана — эң улуг ачы-буян.

204

Кадыкшыл — эң улуг тиилелге; күзел ханары — эң улуг бай-байлак; бүзүрел — эң эки төрел; нирвана — эң улуг ачы-буян.

205

Чааскаан чурттаарының таптыг амданын болгаш оожургалдың таптыг амданын шенеп көрген соонда, дхамманың чыргалының таптыг амданын шенеп көрүп турар кижи коргуушкун болгаш бачыттан хосталыр.

206

Чаагай сеткилдиглерже көөрү таптыг; олар-биле кады турары ачылыг. Мелегей улусту көрбейн турар кижи кезээде аас-кежиктиг болзун.

207

Чүге дээрге мелегейлер-биле кады аян-чорук кылып чоруур кижи үр хилинчектенир. Мелегейлер-биле кады турары, дайзын-биле турары дег, үргүлчү хай-халап эк-

кээр, а мерген угаанныглар-биле кады турары, төрелдер-биле ужуражылга дег, аас-кежик эккээр.

208

Ынчангаш Айның сылдыс оруун эдерери дег, мерген угаанныг, чүве билир, хөй эртемниг, хөйнү көрүп эрткен, чүдүлгеге шынчы, чаагай сеткилдиг — шак ындыг эки, угаанныг кижини эдерер херек.

XVI. ТАПТЫГ ЧҮВЕ ДУГАЙЫНДА ЭГЕ

209

Бодун бачымнаашкынга бараалгаткан, а бодунырынга бараалгатпаан, сорулганы уттупкан, күзел ханарындан салдыкпас кижи бот-ханылаашкынныг кижиге адааргаар.

210

Таптыг чүвеге хандыкпа, кажан-даа анчыг чүвеге хандыкпа. Таптыг чүвени көрбези база анчыг чүвени көөрү — бак чүве-дир.

211

Ынчангаш таптыг чүве кылбаңар, чүге дээрге таптыг чүве-биле чарлыры аарышкылыг. Таптыг-даа, анчыг-даа чүвези чок улуска хандыкшылдар кинчи-беги турбас.

212

Таптыг чүведен муңгарал төрүттүнер, таптыг чүведен коргуушкун төрүттүнер; таптыг чүведен хосталган кижи муңгаравас, а коргуушкун кайыын кээрил?

213

Туралыындан муңгарал төрүттүнер, туралыындан коргуушкун төрүттүнер; туралыындан хосталган кижи муңгаравас, а коргуушкун кайыын кээрил?

214

Хандыкканыындан муңгарал төрүттүнер, хандыккаыындан коргуушкун төрүттүнер; хандыкканыындан хосталган кижи муңгаравас, а коргуушкун кайыын кээрил?

215

Күштүг хандыкшылдан муңгарал төрүттүнер, күштүг хандыкшылдан коргуушкун төрүттүнер; күштүг хандыкшылдан хосталган кижи муңгаравас, а коргуушкун кайыын кээрил?

216

Күзээшкинден муңгарал төрүттүнер, күзээшкинден коргуушкун төрүттүнер; күзээшкинден хосталган кижи муңгаравас, а коргуушкун кайыын кээрил?

217

Эки мөзү болгаш чүве эндевези-биле долган, дхаммага чайгылыш чок, шынын чугаалаар, бодунуң хүлээлгезин күүседип турар кижини — ылап-ла ындыг кижини чон таптыг кижи деп санаар.

218

Бодалы күзел ханып чаңчыкпаан, чугаалавааан чүүлдү күзээри ында төрүттүнген кижи (ол угаан-биле долган болзун) «уддхамсота» деп адаткан.

219

Үр чок тургаш, ырактан кадык-чаагай ээп келген кижини мендилеп, төрелдери, эш-өөрү болгаш аңаа эки чүве күзээр улус өөрүүр.

220

Бо делегейден өске делегейже чоруй барган эки мөзүлүг кижини эки херектер, эглип келген чоок кижизин төрелдери дег, уткуур.

XVII. КИЛЕҢ ДУГАЙЫНДА ЭГЕ

221

Ол кижи киленден ойталазын, идээргээр чорукту каапсын, бүгү хандыкшылдарын ажып эртсин. Ат болгаш хевирге хандыкшываан кижи-биле кандыг-даа хай-халап болбас.

222

Хайнығып келген киленин, оруктан чайлы берген чуузаны дег, доктаадып турар кижини чууза башкарыкчызы дээр мен; артканнары анаа-ла дын тудукчулардыр.

223

Киленин ол киленневези-биле, багай чүвени эки чүве-биле тиилезин. Харам чорукту ол экиргээ-биле, мегечини шынныы-биле тиилезин.

224

Шынын чугаала, киленге алыспа; бир эвес сенден хөй эвести-даа диленип турар болза, бер. Ол үш негелде дузазы-биле бурганнарже чоокшулай берип болур.

225

Кымны-даа хомудатпас, мага-боду кезээде чөпшүл мерген угаанныглар өскерилбес черже бар чыдар, а ынаар чеде бергеш, олар хилинчектенмес.

226

Үргүлчү удувас, дүне-хүндүс өөренир, нирванаже чүткүүр улустуң күзээшкиннери чиде бээр.

227

Бо чугаа эрги-дир, о Атула, ол чүгле бистиң үеде ажыглаттынып турар эвес-тир: «Олар оожум олурар кижини буруу шавар-дыр, олар хөй чугаалыг кижини буруу шавар-дыр, олар өйүнде чугаалаар кижини база буруу шавар-дыр». Делегейде оларның буруу шаппасла чүвези чок.

228

Чүгле буруу шавыышкыннарга азы чүгле макталга төлептиг кижи турбаан, турбас болгаш ам-даа болза чок.

229

Төлептиг аажы-чаңныг, мерген угаанныг, билиг болгаш эки мөзү долган кижини мерген угаанныглар хүннүң-не хайгаарап көрүп, мактаар.

230

Джамбу хемниң алдынындан кылган чоос ышкаш кижини ким буруу шаап диттирил? Бурганнар безин ону мактаар; Брахма боду ону алдаржыткан.

231

Мага-боттуң бачыдындан кичээн, мага-ботка хамааржыр бүгү чүвеге бодуңну туттунуп билир бол; мага-бодуңнуң бачыдындан адырлып алгаш, мага-бодуң-биле бачыт чок бол.

232

Сөстүң бачыдындан кичээн, сөске хамааржыр бүгү чүвеге бодуңну туттунуп билир бол; сөстүң бачыдындан адырлып алгаш, сөс-биле бачыт чок бол.

233

Угаанның бачыдындан кичээн, угаанга хамааржыр бүгү чүвеге бодуңну туттунуп билир бол; угаанның бачыдындан адырлып алгаш, угаан-биле бачыт чок бол.

234

Мерген угаанныглар мага-бодун туттунуп билир; олар сөске база бодун туттунуп билир; мерген угаанныглар угаанын туттунуп билир; олар ылап-ла бүгү чүвеге бодун туттунуп билир.

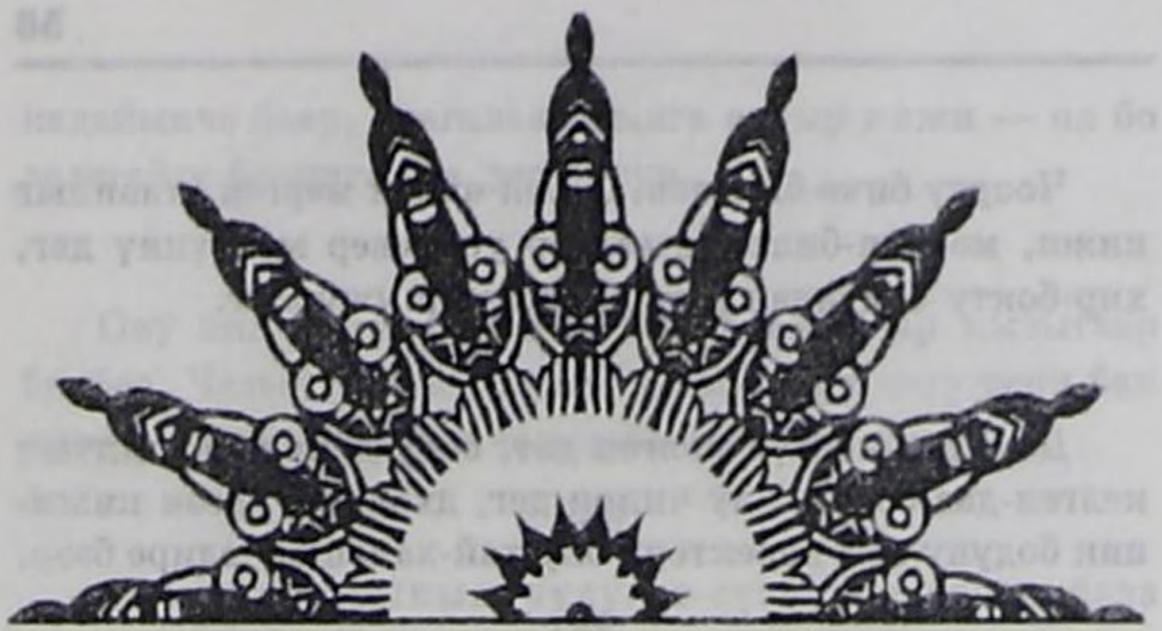

XVIII. ХИРЛЕНИИШКИН ДУГАЙЫНДА ЭГЕ

235

Сен ам када берген бүрү дег-дир сен, Яманың элчилери сени сүрүп келген-дир. Өлүмнүң эргининде турар-дыр сен, орукка алыр курлавырың безин чок-тур.

236

Бодуңга ортулуктан чаяап ал, шудургу демисеш, мерген угаанныг бол. Хирлениишкинден арыгланып алгаш, кончуг эки апарып, чаагай сеткилдиглерниң дээрде күрүнезинге чеде бээр сен.

237

Сээң чуртталгаң төнчүзүнге чедип келген бо-ла-дыр. Ямаже чоокшулап келген-дир сен, а ол кадында сенде бажың-даа чок-тур, орукка алыр курлавыр-даа чок-тур.

238

Бодуңга ортулуктан чаяап ал, шудургу демисеш, мерген угаанныг бол! Хирлениишкинден арыгланып алгаш, кончуг эки апарып, төрүттүнери болгаш кыраан назынга катап база келбес сен.

239

Чоорту биче-бичелеп, өйлеп-өйлеп мерген угаанныг кижи, мөңгүн-биле ажылдаар ус-шевер мөңгүннү дег, хир-бокту бодундан дүжүр силгиир ужурлуг.

240

Демирде көстүп келген дат, боду демирден тыптып келген-даа болза, ону чиири дег, дхонаны үрээн кижиниң бодунуң-на херектери ону хай-халапка чедире бээр.

241

Бижилгени катаптавас болза, ол хирлени бээр; бажың-балгатты эмгелевес болза, хирленип каар; каас-чараш чүүл чалгаа чорук-биле хирленир; серемчилелдиг кижиниң сиилең чоруу — хир-дир.

242

Херээжен кижиниң багай аажы-чаңы — хир-дир; берип турар кижиниң харам чоруу — хир-дир; бо-даа, өске-даа делегейде бак дхаммалар хирлиг.

243

А билиг чогунуң хири эң хирлиг, эң дора хир-дир; оон адырлып алгаш, о бхикшулар, хирден хостуг болур силер!

244

Кааргап ышкаш дүржок, бардам, бужурганчыг, шуут бодал чок, үрелген кижиге чурттаары белен.

245

А биче сеткилдиг, үргүлчү арыг чүве дилеп чоруур, тала тыртпас, топтуг, өттүр билир, арыг амыдыралдыг кижиге чурттаары берге.

246—247

Амыдыралды үреп турар, меге чүве чугаалаар, бо делегейге аңаа бербээн чүүлдү сегирип алыр, өске кижи

кадайынче баар, арагалаашкынга алзыр кижи — ол бо делегейге бодунга эге дөс болур.

248

Ону билип ал, о кижи! Бак дхаммалар кызыгаар билбес. Чазый чорук болгаш дхамманың чогу сени бак чүвеге үр үе иштинде чагырты бербезин халак.

249

Улус боттарының чүдүлге-сүзүүн езугаар база чежени болурул деп санаар-дыр, ынчаны бээр. А өскелерниң алганы аъш-чем болгаш суксунга адааргаар кижи хүндүс-даа, дүне-даа кичээнгей мөөңнээрин чедип ап шыдавас.

250

Ынчаарга адааргалы узуткаттынган, дазылы-биле тура тырттынган, чайлаттынган кижи хүндүс-даа, дүне-даа кичээнгей мөөңнээрин чедип ап шыдаар.

251

Күштүг хандыкшыл ышкаш от чок, килең ышкаш курлуушкун чок, меге ышкаш четки-дузак чок, күзээшкин ышкаш хем чок.

252

Өскелерниң бачыттарын көрүп каары белен, а бодунуун, сыр өскээр, көөрү берге. Чүге дээрге кижи өскениң бачыттарын карт-хавык ышкаш чажыптар, а бодунуун, кажараан бузурукчу чедимче чокталган чижип ойнаар сөөктү дег, чажырыптар.

253

Өскениң бачыттарын дилегзинип көөр база үргүлчү хорадап чоруур кижиниң күзээшкиннери көвүдээр; ол кижи күзээшкиннерин узуткаарындан ырак.

254

Дээрде орук чок; бистен дашкаар чааскаан чоруур оспак кижи чок. Улус сагышка мегелеткеш, өөрүүр, татхагаталар сагышка мегеледиринден хостуг.

255

Дээрде орук чок; бистен дашкаар чааскаан чоруур оспак кижи чок. Мөңге санкхара чок: оттуушкунга чеде бергеннер доктаамал эвес болбас.

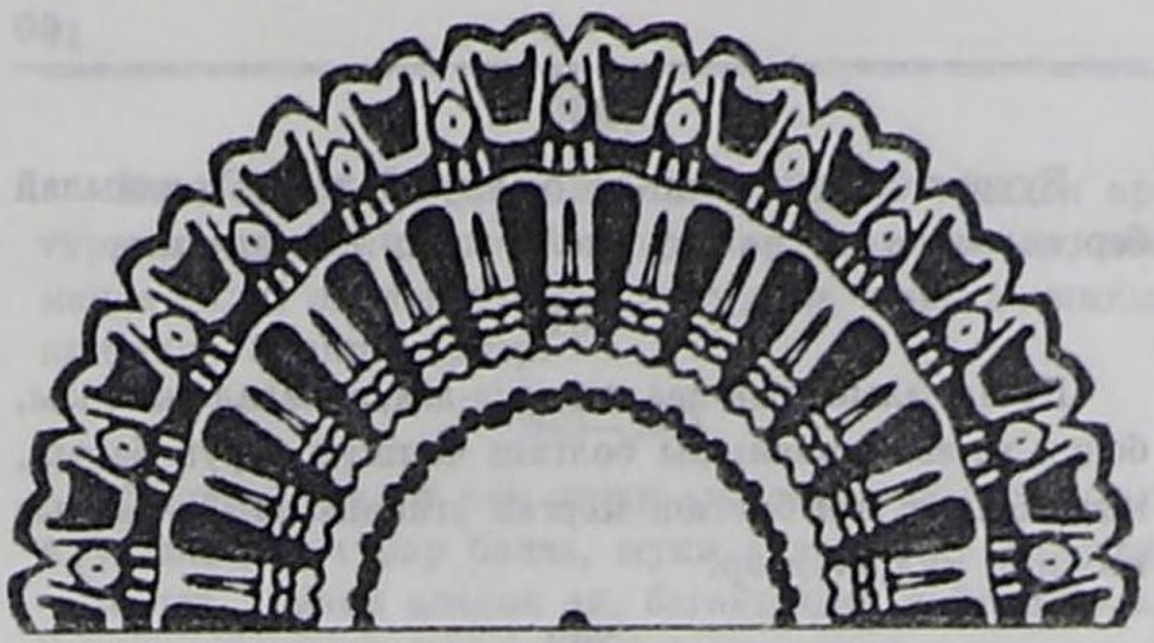

XIX. ДХАММАНЫ САГЫП ЧОРУУР КИЖИ ДУГАЙЫНДА ЭГЕ

256

Бодунуң сорулгазын далаш-биле сүрер кижи дхамманы сагып чоруур кижи эвес-тир. А мерген угаанныг кижи шын-даа, шын эвес-даа чүвениң кайызындаа угаап бодап чоруур.

257

Ол кижи өскелерни албадал ажыглавайн, дхамма езугаар, күштүг хандыкшыл чок эдертир. Дхамманы камгалап турар мерген угаанныг кижини «дхамма сагыыр» кижи дээр.

258

Ол кижиниң мерген угаанныы хөй чугаалыындан келбээн. Томаанныг, көөр хөөн чогундан хостуг, коргуушкун билбес кижини «мерген угаанныг» дээр.

259

Ол кижиниң дхамманы эки билири хөй чугаалыындан келбээн. Дхамманы тоомчага алыр кижи, ооң эртеми эвээш-даа болза, дхамманы бүгү мага-боду-биле билип турар, ол кижи ылап-ла ону эки билир.

260

Буурул баштыг дээш-ле ол улуу болбас. Ол назылай берген, ынчалза-даа ону «хей кырып калган» дээр.

261

Кымда алыс шын-даа, дхамма-даа, албадал кылбазы, бодун кызыгаарланыры болгаш чөпшүл чорук барыл, ким кончуг эки болгаш мерген угааннығыл — ындыг кижини «улуг» дээр.

262

Адааргаачал, чазый, былдамыш кижи чүгле сөскүрү болгаш чараш арны дээш улуска солун апарбас.

263

Кымда ол чаңнар узуткаттынганыл, дазылы-биле тура тырттынганыл, чайлаттынганыл, ким мерген угаанныгыл база көөр хөөн чок чоруктан ойталаанып, ол кижини «солун» дээр.

264

Дыңнангыр эвес, мегечи кижи чүгле дөңгүр бажы дээш чааскаан чоруур оспак кижи апарбас. Бир эвес ол чазый, күзээшкиннерге алыскан болза, ону кандыг чааскаан чоруур оспак кижи дээрил?!

265

А бак чүвени — улуг-даа, бичии-даа болза — бүрүнү-биле чагырып алыр кижини «чааскаан чоруур оспак кижи» дээр, чүге дээрге ол бак чүвени намдадып каандыр.

266

Өскелерден хайырлал дилеп турары дээш ол бхикшу болбас. Бүгү дхамманы шиңгээдип алгаш дээрден башка, оон өскээр бхикшу апаары болдунмас.

267

Кым бо делегейде эки болгаш багай чүведен өрү турарыл, азы чөптүг-шынныг чуртталгалыгыл, азы маңаа билиг эдилеп чурттап чоруурул, ылап-ла ындыг кижини «бхикшу» дээр.

268—269

Мелегей, билиг чок кижи ыыттавас дээн сагылын күүседип-даа турар болза, муни апарбас. А деңзилиг чүве дег, экизин шилип ап, багайындан чайлап турар мерген угаанныг кижи муни ол-дур; ынчангаш ол муни боор-дур. Бо делегейге ол-даа, өске-даа чүвени угаап бодап турар кижи, ылап-ла ол, «муни» деп ададыр.

270

Бир эвес ол кижи дириг амытаннарга удур күчүлел кылып турар болза, чаагай сеткилдиг эвес-тир. Бир эвес ол чаңгыс-даа дириг амытанга удур күчүлел кылбас болза, ону «чаагай сеткилдиг» дээр.

271—272

Чүгле тоол дыңнаарым болгаш езу-дүрүм-биле, азы оон ыңай хөй эртемниим-биле, азы бот-ханылаашкын чедип алырым-биле, азы озалааш хонаш-биле мен бөдүүн чурттакчы чоннуң чедип ап шыдавазы архат болур аас-кежикти чедип албас мен! О бхикшу! Күзээшкиннерни узуткаарын чедип албайн, сеткилиңер ханар бе кай?

XX. ОРУК ДУГАЙЫНДА ЭГЕ

273

Эң эки орук — сестиң оруу; эң эки алыс шын — дөрт сөс; эң эки дхамма — күштүг хандыкшылды узуткаары; ийи буттугларның эң экизи — өттүр көрүптери.

274

Орук бо-дур, оон өске көөрүн арыглаар чүүл чок. Ону эдериңер. Өске бүгү чүүл — Маранық иттирии-дир.

275

Ону эдергеш, хилинчектиң төнчүзүн салыр силер. Аар-бергелерни чайладырын билип алгаш, ол орукту мен чарлаан мен.

276

Силер боттарыңар күжениишкин үндүрер ужурлуг силер. Татхагаталар — кара чаңгыс башкылар ол-дур. Демги орукту эдерип, бот-ханыланганнар Маранық кинчи-бегинден адырлып алыр.

277

«Бүгү санкхаралар эрте бээр». Улус ол чүүлче мерген угаанныы-биле көрүп тура, бак чүведен чүдексине бээр. Арыгланырынче орук ол-дур.

278

«Бүгү санкхаралар муңгагдалдыг». Улус ол чүүлче мерген угаанныы-биле көрүп тура, бак чүведен чүдексине бээр. Арыгланырынче орук ол-дур.

279

«Бүгү дхаммаларда сагыш-сеткил чок». Улус ол чүүлче мерген угаанныы-биле көрүп тура, бак чүведен чүдексине бээр. Арыгланырынче орук ол-дур.

280

Турар өй кээрге, турбас кижи; аныяк күш-шыдалдыг боду-ла чалгаа чорукка алыскан кижи; шиитпирлии болгаш бодалы бастырткан кижи тоомча чок, чалгаа болганындан мерген угаанче орук тыппас.

281

Сөске кичээнгейлиг, угаанын шуут томаартып алган кижи мага-боду-биле багай чүнү-даа кылбазын, ажыл-чорудулганың шак ол үш оруун арыглап алзын, мерген угаанныгларның айытканы кокпага чеде берзин.

282

Ылап шын: боданырындан мерген угаан төрүттүнер; боданмазындан мерген угаанны узуткаары төрүттүнер. Шак ол ийи дакпыр — амыдыралче база амыдыралды узуткаарынче — орукту билип алгаш, демги кижи мерген угаанны улгаттырар чүведен кылзын.

283

Чаңгыс ыяш эвес, арганы кезип кааптыңар. Аргадан коргуушкун төрүттүнер. Арганы-даа, шыргайны-даа кезип каапкаш, силер, о бхикшулар, хостуг апаар силер.

284

Эр кижиниң херээженнерге туралаары узуткаттынмаанда — эң хензиг-даа туралаашкын болза — ол үеге чедир ооң угааны, иезиниң сүдүн эмген бызаа ышкаш, багда турар.

285

Күскү лотосту хол-биле тура тыртары дег, бодуңнуң күзээшкиннериңни тура тыртып каавыт. Сугатаның айтып бергени амыр-тайбыңның оруу-биле нирванаже бар чыт.

286

«Маңаа чаъс-чаашкын үезинде чурттаар мен, а маңаа — кыжын болгаш чайын чурттаар мен» деп, мелегей кижи бодаар. Айыыл дугайында ол бодавас.

287

Шак ындыг — ажы-төлү, мал-маганынга аажок сундуккан, күзээшкиннерге алыскан кижини өлүм, удуп чыдар суурну үер дег, оорлап аппаар.

288

Ажы-төлү-даа, адазы-даа, төрелдери-даа өлүм тудуп алган кижиге камгалал болуп шыдавас. Төрээннеринден камгалал тывары болдунмас.

289

Ындыг алыс шынны билир болгаш, иштинден бодун туттунуп билир мерген угаанныг кижи нирванаже чедире бээр орукту бодунга дүрген аштап-арыглап алыр.

XXI. ЯНЗЫ-БҮРҮ ЧҮҮЛДЕР ДУГАЙЫНДА ЭГЕ

290

Бир эвес бичии аас-кежикчигештен ойталаары улуг аас-кежиин көөр арга берип турар болза, мерген угаанныг кижи улуг аас-кежииниң дугайында бодавышаан, бичии аас-кежикчигештен ойталазын.

291

Өскелерге хилинчек чедирбишаан, бодунга аас-кежик дилеп тып чоруур кижи көөр хөөн чок чоруктуң дузаанга ораажы бергеш, көөр хөөн чогундан адырлып шыдавас.

292

Чүге дээрге кылыр ужурлуг чүүл соңгаарлаттынар; кылбас ужурлуг чүүл, сыр дедир, кылдынып турар. Шак ындыг тоомча чок, адыргак улустуң күзээшкиннери көвүдээр.

293

А шуут мөөңнелген угааны үргүлчү мага-ботче угланган улус кылбас ужурлуг чүүлдү эдербес, харын

кылыр ужурлуг чүүлдү карак кызыл кылып турар. Шак ындыг мерген угаанныг, кичээнгейлиг улустуң күзээшкиннери чиде бээр.

294

Ада-иезин болгаш кшатрийлерниң аңгы бөлүүнден ийи хаанны өлүрүп кааш, күрүнени ооң ара-албатызыбиле катай узуткап кааш, брахман шөлээн бар чыдар.

295

Ада-иезин болгаш брахманнарның аңгы бөлүүнден ийи хаанны өлүрүп кааш, бешкизи кылдыр кижи-парны өлүрүп кааш, брахман шөлээн бар чыдар.

296

Гаутаманың өөреникчилери, улуг серемчилелдиг кылдыр чаяаттынган болгаш, кезээде сергек болур. Хүндүс-даа, дүне-даа, үргүлчү оларның бодалы Буддаже угланган.

297

Гаутаманың өөреникчилери, улуг серемчилелдиг кылдыр чаяаттынган болгаш, кезээде сергек болур. Хүндүс-даа, дүне-даа, үргүлчү оларның бодалы дхаммаже угланган.

298

Гаутаманың өөреникчилери, улуг серемчилелдиг кылдыр чаяаттынган болгаш, кезээде сергек болур. Хүндүс-даа, дүне-даа, үргүлчү оларның бодалы сангхаже угланган.

299

Гаутаманың өөреникчилери, улуг серемчилелдиг кылдыр чаяаттынган болгаш, кезээде сергек болур. Хүндүс-даа, дүне-даа, үргүлчү оларның бодалы мага-ботче угланган.

300

Гаутаманың өөреникчилери, улуг серемчилелдиг кылдыр чаяаттынган болгаш, кезээде сергек болур. Хүндүс-даа, дүне-даа, үргүлчү оларның угааны албадал кылбааны дээш өөрүп турар.

301

Гаутаманың өөреникчилери, улуг серемчилелдиг кылдыр чаяаттынган болгаш, кезээде сергек болур. Хүндүс-даа, дүне-даа, үргүлчү оларның угааны боданганы дээш өөрүп турар.

302

Делегейге амыдыралдың хевирин кааптары берге, өөрүүрү берге; оран-бажыңга чурттаары берге болгаш аас-кежик чок база сенден өске улус-биле кады чурттаары берге. Чер кезип чоруур кижини хай-халап сүрүп чоруур. Ынчангаш чер кезиве, хай-халап сени сүрбезин.

303

Бүзүрел болгаш эки мөзү-биле долган, ат-алдарлыг болгаш бай-байлактыг кижи каяа-даа баар болза, ону чер болганга хүндүткээр.

304

Ачы-буянныглар, Гималай даглары дег, кайы ырактан чырып көстүр. А каржы-бак улус, дүне када аткан согуннарның көзүлбези дег, чоогундан-даа көзүлбес.

305

Чааскаан олурар, чааскаан удуур, чааскаан чер кезип чоруур, карак кызыл, бодун боду туттунар кижи шыргай аргага өөрүзүн.

XXII. ЭРЛИК ОРАНЫ ДУГАЙЫНДА ЭГЕ

306

Меге чүве чугаалаар кижи, а ол ышкаш кылгандаа чүвезин «мен кылбадым» дээр кижи эрлик оранынга баар. Ол-даа кижи, өске-даа кижи өлген соонда, бир дөмей болур болгай; бак үүлгедиглер кылыр улус өске оранга бир дөмей болур.

307

Моюннарын арыг пөс-биле ораап алганнарның элээн хөйү дхамманы багай сагыыр, бодун туттунмас болур. Бак сагыштыглар боттарының бак үүлгедиглериниң ужун эрлик оранынга катап төрүттүнерлер.

308

Бүзүрели чок болгаш, бодун туттунмас кижиге чурттуң ачы-буян хайырлалын ажыглаарынга көөрде, оттуң чалбыыжы дег кылдыр кызыткан борбак демирни ажырыптары дээре.

309

Өске кижи кадайын күзээр сагыш амыр кижи дөрт чүве алыр: бак атка кирери, амыр-дыжының үрелири, шиитгирери болгаш, адак соонда, эрлик ораны.

310

Ол кижи бак атка киреринн-даа чедип аар, ооң салымчолу-даа багай болур; корткан эр кижиниң корткан херээжен-биле ынакшылы-даа үр эвес болур; хаан оларга аар кеземче база онаар. Ынчангаш эр кижи өске кижи кадайы-биле холбашпазын.

311

Куса деп сигенден эпчок туттунуптар болза, холду кезиптери дег, чааскаан чоруур оспак чуртталга база, ону шын эвес чорудар болза, эрлик оранынче аппаар.

312

Хамаан чок кылган бир чүве, шуут херекке албаан хүлээлге, чүдүлгеге шынчызының чигзинчии — ол бүгү улуг шаңнал эккелбес.

313

Кылдынар ужурлуг бир чүве турган болза, кыл, шиитпирлии-биле боттандыр. Чүге дээрге суларай берген чер кезиир кижи чүгле хөй доозун көдүрер.

314

Кылдынмаан чүве багай кылган чүведен дээре: багай кылган чүве оон хилинчектей бээр болгай. А кылдынган чүведен эки кылган чүве дээре, чүге дээрге ону кылгаш, хараадавас болгай сен.

315

Кызыгаарда турар, иштинден база даштындан камгалап турар хоорайны дег, бодуңну ынчаар камгала. Үе чидирбейн көр, чүге дээрге үе чидирген улус эрлик оранынга чурттаар кылдыр чыгаткаш, муңгаралга алзыптар.

316

Меге үзел-бодал барымдаалаарлар, ыятпас ужурлуг чүведен ыядырлар база ыянчыг чүведен ыятпастар — ындыг улус бак кокпалап бар чыдар.

317

Меге үзел-бодал барымдаалаарлар, кортпас ужурлугда, айыыл көөрлер база коргар ужурлугда, айыыл көрбестер — ол улус бак кокпалап бар чыдар.

318

Меге үзел-бодал барымдаалаарлар, бак чүве чок черде бак чүве ылгап көөрлер, бак чүве бар черде бак чүве көрбестер — ол улус бак кокпалап бар чыдар.

319

Шын үзел-бодал барымдаалаарлар, бак чүве — бак чүве-дир, а бак эвес чүве — бак эвес чүве-дир дээрзин билирлер — ол улус эки кокпалап бар чыдар.

XXIII. ЧААН ДУГАЙЫНДА ЭГЕ

320

Хөй улус ойлук чок болур, ынчангаш мен, тулчуушкун үезинде чаан чадан аткан согунну дег, базымчаны шыдажыр мен.

321

Чаажыктырганны тулчуушкунче аппар чыдар; хаан чаажыктырганче көдүрүлдү. Базымчаны шыдажып турар чаажыктырган — улустуң эң дээрези ол-дур.

322

Чаажыктырган мулдар, эки уксаалыг синдх аъттар болгаш улуг чааннар — эки чүүл. Ынчалза-даа бодун томаартып алган кижи оон-даа эки.

323

Чүге дээрге бот-кызыгаарланыышкын болгаш мергежилге-биле бодун томаартып алган кижиниң чеде бээри чедер аргажок чуртка шак ол дириг амытаннар-биле кады чеде бээри болдунмас.

324

Дханапалака деп чаанның чулчургайларындан ажыг суук чүүл шуурап турда, ону доктаадыры берге. Хүлүг-

лүг боду-ла, ол чаан бичии-даа чем чивес: чааннар турар арга күзээр.

325

Чалгаа, чазый, уйгужу кижи бар болза, тараа тоттур чиген улуг хаван дег, ээреңнеп чыдар кижи бар болза, ол кижи, мелегей болгаш, катап төрүттүнүп-ле турар.

326

Бо угаан биеэде, ооң бодунуң күзээри дег, аңаа тааржыры дег, чеже-даа болза улчуп чоруп турган. Мен ам ону бүрүнү-биле, калчаарай берген чаанның сүрүкчүзү дег, доктаадыр мен.

327

Бодамчалыг чорук дээш өөрүңер, бодуңарның угааныңарны камгалаңар! Малгашка кадалы берген чаан дег, багай оруктан үнүңер!

328

Бир эвес сээң-биле кады чоруурунга белен, чөптүгшынныг чурттап турар, мерген угаанныг, бүгү түрегделдерни ажып эртип турар угаанныг эш тып алзыңза, ооң-биле кады өөрүшкүлүг болгаш бодамчалыг чорувут.

329

Бир эвес сээң-биле кады чоруурунга белен, чөптүгшынныг чурттап турар, мерген угаанныг эш тып ап шыдавазыңза, эжелеп алганы күрүнеден ойталаан хаан ышкаш азы чааннар турар аргада чаан ышкаш, чааскаан чорувут.

330

Чааскаан чурттаары дээре. Мелегей кижи-биле эпнайырал турбас. Сен, эвээш күзээшкиннерлиг кижи, чааскаан чорувут база, чааннар турар аргада чаан ышкаш, бак чүве үүлгетпе.

331

Эш-өөр, кажан олар херек апарганда, сагыш-сеткилге тааржыр. Күзел ханыышкыны, бир эвес ол удур-дедир болза, таптыг. Өлүр шакта эки мөзү таптыг. Бүгү-ле бак чүведен ойталаары таптыг.

332

Бо делегейге ие болуру таптыг; ада болуру база таптыг; бо делегейге чааскаан чоруур оспак кижи болуру таптыг; брахман болуру база таптыг.

333

Эки мөзү кырыыжеге чедир таптыг; быжыг бүзүрел таптыг; мерген угаанны чедип алыры таптыг; бак чүведен ойталаары таптыг.

XXIV. КҮЗЭЭШКИН ДУГАЙЫНДА ЭГЕ

334

Сагыш амыр чурттап чоруур кижиниң күзээшкини малува деп үнүш ышкаш өзүп үнер. Ол бир амыдыралдан өске амыдыралче, аргада чимис дилээн сарбашкын дег, ыңай-бээр шилчиир.

335

Шак ол аас-кежик чок күзээшкин — делегейге хандыгарынга тиилеттирип турар кижиниң муңгаралдары бирана деп өзүүчел сиген дег өзүп-көвүдээр.

336

Кым бо делегейде шак ол аас-кежик чок, тиилээри берге күзээшкинни тиилеп турарыл, ооң муңгаралдары, лотос бүрүзүнден суг дамдылары дег, чиде бээр.

337

Силерге мен мынча деп тур мен: «Силер мында чеже-даа хөй чыглып келген болзуңарза, ачы-буянныг-ла болуп көрүңер! Чаагай чыттыг усира деп дазылды тып алыр дээш, күзээшкинниң дазыл-дөзүн, бирананы тура тыртары дег, тура тыртып кааптыңар! Аккан суг кулузунну дег, Мара силерни тиилеп шыдавас болзун».

338

Тура тыртып каан-даа болза, дазылы бүдүн болгаш бижыг ыяштың өзерин уламчылаары дег, күзээшкинче туралыы узуткаттынмаан болза, хилинчек катап-катап төрүттүнүп-ле турар.

339

Кымда күзел ханарынче углаан үжен алды аккан суг күштүгүл, кымның бодалдары күштүг хандыкшылче угланганыл, ону, шын үзел-бодалдан өскээр барган кижини, аккан суглар алгаш баар.

340

Аккан суглар кайда-даа агып чыдар. Лата үнүш элбээ-биле улгадып өзер. Шак ол чечектелген латаны көрүп кааш, ооң дазылын мерген угаан дузазы-биле кезип кааптыңар.

341

Кижини мага-боттуң күштүг күзелдери хөме ап кээр таварылгалар турар. Күзел ханыышкынынга сундугар, аас-кежик дилеп чоруур ол улус ыяап-ла катап төрүттүнер болгаш кыраан назынга алзыычал.

342

Күзээшкиннерге сүрдүрген улус, аажок корткан койгуннуң маңнаары дег, долгандыр маңнап туруп бээр. Кинчи-бек, какпа-дузакка кызагдаткаш, олар үр үе дургузунда хилинчекче катап-катап эглип кээп-ле турарлар.

343

Күзээшкиннерге сүрдүрген улус, аажок корткан койгуннуң маңнаары дег, долгандыр маңнап туруп бээр. Ынчангаш бхикшу күштүг хандыкшылды узуткаарын күзээр болза, күзээшкинни үндүр сывырыпсын.

344

Ол кижи күзээшкиннерден хостуг, күштүг хандыкшылдардан хостуг, аргага чурттаарынга бердингендир — ынчанмыже ол күзээшкиннерниң шырыжынче маңнаар-дыр. Ол кижиже көрүңер даан: хостуг бодула, ол дөңгүже киир маңнаар-дыр.

345

Мерген угаанныглар мынча дишпес: «Демир, ыяш азы бабба деп сигенден кылган бо кинчи-бек бижыгдыр». Чүге дээрге кыс улуска, ажы-төлге азы улуг үнелиг даштардан кылган сыргаларга аажок күштүг хандыгары оон-даа бижыг.

346

Мерген угаанныглар мынча дижир: «Куду тыртар кара сагыштыг бо кинчи-бек бижыг-дыр, олардан хосталып аары берге-дир». Оларны үзе шаап каапкаш, мерген угаанныглар күштүг хандыкшыл болгаш күзел ханарындан ойталааш, күзээшкиннер чокка чер кезип чоруурлар.

347

Күштүг хандыкшылындан хөлзээннер, ээремчигей бодунуң-на аргып алган дузаанче дег, аккан сугже кире бээрлер. А мерген угаанныглар аккан сугну чок кылгаш, бүгү бак чүведен ойталааш, күзээшкиннер чокка чер кезип чоруурлар.

348

Амыдыралдың аккан суун кежип бар чыда, эрткен чүведен ойтала, келир чүведен ойтала, оларның аразында чүведен ойтала. Бир эвес угаан хосталган болза, чүүдаа болуп турза, сен төрүттүнери болгаш кыраан назынче катап келбес сен.

349

Хөлзээн бодалдыг, аажок күштүг хандыкшылдыг, чүгле күзел ханарын-на көөр кижиниң күзээшкини ул-

гадып кел-ле чыдар: ылап-ла, кинчи-бекти ол быжыг кылып турар.

350

Тайбың бодалдан сеткил ханар, үргүлчү боданыр, багай чүүл дугайында бодаар кижи — чогум-на ол күзээшкиннерниң төнчүзүн салыр, Маранық кинчибегин чок кылыр.

351

Ол кижи болбаазыраңгай болурун чедип алган, коргуш чок, ооң күзээшкиннери чок; кончуг эки болгаш, амыдыралдың аар-бергелерин ол узуткап каапкан: ооң амгы мага-боду — сөөлгүзү-дүр.

352

Ол кижиниң күзээшкиннери чок, ол хандыкшылдардан хостуг, уран-чечен сөс-домактыг, оларны эки тайылбырлап билир; ол үжүктерниң дес-дараалашкаан (кайылары эгезинге, кайылары оларның соонга турарын) билир; ону өндүр мерген угаанныг, өндүр-улуг кижи деп адаар. Ооң амгы мага-боду — сөөлгүзү-дүр.

353

Мен бүгү чүвени тиилээн мен, бүгү чүвени билир мен; кандыг-даа дхаммаларда адым баксыраваан. Бүгү чүведен ойталаан мен, күзээшкиннерни узуткааш, хосталган мен. Бодумдан бодум өөренип тура, кымны башкым дээр мен?

354

Дхамманың белээ кандыг-даа белектен артык; дхамманың таптыг амданы кандыг-даа амдандан артык; дхамманың өөрүшкүзү кандыг-даа өөрүшкүден артык; күзээшкиннерни узуткаары кандыг-даа муңгаралды тиилээр.

355

Бай-байлак өске эрик дилээннерни эвес, а мелегей кижини чок кылып каар. Бай-байлак күзээш, мелегей кижи өскелерни эвес, а бодун чок кылып аар.

356

Бок үнүш шөлдерни үреп турар, күштүг хандыкшыл бо улусту үреп турар. Ынчангаш күштүг хандыкшылдан хосталганнарга берген чүүл өндүр-улуг үре-түңнел бээр.

357

Бок үнүш шөлдерни үреп турар, көөр хөөн чогу бо улусту үреп турар. Ынчангаш көөр хөөн чогундан хосталганнарга берген чүүл өндүр-улуг үре-түңнел бээр.

358

Бок үнүш шөлдерни үреп турар, мелегей чоруу бо улусту үреп турар. Ынчангаш мелегей чоруундан хосталганнарга берген чүүл өндүр-улуг үре-түңнел бээр.

359

Бок үнүш шөлдерни үреп турар, күзээшкин бо улусту үреп турар. Ынчангаш күзээшкининден хосталганнарга берген чүүл өндүр-улуг үре-түңнел бээр.

XXV. БХИКШУ ДУГАЙЫНДА ЭГЕ

360

Көөрүн туттунуп билири — эки, дыңнаарын туттунуп билири — эки, чыткырын туттунуп билири — эки, дылын тыртып билири — эки.

361

Мага-бодун туттунуп билири — эки, чугаа-сөзүн туттунуп билири — эки, бодалын туттунуп билири — эки, бүгү чүүлдерге туттунуп билири — эки. Бүгү чүүлдерге туттунуп билир бхикшу шупту муңгаралдардан хосталыр.

362

Иштинден өөрүшкүлүг, хынамчалыг, чааскаанзыргай болгаш сеткили ханган болганындан холун башкарып турар, будун башкарып турар, чугаа-сөзүн башкарып турар, тергиин башкарып турар кижини — чогумна ындыг кижини — бхикшу дээр.

363

Сөзү тыртылчак, мерген угаан-биле угаап бодаар, улуургак эвес, утка болгаш дхамманы тайылбырлап турар бхикшунуң чугаа-сөзү таптыг.

364

Дхаммадан сеткили ханар, дхамманы магадаар, дхамма дугайында бодаар, дхамманы сактып чоруур бхикшу алыс шынныг дхаммадан адырылбас.

365

Ол бхикшу бодунуң алган чүвезин бак көрбезин; ол өскелерге адааргавазын. Чүге дээрге өскелерге адаар-гаар бхикшу кичээнгей мөөңнеп шыдавас болгай.

366

Бир эвес бхикшу бодунуң алган чүвезин (эвээш-биче-даа болза) бак көрбес болза, арыг амыдыралдыг, чүткүлдүг болурга, бурганнар ону алдаржыдар.

367

Кымда бодун ат болгаш хевир-биле дөмейлештирери шуут чогул, ким чүү-даа чүвези чок тургаш, муңгара-вазыл, чогум-на ындыг кижини бхикшу дээр.

368

Эп-найыралдыг чурттап турар, Будданың өөре-диинге бүзүрээр бхикшу тайбың черни, аас-кежикти, санкхараларның соксаарын чедип алзын.

369

О бхикшу! Бо корабльди божудувут; сен божудуп-тарыңга, ол чииги-биле шимчээр. Коргуушкун болгаш көөр хөөн чогун тиилээш, нирвананы чедип алыр сен.

370

Бешти одура шаавыт, бештен ойтала; бештен артык бол! Беш хандыкшылды ажып эрткен бхикшу «аккан сугну кешкен» деп ададыр.

371

Боданып көр, о бхикшу, сиилең болба; сагыш амыр сеңээ борбак демир ажырары база отка өрттенмишаан:

«Хилинчек бо-дур!» деп алгырары онаашпазын дээш, туралаашкындан күзел ханарының аккан сугларынга бодалыңның дескинерин болдурба.

372

Билбес кижиде боданыышкын чок; боданмас кижиде билиг чок. Боданыышкын-даа, билиг-даа бар кижи нирванага ылап-ла чоок.

373

Тодараан угаанныг, чаасқаан чурттаары-биле ырап чоруй барган бхикшунуң сагыш-сеткилиниң ханары анаа кижиден артык: дхамманы ол тодаргай көрүп турар.

374

Кажан элементилерниң тыптырын болгаш үрелирин бүрүн долузу-биле билип алган саныңда-ла, шак ындыг өлүм чок чорукту билир болгаш, ол бхикшу өөрүшкү болгаш аас-кежиин чедип алыр.

375

Шак мында мерген угаанныг бхикшуга үндезин бар: миннииишкиннерин хайгаараары, Пратимокша-биле чаңгыс эп-сеткилдиг күзел ханары болгаш кызыгаарланыры. Арыг амыдыралдыг болгаш чүткүлдүг, чаагай сеткилдиг эжиңни эдер.

376

Ол кижи амыдыралынга ээ көрүүчел, аажы-чаңынга чөптүг-шынныг болзун. Ынчан өөрүшкү-биле долгаш, ол хилинчектиң төнчүзүн салыр.

377

Вассиканың оңган чечектерин дүжүр октаары дег, силер база, о бхикшу, күштүг хандыкшыл болгаш көөр хөөн чогундан хосталыр ужурлуг силер.

378

Бир эвес бхикшунуң мага-боду оожум, чугаа-сөзү оожум, угааны тайбың болза, бир эвес ол кичээнгейин мөөңнеп алган база анаа амыдыралдың кежиктеринден ойталаан болза, ону амыр-тайбың дээр.

379

Бодуңну бодуң албада, бодуңну бодуң хынан. Бодун хайгаарап көрүп турар, кичээнгейин мөөңнеп алган — ындыг бхикшу аас-кежиктиг чурттаар.

380

Чүге дээрге бодуңга бодуң дээрги сен, чүге дээрге бодуңга бодуң орук сен. Ынчангаш, садыгжы эки аътты дег, бодуңну бодуң томаартып ал.

381

Аас-кежикке бүргеткен, Будданың өөредиинге бүзүрээр бхикшу тайбың черни, аас-кежикти, санкхаларның соксаарын чедип алзын.

382

Боду аныяк-даа болза, Будданың өөредиинче ээлген бхикшу бо делегейни, булуттан хосталган ай дег, чырыдар.

XXVI. БРАХМАННАР ДУГАЙЫНДА ЭГЕ

383

Аккан сугну соксат, бурунгаар бар чыт, күзээшкиннерни ыңай сывырта, о брахман!

384

Кажан брахман ийи дхамма-биле өске эрикке чеде бээрге, ынчан оон, билир апарган кижиден, шупту кинчи-бек кээп дүжер.

385

Мен кымны брахман дээр мен — аңаа бо эрик-даа, өске эрик-даа чок, бо-даа, өске-даа чүүл катай-хаара чок, коргуш чок, хандыкшылдардан хостуг кижини.

386

Мен кымны брахман дээр мен — боданыр, күштүг хандыкшылдардан хостуг, амыр-тайбың, бодунуң херээн кылып турар, күзээшкиннерин ажып эртип турар, дээди чаагай чорукту чедип алган кижини.

387

Хүндүс хүн чырып турар, дүне — ай. Дайынчы кижи дериг-херексели-биле чырыыр, брахман бодан-

ганда, чырыыр. А оттуушкунга чеде берген кижи дүнехүндүс чайынналдыр чырыыр.

388

Бак чүвени каапкан кижини брахман дээр; амырдыш чурттап турар кижини чааскаан чоруур оспак кижи дээр; бодунуң хирин каапкан кижини «арыглангган» деп адаар.

389

Брахманны хап-соп болбас, а брахман база ону дорамчылаан кижиже килеңин хайныктырбазын. Брахманны хап-сопкан кижи бак атка кирер, а дорамчылакчызынче килеңин хайныктырган кижи оон-даа бак атка кирер.

390

Брахманга бодунуң угаанын таптыг чүведен туттунуп алырындан артык чүве чок. Кайда узуткаар күзел чиде бээрил, ында хилинчек чок.

391

Мен кымны брахман дээр мен — мага-боду-биле-даа, сөзү-биле-даа, бодалы-биле-даа бак чүве кылбаан — бодун үш чүвеге туттунуп ап турар кижини.

392

Ылап оттуушкунга чеде бергеннерге айыттынган дхамманы бис кымдан-даа билип алган болзувусса, ону, брахман — өргүл одун дег, өөрүп четтириишкин-биле ханы хүндүлээр херек.

393

Брахман апаары таагыланчак баш дүгүнден, төрел салгал даңзызындан азы төрүттүнген байдалындан хамаан чок. Кымда алыс шын болгаш дхамма барыл, ол кижи аас-кежиктиг, ол — брахман.

394

Таагыланчак баш дүгүнүң сеңээ ажыы чүл, о мелегей! Кештен кылган хептиң сеңээ ажыы чүл?! Чүге дээрге сээң иштиңде джунгли бар, сен чүгле хевириңче сагыш салыр-дыр сен.

395

Доозуннуг хеп кеткен, арны баксыраан, кеш өттүр көстүп турар көк дамырларлыг, чааскаанзыргай, аргада боданып турар кижини брахман дээр мен.

396

Ынчалза-даа мен кижини чүгле ооң төрүттүнген байдалы дээш азы ооң иези дээш брахман дивес мен. Хандыкшылдары бар кижиниң адын «бхо деп чугаалаар» дээр. Мен болза хандыкшылдардан хостуг, ачы-буянны ышкынган кижини брахман дээр мен.

397

Мен кымны брахман дээр мен — кинчи-бекти үзе тырткан, кортканындан сирилевейн турары ылап, хандыкшылдарны ажып эрткен база делегейден ойталаан кижини.

398

Мен кымны брахман дээр мен — шаптык-моондакты чайлаткан, баг, кымчы болгаш чүгенниг илчирбени үзе тырткан кижини.

399

Мен кымны брахман дээр мен — буруу чок боду чемелелдерни, кеземчелерни, хоругдалды шыдажып эртип турар, кымның шыдамыы — күш, а күжү — агшериг болур кижини.

400

Мен кымны брахман дээр мен — киленден хостуг, бодунуң хүлээлгелерин күүседип турар, эки мөзүлүг,

туралаашкын чок, бодун туттунуп билир, аңаа бо мага-боду сөөлгүзү болур кижини.

401

Мен кымны брахман дээр мен — лотос бүрүзүнде суг азы шивегей бажында горчица үрезини ышкаш, мага-боттуң күзел ханарынче тура чок кижини.

402

Мен кымны брахман дээр мен — делегейден ойталаан, чүъгүн дүжүр октапкан, бо делегейге безин бодунуң хилинчээн узуткаарын билир кижини.

403

Мен кымны брахман дээр мен — дээди ачы-буянны чедип алган, шын орукту база меге орукту билир кижини, эртем-билии ханы мерген угааннығны.

404

Мен кымны брахман дээр мен — күзээшкиннери эвээш, оран-бажыңы чок болгаш оран-бажыңныглар-биле-даа, оран-бажың чоктар-биле-даа харылзаа чок кижини.

405

Мен кымны брахман дээр мен — амылыг амытан өлүрбес, өлүрүүшкүн кылырынче албадавас, дириг амытаннарже, олар кортук-даа, дидим-даа болза, мерге көдүрбес кижини.

406

Мен кымны брахман дээр мен — хөлзээннерниң аразынга дүвүрел чок артар, мерге көдүргеннерниң аразынга амыр-тайбың артар, делегейге хандыкканнарның аразынга хандыкшылдардан хостуг артар кижини.

407

Мен кымны брахман дээр мен — кымдан күштүг хандыкшыл, көөр хөөн чогу, улуургак чорук, ийи

арынныг чорук, шивегей бажындан горчица үрезини дег, белен кээп дүжер кижини.

408

Мен кымны брахман дээр мен — шынныг, өөредиглиг, доңгун сөстер чок, кымны-даа хомудатпас чугаалыг кижини.

409

Мен кымны брахман дээр мен — маңаа, бо делегейге, ап болбас чүвени, ол узун азы чолдак-даа, бичии азы улуг-даа, эки азы багай-даа болза, албас кижини.

410

Мен кымны брахман дээр мен — бо-даа, өске-даа делегейде күзээшкиннери чок, оспаксырай берген, туралаар чүүлдери чок кижини.

411

Мен кымны брахман дээр мен — күзээшкиннери чок, билиг дузазы-биле чигзиниглерден хосталган база өлүм чогунче шымны берген кижини.

412

Мен кымны брахман дээр мен — маңаа эки-даа, багай-даа чүвеге хандыгарындан чайлаан, муңгарал чок, хандыкшыл чок, арыг кижини.

413

Мен кымны брахман дээр мен — ай ышкаш, былчак чок, арыг, шөлээн, дүвүрел чок, амыдыраарының өөрүшкүзү өжүп калган кижини.

414

Мен кымны брахман дээр мен — шак бо хирлиг берге орукту, очалаңны, мегени ажып эрткен, эштип кешкеш, өске эрикке чеде берген, ханы бодалдыг, күзээшкиннерден хостуг, чигзиниглер, хандыкшылдар чок, амыр-тайбың кижини.

415

Мен кымны брахман дээр мен — маңаа күштүг хандыкшылдан ойталааш, оран-бажың чок, долгандыр тояап чоруур, амыдыраар күзели өжүп калган кижини.

416

Мен кымны брахман дээр мен — маңаа күзээшкинден ойталааш, оран-бажың чок, долгандыр тояап чоруур, амыдыраар күзели өжүп калган кижини.

417

Мен кымны брахман дээр мен — кижиге хамааржыр чүүлге хандыкшылды каапкаш, дээрниң хандыкшылдарын база ажып эрткен, бүгү хандыкшылдардан ойталаан кижини.

418

Мен кымны брахман дээр мен — бүгү делегейлерни тиилээн — сеткил-сагышка тааржыр-даа, анчыг-даа чүүлдерден ойталаан, топтуг, чаа төрүмелче орукту бодундан үзе кирип турар кижини.

419

Мен кымны брахман дээр мен — дириг амытаннарның өлүмү болгаш төрүттүнериниң дугайында бүгү чүвени билир, хандыкшылдардан хостуг, оттуушкунга чеде берген, сугата болур кижини.

420

Мен кымны брахман дээр мен — ооң оруун бурганнар-даа, гандхарвалар-даа, улус-даа билбес кижини, күзээшкиннери чиде берген архатты.

421

Мен кымны брахман дээр мен — хандыкшылдардан хостуг, чүү-даа чүвези чок, аңаа эрткен-даа, келир-даа, амгы-даа үелерде чүү-даа чүве чок кижини.

422

Мен кымны брахман дээр мен — буга дег күчүлүг, чаагай сеткилдиг, эрес-дидим, тиилекчи, өндүр-улуг мерген угаанныг, күзээшкиннерден хостуг, болбаазыраңгай болгаш оттуушкунга чеде берген кижини.

423

Мен кымны брахман дээр мен — биеэги амыдыралын билир, дээрни болгаш эрлик оранын көрүп турар; тулган билиг-биле долган мерген угаанныг болгаш, төрүмелдерниң узуткаашкынын чедип алган, кылып болгу дег бүгү чүвени кылган кижини.

ДЖАТАКАЛАР

Кымчылапкан эки өөреткен аът дег,
эрестиг, соруккур болуңар.
Бүзүрел, эки мөзү болгаш шиитпирлиниң,
бот-ханылаашкын болгаш дхамманы өөренгениниң
дузазы-биле силер,
бодамчалыг, билиг-биле долган
төлептиг аажы-чаңныг улус,
аажок улуг бак чүведен
хосталып алыңар.

Ом[1]! Бүгд өндүр-бедик буддалар болгаш бодхисаттваларга мөгейиг!

1. Мерген угаанныг мунииң[2] биеэги төрүмелдеринде кылганы кайгамчык болгаш боттарының өндүр-бедик шынарларының ужур-утказы-биле магалыг, макталга төлептиг, катаптанмас, сагыш-сеткилди хаара тыртар, хуулгаазын маадырлыг чоруктарын бодумнуң шүлүглелимниң адыш ишти чечектери-биле чөпшүл хүндүткээйн!

2. Шак ол алдарлыг маадырлыг чоруктар орук айтыр адагаштар апарган: будда байдалынче чедире бээр ачылыг орук олар-биле айыттынган. Авырал, кээргел чок чүректерже база бадып келзин, ыдыктыг хоойлунуң тоолчургу чугаалары сагыш-сеткилди оон-даа артык хаара тудуптар апарзын.

3. «Кижилерге эки болзун дээш!» деп бодал-биле мен Эң Дээдиниң делегейге кылган маадырлыг чоруктарының өндүр-чаагайын чуруп көргүзүп тура, Ыдыктыг бижилге езугаар база тоолчургу чугаа езугаар, кем чок орук-биле дыңнакчыларның деткээн аянын чедип алырынче бодумнуң хей-аъдымны албадаар дээш бүгү күжениишкиннерни ажыглаар мен.

4. Өскелерниң чаагай чоруунга бараалгаткан бодунуң амыдыралы-биле хууда чаагай чоруунче чүткээннерге чедип алдынмас кайгамчык чайынналчак эки мөзүнү чедип алган кижини; ооң алдарының чайыны «Бүгүдени билир» дээр адының меге чок слогтарында дамчыттынган кижини — шак ол кымга-даа деңнээр аргажок кижини — ыдыктыг хоойлу болгаш ниитилел-биле кады бажым доңгайтып хүндүткээйн.

БИРГИ КЕЗЭЭ[1]

I. КЫС ПАР ДУГАЙЫНДА ДЖАТАКА

Бистиң Чагырыкчывыс биеэги төрүмелдеринде бодунуң алыс бүдүжүнден бүгү дириг чаялгага кызыгаар чок, ак сеткилдиг ынак чораан; ол сагыш-сеткили-биле амытан бүрүзүнге чурттап турган. Ынчангаш бис Чагырыкчы Буддага кайгамчык улуг бүзүрел-биле хаара туттурар ужурлуг бис. Чагырыкчының биеэги төрүмелинде кылганы дараазындагы маадырлыг чорук дугайында мынчаар төөгүп турар. А ол маадырлыг чорук дугайында мээң башкым, үш эртинениң ханы хүндүлекчизи, бодунуң башкызының эки мөзүзү болгаш ынакшылын хандыр өөренгени — бодунуң тергиин эки мөзүлүг чуртталгазы-биле бүгү-ниити бедик хүндүткелди чедип алган кижи, мактап тоожулаан.

Бистиң Чагырыкчывыс, Бодхисаттва турар шаандала, бодунуң бедик сагылын езугаар, кээргээчел чоруунуң хайыразын: белектер, буянныг сөстер, ачы-дузазы

---

*Джатакаларның бирги кезээнче «Будда. Истории прошлых рождений» (Москва, «ЭКСМО-Пресс», 2000) деп номдан алган, орус дылче А.П. Баранников болгаш О.Ф. Волкова оларның очулдурганы чамдык джатакаларны киирген.

болгаш өске-даа төлептиг ажыл-херектерин — сагыш-сеткилди хаара тудуптар мерген угаанының илерээш-киннерин — делегейге эңдере берген. Ол ынчан бодунуң шажынчы хүлээлгелеринге бердингенииң ачызында арыг амыдыралдыы-биле шылгараан өндүр-улуг, онза шылгараңгай брахман төрел бөлүкке төрүттүнген турган. Джатакарман[2] болгаш өске-даа ыдыктыг езулалдар дамчыштыр болур-чогууру-биле арыгланып алган ол оол өзүп келгеш, угаанының бойдус чаяаган өткүдү, кичээлдерге тергиин дуза[3], бодунуң билигже бедик чүткүлү болгаш кызымааның ачызында эртем-билигниң он сес адырынга[4] база ооң чаагай сеткилдиг төрел бөлүүнүң чаңчылдарынга дүгжүр бүгү уран чүүлдерге башкы деңнелин аажок дүрген чедип алган.

5. Брахманнар[5] ону ыдыктыг бижилгениң бодун дег, а кшатрийлер оларның хаанын дег ханы хүндүлээр турган; а чонга ол муң карактыг бурган[6] ышкаш турган, билигже чүткүүр улуска ол ачылыг ада турган. Бодунуң онза аас-кежиктиг салым-хуузунуң ачызында ол кайгамчык алдар-хүндүнү, бай-байлакты чедип алган. А угааны ыдыктыг хоойлуну өөренириңге бүрүн алзыпкан, делегейден ойталаарын чедип алган Бодхисаттва ол чаагай чүүлдерден сагыш-сеткили ханып-даа көрбээн.

6. Ооң угааны биеэги чуртталгазында-ла оттуушкунга чеде берген, ол хөй бак чүвениң үнер дөзү черниң таалалдарында дээрзин көрүп турган болгаш, ашрамның[7] бажың ээзи болур байдалды, ол дээрге аарыг-даа дег, каапкаш, арга-эзимниг бедигээшти бодунуң ында турары-биле каастапкан.

7. Аңаа Бодхисаттва бодунуң оспаксыралы-биле, сагыш амыры-биле, ол хире оттуушкуннуг ханы мерген угаанныы-биле бак херектерге хандыккаш, эки мөзүнү, сагыш амырын ышкынып кан чонну өөредип турган ышкаш болган.

8. Бүгү амылыг чаяалгага эш-өөрзүрек сеткил-биле хаара туттунган тайбың оон тарап үнүп, арганың аң-

меңиниң чүректеринче кирип турганзыг болган; араатан аңнар, чааскаан чоруур оспак аскеттер ышкаш, бот-боттарынга адаан-өжээнин уттупкаш, аңаа чурттап турганнар.

9. Бодунуң эки мөзүлүг амыдыралы, сагыш-сеткилиниң арыы, күзел ханганы болгаш кээргээчели-биле ол делегейде чурттап турар танывазы улуска безин хайыралыг апарган, ол ышкаш бүгү делегей база аңаа хайыралыг турган.

10. Күзээшкиннериниң биче сеткилдиинден ол адааргал деп чүве билбес турган: күзел ханары, ажык болгаш алдарже чүткүлден ол хостуг турган, бурган-нарның безин чүректерин ол чүдүлгеже, бүзүрелче ээлдирипкен.

11. Ол чааскаан чоруур оспак лама апарган деп дыңнааш, ооң бедик эки чүүлдери чүректерин хаара тудупкан улус өг-бүлези болгаш төрээннерин кагтылаан, олче чыглып кээп, ооң өөреникчилери болур аас-кежик-ти камгалал дег чедип ап турганнар.

12. Бодунуң күжүнүң шаа-биле ол өөреникчилерин эки аажы-чаңга, будалбазынга, сеткил-бодалын оожук-туруп алырынга, кичээнгей мөөңнээринге, делегейден ыраарынга, а ол ышкаш эп-найыралдыг болуру болгаш өске-даа чүүлдер[8] дугайында ханы боданырынга өөредип турган.

Бир катап, кажан ооң аажок көвүдээн өөреникчи-лериниң хөй кезиин ол камгалалдың тергиин эки оруунче үндүр сургап каанда база олар болбаазыраңгай апарганда; кажан ол чонну делегейден ойталаарының ачылыг оруунче углап-башкарып каанда; кажан өлүм-нүң хаалгазы хагдына берген-даа дег апарганда, а чыр-галаңче орук, ындыг эвес, делгем хаан оруу дег апар-ганда, Өндүр үндезинниг бодунуң ынчангы өөреникчизи Аджита-биле кады анаа көрүүшкүн кылырынга таа-рымчалыы кончуг чадаң үнүштер дуй үнген дагда куй-лар аразынга чүвелерниң ам бар чуруму дээш сагыш-сеткили ханар күзелдиг агаарлап чораан.

13. Ынчан ол дагда куйда төрүүрүнүң хилинчээнден шуут-ла чилчии үстү берген, шимчээр харыы чок апарган аныяк кыс парны көрүп каан.

14. Аштаанындан парның каракгары оңгайып, быгыннары ишкээр хандыр кире берген болган; бодунуң ол хире бичии төлдеринче безин ол чемче дег көрүп турган.

15. Ооң эмииниң сүдүн соруп ижиксээш, төлдери, иезинче дег, бүзүрээчел, коргуш чок чоокшулап кел чытканнар, а ол, дайзыннарынга дег, төлдериңге аажок коргунчуг алгызының диңмиди-биле кыжанып турган.

16. Бодхисаттва ону көрүп кааш, чеже-даа быжыг сеткил-соруктуг турган болза, кээргээнинден ханы[9] кажыыдап, чер шимчээшкининден даглар хаанының сирилээри дег, сириңейни берген.

17. Сагыш-сеткилинден ачы-дузалыглар — боттарының өндүр-улуг хилинчек-човалаңында бүрүн быжыг чорукту кадагалап шыдаарлар — чанында амытаннарның эң эвээш-биче хилинчек-човалаңын көргеш, сириңейни бээр деп кандыг кончуг кайгамчык чүве боор!

Бодхисаттва хөлзээнинден сөстерин катаптап, бодунуң өөреникчизинге өндүр-улуг кээргээчел чорук сиңген база ооң бүдүжүнүң кайгамчык өндүр-чаагайын илереткен чугаа кылган: «Күжүрүм! Күжүрүм!

18. Очаланда[10] бүгү эки чүүлдер кайы хире чок-тур, көр даан! Бо дириг амытан аштаанындан бодунуң-на төлдерин чиптер чазып, ынакшылдың хоойлузун ооң-биле үрээр деп тур!

19. Халак-халак! Бодунга ынак чоруктуң каржызы кайы хире коргунчуг-дур, ол дээш ие безин бодунуң төлдерин сыырыптарынга белен-дир!

20. Бодунга ынак болуру дег дайзынны канчап кижизидип ап болурул, ол дээш ындыг чоруктар кылырынга белен болур кончуувусту.

Дүрген барып, бо пар бодунуң төлдерин база бодун чок кылып четтикпээнде, ооң аштан хилинчээн намдадыр кандыг-бир чем аймаан кайы-бир черден дилеп

тып көр. Мен ол өйде шуут бодал чок чоруктан ону доктаадып тударын шенеп көрейн». Демги өөреникчи ол дораан аъш-чем дилээри-биле дыңнангыр чорупкан. А Бодхисаттва ол чылдак-биле өөреникчизин чорудупкаш, мынчаар боданып эгелээн:

21. «Өске-бир амытанның эъдин дилээн херээм чүл, мээң мага-бодум бүрүнү-биле ол сорулгага тааржыр эвес чүве бе? Өөреникчимниң кандыг-бир чем тып эккээри таварылгадан хамааржыр, а мен бодумнуң хүлээлгем күүседир аргам чидирип алыр мен. Ооң кадында

22. бистиң мага-бодувус өлүмнүг, ирип каар, күш чок болгай; ол хилинчек-човалаңның үнер дөзү болур, ооң ажык-дузазы хирелиг, кезээде арыг эвес болгай. Чанында кижилерге ачы-буян чедирери-биле ону ажыглап шыдаары дээш амыравас кижи мерген угаанныг деп ададырынга төлеп чок.

23. Чок-ла болза амы-хуунуң сагыш-сеткил ханарынга хөлүн эрттир хандыкканывыста, чок-ла болза дузалаптар күжүвүс чокта, чанывыста амытанның хилинчек-човалаңын эскербейн, кыйыы-биле эрте берип болур бис. А мен, чанымда амытан хилинчектенип турда, аас-кежиктиг болуп шыдавас мен, ынчангаш дузалаптар аргам бар болза, тоомча чок турган херээм чүл?

24. Хилинчекке алыскан өжээтенниң безин качыгдалынга тоомча чок арткан болзумза, а ол кадында ооң качыгдалын намдадыптар аргам турган болза, ындыг бак үүлгедиг кылганым соонда, мээң чүрээм, кургаг чадаң үнүш дег, коргунчуг от-биле кыва бээр ийик!

25. Ынчангаш чалымдан кээп дүжүп, чөгенчиг мага-бодумну амы-тындан чарайн; ооң-биле кыс парны төлдерин чиириндеп, а ооң төлдерин — аш авазындан камгалап каайн. Оон-даа артык:

26. ол чорук — амыр-тайбыңның буянын аажок күзээн бүгү улуска үлегер, а кошкак улуска чалбыыштыг деткимче болур; боду өндүр-улуг өргүл кылып шыдаарларга өөрүшкү болур; сеткил-чүрээ чаагай улуска сорук киирер кыйгырыг болур.

27. Ол чорук Маранын[11] эмге-тикчок аг-шериин муңгарадыр, а Будданың эки мөзүзүнге ынак улустуң чырык өөрүшкүзүн оттурар; а бодунга ажык күзээн херектерге хаара туттурганнарның, бодунга ынаа болгаш туралаары дээш өлүмге таваржырларның адын баксырадыр.

28. Ол чорук эң эки хөлгениң[12] талалакчыларының бүзүрелин бедидиптер база бодун хайыралавас чорукту дорамчылаарларны кайгадыптар; боттары база хууда эки салымындан ойталаарынче чүткүлдүглерни өөртүп, дээрже делгем орукту хостаптар.

29. «Чанымда амытанга бодумнуң мага-бодум-биле кандыг-бир эки чүвени кажан-на кылып шыдаптар мен?» — мээң изиг күзелим ындыг турган; а ам ону боттандырары база тергиин мерген угаанны чедип алыры мыя бо хире удавас апарды. Ооң кадында:

30. бир эвес ылап-ла мээң шиитпирим өрү көрдүнгенимден, алдар күзээнимден, дээрге азы черде күрүнеге чеде бериксээнимден, бодумга мөңге чыргалды аажок күзээнимден эвес, а чүгле чанымда өске амытаннарның чаагай чоруунче чүткүлден[13] тывылган болза,

31. ону дамчыштыр мээң чаңгыс ол-ла үеде делегейниң хилинчек-човалаңын узуткаар база аңаа дүмбейни хүн ышкаш тарадып, делегейге чырык хайырлап, аас-кежик шаңнаар күжүм төнүп читпезин!

32. Тоолчургу чугааларже кире бээр мен, эки мөзүмнү улус көрүп кааш, мээң дугайымда чер болганга чугаалап эгелээр; делегейге ачы-буянны кезээ-мөңгеде чаяар мен, делегейни аас-кежикче эдертир мен».

33. Ынчаар шиитпирлээш, ол бодунуң өлүмү-биледаа чанында амытаннарга ачы-буян чедирип шыдаары дээш өөрүшкүге хаара туттурупкан, а оон мага-бодун дүжүр октапкаш, ооң-биле бурганнарның тайбың чүрегтерин безин кайгадыпкан.

Бодхисаттваның мага-бодунуң кээп дүшкен даажы кыс парның сонуургалы болгаш килеңин хайныктырыптарга, ол бодунуң төлдерин өлүрер дугайында бодаарын соксап кааш, ыңай-бээр долгандыр көрдүнүп эгелээн.

Бодхисаттваның тын чок эът-бодун көрүп кааш, ол дүрген-не олче халый бергеш, ону чип эгелээн.

Кажан олчаан эът тыппайн ээп келген өөреникчизи башкызын дилеп долгандыр көрдүнгеш, аныяк кыс парның чип турары Бодхисаттваның тын чок мага-бодун көрүп каан. Өөреникчи аажок улуг ажыг-шүжүгге алзывыткан-даа болза, анаа эвес маадырлыг чоруктуң өндүр-чаагайын кайгап-магадааны качыгдалдың миннишкинин кызып үндүрүпкен. Ооң ол магадалы башкызының эки чүүлдеринге мөгейиг-биле хаара туттурган сеткилинден боттары-ла агып үнген дараазында тулган чараш сөстер дамчыштыр илереттине берген:

34. «О, кем-багынга алзып алган делегейге өндүр-улуг кээргел! Өндүр үндезиннигниң бодунуң чаагай чоруун тоовазы кайы хире кайгамчык-тыр! Ооң ачызында эң бедик деңнелге четкен, ооң дайзыннарының алдар-сураан үреп каан эки мөзүлүглерниң кадыг-бижыын!

35. Чаяаттынганындан ооң чымчаан, аңаа чергелештир чайгылыш чогун, байгы үндезини эки чүүлде сиңген коргуушкун чок ынакшылдыын! Мурнунда-ла бодунуң эки чүүлдери-биле өндүр-улуг турган ооң мага-боду кайы хире бедик хүндүткелге төлептиг-дир!

36. Чаяаттынганындан ооң чымчаан, аңаа чергелештир чер ышкаш чайгылыш чогун! Чанында амытаннарның хилинчек-човалаңын ол сагыш амыр көрүп шыдавады! Харалаан, ооң сагыш-сеткил күжүнүң шак ол тулган чайынынга мээң кадык-чаагайымның тода көскүзүн!

37. Камгалакчызындан ындыг бижыг чөлеңгиииш тып алганда, моон соңгаар делегейниң ажыын ажып ыглаан херек чок-тур. Ам Манматха[14] бодунуң аштырыышкыны дээш коргуушкундан дүвүреп, улуг тынып турар эвес бе!

Шак ол Өндүр-улуг чыргалдыгга, бүгүдени хаара туткан кээргел-биле долган, дириг амытаннар дээш Бодхисаттва апарган деңнээр аргажокка, бүгү дириг чаяалганың камгалакчызынга мөгееэлиңер!» Оон өөреникчи болган чүүл дугайында кады өөренип турган өөрүнге дыңнаткан.

38. Ынчан Бодхисаттваның арын-шырайлары ооң маадырлыг чоруун кайгап-магадаанындан чырый берген өөреникчилери, а ол ышкаш гандхарвалар[15], якшалар[16], нагалар[17] болгаш бурганнарның хааннары ооң улуг үнелиг сөөктери чыткан черни чечектен өрээн дээрбектер, кааспалгалар, идик-хеп, сандал ыяш хоюундан кылган чаашкын-биле шып кааннар...

Мынчангаш бодунуң биеэги төрүмелдеринге-ле Чагырыкчывыс бүрүн алыс ужурундан бүгү дириг чаяалгага кызыгаар чок болгаш ак сеткилдиг ынакшыл-биле бүргеткен турган; сеткил-сагыжы-биле ол дириг амытан бүрүзүнге чурттап турган. Ынчангаш бис Чагырыкчы Буддага өндүр-улуг бүзүрел-биле хаара туттурар ужурлуг бис. [«Бисте төрүттүнүп келген Чагырыкчы Буддага бүзүрел кайгамчык улуг өөрүшкүнү биске оттурар ужурлуг. Чүге дээрге бис ынчалдыр боттарывыстың бүзүреливисти чогуур кылдыр эдип ап турар бис» — ындыг сөстер-биле биске бо чугааны санал-даар ужурлуг ийин. База-ла ылап ынчаар ыдыктыг хоойлуну ханы хүндүткелдиг дыңназа чогуур, чүге дээрге ол биске чүгле чүс-чүс берге маадырлыг чорукту кылганының ачызында онаашкан-дыр. Ол ышкаш кээргээчел чорук дугайында сургаалга база мынча дээр ужурлуг: «Чанывыста амытаннарның чаагай чоруу дээш ажыл-херекче бисти албадап турар кээргээчел чорук мөзүшынарның алыс ужурунуң кайгамчык өндүр-чаагайын көргүзүп шыдаар!»][18]

II. ШИБИНИҢ ХААНЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА ДЖАТАКА

Шак бо буянныг хоойлуну Чагырыкчы биске чүс-чүс аар-берге маадырлыг чоруктар ачызында тып берген, ынчангаш ону ханы хүндүткел-биле дыңнаар ужурлуг бис. Ол дугайында мынчаар өөредиг кылдыр төөгүп турар: шаанда бистиң Чагырыкчывыс Бодхисаттва хевээр тургаш, бодунуң хемчээл чок үр үеде уламчылап келген ажыл-чорудулгазы-биле чыып база шиңгээдип алган чүүлүнүң, хөй ачы-хавыяазының ачызында Шиби аймактың хааны болуп турган. Ооң эң аныяандан көргүзүп келгени улугларга доктаамал ханы хүндүткели болгаш бедик-чаагай эки кижизидилгелии чоннуң аңаа ынакшылын хаара тудупкан; ооң угааны чаяаттынган күжүнүң ачызында хөй эртемнерни өөренгени-биле байып алган; ол шиитпирлии, бодамчалыы болгаш шыдалдыы-биле бүргедипкен, аас-кежик аңаа бүгү чүвеге аайлажып турган. Бодунуң албаты чонун ол, төрээн ажы-төлүн дег, башкарып турган.

1. Үш кол чүүлге[1] дүгжүр эки чүүлдерниң агымнары ооң иштинге өөрүшкүлүг каттыжып алган чурттап, оларның ылгалдары үскүлежиишкиннерге чедирги дег болбааже, боттарының каас-чаражын чидирбээн ышкаш сагындырган.

2. Бедик байдалды ак сеткилдиг эвези-биле чедип алган улуска кочу болур, мелегей улуска хоралыг айыл болур, сагыш-сеткили кошкактарга эзиртир суксун болур аас-кежии ол черде ылап-ла ындыг ат-биле демдеглээр ужурлуувус чүүл болуп турган.

3. Чаяаттынган сеткил-сагыштыг, кээргээчел чорук-биле долган аажок бай ол кижи — хааннарның эң дээрези ядыыларның күзелдерин боттандырып бергеш, оларның ынчан өөрүшкүден чайынналдыр кыва бээр арыннарынче өндүр сагыш-сеткил ханыышкыны-биле көөр чаңчылдыг турган чүве-дир.

Оон ол хаан бодунуң экиргээ-биле хоорайның чер болганга эргежок чугула бүгү чүүл: далган-тараа, янзы-бүрү эт-хөреңги болгаш чүзүн-баазын хер-херекселди халас үлеп бээр бажыңнар тударын дужааган. Ынчангаш бодунуң бедик төлептии-биле, Критаюга[2] булуду ышкаш, белектерниң чаъзын кудупкаш, ким чүнү-даа күзээн болза, кижи бүрүзүнүң күзелдерин күүседип, белектерин эптиг-ээлдек сөстер-биле дарый-дүрген үлеп берип турган иргин. Аъш-чем хереглээннерге ол аъш-чем берген, суксааннарга суксун сунган, өскелерге орун-дөжек, олурар черлер, идик-хеп, чигирзиг чемнер, чаагай чыттыг чүүлдер, чечектер өрээн дээрбектер, алдын-мөңгүн — ким чүнү хереглээн болдур, кижи бүрүзүнге ону берип турган. Хааннның кайгамчык экиргээниң дугайында чугаа-соот чер болганга тарай бээрге, чер-делегейниң янзы-бүрү ырак ужу-кыдыында чурттап турар улус аажок кайгап-магадап, сеткил-чүрээ өөрүп-байырлап, ол чуртче углап чорупканнар.

4. Сагыш-сеткилдиң көөрү-биле делегейни эргий көрүпкеш, кымдан-даа ээ көрүүшкүнге таварышпаан ядыларның арын-шырайы өөрүшкүден чырып, арганың чаннары улуг хөлче дег, ынаар углап чоруп-ла турганнар.

Өөрүшкүге бүргеттирип, элбек хайырлал белээнге идегеп, ядылар чер болгандан кээп туруп бергеннер, олар боттарының орукка кедип чорааны, довурай берген хевири-биле көрүксенчиг эвес-даа болза, хаан

5. каралтары өөрүшкүден алгыдыр ажыттына берип, ядыыларны, ыраактан эглип келген эштерин дег, уткуп, оларның дилеглерин, өөрүшкүлүг медээлер дег, күзелдии-биле дыңнап ап турган. А дилеглерни күүсеткеш, дилег кылганнардан артык сеткили ханар болган.

6. Чаагай чыттарны хаттың ырадыр тарадыры дег, демги ядыыларның чугаа-сооду база хаанның экиргээниң алдар-сураан тарадып, ооң-биле, маду үндүрүп турар киргиннээн чаанның чыды өске чаанарның чоргааралын ышкындырары дег, бүгү өске хааннарның улуургаан оожургадып турган.

Оон бир катап демги хаан бодунуң ядыыларга дуза чедирер бүгү черлерин ээлчег-биле эргип чорааш, чүгле хөй эвес чединместер көргеш (олар шупту күзели ханган турган), таарзынмайн арткан, чүге дээрге экиргээн оон ыңай көргүзер аргазы чок болган...

7. Диленчи кижи хаанга келгеш, чүгле бодунуң күзелин хандырып ап турган, а берикчи дилекчилерни уткуп-хүлээп тура, бодунуң экиргээ дээш сеткили ханмайн келген. Ооң экиргээн көргүзер чүткүлү аажок күштүг болуп, олар эмгежок дилеглери-биле-даа ол чүткүлдү ажып тиилээр харык чок болганнар. Ынчан хаан мынча деп бодаан: «Чөптүг-шынныг кижилер аразында чединместерниң оларга боттарының дилеглерибиле, мага-бодунга безин хамааржыр дилеглерлиг-даа болза, эпчоксунмайн кээп турары шилиттинген улус ылап-ла амыр-чыргалдыг-дыр. А меңээ келген чединмес улус, хандырбас дээн дошкун сөстерден корткан-даа дег, чүгле эт-хөреңги дугайында тыртылчак дилеглер кылып турду».

8. Ол хире бедик көдүрүлген хаанның хайырлал бээр күзелинден тывылганы, бодунуң мага-бодунга чайгаар ынакшылын безин тиилээни бодалының дугайында билип алгаш, өндүр-улуг чер боду, ынак кадайы дег, сирилеш дээн.

А кажан чер шимчээнинден янзы-бүрү эртине-байлааның чайыннаажы-биле чырып турар даглар хаа-

ны Сумеру сириңейни бээрге, бурганнар чагырыкчызы Шакра[3] ооң чылдагааны чүдел дээрзин боданып эгелээн. Чер шимчээшкинининң чылдагааны чүгле демги хаанның бедик бодалы болган дээрзин билип кааш, Шакра ханы, сеткилинден үнген магадалга алзыпкаш, мынча деп боданган:

9. «Ол ылап-ла ындыг бе кай? Шынап-ла, бодалы өргүл кылыр дээш амыр-чыргалдыг чүткүлүнден ол хире бедидир көдүрлү бээр, өргүл бээринге ыяк белен шак бо хаан бодунуң шиитпиринге ол хире быжыг болуп, мага-бодун безин бериптип шыдаар бе?

Мен ону шенеп көрейн адыр!»

Оон бир катап хаан бодунуң улус хүлээп алыр залынга чөвүлекчилеринге хүрээлеткеш, чыыш кылып орган. Кажан: «Чединмес улустан ким чүнү күзеп тур?» — деп чаңчылчаан чалалга-сөс дыңналганда; кажан күрүне хөреңгизиниң кадагалакчыларының таңныылдап турганы улуг үнелиг эртине даштар, алдын-мөңгүн, акша курлавырлары ажыттынганда; кажан өөредип каан тергиин аңгы-аңгы дириг амытаннар суккан хөй каас-коя янзы-бүрү чуузаларны эккелгенде база кажан түреңгилерниң шуушкаа эңдерли бергенде, бурганнар чагырыкчызы Шакра бодунуң хуулгаазын күжү-биле кырган согур брахман хевирлиг болуп алгаш, хаанның мурнунга чедип келген. Хаанның тайбың, арыг, эки көрген, кээргээчел чорук болгаш эп-найыралдыы-биле долган көрүжү брахманны уткуп-хүлээп, куспактаан дег болган. Чалчаларның: «Чүнү хереглеп тур сен?» — деп айтырыынга харыы кылдыр Шакра-брахман хаанче чоокшулап келгеш, мендилеп йөрээген соонда, мынча дээн:

10. «Кырган согур күжүр мен ырактан келгеш, дилеп тур мен: эң улуг хаан, бир карааңны меңээ берип көрем! О лотос каракты чагырыкчы, делегейни башкарар дизе, сеңээ чаңгыс карак-ла четчир болгай».

Бодхисаттва чүү боор, бедик өөрүшкү келгенин билип каан: ооң алыс күзели боттанып деп барган-на

болгай! А оон, ындыг-даа болза, ол чигзине берген: «Ылап-ла бе — деп, ол бодаан, — бо брахман ынча диди бе азы ындыг чүве болурун сагыжымга хөй катап даап бодаанымдан ынчаар дыңнаан эвес мен бе?» Ынчангаш хаан карак дилээн хайыралыг сөстерни бүгү-ле сеткил-чүрээнден аажок дыңнаксап турган боду диленчи брахманга мынча дээн:

11. «О брахманнарның эң дээрези, кым сени бээр келгеш, карак дилээр кылдыр өөредип кагды? Үлегер домакта: "Карактан чарлыры — өндүр-улуг хилинчек" деп турар болгай. Мээң дугайымда кым ындыг бедик бодалдыг чүве боор?»

Ынчан брахман болуп баажыланган бурганнар чагырыкчызы Шакра хаанның бодалын билип кааш, мынча деп харыылаан:

12. «Шакра-ла болгай! Шакраның овур-хевири мени сагыш алындырып кааргa, карак дилеп алыр дээш, мен сенче бээр чедип келдим. Ооң бүзүрели болгаш мээң идегелим үре-түңнел чок болбазынам! О, меңээ карааң хайырлап көрем!»

Шакраның ӑдын дыңнааш, хаан ынчан мынча деп бодаан: «Ынчанмайн канчаар, бурганның күзел-соруун езугаар, брахман ындыг арга-биле бодунга өөрүнчүг кылдыр каракты алыр-дыр». Ол бодал-биле хаан брахманга өөрүшкү чырып турар мындыг сөстер чугаалаан:

13. «Сээң менче келген күзелиңни күүседип бээр мен, брахман. Чаңгыс карак дилеп турар сеңээ ийи караамны өргүп сунар мен!

14. Оон сен лотостар дег шиметтинген арынныг, чырыткылыг характарлыг апарып, күзээн-не черинче чоруптар сен! Ынчан сени көрген бүгү улус чигзинигниң чайганыыжынга чайганган дег болур: "Бо ылап-ла ол бе?.. Азы өске кижи бе?" А оон өөрүшкүлүг магадалындан: "Ийе, ылап-ла ол-дур!" деп харыылаарлар».

Ынчан хааннын сайыттары ооң каргатарын берип-тер дээн шиитпирин билип алгаш, сеткилиниң ханы-зынга чедир хөлзеп-дүвүреп, муңгарай бергеш, аңаа мынча дээннер:

15. «Сен өргүл кылырынче өөрүшкүлүг чүткүлүңден биске багай уржуктар-биле кыжанып турар шын эвес базым кылырынга белен-дир сен. Өршээлдиг болуп көрем, о дээрги хаан, ынчанган херээ чок! Каргатарың бербес ужурлуг сен!

16. Чүгле чаңгыс брахман дээш бисти тоовайн барбас ужурлуг сен! О, сээң чечектелиишкинге чедирип каан чонуңну ханы кажыдал оду-биле аа чиртирин соксап көрем!

17. Бүгү улуска чечектелиишкинниң үнер дөзү акшадан хайырлап көрем, кылаңнааш улуг үнелиг даш-тардан азы инектерден берем; оларга өөредип каан аъттарлыг чуузалардан берем, киргиннээнде күчүлүг, чаражындан, күжүнден кыптыгып турар чааннардан берем!

18. Чылдың кайы-даа үезинде таарымчалыг, күскү булуттарны чараш-каазы-биле ажып турар бажыңнардан берем; херээженнерниң буттарында дээрбек-сыргалар даажы дыңналып турар бажыңнардан берем, чүгле бодуңнуң каргатарың бербейн көрем, о сен — делегейниң кара чаңгыс караа!

Оон аңгыда, өндүр-улуг хаан, дараазында чүүлдү кичээнгейге алыр ужурлуг сен:

19. кандыг арга-биле бир кижиниң караан өске кижиге кадап берип болурул? Бурганның күжү ону кылып болур-даа турган болза, орта ыяап-ла сээң караң херек чүве бе? Оон ыңай, о хаан:

20. ядыы кижиге карааның көөрү кандыг ажык-тыгыл? Чүнү көрүп шыдаарыл? Өске кижиниң аксының кежиин бе? Ынчангаш сен аңаа акша берип кагзыңза, дээре болур. О хаан, шуут бодал чок чүве кылырындан кичээнип көр!»

Хаан ынчан сайыттарынга мындыг чымчак сургаал чугаа кылган:

21. «Ким: "Бээр мен" — депкеш, дораан-на канчап бербезин бодап эгелээрил, ол кижи бодунуң сеткил-сагыжынга чазый чоруктуң дузаан чаа-ла сөпкеш, ону катап баглап эгелээн дег-дир.

22. "Бээр мен!" — деп аазааш, оон шиитпирин өскертиптер кижи чазыйлаанындан бодунуң угаанынга чайгылар — ындыг кижиден дора ким туруп боорул?

23. Диленчиниң идегелин бодунуң "бээр мен" дээнибиле быжыглаан кижи ойталаан каржы сөзү дээш буруузун кажан-даа арылдырып шыдавас!

А силерниң: "Чүге ооң караа чүгле бурганнарның күзел-соруунуң күжү-биле экирий бербезил?" деп бодалыңарга хамаарыштыр мынча дээр мен:

24. бодалдарны боттандырарда, хөй акша-хөреңги херек дээрзи бүгү улуска билдингир эвес чүве бе, ындыг болганда, салым-хуу, бургандан келген-даа болза, өскелерниң дузазын хереглээр-ле болгай!

Ынчангаш силер мени өндүр-улуг өргүл кылыр шиитпирлиимден чардыктырып оралдашпас ужурлуг силер!»

Сайыттары: «О хаан! Бо кижиге акша-көпеек, аъш-чем болгаш улуг үнелиг даштар бээрин болгаап көрем, а канчап-даа карааң эвес — бистиң сүмевис ол-дур. Ооң-биле хаанны шын эвес орукче аппарбайн турар-ла болгай бис!» — дээннер.

Хаан мынча дээн:

25. «Чүгле дилеп турар чүүлдү бээр ужурлуг. Күзевес чүүлүн алырга, кандыг өөрүшкү турарыл. Чалгыглар салдадып аппар чыдар кижиге сугнуң херээ чүл? Ынчангаш мен аңаа дилээн чүүлүн бээр мен».

Ынчан хаанның онза ынаа, бүзүрээри эреңгей-сайыт ханы ынакшылынга чыгаткаш, чогуур хүндүткел көргүзерин безин бодавайн, аңаа мындыг сөстер чугаалаан: «О, ону кылбайн көрем, хааным!

26. Бодунуң чаагай чоруу дээш Шакранық күрүнезибиле адааннажып шыдаар күрүне сенде бар-дыр, ол чаагай чорукту чүгле анаа көөрү болгаш аар-берге маадырлыг чорук-биле чедип ап болур. Ону ээлеп тургаш, чүс-чүс өргүл кылгаш, сен алдарны-даа, дээрлерни-даа чедип ап болур сен; а ам бар чүвени херекке албайн, бодуңнуң карактарыңны бодуң-на бээр деп турар-дыр сен. Сорулган чүл, чүге бээриң ол? Канчап ынчап боорул?

27. Бодуңнуң өргүлүң-биле бурганнар аразынга турар черни чедип алган-дыр сен, бодуңнуң алдарың-биле чер болганга чырып турар-дыр сен! Көрдүң бе, өске хааннарның чырыткылыг дүжүлге бөрттериниң чайыннаажы сээң буттарың адаанда көстүп тур! Карактарың берип тура, оон ыңай чүнү чедип алыр чүткүлдүг сен?»

Хаан ынчан сайытка эптиг-ээлдээ-биле мынча дээн:

28. «Бүгү черни чагырарын, дээрни, эчис камгалалды, алдарны-даа ооң-биле чедип алыр чүткүлүм чок: бүгү делегейни камгалаары — мээң кара чаңгыс сорулгам ол-дур. Бо кижиниң менден ээрешкен дилээниң хилинчээ хей болбазынам».

Хаан ооң соонда карактарын уштуп казарын дужааган. Кажан оваарымчалыг, эмнээшкин эртеминиң айтыышкыннарын езугаар, магаданчыг чаражы ак-көк лотос чечээниң бүрүзү сагындырар бир каракты шуутла кемдевээн хевээр уштуптарга, ол аажок улуг өөрүшкү-биле ону дилег кылган кижиге ап берген. Ынчан бурганнар чагырыкчызы Шакра бодунуң хуулгаазын күжү-биле хаан ону хүрээлээн бүгү улус-биле кады ооң караа демги кижиниң карак оңгарынче кире бээрин көрүп каар кылыпкан. Хаанның чүрээ, кажан ол ооң караа ону дилеп алган согур кижиже шилчип, чечектели бергенин көрүп каанда, тергиин өөрүшкүге бүргедиптип, ол аңаа өске караан база берипкен.

29. Кажан хаан карактарын берипкенде, ооң арны лотостарын ышкынган хөөлбекке дөмейлежи берген. Чүгле хоорайжылар ооң өөрүшкүзүн үлешпээн. А брахман көңгүс кадык карактары-биле көрүп турган.

30. Хаанның ордузунда, хоорайда кайда-даа чер качыгдалдың карак чажы-биле суггартына берген. А Шакра хаанның тергиин мерген угааңче чүткүлге кайы хире бижыг, чайгылыш чогун көргеш, кайгап-магадап, бедик өөрүшкүге бүргедипкен.

Шакраның чүрээн магадалы дола берип, ол мынчаар боданып эгелээн:

31. «О чайгылыш чок чорук! О буянныг сеткил! Бүгү амылыг амытаннарның чаагай чоруу дээш бедик чүткүл! Шак бо маадырлыг чорукту, мен көрүп турумда, кылган-даа болза, аңаа бүзүрээри берге-дир!

Ынчангаш ол хире кайгамчык буянныг сеткилдиг бо кижи үр хилинчек көрбес ужурлуг, мен аңаа карактарын эгидип бээрин оралдажып, ону кылыр арганы айтып бээр ужурлуг мен».

Оон, хаанның карактарының орнунда балыглар чоорту экирий бээрге, тараачыннар, хоорайжылар болгаш орду чурттакчыларының качыгдалы база элээн кошкай берип, эскертинмес апарганда, хаан бир катап бүрүнү-биле улустан аңгыланырын оралдажып, бодунуң хоорай даштында сесерлиинде чечектериниң аарындан эгли бергилээн кайгамчык ыяштар хүрээлээн, лотос чечек дуй үнген хөөлбек эриинге баскактанып алгаш олурган; тааланчыг хатчыгаш сериидедир эзиннеп, чаагай чытты эккеп турган; өөр ары агаарны чаңгыс аай шиилээшкин-биле долдурупкан. Ынчан хаанның мурнунга бурганнарның чагырыкчызы Шакра көстүп келген. Хаанның: «Бо кымыл?» — деп айтырыынга ол:

32. «Мен — Шакра, бурганнар чагырыкчызы, сеңээ келдим» — деп харыылаан.

Хаан мынча дээн: «Эртип моорла-ла. Сеңээ чүү херегин чугаалап көрем». Ындыг амыр-мендиге уткуткан Шакра хаанга база катап мынча дээн:

33. «О хаан, ыдыктыг мерген угаанныг, бодуңга белектен шилип ал! Чүнү күзеп турарыңны чугаала».

Ынчаарга хаан, белектер үлеп чаңчыккан база муңгаранчыг дилеглерниң качыгдалдыг оруунче кажан-даа кирбээн боду, элдепсинип, төлептии-биле мынча дээн:

34. «Мээң байым кончуг, аг-шериим канчаар-даа аажок улуг болгаш күштүг, ынчалза-даа согурум ужун мен ам өлүмүм келирин күзей бердим.

35. Дилеглиг келген бүгү улустуң күзелдерин күүсеткен мен, ынчангаш ам оларның арыннарын-даа, өөрүп-хөглээнинден алгыдыр ажыттынган карактарын-даа көрбес апарганымда, меңээ ам өлүм күзенчиг-дир, Индра!»

Шакра мынча дээн: «Бодуңнуң бодалыңны уттуп каавыт! Чүге дээрге чүгле ылап эки мөзүлүг улус сээңии ышкаш байдалды чедип алыр болгай. Мен сенден база катап айтырып тур мен:

36. "Сени бо байдалче сенден дилег кылып келген улус чедирип каан эвес чүве бе? Ынчаарга чүге сээң чүрээң ам-даа оларга ижигер хевээрил? Сөглеп көрем. Чажыртынган херээ чок, бо байдалыңны каапкаш, өске орукче кире берип болур-дур сен"».

Хаан мынча деп харыылаан: «Чүге-ле сен мени мактаныр кылдыр кызымаа-биле албадап тур сен? Ындыг-даа болза, бурганнарның чагырыкчызы дыңназын че!

37. Бир эвес диленчилерниң чалынган сөстери биеэде-даа, ам-даа база, алгыш-йөрээл сөстери дег, сагыш-сеткилимге кезээде тааржыры шын болза, мээң бир караам эглип келзин!» Хаан ол сөстерни чугаалап четтигери билек, ооң төрүмелинден доктаамал шынчызының ачызында база чыып алганы бедик ачы-хавыяазының хөйүнден ол, лотос бүрүзү дег, кайгамчык чараш, огу борбак сапфир эртине даш дег бир карактыг апарган. Бир карааның ындыг хуулгаазын арга-биле көре бергени дээш бүгү сеткил-чүрээнден өөрүп, хаан катап база Шакрага мынча дээн:

38. «Менден чүгле чаңгыс карак дилээн кижиге ийи караамны бодум өөрүшкүлүүм-биле берген мен; бир эвес сеткил-сагыжым чүгле бедик-чаагай өөрүшкү-байырлалга алыскан турганы шын болза, мээң ийиги караам база көре берзин!»

Хаан ону чүгле чугаалап четтигери билек, ооң ийиги караа база, биргизи-биле адааннашкан-даа дег, көре берген.

39. Ынчан чер болгаш даглар сириңейни бергеннер, далай эриктеринден үндүр чалгааш, чер болганга чаттыла берген, дээрде чурттаанарның кеңгиргелериниң чоон, тааланчыг аянныг эткен үннери кудайга дыңналып турган.

40. Долгандыр дээрниң кайгамчык чараш-каазы амыр-шөлээн эргеледиг-биле чырып, күзүн ышкаш чидиг чырыын чашкан; дээрден агаарда ужуккан сандал ыяш хоюу-биле будуттунган янзы-бүрү чечектер кээп дүшкүлээн.

41. Дээрниң чурттакчылары ынаар кайгап-магадаанындан каракгары алгый берген маңнажып келгеннер, оларның соо-биле ганалар[4] болгаш апсаралар[5] бо келгеннер; чымчак тааланчыг салгын хадый берген; бүгү дириг чаяалганың чүректеринге өөрүшкү чечектелген.

42. Бүгү талалардан кайгамчык чараш аялгаларлыг ырлар дыңналып, демги хаанның бедик маадырлыг чоруун магадал-биле мактап эгелээннер. Ынчалдыр мактал ырларны өөрүшкү болгаш кайгаашкын-биле долган күчүлүг мөөң амытаннар ырлажып турган:

43. «О чаагай сеткил! Кээргээчел чоруктуң ханызы! Көрүңер даан, ооң сеткил-сагыжы кайы хире арыы-биле чырып турар-дыр! О, боду күзел ханарынга ол хире тоомча чок сеткил-сорук! Бедик-чаагай чайгылыш чок чорук, эрес-маадырлыг чорук, сеңээ мактал!

44. Ылап-ла сээң кайгамчык лотос-караң катап оттуп, чырый бээрге, бүгү делегей сенден идегелдиг камгалалды тып алган-дыр! О, ыдыктыг ачы-хавыяа-

ларның өндүр-улуг байлактары кажан-даа хей болбас: бүгүдениң соонда ыдыктыг чөптүг чорук өндүр-улуг тиилелге чедип алды!»

Шакра база бодунуң чөпсүнгенин илередип: «Тергиин-дир оо, кайгамчык эки-дир!» — деп катаптап турган. Оон ол хаанга мынча дээн:

45. «Биске сээң арыг сеткил-сагыжың билдинмес болуп артпады, ынчангаш, о хаан, мен сеңээ карактарың эгидип бердим:

46. Олар сеңээ долгандыр чүс йоджан[6] ырак бүгү чүвени, даглар дуглап турар-даа болза, көөр олчаан читпес арганы бээр».

Ынча дээш, Шакра ол дораан чиде берген. Ооң соонда Бодхисаттва чүректерин чүмү-биле хаара туткан магадалдан аажок алгый берген карактарын арай деп чивеңнедип шыдаар чоок дүжүметтеринге үдеткеш, хоорайжыларның сонуургалын оттуруп, брахманнарга алдаржыттырып база алгаттырып-йөрээттирбишаан, өндүр-улуг байырлал дээш чайынналдыр чыраан, өң-баазын тукчугаштар болгаш хөлбеңнээн туктар-биле шиметтинген найысылалче кирип келген. Боттарының бердингенин илередири-биле эреңгей-сайыт, брахманнар болгаш хоорай-суурлар баштыңнарының чыглып келгени залда дүжүлгеге саадапкаш, ооң-биле болган чүүлдү чижек кылдыр киирип, ыдыктыг хоойлуну сурталдап эгелээн:

47. «Экиргек чоруумнуң ачы-хавыяазы дээш хуулгаазын күштүг карактар алган мени көргеш, бо делегейде кым-на бодунуң бай-байлаа-биле ядыларның дилеглерин күүседирин саададырыл?

48. Долгандыр чүс йоджан ырак бүгү чүвени, даглар дуглап турар чүүлдерни безин, мээң мурнумда тургандаа дег, моон тода көрүп тур мен.

49. Бир эвес мен маңаа кижи карактарын берипкеш, хуулгаазын карактарны база ап шыдапкан болзумза, аас-кежикче чедирер оруктарның кандыызы чанында

улуска кээргээчел чоруктан база биче сеткилден төрүттүнген экиргек чоруктан эки болуп шыдаарыл!

50. Шибижилер! Ону билип алгаш, боттарыңарның бай-байлааңарны хайырлал бээри-биле ажыглап, ооң ачызында сагыш-сеткил ханарын чедип алыңар — маңаадаа, ам келир делегейге-даа аас-кежик болгаш алдаратче эң эки орук ол болгай.

51. Бай-байлактың, эң чөгенчиининиң-даа болза, кара чаңгыс үнелии — делегейниң чаагай чоруу дээш чүткүлдүг кижиниң ону бериптип шыдаарында: берип турар чүве үнелиг чүве болуп хуула бээр, а бербейн турар чүвениң төнчүзү чаңгыс — узуткаашкын[7]».

Мынчангаш шак ол буянныг хоойлуну Чагырыкчы биске чүс-чүс аар-берге маадырлыг чоруктар кылып тургаш, тып берген, ындыг болганда, ону ханы хүндүткелбиле дыңнаар ужурлуг бис.

[Бо чугааны, ооң мурнундазын дег, Татхагатаның чаагай сеткилдииниң дугайында чугаалап тура, а ол ышкаш кээргээчел чорукка өөредип тура база буянныг херектер дээш шаңнал маңаа-ла, бо делегейге, чедип келир деп көргүзүп тура, киирер ужурлуг, ооң-биле кады мынча дээр херек: «Ачы-хавыяа — өзүп орар алдарның сагыш-сеткилге тааржыр чечектери-дир — чүдүлгеге шынчы болуп, буянныг херектер дузазы-биле чыгган болгаш, олар маңаа-ла боттарының салдарын көргүзе бээр».]

IV. САДЫГЖЫЛАР КАТТЫЖЫЫШКЫНЫНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА ДЖАТАКА

Буяннығлар, оларга өлүм кыжанып-даа турза, боттарының ачы-дузазын көргүзер дээш чүткүүр. Бүрүн чаагай чорукка четкен тургаш, ким-на ачы-дузалыг херектер кылбазыл? Ол дугайында мынчаар өөредиглиг төөгүп турар. Бистиң Чагырыкчывыс Бодхисаттва байдалынга тургаш-ла, садыгжылар, ус-шеверлер каттыжыышкынының баштыңы турган. Бодунуң онза аас-кежиктиг салым-чолу болгаш магалыг чедиишкинниг доктаамал ажыл-чорудулгазының ачызында ол канчаардаа аажок улуг бай-байлак чедип алган; амыдыралы болгаш ажыл-чорудулгазының кем-буруу чогу-биле ол чоннуң ханы хүндүткелин чаалап алган; ооң кадында ат-сураглыг ук-ызыгуурлуг болбушаан, ол хөй эртемнер, уран чүүл хевирлерин өөренгени-биле бодунуң угаанын оон-даа артык тодарадып алган. Ооң бедик-чаагай шынарлары аңаа хаанның ханы хүндүткелин чаалап берген. Кезээдеги экиргээниң хараазы-биле аңаа аңгы, чүгле бодунуу болур бай-байлак турбаан — ооң бай-байлаа бүгү чон-биле ниити турган.

1. Диленчилер сеткил-чүрээнден үнген өөрүшкү-биле ооң дугайында чугаа-соотту чер болганга тарадыпканнар,

ынчангаш шылгарал болгаш экиргээниң ачызында көдүрүлген ооң алдарлыг ады чырык черниң он-он чурттарынга дыңналы берген.

2. «Бээр бе азы бербес бе?» — чигзинигниң шак ындыг чайганыыжынга ядамыктың чүрээ чайгадып көрбээн. Ооң экиргээниң алдаржаан маадырлыг чоруу ядамыктарны бүзүредип турган; олар боттарының дилеглерин хостуг чугаалап турганнар.

3. Ол бодунуң бай-байлаан хуу сагыш-сеткил ханыышкынын бодап — өскелерни ажар чүткүлү дээш-даа, арын-нүүр чок харамы дээш-даа — ядыылардан чажырбайн келген. Диленчилерниң хилинчээн шыдажыр харыы чок болгаш, «чок» деп сөс чугаалаарындан ол кичээнир чораан.

Оон бир катап, дүштеки чем шагында, Өндүр үндезинниг чунуп, мага-бодун чаагай чыттыг чүүлдер-биле чаап алгаш, дуржулгалыг чаагай сеткилдиг паштанчының белеткээни, өң-чүзүн, чыт, амдан, өйдүктүрүлге болгаш өске-даа талалары-биле янзы-бүрү эки чүүлдерни бодунга каттыштырып турар база аңгы-аңгы чемнерден тургустунган дүштеки чемни болур-чогууру-биле шенеп көөрүнге белен олурган. Таптыг-ла ол өйде ооң оран-бажыңынга ядыы кижи чедип келген. Ол болза арыг эвес күштүг хандыкшылдарның[1] чалбыыжын үзүктелдирбес бүгү оттулар чүүлдү мерген угаанның оду-биле өрттедипкеш, ам Бодхисаттваның күчү-күжүн улгатты-рарын күзээн пратьекабудда[2] болган. Оран-бажыңга келгеш, ол хаалга аксынга доктаай берген.

4. Пратьекабудда аңаа шөлээн, дүвүрел чок, быжыг[3] боорда, чымчак аян-шинчилиг, куду алзы чүгле бир юга хемчээлдиг черже көрүп алган, арын-шырайы тайбың-чаагай апарган, холунуң лотоссуг салааларында хайырлал салыр аяктыг турган.

Ол үеде Бодхисаттваның экиргээниң өндүр-чаагайын көөр хөңнү чок эң өштүг Мара, аңаа ачы-

буян кылырынга шаптыктаар дээш, бодунуң хуулгаазын күжүн ажыглап, Хүндүтен биле бажың эргининиң аразынга коргунчуу аажок көстүр анаа эвес ханы болгаш дооразы элээн каш наля[4] тамы кылыпкан; оортан чалбыыштың дылдары чайганмышаан көдүрлүп, бак ералыг дааш дыңналып турган; ында кедергей хилинчектенген хөй чүс кижи көзүлген. Ынчан Бодхисаттва хайырлал ап келген пратьекабудданы көрүп кааш, бодунуң кадайынга: «Эргимим, чаагай сеткилдиг кижиге аъш-чемден четчир болгаш артар кылдыр берем» — дээн. Кадайы ооң аайындан эртпейн, чүүл-бүрү кончуг эки чемден ап алгаш, үнүп келген. Хаалга чанында тамыны көрүп кааш, ол дыка дүрген ойта дүшкеш, кортканындан база кайгаанындан көрүжү көжүп калган турган. Ашаа чүү болганын айтырарга, ол арай деп харыылаан, чүге дээрге коргуушкун ооң боскун боой тудупкан болган. Ынчан Бодхисаттва ыдыктыг кижи ооң бажыңындан хайырлал албайн чоруй баар ирги бе деп дүвүрээш, кадайын дыңнавайн, ол чаагай чемнерниң шуптузун ап алгаш, демги өндүр-бедик бүдүштүг кижиниң хайырлал чыыр аяан долдуруп бээри-биле хаалгага чеде бергеш, дыка коргунчуг тамы көрүп каан. Ол: «Бо чүнү илередип турар чоор?» деп боданып турар аразында, эң өштүг Мара бажың ханазындан үнгеш, бодунуң кайгамчык, анаа эвес чараш-каазы-биле ооң мурнунга көстүп келген. Агаарга астыгып тура, Мара, эки чүве күзээн-даа дег, Бодхисаттвага мынча дээн: «О бажың ээзи, бо дээрге Махараурава[5] деп адаар өндүр-улуг тамыдыр.

5. Ядыыларның мактал чугааларынга элзеттирген, экиргек чоруктуң кемин халдадып алган, боттарының бай-байлаан үлеп бериксээн улустуң хөй муң чылдарда чурттаар черин көрүп тур сен; оон үне бээри дыка берге!

6. Бай-байлак дээрге чуртталганың үш сорулгазын чедип алырының үндезини-дир[6]. Ону чок кылып турар кижи чөптүг чорукту чок кылып турар-дыр. А бир эвес

бай-байлакты сандаратканы-биле чөптүг чорук база сандараан болза, ол дээш эрлик оранынче канчап кире бербезил?

7. Экиргек чорукка сундулууң дээш бачыт үүлгеткен-дир сен, ооң-биле чөптүг чоруктуң үндезини болур бай-байлакты сандараттың; ол дээш бодунуң[7] чалбыыштыг дылдары-биле Наракантаканың арнынга дөмей тамы сени чиир дээш бээр чедип келди.

8. Че, ындыг-даа болгай-ла! Экиргээңден ам-даа болза сеткил-сагыжыңдан ойтала, ооң-биле сен сандараашкындан чайлап, ажыглыг ыглап-сыктап, хилинчектенип дыйлаңнап турар бо чашканнакчыларның салымхуузун үлешпес сен.

9. А бай-байлакты үлээр чаңчылга алыспайн, белектерни чүгле хүлээп ап турар кижи бурган байдалынга чеде бээр. Дээрже үнер орукту дуглаар чүүл болур хайырлал бээринге хандыкшылдан ойтала, кызыгаарланып эгеле».

Ындыг-даа болза, Бодхисаттва билип каапкан: «Чугаажок-ла, бо хоралыг хей экиргек чоруум көргүзеринге шаптык кадарын кызып турар-дыр». Ынчангаш ачы-буянче чүткүлүнге бижыг болуп, ол Марага бодунуң сөстериниң биче сеткилдиин болгаш ээлдек-чымчаан үревейн, шиитпирлии-биле чугаалаан:

10. «Мээң чаагай чоруумче сагыш салгаш, сен төлептиглерниң бо оруун меңээ эки көрүп айтып бердиң. Чүге дээрге ылаңгыя бурганнар чанында амытаннарны кээргээр чаңныг-ла болгай.

11. Ындыг-даа болза, аарыгны чок кылырының оруунче, ооң тыптырының бетинде азы ол чаа-ла эгелеп турда, кирер ужурлуг турган-дыр. Кажан тоомча чогундан азы багай эмнээшкинден аарыг эмин эрттир үгдерээнде, ону эмнээр чүткүл өлүмнүг болур.

12. Мээң кемим — хайырлал бээринче чүткүл — ам эмнеттинмес апарган деп бодум база коргар-дыр мен; ынчангаш сен меңээ эки сүме кадып турзуңза-даа, экиргек чоруктан сеткил-сагыжым ам ойталавас.

13. А сээң хайырлал бээринден бак чүве тыптыр деп база чөптүг чоруктуң кол чылдагааны бай-байлак болур деп сөстериңге хамаарыштыр алырга, мээң кошкак кижи угааным, экиргек чорук чокта, бай-байлакты канчап буянче орук деп адаарын билип шыдавас-тыр.

14. Чөптүг чоруктуң ындыг үндезинин улус эртине-байлак дег чажырып турар, ону оорлар күш-биле оорлап алыр болгай, ол далай ээреминге дүже берип азы отка чемиш апарып болур болгай.

15. А сээң берип турар кижи эрлик ораны кирер, а хүлээп ап турар кижи дээрниң чурттакчыларының оранынга чеде бээр дээн сөстериңге хамаарыштыр алырга, оларны дыңнааш, мээң экиргек чорукче чүткүлүм, сен ону оожуктурар деп турзуңза-даа, чүгле күштели берди.

16. Сээң ол сөзүң хей болбазын: меңээ дилеглерлиг кээп турган бүгү улус дээрже үне берзин, чүге дээрге мен бодумнуң хайырлалдарымны дээди амыр-чыргалды бодумга чедип алыр дээш эвес, а делегейниң чаагай чоруу дээш үлеп турган болгай мен».

Ынчан хоралыг Мара, ылаптыы-биле эки чүве күзээн дег, Бодхисаттвага база катап бодамчалыг чугаалаан:

17. «Мээң сөстеримни угаап бодап көр: эки чүве чугаалап тур мен бе азы бир-ле хоозун чүве бе; оон бодуңнуң күзээн оруун-биле чорувут, чүгле бүзүреп көр, кажан аас-кежикти эңдере четтиргеш азы буруунну орайтап миннип хилинчектенгеш, мени аажок улуг хүндүткел-биле сактып кээр сен».

Бодхисаттва мынча деп харыылаан:

18. «Меңээ бүзүрээш, дилег кылган улуска хүндүлел көргүспейн, оларга бүрүнү-биле хамаан чок чорук көргүзериниң орнунга оду ол хире калчаалыг чайынналган эрлик оранынче бажым куду кылдыр эки турам-биле шурай бергеним дээре, мени аңаа чалбыыш чылгаай аан».

Ынча дээш, Бодхисаттва, бодунуң өндүр-бедик салым-хуузунуң күжүн билир болгаш, экиргек чорук-биле бодун хилинчекке таварыштырып болбас дээрзинге бүзүреп, ону доктаадыр дээн күзели чаңгыс аай чоок кижилериниң шуптузун чайладыпкаш, чүрээнде бичии-даа коргуушкун чок, харын-даа дилекчиге хайырлал бээр деп оон-даа улуг күзелдиг тамы кежир базыпкан.

19. Оон хенертен ооң ачы-хавыяазының күжү-биле аңаа лотос чечектелип келген[8]; ол анаада дег суг дүвүнүң довураандан өзүп үнмээн; ооң тычинкаларының ак одуруглары кылаңнаан диштер ышкаш болган, лотос Мараны бак көрүп кочулаан ышкаш сагындырган. Оон Бодхисаттва ооң өндүр-улуг ачы-хавыяазының чаяап кааны лотостар кырлап, пратьекабуддага чеде бергеш, сагыш амыры болгаш өөрүшкү-биле долган сеткил-чүрээнден аңаа элбек хайырлалды берген.

20. Ынчан ядыы кижи Бодхисаттвага бодунуң сагыш-сеткили ханганын көргүзер дээш, агаарже көдүр-лүп үне бергеш[9], аңаа өндүр-чаагай чайын-биле чырыш кылынгаш, чаңныктың херелдендир чырыдыпканы булут дег, чаъс чагдырыпкан.

21. Мараның күзелдери таптай бастына бээрге, ол бодунуң чараш-каазын бүрүнү-биле ышкынып, хорадаа-нындан ногаарара бергеш, Бодхисаттваже удур көөрүн дидинмейн, тамызы-биле катай-хаара чиде берген.

Бо бүгүнү чүү дээш чугаалааныл? «Ачы-буянныглар, оларга өлүм кыжанып-даа турза, боттарының экиргээн көргүзерин аажок күзээр. Бүрүн менди-чаагай тургаш, экиргек чоруктуң херектерин кым кылбазыл?» дээрзин көргүзер дээш. [Бо-ла чугааны «Ачы-буян-ныгларны коргудуп тургаш безин, шын эвес орукче хандыкшыдары болдунмас» дээрзиниң бадыткалы кыл-дыр база киирер.]

XIII. УНМАДАЯНТИ ДУГАЙЫНДА ДЖАТАКА

Буянныг улус кадыг-дошкун хилинчекке алыскаш безин, бак сагыштыгларның оруунче кирип шыдавас. Олар боттарының мөзүг-шынарының бедик чайгылыш чогун чөленгиии кылып алыр.

Ол дугайында мынчаар өөредиглиг төөгүп турар.

Биеэде Бодхисаттва, улустуң чугаалап турары дег, шибижилерниң хааны турган. Чоннуң чаагай чоруу дээш шынчызы, экиргээ, амыр-тайбыңы, мерген угаанныы болгаш өске-даа кончуг эки шынарларга чедиишкинниг болуп, ол, езулуг чөптүг чорук болгаш эки кижизидилгениң боттандырылгазы дег, бодунуң чонунга ооң менди-чаагайын бурунгаарлаткан ада болуп турган.

1. Адазынга оглу дег, бодунуң хаанынга кем-херек үүлгедириндеп камгалаттырган, бедик эки аажы-чаңга быжыглаттырган чон ийи делегейниң кайызынга-даа өөрүшкүге хаара туттурган чурттап турган.

2. Хаанның шиитккели тала-дугай тыртпайн келген; ол улусту бодунуу, өскении деп ылгавас, бүгү чүвеге хоойлу сагыыр турган; хоойлу-дүрүмге удур орукту чонга хаггаш, ол дээрже үндүре бээр чадаже угланган ышкаш болган.

3. Чоннуң эки мөзүлүүнүң үре-түңнели — чаагай чорук-тур; ону билир болгаш, улустуң чагырыкчызы кезээде чаңгыс ол дээш сагыш човаар чораан, ынчангаш амыр-чыргал долган сеткил-сагыштыг боду чөптүг-шынныг орукту эдербишаан, өскелерге ону барымдаалавазын чөпшээревейн келген.

А шак ол хааннның эң бедик ызыгуурлуг албатыларының бирээзи кайгамчык чараш, бүгү херээжен чон аразында эртине деп санадыр кыс уруглуг турган; хевир-сынының болгаш бүгү кайгамчык чаражының анаа эвес тергиини-биле ол кыс езулуг Лакшми азы Рати[1], азы апсараларның бирээзи кылдыр сагындырар болган.

4. Ооң чаражынче душ бооп көре каапкан база ынакшыыр арга-шинээн чидирбээн кижи чараш-каастың чайынналчаанга сорунзалаткаш, көрүжүн оон чайладыр харык чок апаар турган.

Ооң ужун төрелдери ол кыска Унмадаянти («Угаан-чүрек төөредир») деп ат тывыскан. Оон уругнуң ачазы хаанга мынча деп дыңнаткан: «О дээрги хаан, сээң күрүненде херээженнер аразында эртине тыптып келди, ынчангаш хаан ону кадай кылып алырын азы оон ойталаарын шиитпирлеп көрзүнем». Ооң соонда хаан херээженнерниң аас-кежиктиг демдектерин ылгап билир брахманнарга: «Ол дээди ызыгууртанның уруун шинчип көргеш, биске кадай болурунга тааржыр-таарышпазын шиитпирлеңер» — деп дужааган. Ынчан уругнуң ачазы ол брахманнарны бажыңынче чалап алгаш, Унмадаянтиге: «Уруум, бо брахманнарга бодуң бараан болуп көр» — дээн. Кыс: «Дыңнап тур мен!» — дээш, брахманнарга чогууру-биле бараан болуп эгелээн. Оон ол брахманнар

5. чүгле ооң арнынче көре кааптарлары билек, оларның каракгары шимчеш дивес апарып, ынакшыл бурганы оларның чайгылыш чогун аппарган; көрүжүдаа, сагыш-бодалы-даа оларга чагыртпастап, эзирээш, угаанын ышкыныпкан улус дег апарганнар.

А кажан олар шуут аймай бергеш, туруштуу болгаш бодамчалыын кадагалаар харык чок апарганда — чемненир дугайында чугаа кайда боор — бажың ээзи уруун брахманнарның караандан ыраткаш, оларга боду бараан болуп эгелээн, а оон аалчыларын үдеп каан. Ынчан оларның бажынга мындыг бодал кирип келген: «Аныяк кыстың кайгамчык чаражы, элдептиг көстүүшкүн дег, сагыш-сеткилди илбилептер-дир; ынчангаш хаан ону безин көрбес, а оон артык — ооң-биле өгленмес ужурлуг. Ооң кайгамчык чаражындан ол шуут аймай берип, бодунуң ыдыктыг-даа, күрүне-даа херектерин ындыг-ла кызымак эвес кылып эгелээр, а хаанның хүлээлгелеринде четпестер чоннуң эки чурттап, аас-кежиктиг болурунче оруунга моондак болур.

6. Ол кыс бодунуң чүгле даштыкы хевири-биле мунининң безин болбаазыраңгай болур чүткүлүнге шаптыктап шыдаар-дыр, а аас-кежикке сагыш-сеткили ханып, таалал дилеп, олчааргап көрүп турар аныяк чагырыкчыны мырыңай чайлыг төөредир ол.

Ынчангаш биске ынчаар кылыры чогумчалыг болур».

Шиитпир хүлээп алгаш, брахманнар чогуур үеде хаанга мынча деп медээлеп четкеннер: «О өндүр-улуг хаан! Ол уругну барып көрдүвүс. Сагыш-сеткилди доюлдураптар чараш кыс-тыр, чүгле ол-ла; ында өлүм болгаш чедимче чок чорукту баш бурунгаар оштап турар багай демдектер бар болду; ынчангаш сен, хаан, ол уругну безин көрбес, а оон артык — ооң-биле өгленишпес ужурлуг сен.

7. Багай кадай, айны булуттарга чажырыпкаш, дүмбей караңгы-биле чер болгаш дээрниң бүгү чараш-каазын хөме аптар дүн дег, ийи ук-ызыгуурнуң алдарады болгаш аас-кежиин бак атка киирер».

Херекти хаанга ынчаар таныштырган. «Бир эвес, меңээ чугаалап турары дег, ол кыс ындыг таарымча чок демдектерлиг болза, ол мээң ук-ызыгуурумга

таарышпас-тыр» деп боданган, хаан ону күзевестей берген. Кыстың ачазы хаан уруун алыксавайн турарын билип кааш, ону хаанның Абхипарага деп бир чөвүлекчизинге кадай кылдыр берипкен.

Оон бир катап Каумуди[2] деп байырлал келгенде, хаан бодунуң найысылалында байырлалдың чайынналчак чаражын магадап көөрүн күзей берген. Хаан бодунуң чуузазынга олурупкаш, ол хоорай кезип чорупкан; хоорайның кудумчулары болгаш садыг кылыр одуругларын каастап-шимеп, суг-биле чуй аксып каан болган; кайда-даа өң-баазын улуг-биче туктар киискип турган; ак даш-биле даштаан кудумчулар чүүл-бүрү чечектер-биле шыптына берген; чер болганда сам, ыры-шоор, баштактар, танцы, хөгжүм; чечектерниң, пудраның, чаагай чыттыг артыжаар, чаар чүүлдерниң, чечектен өрээн дээрбектерниң, арага аймаанының, чугдунар чаагай чыттыг суг болгаш чаар чүүлдерниң эзиртиптер чыды агаарны дола берген; кайгамчык бараанарны садары-биле делгеп салыпкан; кол кудумчуда каас-коя хеттерлиг, өөрүшкүден чырып-хыпкан хоорайжылар болгаш көдээниң чурттакчылары кижи эртер чер чок кылдыр тургулапкан. Хоорайга селгүүстеп чорааш, хаан демги сайыттың бажыңынга чоокшулап келген. Ынчан Унмадаянти мынча деп килеңнеп боданган: «Аа, менде таарымча чок демдектер бар болган де, ынчангаш хаан менден ойталаан дижир болгайлар!» Хаанны аажок сонуургап көрүксээш, ол бодунуң чараш-каазының кайгамчык чайынналчаа-биле чырып, бажыңның калбак кырын, чаңныктың булут кырын чырыдары дег, чайынналдырып турган. «Багай демдектерлиг мени көрүп кааш, хөлзевес дээш база чайгылыш чогу болгаш угаанын кадагалап арттырар дээш, ол ам бодунуң күжүн чыып алзын» деп, Унмадаянти боданган. Оон чүү боор, найысылалдың каас-чаражын сонуургап көрүп турган хаан олче көре каапкан, а демги херээжен база олче көрүп турган чүве-дир. Ынчан хаан

8. бодунуң ордузунда кайгамчык чараш херээженнериң чаражынче көрүп мага ханган-даа болза, томаарый берген-даа болза база эки мөзү сагып, күштүг хандыкшылдарны тиилээринче чүткүлдүг турган-даа болза,

9. аажок быжыг болгаш, бодун туттунуп билирдаа болза, ооң караа өске кижи кадайы көргеш, корга берген-даа болза, ол херээженден карак салбайн үр-ле көрүп, Каманы магададып турган:

10. «Каумуди бо эвес бе? Бо ордунуң езулуг бурганы ол эвес бе? Ол апсара бе азы дайтья кызы бе? Чүге дээрге кижинии дег эвес чараш-каас-тыр бо!»

Хаан ынча деп бодап турар, а ооң карактары херээженни хайгаарап көрүп, мага хандыр таалал ап чадажып турар кадында, ооң чуузазы ээзиниң күзелдерин тооп көрбейн, чуглуп эрте берген. Хаан бодунуң ордузунче чүрээ саймаарап калган чанып келген; ооң бодалдары чүгле демги херээжен-биле болган; ооң бүгү быжыг мөзү-шынарын ынакшыл бурганы оорлап аппарган болган. Дың ийилээн ол бодунуң улаачызы Сунандага мынча дээн:

11. «Ак ханаларлыг демги бажың кымныы дээрзин билир сен бе? Ак булутта чаңнык дег, ында чырып турган херээжен ким боор?»

Улаачы: «Хааннның Абхипарага деп аттыг сайыды бар болгай, ынчаарга бажың ооңуу-дур, а херээжен — ооң Унмадаянти деп аттыг кадайы, Кириташатсаның уруу-дур» — деп харыылаан. Хаан ол сөстерни дыңнап кааш, «Ол кыс — өске кижи кадайы» деп бодалдан чүрээ палыт деп, аажок аңгадап калган.

Ханы болгаш изиг улуг тынмышаан, чараш херээжен дээш сеткилиниң ханызындан хилинчектенип, хаан бодунга боду мынча дээн:

12. «О, ол аттың аңаа тааржырын, слог бүрүзүн дыңнаары чассыдыг дег-дир: "Унмадаянти!" Бодунуң кай-

гамчык хүлүмзүрүү-биле ол мээң чүлдү-чүрээмни тудуп алды!

13. Уттуптарын күзээш-даа, ону чүрээм-биле көрүп турар дег-дир мен! Чүрээм ооң эргезинде болгай азы, ылавылаарга, мээң чүрээмде ол тергиидеп тур!

14. Мээң сорук чогумну: өске кижи кадайынга ынакшыыр деп! Албыстаанымны! Ыядырын билбестеп, уйгум келбестеди!

15. Ол аразында мээң кайгап-магадаан угааным ооң чырык хүлүмзүрүүн, көрүштерин, чараш-каазын көөрүнге[3] алзып алырга-ла, хенертен ыыт дыңналыр-дыр — ол бардам ыыт өске херектериң агымын сагындыра кааптар. О, мээң чүрээмге ол ыыттар чүгле көөр хөөн чогун тывылдырар-дыр».

Шак ынчаар хааның бижыг чоруу ынакшылдың күжүнден аар согуушкун алган. Ол оңгарлып алырын оралдашса-даа, ооң ак тос арны, арып-дорупканы, боданган шинчилии, бо-ла улуг тынары, эзээри болгаш бүгү хевир-шырайы хааның ынакшаанын иле-тода көргүзүп турган.

16. Ынакшыл аарыы, ол ону шыдамык чажырыпдаа турза, ооң арын-шырайынче, арган-дорганынче, боданган шинчиге алыскан шимчеш дивес көрүжүнче илдең дашкаарлап үнүп келген.

Ынчан ооң Абхипарага деп сайыды, кижиниң даштыкы байдалы болгаш арнының шырайында өскерилгелерни тайылбырлаар талазы-биле аажок мергежээн болгаш, хаан-биле чүү болганын база ооң чылдагаанын билип каан. Ол ынакшыл бурганының кайгамчык күжүн билир болгаш, хаанга ынак болганындан аңаа кыжанып турар айыыл дээш аажок сагыш човап, ооңбиле дың ийилээн чугаалажыр чөпшээрел дилеп алгаш, хаанга мынча дээн:

17. «О хаан, улус-чоннуң лотос карактыг чагырыкчызы, бурганнарга мөргүл кылып турумда, якша мээң чанымга келгеш, мынча диди: “Хааның чүрээ Унма-

даянтиниң эргезинде дээрзин канчап даап бодавааның ол?"

18. Ынча дээш, якша хенертен чиде берди, а мен ол дугайында боданып көргеш, сеңээ чедип келдим; бир эвес ол чүүл шын болза, хааным, чүге-ле сен ыыттавас сен, чалчаларыңга ынчаар бүзүревес чоруун кайыын келгенил?

Ынчангаш, о дээргим, мээң кадайымны хүлээп ап, меңээ хайыралыг бооруңну болгаап көрем».

Ындыг саналдан эгенген хаан ыятканындан карактарын көдүрүп шыдавааан. Ынакшыл бурганының аайынга кирген турган-даа болза, үр өөренгенининиң ачызында чедип алганы чөптүг чорук хоойлузун билир болганындан ооң бижыы хажык чок артып калган, сайыттың белээн хүлээп алырындан ол шуут тодаргай ойталаан: «Ындыг чүве турбас ужурлуг. Чүге ындыгыл дээрге

19. мен өлүм чок эвес болгаш, бодумнуң ачы-хавыяамны чидирип аар-дыр мен; оон аңгыда чон мээң бачыдымны билип каар; а сен база кадайың-биле чарлы бээриңге, ынакшылың сени, оттуң кургаг чадаң үнүштү узуткаары дег, ынчаар дүрген чиптер.

20. Ол-даа, бо-даа ийи делегейге багай чүве аазап турар ындыг чорукту, мерген угаан чок кижи ооң-биле сагыш-сеткил ханар-даа болза, мерген угаанныг кижи кылбас».

Абхипарага мынча дээн: «Сеңээ хоойлу үрээринден сезинген херээ чок.

21. Сен меңээ экиргек чорук көргүзеринге дузалашкаш, ооң-биле хоойлуну күүседир сен, а бир эвес кадайымны менден белек кылдыр хүлээп албазыңза, ынчан хайырлал кылырынга шаптыктааш, хоойлуну үрээриң ол-дур.

Мен мында хаанның эки ат-алдарын баксырадыпкы дег кандыг-даа чүве көрбейн тур мен.

22. Бис ийиден аңгыда, ол дугайында кым-даа билбес болур, ынчангаш сен улустуң чүүлдүгзүнмезинден коргуушкунну сеткил-чүрээңден үндүр сывырывыт!

А меңээ ол чүүл хилинчек эвес, эки көрүүшкүн болур, чүге дээрге

23. дээргиге ачы-дузалыг кандыг-бир чүве кылган мен деп күзел ханыышкындан шынчы чүрекке кандыг багай чүве тыптып кээп болурул? Ынчангаш ынакшыл-биле таптыг сагыш-сеткил ханып көрем, о хаан, а мээң хилинчээм дээш хөлзеве!»

Хаан: «Ындыг бачыт дугайында ам чаңгыс-даа сөс чугаалава.

24. Меңээ өндүр-улуг ынакшылың дээш сен хайыр-лал бүрүзү-ле хүлээлге күүседиринге дузалавас дээрзин уттуп турар хире-дир сен.

25. Ким бодунуң бедик ынакшылы-биле мени дээш амы-тынын безин харамнанмазыл, ол кижи — мээң эжим-дир, эң эки төрелим-дир, мен ооң кадайының база эжи-дир мен.

Ынчангаш мени чараш эвес херекче киириштирбезе чогуур. Ынчаарга, сээң бүзүредип турарың дег, ол херек дугайында өске ким-даа билип албас-даа болза, оортан ол бачыт чок апарбас-ла болгай.

26. Ким-бир кижи бак чүвени каракка көзүлдүр эвес-даа үүлгедип турза, ол канчап чедимчелиг болуп шыдаарыл? Ол дээрге улус көрбээнде, хоран чиири-биле дөмей херек ышкажыл! Ону кем чок каралтары-биле дээрниң чурттакчылары-даа, ыдыктыг йогтар-даа көрүп каар.

Оон артык чүл че?

27. Сээң кадайыңга ынак эвезиңге, ооң-биле чарлы бээриңге, сеңээ база өлүм таварышпас дээрзинге ким бүзүреп шыдаарыл?»

Абхипарага мынча дээн:

28. «Кадайым болгаш ажы-төлүм-биле кады сээң кулуң-дур бис, мээң дээргим болгаш бурганым-дыр сен. О дээрги, сээң херээжен кулуңга хамаарыштыр кандыг хоойлу үрээшкини туруп болурул? А сээң чугаалап

турарың мээң аңаа ынакшылым дугайты — оон чүү деп ынчаш?

29. Ийе, мен аңаа ынак мен, о өөрүшкү шаңнакчызы, ынчангаш мен ону бодум эки турам-биле сеңээ бериксеп тур мен: чүге дээрге кижи маңаа үнелиг чүүлүн берипкеш, өске делегейге оон-даа үнелиг бир чүве алыр болгай.

Ынчангаш, о хаан, кадайымны хүлээп алырын болгаап көрем».

Хаан: «Канчап-даа хоржок! Болдунмас херек-тир! — деп харыылаан. —

30. Ооң ачызында өндүр-улуг аас-кежиктиг болганым эки мөзүмнү ынчаар үрээринге чөпшээрежириниң орнунга, чидиг мезиже азы коргунчуг чалбыраашталган отче шурай бергеним дээре!»

Абхипарага мынча дээн: «Бир эвес хаанга мээң кадайымны ап аары таарымчалыг эвес болза, мен аңаа самыын-садар херээжен апаарын дужаар мен, ынчан ооң ынакшылын кым-даа чедип ап шыдаар, мээң хааным база ооң-биле сагыш-сеткилин хандырып шыдаптар».

Хаан мынча деп харыылаан: «Бо канчап бардың? Тений бергениңни-даа!

31. Арыг кадайыңны каапкаш, тений берген хей, менден өжээн негээшкини алыр ийик сен, улуска бактаттыргаш, бо-даа делегейге, өске-даа делегейге хилинчектенир ийик сен. Ынчангаш бо утка чок чугааларны соксадыылы. Угаан кирип көр че».

Абхипарага мынча дээн:

32. «Ол чүүл хоойлуну үрээри-биле азы улустуң бактаары-биле, азы аас-кежикти чидирери-биле кыжанып-даа турза, бүгү чүвеге уткуштур шын сеткилдиг баар мен: сеңээ аас-кежиин чедирзимзе, сеткил-чүрээм чыргал көөр.

33. Мен делегейде сенден артык өндүр-улуг от көрбейн тур мен, о черниң өндүр-бедик чагырыкчызы! А Унмадаянти жрецке мээң төлевирим болзун; мээң ачыхавыяамны күштелдирери-биле, жрец кижи ышкаш, ону хүлээп ап көрем».

Хаан мынча дээн: «Чугаажок, меңээ ажыктыг кылдыр кылыр дээш, бодуңнуң биске өндүр-улуг ынакшылыңдан сеңээ чүү чүве эки азы багай боорун эскербестир сен; ынчангаш мен сени онза кичээнгейлиг хайгаарап шинчилээр ужурлуг мен. Улустуң чүүлдүгзүнмезинге хамаан чок чорукту канчап-даа илеретпес ужурлуг. Көрдүң бе:

34. Чөптүг чорукка тоомча чогуң көргүзүп, улустуң чүүлдүгзүнмези азы өске амыдыралга шаңнал дээш сагыш салбас кижи бар болза, чон аңаа бүзүревейн баар база өске делегейге ол амыр-чыргал чок артары чугаажок.

Ынчангаш мен сеңээ чугаалап тур мен:

35. бо амыдыралга хоойлу үрээрин сагынма: ында өндүр-улуг бачыт бары чигзиниг чок-тур, а чедиишкин чигзинчиг болгаш, чер албас-тыр.

Оон ыңай чүл че?

36. Буруу шаптырары база ол ышкаш өске-даа халаптыг чүүлдерге улусту таварыштырары, ооң-биле бодунга аас-кежик чедип алыры — эки кижилерге таарышпас чүүл-дүр; өскелерге бак чүве таварыштырбайн, бодумнуң хуу херектеримниң бар-ла үүрге-чүъгүн хоойлуну чүнүң-биле-даа үревейн, чааскаан шыдажып чүктээйн!»

Абхипарага мынча дээн: «Бир эвес мен дээргиге бердингенимден аңаа ажык-дузалыг кылдыр кылып турар болзумза, а хаан кадайымны менден белек кылдыр ап алыр болза, мында кандыг хоойлу-дүрүм чогу туруп болурул? Шибиниң бүгү чону, хоорайжылар-даа, көдээниң чурттакчылары-даа: "Мында кандыг хоойлудүрүм чогу барыл?" деп чугаалап болур турган-дыр.

Ынчангаш дээрги кадайымны хүлээп ап ээ көрзүн!» Хаан: «Ылап-ла сен сеткилиң ханызындан меңээ эки-чаагай чүве кылыксап турар-дыр сен, ынчаарга мындыг чүүлдү база бодаза эки боор: бүгү шибижилерден — хоорайжылар болгаш көдээниң чурттакчыларындан, сээң биле менден — ыдыктыг хоойлуну эң эки билир кижи бистиң аравыста кымыл?» Ынчан Абхипарага эгениксеп мынча дээн:

37. «Улуг улуска хүндүткел, Ыдыктыг бижилгени өөренииринге чарыгдаан күжениишкиннер, өткүт угаан ачызында амыдыралдың үш сорулгазының дугайында алыс шынныг эртемниң утказы сеңээ Брихаспатиге[5] дег ажыттынган-дыр, о хаан!»

Хаан мынча дээн: «Ынчангаш-ла сен мени [алыс шын оруктан] астыктырып шыдавас сен.

38. Хааннарның аажы-чаңындан чоннуң чаагай чоруу болгаш хай-халавы хамааржыр; ынчангаш чоннуң хандыгыышкынын сагынмышаан, мээң эки ат-алдарымга база тааржыр ачы-буянныг ажыл-үүлемге артып каайн.

39. Буганың бар чыдар оруу эки-даа, таарымча чок-даа болза, инектер ону эдерер; чон база ындыг: чигзиниглерниң күштүг моондактарын ап октапкаш, хаанның ужур-чурумун ол кезээде эдерер.

Оон аңгыда сен дараазында чүүлдү кичээнгейге алыр ужурлуг сен:

40. бир эвес бодумну безин камгалаар күш менде чок апарган болза, менден камгалалды аажок күзеп турар чон кандыг бодалга келирил?

41. Ону билир болгаш база албаты чоннуң чаагай чоруу дээш, ол ышкаш ыдыктыг хоойлу болгаш төлептиг алдар-ат дээш сагыш човаш, мен чүрээмниң айтыышкыннарын эдериксевейн тур мен; чүге дээрге бодумнуң чонумнуң баштыңы болгай мен, кодан инектиң бугазы болгай мен!»

Ынчан Абхипарага сайыт хаанның ындыг чайгылыш чогундан хөрек-чүрээ дойлуп, аңаа мөгейгеш, холдарын хөрээнге хүндүткелдиг салгаш, мынча дээн:

42. «Улустуң чагырыкчызы, сээң камгалап турар албатыларыңны салым-чолу кайы хире аас-кежиктиг кылып каан-дыр! Хоойлуга ындыг шынчы чорукту, хуу сагыш-сеткил ханарын ынчаар херекке албас чорукту ээн арга-эзимден безин тывары болдунмас боор!

43. Сээң адыңда "Өндүр-улуг" деп кайгамчык сөс кайы хире ужурга тааржыр-дыр, о өндүр-улуг хаан! Чүге дээрге мөзү чок кижини эки мөзүлүг кижи дээр болза, кадыг-дошкун кочулал болур ийик!

44. А сээң өндүр-бедик маадырлыг чоруун дээш кайгап-магадаан азы хөлзээн херээм чүл? Океанның эртине-байлак-биле долганы дег, сен база эки мөзү-биле долган-дыр сен, о хаан!»

Мынчангаш «Кадыг-дошкун хилинчек-човаланга алыскан ачы-буянныглар безин боттарының бедик мөзүшынарының чайгылыш чогунга чөленгеш, бак сагыштыгларның оруунче киреринбилбестер» [база могагшылаг чок эдерип келгени чөптүг чорук хоойлузунга чөленгеш; ол дугайында утпайн, мөзү-шынар талазыбиле чайгылыш чогу дээш база чөптүг чорук хоойлузунга быжыгары дээш бүгү күжениишкиннерни салыр херек].

XVII. ДАШКА ДУГАЙЫНДА ДЖАТАКА

Эзиртир суксуннар ижери хөй бачыт үүлгедиринге чедирер коргунчуг бак чүве болур. Ону утпайн, буяннығлар ынчангаш өскелерни база оларны ижеринден тудар, а оон артык олардан боттары ойталаар ужурлуг.

Ол дугайында мынчалдыр өөредиглиг төөгүп турар.

Чүрээ эң улуг кээргээчел чорукка хаара туттурган, кезээде-ле сеткилиниң ханызындан ачы-буян кылырынче, чанында кижилерниң күзелин хандырарынче чүткүлдүг чораан, бодунуң арыг чүткүл-соруун экиргээ, чөпшүлү, бодун оожуктурары болгаш өске-даа ындыг янзылыг шынарлар-биле илередир Бодхисаттва шаанда бурганнар чагырыкчызы Шакра турган деп чугаа бар. Ооң сагыш-сеткил ханыышкыны алыр эң кайгамчык дээр уктуг чүвелери эмгежок бар-даа турган болза, ол бодунуң кедергей ханы кээргээчел чоруу-биле делегейниң чаагай чоруу дээш ажыл-чорудулгаже кошкаш дивес күжениишкин-биле чүткүп келген.

1. Анаада кижи аас-кежиктиң эзиртир суксунун шенеп көргеш, бодунуң чаагай чоруунуң дугайында безин бодавайн баар; а ол бурганнар чагырыкчызының

өндүр-улуг аас-кежиинге безин эзирбейн, кезээде чанында улустуң чаагай чоруунче чүткүп турган.

2. Ол кижиде сан-түң чок аар-берге хай-халаптан хилинчектенген амытаннарга, бодунуң дөргүл-төрелинге дег, ээ көрүүшкүн чурттап турган; ынчангаш ол турум боору болгаш бодунуң бүдүжүн билиринге даянгаш, чанында улуска ачы-буян кылырын утпайн келген.

Оон бир катап Өндүр үндезинниг бодунуң ханы кээргээчел чоруу болгаш ооң бүдүжү дег өндүр-улуг эп-найыралдыы-биле хаара туттурган караа-биле кижилер делегейин долгандыр эргий көргеш, Сарвамитра деп хаанны көрүп каан. Ол хаан багай эш-өөр-биле эдеришкенинден салдынып, боду эзиртир суксуннар ижип туруп берген, а ооң-биле кады бүгү албаты чону — хоорайжылар болгаш көдээниң чурттакчылары — база ижип-ле турган. Хаан арагалаашкынны бачыт кылдыр санавайн турарын билип кааш, эзиртир суксуннар ижериниң аажок улуг бачыттыын медереп билбишаан, Өндүр үндезинниг сеткил-чүрээниң ханызындан өндүрбедик кээргээчел чорукка бүргеттирип, мындыг бодалдарга хаара туттурупкан: «Харалаан, кандыг кончуг бак айыыл-халап улусту тавараяны ол!

3. Арага эгезинде таптыг болур, оозу-биле ында бачыт барын эскерип шыдавастарны, магаданчыг меге орук ышкаш, дээди амыр-чыргалдан чардыктырыптар.

Ынчаарга ындыг таварылгада канчаар ужурлуг мен? Аа, билип кааптым!

4. Бодунуң алыс бүдүжүнден чон үстүнде турарларны өттүнер деп ниити дүрүм бар; ону билип тура, хаанны эмнеп болур: чүге дээрге ол — чоннуң эки-даа, багай-даа талазының үнер дөзү болгай!»

Ындыг шиитпир хүлээп алгаш, Өндүр үндезинниг бодунуң хуулгаазын күжү-биле брахманның өндүр-чаагай хевирин хүлээп алган; ооң арын-шырайы эзилдирген алдын дег өң кирген; ооң бажының дүгү таагыланчак база өрүп каан болуп, ону хөлүгүр шырай

киирипкен; ол кеден болгаш кадыг кештен даараан хептиг болган; солагай холунда ол сура-биле[1] долдурган өй-тап хемчээлдиг дашка ап чораан. Хуралдаар залга сура, асава, сидху, майрея[2] болгаш ары чигири чооглаар бетинде, черле болур чугаа-соот эгелей бергенде, Сарвамитра хаан бодунуң эш-өөрү-биле кады аңаа олурда, Өндүр үндезинниг шак ындыг хевири-биле агаарга туруп алгаш, ооң мурнунга көстүп келген. Аңаа турган бүгү улус магадалга база ханы хүндүткелге алзып көдүрлүп келгеш, холдарын тейлей аарак туткулааш, аңаа хүндүткелин илереткеннер. А брахман, суг синген частыг булут дег, дунук диңмиреп, оларга мынча дээн:

5. «Долу дашка бо-дур! Ону долгандыр илчирбелей өрээн чечектер хүлүмзүрүп турар; дың чаңгыс дашка — бүгү дашкаларның алыс туюлу-дур! Кым бо дашканы менден садып алыксап тур?

6. Ону хоолап каан дег сагындырар илчирбелей өрээн чечектер, оюн эрээн дег, хатка чиндиңнедир чайгаттырып, ону ораап алган; кайгамчык чараш чаш будуктар-биле ол каастанган! Силерниң кайыңар бо дашканы садып алыксап тур че?»

Ынчан кайгап-магадаанындан сонуургалы улгады берген хаан Бодхисаттваже ханы хүндүткел-биле көрбүшаан, аңаа чөпшүл мынча дээн:

7. «Чырыың-биле үнүп орар хүн дег-дир сен, кайгамчык чаражың-биле ай дег-дир сен, бодуңнуң хевириңбиле мунилерниң бирээзи дег-дир сен; делегейде кандыг ат-биле билдингириңни чугаалап ээ көрүп көр; кайгамчык шынарларың чайынналчаа сээң дугайында даап бодаашкыннардан бажывыс ыжарынче албадап тур».

Шакра мынча дээн:

8. «Мен кым мен дээрзин оон билип аар сен; а ам өлүглер оранынга хилинчек көөрүнден база бо делегейге аар-берге айыылдардан кортпас болзуңза, бо дашканы садып аарын кызып көр».

Хаан мынча деп харыылаан: «О дээрги! Бодуңнуң

садыыңны мооң мурнунда көрбээним арга-биле эгелеп тур сен!

9. Бараанның эки талазын көргүзери болгаш бүгү четпестерин чажырары — бодунуң садыын чорударының делегейде чаңчылчаан аргазы-ла болгай.

10. А сеңээ дөмей, шын эвес чүүлден коргуп, дескеленнээр бүгү улус база сен ышкаш кылдыр кылыр, чүге дээрге буяннығлар аажок түрегдеп-даа тургаш, шынны каапкаш баар хөңнү чок болур.

11. Бедик амыр-чыргалдыг, чугаалап көрем, бо дашканы чүү чүве долдуруп турарыл база сен дег кижи бистен орнунга чүнү алырын күзээрил?»

Шакра мынча дээн: «Билип ап көрем, өндүр-улуг хаан.

12. Чок, булуттуң чагдырыпканы суг-биле база ыдыктыг чуулда кылыр черлериң суу-биле ону долдурбаан; бо дээрге лотостуң тычинкаларындан чыгган чаагай амданныг ары чигири эвес, кайгамчык эки саржаг эвес, аяс дүне шиник частып келген лотос чечээн чассыткан ай херели дег өңнүг сүт эвес-тир!

Бо дашканы долдурган суксуннуң кайы хире күштүүнүң дугайында дыңнап көр.

13. Ону ижипкен кижи бачыттыг эзириишкинге алыскаш, меделин ышкыныптар, шимчеп чорупкаш, оргу черге безин кээп дүжүп эгелээр; чүнү чип болурун, чип болбазын ылгавастай бергеш, бүгү чүвеге сагыш-сеткили ханар. Кедергей ыянчыг бо дашканың эриин ажыр долган чүве ол-дур! Сен садып ал, ону садып турар ышкажыл!

14. Дашкадан суксун ишкеш, эзирээн соонда, тенек аарый берген кижи кандыг-даа бодал чок хөделип эгелээр — мелегей, угааны пат буга ышкаш, ол дайзыннарынга бодун кочулаар арганы берип турар! Хөй кижи чыылган черге ол, дүңгүр каккан дег, эриннери-биле ойнавышаан, самнай кааптарын анаа чүве деп санаар. Бо дашкада

куткан чүве — бужар суксун — силерниң садып аарыңарга төлептиг-дир.

15. Ону эрттир ижип алгаш, улус бүгү ыядыычал сагыш-сеткилин каапкаш, ниргрантхалар[3] дег хевин тудуп турар өөк-багларны чежип каапкаш, чон чыылган кудумчуларга аяар агаарлап базып чоруптарлар — дашкада ындыг суксунну мен силерге саналдап тур мен.

16. Ону эрттир ижип алгаш база кузуп каапкан чеми-биле бужартааш, меделин ышкыныпкан улус эң кол кудумчуларга ужуп калгаш, удуп чыдар, ыттар оларның арыннарын коргуш чок чылгаар — бо дашкаже куткан суксун ол-дур. Кончуг-даа эки бо суксунну садып турар-дыр!

17. Ону мага хандыр ишкеш, эзирип калганда, херээжен кижи безин бодунуң-на ада-иезин бектеп каап болур; ашаан-даа, ол Кубера ышкаш бай-даа турган болза, херекке албас – бо дашкада ындыг суксун чаштынып чыдар-дыр!

18. Ону эрттир ишкеш, эзирээнинден угаанын бойладып алгаш, Вришни болгаш Андхаканың[4] төрел бөлүктери аразында төрелдешкээн уттуп алгаш, бот-боттарын моңнар-биле соп эгелээннер, чүге дээрге бо дашкада суксун бүгү улусту тенек аарыдар болгай.

19. Бедик-чаагай сеткилдиглер, кажан-бир шагда өндүр-улуг аас-кежии-биле тергиинин көргүзүп турган төрел бөлүктер ол суксунга хандыккаш, чок апардылар. Көрүңер даан: ол бо-дур — эң бай төрел бөлүктерниң узуткакчызы, бо дашкада ону куткаш, садып турар-дыр.

20. Бо дашкада угаан бойладыр чүүл бар: ону эрттир ижип алгаш, кижи аза-четкерниң аайынче кирген дег апаар; ооң көрүжү мелегейзип, аар апаар; дылы тыртылчак эвес апаар; ишкирнип ыглай каапкаш, оон хенертен тадылады каттыра кааптар. О, чугаажок, ындыг кижиниң бүгү улусту тоо бодавазы чөптүг-дүр!

21. Кырган улус безин ол суксун-биле угаанын ээдередип алгаш, ачы-буянче чедирер орукка туттунуп

шыдавайн баарлар: олар шуут бодамча чогу-биле хоозун далаш сөстер эдер. О хаан, дашкада мындыг суксунну садып турар-дыр мен! Ооң-биле долдурган бо дашканы ап ап болур-дур сен.

22. Ол суксуннуң буруузу-биле кажан-бир шагда эрте-бурунгу бурганнар сагыш амыр апаргаш, бурганнар хаанының ужун бедик амыр-чыргалын чидирипкеннер. Ооң соонда камгалал дилээш, олар шупту океанга дүжүп өлгеннер — бо дашканы долдурган чүүл ол-дур! Ап алыңар!

23. Ооң харааазы-биле шын эвес чүүлдү биске, шын чүүлдү ышкаш, дидими-биле чугаалап болур; ыянчыг чүүлдү, макталга төлептиг чүүлдү ышкаш, шак-ла ындыг өөрүшкү-биле кылып болур; багай чүвени эки чүве деп көрүп, мегени шын деп санап болур. Ылап-ла ол дээрге каргыштың боттанылгазы-дыр — бо дашкада бар чүүл ол-дур!

24. Бак чүвениң төрээн иезин, хай-халаптың боттанылгазын, четпес чоруктарның савазын, шуут бодал чогунуң эртемин, эрлик оранынче дың чаңгыс болгаш эң тергиин орукту — угаан-сарыылды дүмбей караңгыже киирип турар чүүлдү менден садып ал че.

25. Ооң харааазы-биле улус меделин ышкынып-каш, сагыш човаашкын, келир үе дугайында бодавастар, ада-иезин азы чааскаан чоруур оспак аскетти өлүрүп каап шыдаар апаарлар; ап ал че, хаан, менден бо суксунну садып ал!

26. Делегейде сура деп ат-биле ол хире билдингир эзиртир суксун ындыг-дыр, о бурган ышкаш хаан; эки мөзүге сундулуг эвес кижи ону садып аарын оралдажыр ужурлуг.

27. Ооң-биле сагыш-сеткили хангаш, улус багай аажы-чаңга чаңчыга бээр болгаш, ону дамчыштыр эрлик оранының коргунчуг халавынче азы адыгууссуг байдалче, азы преталарның халаптыг байдалынче[5] кире бээрлер. Кым-на олче оода-ла көрүп диттирил?

28. Чүге дээрге эзиртир суксуннар ишкени дээш чиик кеземче безин кижи амытанның оруун эртип турарлар-

ның[6] угаан-сарыылы болгаш эки салым-чаяанныын узуткап каар, а оон ол дээш демги улус Авичи[7] деп эрлик оранынче азы ада-өгбениң оранынче[8] баар, азы бак адыгуузун байдалынче кире бээр.

29. Ол суксун биске тергиин эки чуртталгаже көөр арга бербес база эки алдар-атты албадал-биле баксырадып турар, эгениишкинни узуткап, угаанны хирлендирип каар. Көрүп тур сен бе, бо суксун бар-ла эки чүүлдерниң шуптузун чок кылып каар-дыр; сен бөгүнге чедир-даа эзиртир суксунну канчап ижип шыдаар сен, хаан?»

Оон хаан Бодхисаттваның сеткил-чүректи хөлзедиптер сөстериниң ачызында эзиртир суксуннар ижериниң байгы бачыттыын угаап билгеш база эзиртир бүгү чүүлдерден чүдексине бергеш, Шакрага мынча дээн:

30. «Ынак аданың бердинери болгаш биче сеткил дээш шаңнап чугаалаары дег кылдыр азы эки болгаш бачыттыг херектерни ылгап билир чаасқаан чоруур оспак кижи дег кылдыр чугаалап турдуң — ынчалдыр сен меңээ эки чүве күзеп, тергиин эки өөредигни номчуп бердиң — ол дээш мен сени чогууру-биле херек кырында хүндүткээрин кызыдар мен!

О дээрги, бодуңнуң кайгамчык сөстериң дээш бистен хүндүткелдиң мындыг илередиин хүлээп алырын болгаап көрем:

31. сеңээ беш эң эки суурну, чүс херээжен кулду, беш чүс инекти болгаш тулган эки аъттар суккан он чуузаны белекке берип тур мен, чүге дээрге мээң башкым болгаш эки чүвениң медээчизи болгай сен!

Маңаа немей кандыг-бир чүве кылырым херек болза, дээрги меңээ чүгле айтыышкын бээрин болгаазын, оон ол күзээн чүвезин алыр».

Шакра мынча дээн:

32. «Меңээ сээң тергиин эки суурларың өске белектериң-биле катай-хаара херээ чок, мени бурганнар

чагырыкчызы, хаан кылдыр танып ап көр. А эки чүвениң медээчизин сен ооң сөстерин тооп дыңнаарың-биле база амдан эгелээш, оларны эдереринг-биле хүндүткээр ужурлуг сен!

33. Ол дээрге алдар болгаш аас-кежиктиң оруу болгай, а келир чуртталгага — янзы-бүрү бедик таалалдарның өөрүшкүзү болгай; ынчангаш эзиртир суксуннарга хандыкшылыңны каапкаш, ыдыктыг хоойлуга даянып алгаш, мээң хааннаашкыным-биле сагыш-сеткилиң ханар!»

Ынча дээш, Шакра ол дораан чиде берген. А хаан бодунуң албаты чону — хоорайжылар болгаш көдээниң чурттакчылары-биле кады эзиртир суксуннар ижерин соксаткан.

Мынчангаш «Эзиртир суксуннар ижери хөй бачыттарга чедирер коргунчуг бак чүве-дир. Ол дугайында утпайн, буяннығлар ынчангаш оларны ижеринден өскелерни тудар, а оон артык боттары олардан ойталаар ужурлуг».

[Татхагата дугайында төөгүп тура, бо-ла төөгүнү чугаалап берип, чугааның мурнунга: «Мынчангаш бодунуң биеэги төрүмелдеринге безин Өндүр үндезинниг делегейниң чаагай чоруунче чүткүлдүг турган-дыр» деп сөстерни киирер ужурлуг.]

XXIV. УЛУГ САРБАШКЫН ДУГАЙЫНДА ДЖАТАКА

Эки мөзүлүглер боттарының човалаңы дээш-даа эвес, а оларга бак чүве кылганнарның эки шынарларының чогу дээш хилинчектенирлер. Ол дугайында мынчаар өөредиглиг төөгүп турар.

Бодхисаттва бир катап Гималайларның бир-ле алгагйөрээлдиг булуңунга чурттап турган; ында чер аңгы-аңгы минералдарның чайыннаажындан янзы-бүрү өңнүг ышкаш көстүп чыткан. Кайгамчык чараш эзимнер болгаш кезек аргалар кара торгудан даарааи шывыг ышкаш сагындырган. Онза чараш янзы-янзы тейлер, сагыштыы-биле чаяап каан-даа дег, ол черни каастап турганнар. Ында хөй санныг дамырактар агып бадып, хөй-ле ханы куйлар болгаш кашпалдар бар болган. Арылар дыңзыдыр шиилеп, тааланчыг салгын янзы-бүрү чечектер болгаш чимистерлиг ыяштарны хөме хап турган. Ол болза видьядхараларның ойнаар чери болган. Бодхисаттва аңаа часкаанзыргай улуг сарбашкын хевирлиг чурттап турган.

А ындыг байдалынга безин ол чөптүг хүлээлгени ханызы-биле медереп билип турган; бүдүжүнден өөрүп четтириичел болгаш чаагай сеткилдиг, өндүр-улуг

туруштуг кылдыр чаяаттынган ону, аңаа хандыкшылдыг-даа дег, кээргээчел чорук кагбайн келген.

1. Чер бөмбүрзээ ооң арга-эзими, өндүр-бедик даглары болгаш далайлары-биле кады каптагайның үешагы Юганың төнчүзүнде суг, от болгаш хат-биле үрегдеттинип турган, чүгле Бодхисаттваның өндүр-улуг кээргээчел чоруу үрегдеттинмээн!

Өндүр үндезинниг ынчаар-ла ол аргада булуңга чурттап, чааскаан чоруур оспак кижи ышкаш, чүгле чимистер болгаш аргада ыяштарның бүрүлери-биле амыдырап, аңаа таварышкан дириг амытаннарга хамаарыштыр бодунуң ачы-дузазын аңгы-аңгы аргалар-биле көргүзүп келген.

Бир катап бир-ле кижи чиде берген инээн истеп тыварын оралдажып, чоок-кавы черлерни бир кылдыр кезип чорааш, оруктан азып, черниң уг-шиин тодарадып чадап будулгаш, ол булуңче улчуп кире берген. Аштап-суксаан, сооктан база могап-шылаанындан харыксырап калган, иштинден баш муңгаш байдалдың оду чирткен кижи, ундаралдың эмин эрттир аарынга бастырган дег, ыяштарның бирээзиниң доорзунга олуруп алгаш, эвирээш, кээп дүшкен элээн каш хүреӊ өӊнүг тиндука[1] чимизин көрүп каан. Ол чимистерни чип алган. Аштап-түрээн болгаш, олар аңаа аажок амданныг ышкаш сагындырган; ынчангаш ол шиитпирлии дам барып, оларның кээп турар черин тывары-биле долгандыр көрдүнүп эгелээн. Ынчан ол шуралгак чанында эл кыдыында үнген тиндука ыяжын көрүп каан — ооң эгли берген будуктары бышкан чимистерден хүреӊ-кызыл өӊнүг дег сагындырганнар. Чимистерге чеде бээр күштүг күзелге алыскаш, ол кижи дагның ийи-биле көдүрүлгеш, ханы кашпал кырында эгли берген тиндука ыяжының чимистер шыва алган будуунче үнүп эгелээн. Чимистер дүжүрүп алыксааш, ол будуктуң мырыңай ужунга чеде берген.

2. Демги быжыг эвес будук эмин эрттир аар чүъктен ыргайгаш, балды-биле дөзүнден кескен дег, хенертен дирс кылдыр сыйлы берген.

Будук-биле кады ол хаялар долганган аажок улуг кашпалче кудукче дег кээп ушкан. Ováалангган бүрүлер болгаш элээн ханы суг ачызында ол кемдевээн. Сугдан үнүп келгеш, ол аңгы-аңгы угларже дырбактанып үнүп шенээн, ынчалза-даа кайда-даа үнер чер тывылбаан. Маңаа ону чүү-даа чүве дарый өлүмден камгалап шыдавазын медереп билгеш, ол «дириг артар мен» деп идегелин шуут чидиришкен, качыгдалдың карак чажы ооң муңгаргай арнын өттүрүпкен. Чыда-биле дег, чидиг муңгагдал-биле өттүр шаштырбышаан, шуут-ла салдынышкан кижи хилинчектиг бодалдарга хөме алзып, ишкирнип ыглап турган:

3. «Арганың шырыжы, кижи чок черге кашпалче кээп ушкан мени дилеп тыварын оралдашкаш-даа, маңаа кым көрүп каарыл?

4. Төрээннери болгаш эштери уттупкан, чүгле ымыраа-сээк чемижи апарган, какпаже аң-мең дег, айылчe кирген мени кым моон үндүр тыртарыл?

5. Сесерликтер, аргалар болгаш хемнерниң хөй янзылыг чараш-каазын, тарады чажыпкан сылдыстарның эртине даштары-биле чайынналган дээрни — бүгү делегейни менден, айдың эвес дүне ышкаш, бо оңгарның дүмбей караңгызы — аа халак! — дуглап турар-дыр!»

Ынчалдыр ишкирнип ыглаарын соксатпайн, демги кижи суг-биле база боду-биле кады кээп дүшкен тиндука чимистери-биле хырнын хоглап, аңаа каш хонган. Ол аразында Улуг сарбашкын аргага чем дилеп улчуп чорааш, тиндука ыяжының будуктарының салгынга чайгаттырган уштары ону кыйгырган-даа дег, ол черге чедип келген. Ыяшче үнгеш, кашпалче бакылап көргүлээш, Улуг сарбашкын аштаанындан оңгая берген карактар болгаш чаактарлыг, куурарган арган магаботтуг, кандыг-бир кижи ону эскерип каарын аажок күзээн демги кижини көрүп каан. Сарбашкын ол кижиниң халаптыг байдалын кээргеп, чем дилээрин ара соксааш, ону топтап көрбүшаан, кижигилештир мынча дээн:

6. «Кижилерге эрттинмес кашпалда-дыр сен. Ынчаарга меңээ чугаалап көрем: кым сен, кайыын келдиң?»

Ынчан хилинчектенген шырайлыг демги кижи сарбашкынга мөгейгеш, холдарын хөрээнге, дилег кылган дег, салгаш, мынча деп харыылаан:

7. «Мен кижи-дир мен, о Өндүр чыргалдыг, аргага тояап чорааш, аза бердим. Чимис чиксээш, дуу ыяштан кээп ушкаш, айыылга таварышканым бо-дур.

8. Дөргүл-төрелим, эш-өөрүм чидиргеш, улуг айыылда кирдим. О кодан-кодан сарбашкын камгалакчызы, меңээ болчуп көрем».

Ону дыңнааш, Өндүр үндезинниг аажок улуг кээргээчел чорукка алзыпкан.

9. Айыылга таварышкан, эш-өөрүн, дөргүл-төрелин чидирген, холдарын хөрээнге дилег кылып салган, муңгаргай көрүп турар кижи дайзыннарын безин ону кээргээр кылдыр албадаптар, а кээргээчел улусту онза сагыш човаар кылдыр албадаптар.

Кээргелге алыскан Бодхисаттва ол кижини ооң ындыг өйде дыңнаар деп манавааны эптиг-ээлдек сөстер-биле аргалап эгелээн.

10. «Чааскаан мен дээш база кашпалче кээп ушкаш, бүгү эр соруунну ышкындым дээш ыглавайн көр. Эш-өөрүңнүң сеңээ кылып болгу дег чүвезин мен база кылып бээр мен. Ынчангаш коргарың соксат!»

Ынча дээш, Өндүр үндезинниг ол кижиниң хөңнүн ынчаар чазап кааш, аңаа хөй тиндука болгаш өске-даа чимистер эккеп бергеш, ону оон ушта тыртып шыдаарын шенээр дээш, кижи хире деңзилиг даш-биле белеткел кылып, өске черже чоруй барган. Оон бодунуң күжүнүң шаан шенеп көргеш, демги кижини кашпал иштинден ушта тыртып шыдаарынга шынзыккаш, ол кашпал дүвүнче дүшкеш, кээргээчел чорукка сорук кииртип, демги кижиге мынча дээн:

11. «Бээр кээп, мээң ооргамга олуруп алгаш, менден быжыг туттунуп ал, сени үндүр тыртып тура, бо ажык чок мага-бодумдан ажык үндүрүп алыйн.

12. Буяннығларның бодалын езугаар, ажык чок мага-боттуң ажыы чүгле мерген угааннығларның ооң дузазы-биле чанында улуска ачы-буян чедириринде — чүгле ында болур».

«Ындыг-дыр!» — деп, демги кижи харыылааш, хүндүткелдиг мөгейип кааш, сарбашкынче халбактанып үне берген.

13. Кажан кижи олче халбактанып үне бээрге, сарбашкын эмин эрттир аарындан күдүйүпкеш, бодунуң аажок улуг буянныының ачызында сеткил-соруунуң бижыын кадагалап албышаан, ону арай деп үндүр чүктеп келген.

14. Ону үндүр чүктеп келгеш, харыксыраан-даа болза, кедергей сеткил ханып, шагзыраанындан тендинейнип, частыг булут ышкаш кара даш кырынга дыштанып олурар-дыр деп шиитпирлээн.

Оон Бодхисаттва бодунуң бүдүжүнүң арыындан, аңаа дуза көргүскен болгаш, ол кижиден айыылзынмайн, аңаа бүзүреп мынча дээн:

15. «Бо аргаже кирери белен болгаш, араатан аңнар бээр доктар чок чедип кээп турар болганда, шагзыраанымдан удуп каарымга, кайы-бирээзи мени хенертен өлүрүп кагбазын база ооң-биле бодунуң келир үедеги ачы-буянын чок кылып албазын дээш,

16. сен долгандыр хынамчалыг хайгаарап көрүп, таңныылдап тур шиңме. Шагзырааным мени шуут-ла хөме база берди, удуксап тур мен».

Ынчан демги кижи дыңнангыр болуп баажыланыпкаш, аңаа: «Күзелиң хандыр удуп ал, дээрги, амырдыштыг оттуп кээр сен. Мен сени камгалап турар мен» — деп харыылаан. А уйгу турупкан Бодхисаттваны базып аарга, демги кижи бак сагыштыг бодалдарга алзып алган.

17. «Тып алыры дыка берге дазылдар болгаш душ болуп тывылган чимистер-биле мен бодумнуң харык-

сыраан мага-бодумну арай деп оода тудуп шыдаптар боор мен, сегиир дугайында чугаалаан-даа херээ бар бе.

18. А канчап бо шырыш өттүр күш кирбейн чыткаш, эртип шыдаар мен? Ынчаарга ооң эъди бо черлик шыргайдан үне бээринге чедер ийик.

19. Ол меңээ дуза чедирген-даа болза, бисти ынчаар чаяап каан болганда, ону чип болур турган боор мен. Маңаа, чугаажок, кара хүннер хоойлузун[2] ажыглап болур-дур, ынчангаш мен ону орукка чем кылдыр ап ап шыдаар-дыр мен.

20. Амдыызында ол бүзүрелдиг аас-кежиктиг удуп чыдырда, ону өлүрүп ап шыдаар болгай мен. Чүге дээрге арзылаң безин ооң-биле тулчуушкунга үскүлештир ужуражып кээр болза, аштырып алыр турган болду бе, ынчангаш үе чидирип болбас-тыр».

Ынчаар шиитпирлээш, кончуг куурумчу ооң өөрүп четтирер сагыжын узуткап, угаан-медерелин чөптүг чорук чок кылып каан болгаш ачы-буянның чымчак сеткилин үреп каапкан хуу ажык сүрер бачытка эмин эрттир хандыкшаан бодалындан база чүгле ол кемниг үүлгедиг кылыр чүткүлүнден, хөлүн эрттир кошкак турбуже, улуг даш ап алгаш, сарбашкынның бажынче октапкан.

21. Ындыг-даа болза, ол кижи кошкаандан сириңейнип, бак херек кылырынче чүткүп тура, далажыпкан болгаш, сарбашкын мөңге уйгузун удузун дээш октапкан дажы демгизин чүгле оттурупкан.

22. Даш сарбашкынга бүгү аары-биле дегбээн болгаш, ооң бажын чуура шаппайн барып, чүгле чидиг кыдыы-биле шыйбактап кааш, черже дыңзыг дааштыг кээп ушкан.

23. Сопкан даш-биле балыгланган баштыг Бодхисаттва дүрген тура халып келгеш, кым ону сопканын көрүп эгелээн. Ол көөрге, ыяткан шырайлыг турар демги кижиден өске, ында кым-даа чок болган.

24. Кижи турамык чоруун чидирип, аймаанындан база чедимче чок чоруундан агара берген турган. Кор-

гуушкун ооң боостаазын кургадыпкан, ол дер-суг дүжүп, карактарын көдүрерин безин дидинмээн.

Бодхисаттва оон ол кижиниң үүлгеткен херээ дээрзин билип кааш, аарып турар балыын-даа бодавайн, ооң шак ол хөлчок багай үүлгедии, бодунуң кежик-буянын бүрүнү-биле тоо бодавазы дээш аажок хөлзеп, кээргей берген. Килең-кылыктың бачыттыг сеткиишкини ону хаара тутпаан болгаш, ол демги кижиже карааңда чаштыг көрбүшаан, ол дээш качыгдап ыглап, мынча дээн:

25. «Сен канчап, кижи хиреңде, ындыг үүлгедиг кылдың, өңнүк? Ол дугайында канчап бодай бердиң, канчап ынчалдың?

26. Меңээ хора чедирер дээш келген калчаалыг бөлүк дайзыннарны маадыр кижиниң эр соруу-биле ойтур шавар ужурлуг турдуң чоп.

27. Бир эвес мен күжүр берге маадырлыг чорук кылдым деп бодалдан улуургай берген болзумза, оондаа берге маадырлыг чорук кылгаш, сен ол бодалымны ырадыр сывыряптар турган ийик сен.

28. Өске делегейден үндүрүп келген дег, өлүмнүң аксындан, бир тамыдан камгалап каан кижи ындыг херек үүлгеткеш, сен ылап-ла өске тамыже кээп уштуң.

29. Аас-кежикке идегели-биле кээргенчиг делегейни айыыл-халаптың ээреминче октап турар каржы чүве билбес чорукту бак көрээли!

30. Бодуңну бодуң озал-ондактыг орукче киир тыртып алгаш, мээң ишти-хөңнүмге чалбыыштыг кажыдалды кывыстың, бодуңнуң чаагай ат-алдарыңның чайынналчаан бүлүртиң, буянныг чүүлдер-биле найыралыңга шаптык каттың.

31. Харалаан, чемелелге кара болу бердиң, бүзүрээ-челиңни ооң-биле узуткап алдың. Оон кандыг ажык манап турдуң?

32. Мени бо балыг-даа эвес, а сээң бачыдың дамчыштыр чаштаан буруунну арыдып шыдавазым дээш сагыш-сеткил аарыы дүвүредип тур.

33. Меңээ көскү болуруң-биле, айыл долган аргадан сени суурларже чеде бээр орукче үндүре бербээн шаамда, мээң-биле кады чор, чүге дээрге дыка караданчыг апардың.

34. Чүге дээрге орук чок черлеп чааскаан тояап чоруур, мага-боду арып-баксыраан сенче аргага душ боон халдаар кижи сээң хилинчээң дээш кылган ажыл-херээмни хей кылып каар болгай».

Ынчалдыр ол кижи дээш хараадавышаан, Өндүр үндезинниг ону чурттакчылыг черлерниң кызыгаарынга чедирип кааш, орукту айтып бергеш, мынча дээн:

35. «О өңнүк, чурттакчылыг черлерге чедип келдиң! Айыылдыг арганы ооң дүмбей шыргайы-биле сооңга каапкаш, аас-кежиктиг чорувут. Багай ажыл-херектен чайлаарын оралдаш. Оларның үре-түңнели черле чүгле хилинчек эккээр».

Ынчалдыр ол Улуг сарбашкын демги кижини кээргел-биле өөреникчизин дег сургап турган, а оон аргазынче эглип келген.

А оон ындыг бак үүлгедиг кылган кижи сагыш-сеткилинде буруузун билингенииниң одунга чиртип чорза-чорза, коргунчуг эмнеттинмес кеш аарыы-биле шыптына берген. Ооң хевир-дүрзүзү бүдүнү-биле өскерлип, кежин ириңнелчек черлер шокарландыр шыва апкан, олар ириң тырткаш, ооң мага-бодунга ириң төп кааптарга, ол кижи дыка багай чыттыг апарган. Кайыдаа чуртка чедип кээрге, чер болганда улус ол кижидир дээрзинге бүзүревес болган — аарыг ону ол хире коргунчуг үреп-баксырадып каапкан, ооң үнү ынчалдыр өскерли берген турган. Улус ону езулуг эрлик кылдыр санап, мергелер көдүргеш, кыжаныглыг бак сөглеп, сывырыптар болган. Ынчап турда, бир-ле аңнап үнген раджа аргага ону, кажан ол прета дег хирлиг, ирип калган, эът шывар бүдүн үзүндү чок хептиг, эмин эрттир чүдек хевир-шырайлыг тояап чорда, көрүп кааш, коргуушкун-биле холушкан сонуургал-биле оон айтырган:

36. «Сээң мага-бодуңну эмнеттинмес кеш аарыы үрээн-дир, кежиң оюлганнар-биле шыптынган-дыр, ак тос арынныг, харыксыраан, аас-кежик чок-тур сен, бажың дүгү доозунналган-дыр.

37. Кым сен че — прета, пишача, езулуг папман азы путана[3] сен бе? Дыка хөй аарыгларның чыындызы азы оларның бирээзи сен бе?»

Хаанга мөгейгеш, демгизи кошкак үн-биле: «Мен кижи мен, о өндүр-улуг хаан, аза-четкер эвес» — деп харыылаан.

Канчап ындыг байдалга чеде бергенин хаан айтырарга, ол бодунуң багай аажы-чаңын аңаа билингеш, мынча дээн:

38. «Ам дээрезинде эжинге хамаарыштыр өскерликчи чоруктуң чүгле чечээ көстүп келген-дир. Ол чоруктуң үре-түңнели оон-даа хилинчектиг болуру билдингир-дир.

39. Ынчангаш эш-өөрүнге хамаарыштыр өскерликчи чорукту бодунуң дайзыны деп санаар херек. Сеңээ аажок эрге-чассыг эжиңче эрге-чассыг ынакшыл-биле көрүп көр.

40. Эш-өөрүнге хамаарылгазы эш хуузу-биле эвес кижи маңаа тургаш-ла, мындыг байдалче кире бээр.

Эш-өөрүнге өскерилген база чүрээн хуу ажык болгаш өске-даа хирлиг кем-буруу-биле бужартадып алган кижини өске делегейге кандыг хуу-салым манап турары моон көскү-дүр.

41. Чүрээнде эрге-чассыг чорук болгаш эки-даа, багай-даа хамаарылгалыг эш-өөрүнге хандыкшыл бар кижи оларның дузазы-биле туттунзун. Ындыг кижи биче сеткилдиң эки мөзүзүн чедип алыр база чүрээнде өөрүшкүлүг апаар, дайзыннарынга ол алдырбас, ону бурганнарның оран-бажыңы манап турар.

42. О хаан, эш-өөрүнге эки болгаш багай хамаарылганың салдарын база уржуктарын ам билир болгаш, эки мөзүлүглерниң эдерген оруу-биле чорувут. Ол орук-биле бар чыдар кижини аас-кежик үдээр».

Мынчангаш «Эки мөзүлүглер боттарының човаланы дээш-даа эвес, а оларга бак чүве кылганнарның эки шынарларының чогу дээш хилинчектенирлер». [Чөптүг чорук хоойлузун хүндүткелдиг дыңнап тура, эжишкилерниң чөпшүлү болгаш шынчызының дугайында чугаалап база багай ажыл-херектиң бачыттыын көргүзүп тура, а ол ышкаш Татхагатаның өндүр-чаагайының дугайында ынчаар чугаалаар херек.]

XXX. ЧААН ДУГАЙЫНДА ДЖАТАКА

Хилинчекти безин, бир эвес ол чанында кижиге ачы-буян эккээр болза, чөптүг улус, ажык-орулганы дег, бедии-биле үнелээр. Ол дугайында мынчаар өөредиглиг төөгүп турар.

Бодхисаттва бир шагда чааннар чурттаарынга тааржыр бир-ле аргага чааскаан чурттап чоруур улуг чаан турган. Ол арганы баштарын чимистер шыпкан тулган эки ыяштарның чаш өзүмнери, чечектер болгаш чиирбейлер каастаан дег болган; а ында черни янзы-бүрү чадаң үнүштер, ыяштар болгаш оът-сиген шыпкан; а даглар болгаш бедигээштерже көөрге, арганың магаданчыг чаражынга бүгү чүлдү-чүрээ-биле хандыккаш, өске черлер дээш муңгаравайн, мында саадай берген ышкаш сагындырар. Элбек суглуг ханы хөлдүг, чурттакчылыг черлерден улуг-делгем куруг хову-биле бүгү таладан аңгыланган шак ол арга ында чурттаан дириг амытаннарга хоргадал болуп келген.

1. Ыяш бүрүзү, лотостуң чаш будуктарын чип, суг ижип, бедик сорулга ужун бодун кызыгаарланган кижи ышкаш, күзел ханары болгаш сагыш амыры дээш чаан таалап турган.

Бир катап Өндүр үндезинниг ол арганың кыдыы-биле эртип бар чыткаш, куруг ховуда кижи үнү дың-нап каан. Ооң бажынга мындыг бодал кирген: «Ол чүү үн дээр сен? Бо черни дамчыштыр кандыг-даа орук эртпейн турар, кайы-даа чуртче барбайн турар болгай; бо улуг куруг ховуну аңчылар кешкен хире эвес-тир, ам артында улуг түрегделдер-биле холбашкан ажыл болур мээң чаңгыс уктуум чааннар тудар дээш каяа баарлар деп.

2. Ынчаарга ол дээрге чок-ла болза орук баштакчы-лары аза бээрге, оруундан аскан улус-тур, чок-ла болза хаанның килеңи азы боттарының будалчак чоруу үндүр сывырыпкан улус-тур.

3. Ооң кадында оортан кошкак, өөрүшкү-хөг чок, сергек эвес болгаш чүгле хилинчек-биле долган үн дыңналып турар-дыр, сактырга-ла, ында кандыг-бир кижи ишкирнип ыглап турар-даа дег!

Чүү-даа болза, мен ону билип алыр мен».

Шак ол бодал-биле Өндүр үндезинниг кээргээчел чоруунга алыскаш, оортан кижи үнү дыңналган черже шиглей чорупкан. Кажан ол идегелин шуут ышкынары болгаш муңгарал долган улам тода алгы-кышкы дыңнап кааида, демги чалынган алгылар ооң чүрээн кээргээчел чорук-биле аажок долдуруптуп, ол ынаар улам дүрген маңнапкан. Шыргай аргадан үнүп келгеш, ырадыр көр-дүнгеш — а ында ыяштар, чадаң үнүштер чок турган — ол аштап-суксаанындан, могап-шылаанындан сула-рап калган чеди чүс кижини көрүп каан. Олар демги аргаже көрүжүн шиглеп алгаш, дуза дилеп чаннып турганнар. Азы харлыг дагның шимчеп баткан бажы дег, азы хоюй берген ак туман дег, азы күштүг хат сывырып кел чыдар күскү булут дег, оларже чоокшулап орар Өндүр үндезиннигни ол улус база көрүп каан. Ооң оларның талазынче углапканын көргеш, идегелин шуут ышкынары болгаш муңгаралга хаара туттуруп: «Ол ам бисти өлүрер-дир, өлүрүвүс ол-дур!» деп бодааннар.

Ынчалза-даа, коргуушкун оларның чүректерин хаара тудупканда безин, аштап-суксап, могап-шылаанындан күш чокталган боттары дезер дээш күжениишкин кылып шыдавааннар.

4. Идегелин шуут ышкынарынга хаара туттурган, аштап-суксап, могап-шылаанындан күш чокталган боттары, айыыл кээрге безин, олар дезипкеш, камгалал алырын шенеп шыдавааннар.

Бодхисаттва оларның кортканын көргеш: «Кортпаңар, кортпайн-на көрүңер! Силерге менден айыыл кыжанмас!» — дээш, оларны оожургадып, бодунуң оргу, кызыл-сарыг калбак эргектиг думчуун көдүрүп алган. Оларже чоокшулап келгеш, кээргээчел чорукка алзып, ол мынча деп айтырган: «Кымнар силер? Бо чуртка канчап келдиңер?

5. Доозундан, хүн караандан куурарып, арып-дорупкан-дыр силер! Кударап, шагзырааш, харыксырап калган бо кымнар силер, чүге бээр келгениңер ол?»

Демги улус чаан оларга чүгле айыыл чогун эвес, а дуза кадарынга беленин илередип турар кижи үнү-биле чугаалаарга, оңгарлып келгеш, аңаа мөгейгеш, мынча дээннер:

6. «Чааннар чагырыкчызы, бисти бээр хаанның килеңи-биле, качыгдалдан идегелин шуут ышкынышкан төрээннеривис көрүп турда-ла, эккеп октапты.

7. Ынчалза-даа бистиң хуу-салымывыс шуут-ла аас-кежик чок эвес ышкаш-тыр, ам, сен бисти көрүп каарынга, кежик-чол бисче ээ көрнүп келди, бүгү эш-өөрден, төрелдерден эң тергиини!

8. Ам биске сени караавыс-биле көөр аас-кежик таварышты, ынчангаш бистиң айыыл-халавывыс соовуста калганын билип тур бис! Сен ышкаш амытанны дүжүнде безин көргеш, хай-халаптан камгалал албас кижи бар бе?»

Улуг чаан олардан: «Чеже кижи силер?» — деп айтырган. Улус мынча деп харыылаан:

9. «Маңаа хаанның каапкаш барганы муң эр кижи турдувус, о кайгамчык чараш мага-боттуг! Ынчаарга ооң мурнунда хилинчек көрүп көрбээн хөй улус аштап-суксааш, сарыннангаш, өлүп калды.

10. Ынчангаш ам мында, чааннар чагырыкчызы, бистен чүгле чеди чүс кижи артып калды, өлүмнүң аксы бисти удавайн ажырыптар; сен биске езулуг аргалал бооп көстүп келдиң!»

Өндүр үндезинниг ону дыңнап каан соонда, кээргээ-челинден ооң карааның чажы бүлдеңейнип, чорумал-дарга кээргелге хаара туттуруп, оларга мындыг хевир-лиг чүве чугаалаан: «Хайлыг-ла чүве-дир!

11. Харалаан! Ол хаанның угаанының кээргел чогун, ыят билбезин, өске делегей дээш хөлзевезин! О, ооң, караңгыда кызаңнааш дег, өскерлиичел каас-коязынга хандыкшаан сагыш-сеткили бодунуң чаагай чоруун кайы хире тоовас-тыр че.

12. Бодаарымга, өлүм чоокшулап келгенин ол хаан билбес-тир, бачыттың төнчүзү багай дээрге, дыңнавас-тыр. Харалаан, боданыныры чер албас-даа болза, сүме сөске ол хире кичээнгей чок хааннарның кошкаан аар.

13. Чүге дээрге чүгле чаңгыс аарыглар шыгжамыры, өлүмден калыр мага-боду дээш дириглерге ындыг каржы болуру деп чүл ол! О, кончуг улуг сарыыл чок чорук-тур!»

Ынчан демги улусче эрге-чассыг болгаш кээргээчел чорук-биле долган көрүжүн шиглээн чааннар чагы-рыкчызының бажынга мындыг бодал кирип келген: «Аштап-суксап, шагзыраанындан харыксыраан, мага-боду аажок сулараан улус, олар канчап, деңгел киирер чем чокта, шак бо суг чок, хөлеге шуут чок, хөй йоджана бурунгаар чаттылган куруг ховуну эртип шыдаарыл? Оода чаңгыс хүнде, чааннарлыг бо аргага-даа болза, чүү чүве онза бергедээшкиннер чокка оларга чем болу бээрил? Ындыг-даа болза, орукче үнерде, мээң эъдимни ап, ишти-хырнымче, көгээржиктерже дег, сугдан кудуп

алгаш, бо куруг ховуну кеже берип шыдаарлар ийик, а оон өскээр черле хоржок!

14. Ынчангаш ынча хөй чүс аарыг шыгжамыры болган мээң мага-бодум хилинчекке хаара туттурган улусту хай-халаптан камгалаар улуг хеме апарзын.

15. Амыр-чыргалды — дээрни-даа, эчис хосталыышкынны-даа чедип аарда, кижи төрүмели таарымчалыг. Чүгле ону чедип алыры берге. Ындыг болганда, кижи төрүмели оларга ис чок эртпес болзун.

16. Мен мында бодумнуң черимде тур мен; бээр келгеннер — хоойлу езугаар аалчыларым болбазыкпе! Хай-халапка таварышканнар, дөргүл-төрелин чидиргеннер — олар онза кээргелге төлептиг улус-тур!

17. О, ам-на үргүлчү аарыыр болгаш ынча хөй шүүдел үндүрер хөй аарыг-аржык савазы – мага-бот деп адаткан аажок улуг бак чүве маңаа чанында улуска ажыктыг кылдыр хереглеттинер дээн-дир!»

Хилинчектенгенинден, аштап-суксаанындан база дунааргай изигден арып-баксыраан мага-боттарлыг чамдык чорумалдар холдарын хөрээнге чаннып салгаш, караа чашталып, аңаа мөгейгилээш, чилчии үзүлгенинден холдары-биле айтып, оон суг дилеп турганнар:

18. «Дөргүл-төрелин чидирген биске хоргадал, камгалал болгай сен! Бедик амыр-чыргалдыг, бодуңнуң билир оруун-биле бисти камгалап ээ көрүп көрем!»

Оларның чамдыызы аңаа ынчалдыр кээргенчиг чугаалап турганнар. Сеткил-соруу күштүг өскелери суглуг черни база өлүмнүг куруг ховудан камгаланыр орукту айтып бээрин оон дилеп турганнар:

19. «Суглуг хөөлбек, соок суглуг хем кайдал, а мында бар болза, шуралгак, улуг хөлегелиг ыяштар азы ногаан аяң кайдал? О чааннар хааны, оларны биске айтып берем!

20. Бир эвес бо куруг ховудан үнүп болур деп бодаар болзунза, өршээлдиинни көргүзүп, шын уг-шигни биске айтып берип көрем!

Мында, куруг ховуда, хөй хүн тояап келген болгай бис. Ынчангаш бисти камгалаары-биле чагырыкчы ээ көрзүнем!»

Өндүр үндезиннигниң чүрээ шак ол харааданчыг дилег ужун оон-даа күштүү-биле кээргээчел чорукка аажок хаара туттурупкан. Куруг ховудан камгаланып үнүп болур турган болгаш, чаан дагже бодунуң көдүрүп алганы улуг чыланның эңмээ дег чоон думчуу-биле айытпышаан, мынча дээн: «Дуу дагның эдээнде лотос чечектери-биле каастанган арыг суглуг улуг хөл чыдар; бо барган орук-биле ынаар чоруптуңар. Аңаа дунааргай изигден, суксааныңардан, шагыраанының дан адырлып алыр силер. Оортан ырак эвесте дагдан кээп ушкан чаанның мага-бодун көрүп каар силер. Орукче ооң эъдин ап, сугну ооң ишти-хырнынче, көгээржиктерже дег, кудуп алгаш, ол-ла уг-шиг-биле чоруптар силер. Мынчангаш шак бо куруг ховудан улуг айыл чок үне бээр силер». Өндүр үндезинниг ынчалдыр ол улустуң баштай сагыжын оожургадып кааш, а оон оортан өске орук-биле далаштыг чорупкаш, ол дагның бажынче үне берген; мөөң чонну камгалаар чүткүлүнден ол бодунуң мага-бодун оларга бериптер деп бодап алгаш, быжыг шиитпирин мындыг сөстер-биле илереткен:

21. «Алызындан эки байдал чедип алыр дээш-даа, хаанның өндүр-чаагайының демдээ болур хол майгыны алырынче чүткээш-даа, дээрлерге тергиин сагыш-сеткил ханыышкынынче азы Брахманың амыр-чыргалынче, азы эчис хосталыышкынның буянынче чүткээш-даа, мынчаар карак кыспайн тур мен.

22. А бир эвес менде эвээш-биче-даа ачы-хавыяа бар болза, куруг ховуда өлүп-чидип турар улусту камгалаарынче чүткээш, куруг ховуда дег, очаланда азып чоруур делегейге камгалакчы болур мен».

Ындыг шиитпир хүлээп алгаш, Өндүр үндезинниг өөрүшкүлүү-биле кээп дүшкеш, хилинчектенип өлүрүндаа бодавайн, шиитпирин езугаар элден шурай берген.

23. Кээп дүжүп чыда, ол, күскү булут дег, азы Астагири[1] ындынче ойта дүшкеш, ажып бар чыдар төгерик ай дег, азы даг бажындан Хаан-Херети[2] куштуң далбаш кылган чалгыннарындан киткээн хат дүжүр октаан хар шывыг дег, чырыш кылынган.

24. Черни болгаш ооң дагларын, а ол ышкаш эргечагыргадан эзирээн Мараның чүрээн сирилетпишаан, казыргы ышкаш коргунчуг дааш-биле ол чаан черже кээп дүжүп, арганың бүгү-ле ораажып, союп үнер лианаларын болгаш арга бурганнарының шуптузун шынааже доңгайтыпкан.

25. Чугаажок, ол үеде аргага чурттап турган бурганнар аажок кайгап-магадап, өөрүшкүден шөйлү берген салааларының чаш будуктары-биле каастанган холдарын дээрже сунуп турганнар, улуг өөрүшкүден оларның магабодунда дүкчүгештер сирбее берген.

26. Чамдык улус чаанның кырынче сандал ыяш доозуну-биле будуттунган чаагай чыттыг чечектер хөме октапканнар, өскелери кааспалгалар чажып турганнар азы ону алдын уулзалары чайынналган хеви-биле шып кааннар.

27. Чамдык улус ыдыктап мөгейгенинден чогаадып алганы мактал ырлары-биле лотос чечээнге дөмейлештир тейлеп салган холдарын өрү сунуп, магаданчыг каастапдерээн бөрттерлиг баштарын доңгайтып, хүндүткелдиг мөргүлдер-биле ону алдаржыдып турганнар.

28. Чечектен өрээн дээрбектер-биле чалгыгларның көвүүн аштап турар чаагай чыттыг база чечек үрези долган хат-биле өскелер ону хөме хаксып турганнар; а база бир улус агаарга ооң кырынга сырый булуттардан чаглак кылыпканнар.

29. Ону хүндүткээрин күзээш, чамдык улус чүдүлгезинге шынчызындан дээрниң кеңгиргелерин хап турганнар; а өскелер ынчан ыяштарны чогуур үезинде эвес частып өскен чечектер, чимистер болгаш чиирбейлер-биле каастап кааннар.

30. А кудай-дээр күскү кайгамчык чаражы-биле каастанылпкан, хүннүң холдары аңаа дээй кааптар

өөрүшкүден узай берген дег болганнар, далай безин бодунуң олче чүткүлүнден чалгыгларын дүндүүштелдир чажыпкан.

Ол аразында чорумалдар ам-на хөлге чедип келгеш, Өндүр үндезиннигниң чугаалааны дег, дунааргай изиг, суксап, шагзыраанындан адырлып алгаш, хөлден ырак эвесте чоокта чаа өлген чаанның мөчү-сөөгүн көрүп кааннар. Оларның бажынга: «О, бо чаанның демги чааннар чагырыкчызынга дөмейин!

31. Шак ол улуг чаанның дуңмазы азы кандыг-бир төрели, азы оглу ирги бе бо? Чүге дээрге демги-даа, бодаа чаанның, чуурлуп кээп дүшкен-даа болза, кайгамчык мага-боду харлыг даг бажының чаражы-биле чайынналып турар-дыр.

32. Бүгү лотостарның чаражы чаңгызыныынче каттыжып келген дег, азы ай чырыы аажок улгады берген дег, азы демги чаанның хөлегези хөл кырының көрүнчүүнге маңаа көзүлген-даа дег».

Чүве эндевези кедергей чамдык улустуң бажынга мындыг бодал кирген: «Канчаар-даа көөрүвүске, анаа эвес чаражы-биле делегейни тудуп турар чааннарга дөмей демги чаан бо-дур. Хай-халапка таварышкан, дөргүл-төрелин, эш-өөрүн чидирген улустуң камгалалынче сагыш салгаш, ол боду элден шурай берген-дир.

33. Ынчап кээрге, бистиң дыңнаанывыс черни сириледипкен күштүг шуурган даажы ышкаш дааш ооң кээп дүшкенинден үнген-дир.

34. Чигзиниг чок — бо болза ооң мага-боду ышкажыл — лотос дазылдары дег, кызып көстүр; соруларбиле аянчыдыр каастанган ай херели дег ак дүктүг; языты-мелегейнии дег ол-ла ак дыргактарлыг буттар; ча ышкаш чараш эңмейген оорга сөөгү.

35. Демги-ле боду-дур — агып баткан мадузу-биле чайынналган, хатка чаагай чыдын тараттырган шөйбек төгерик шырай; бедидир көдүрген тергиин бижыг моюнда олурар сүрүкчүнүң мергези кажан-даа дегбээн ол-ла баш.

36. Чес өңнүг, чоргаар демдектиг, ийниң кызыл довураа-биле шыптынган ол-ла эжеш азыглар; биске орук айтып бергени ол-ла узун салаа-лотостуг думчук.

Ылап-ла ол дээрге эң-не анаа эвес кайгамчык чүүл-дүр!

37. О, ооң биске — чүдүлгеге бүзүрели, аажы-чаңы, ук-ызыгууру мурнунда аңаа билдинмес турган улуска — көргүскен эп-найыралы кайы хире-дир! Салым-чолга кызагдаткан бистиң дугайывыста ол безин дыңнавааң турган-на болгай! А эш-өөрүнге азы төрээннеринге ооң ачы-буянныы кайы хире деп!

Бедик амыр-чыргалдыг аңаа чүүл-бүрү алдар болгаш мөгейиишкин турзун!

38. Бис ышкаш хай-халаптан хилинчектенген, коргуушкун болгаш муңгаралдан идегелин шуут ышкынган улуска дузалап келгеш, ооң-биле чөптүглерниң узуткаттырар деп барган айтыышкынын күштүг хевээр арттырып турар — ол болза чаан хевирлиг чогум кымыл аан?

39. Каяа ол ындыг кайгамчык буянныг чорукка өөренип алганыл? Кандыг башкының буттарының баарынга аргага олурганыл? Чон: "Эки ааж-чаң, мөзү чокта, чүгле мага-бот чаражы өөртпес" дээр болгай, бо таварылгада база ындыг дээрзин карак-биле көрүп боордур.

40. О, бодунуң кайгамчык бүдүжүнүң болбаазыраңгайы-биле ыдыктыг буянныг чорукту ол чогууру-биле илереткен-дир! Ылап-ла ол өлүг боду безин сагыш-сеткил ханарын чедип алгаш, харлыг даг бажы дег, чайынналчак мага-боду-биле өөрүшкүзүн илередип чыдар дегдир.

Ынчаарга ам кым шак ол бедик эки мөзүлүг, бодунуң буянныындан бисти камгалаары-биле келген, бис дээш бодунуң амы-тынын безин өргүпкен амытанның эъдин чип шыдаарыл? Чогуур хүндүткелди көргүскеш,

аңаа өревисти ооң арткан-калган мөчү-сөөгүн ажаап, өрттедири-биле эгидер ужурлуг-дур бис».

Сеткил-соруу-биле арай кадыглар чамдык эш-өөрүнүң, төрели чок апарган дег, бүгү чүлдү-чүрээнден качыгдалга алзыпканын, оларның каракгарын чаштар долганын база ишкирнип ыглажырга, боску дуглалып турарын көргеш, бо таварылгада ылгал барын билгеш, мынча дээннер: «Бо улуг чаанны бис мынчаар хүндүткеп, алгап-йөрээвес ужурлуг бис. Бодап турарывыс езугаар, аңаа хүндүткелди ооң бодалын күүсеткенивисбиле көргүзер ужурлуг бис.

41. Ол, бисти танывас боду, бистиң камгалалывыс дээш сагыш човап, аңаа хайыралыг мага-бодун оон-даа хайыралыг аалчылары дээш мынчаар өргүптү.

42. Ынчангаш ооң бодалын боттандырар ужурлуг бис: оон башка ол маадырлыг чорук хей боор-дур!

43. Аалчыларын бодунда бар бүгү чүвези-биле уткуп-хүлээп алыр дээш, ол ынак сеткилинден өргүл кылды; ынчаарга ам кым ону хүлээвейн барып, ооң экиргээн хей кылып каарыл?

44. Ооң сөстерин башкының сургаалын дег хүлээп алгаш, бис аңаа хүндүткел көргүзүп база боттарывыска айыыл чок чорук хандырып шыдаар бис.

45. Бо айыыл-халаптан адырлып алгаш, оон бис шупту азы аңгы-аңгы аңаа хүндүткелден көргүзер бис. Шак ол улуг чаан-биле бистен чарлып чоруткан төреливиске кылыр ужурлуувус бүгү езулалдарны күүседиилиңер».

Ынчан ол улус демги улуг чаанның оларны куруг ховудан камгалаар дээн сагыш човаашкынындан үнген бодалын билир болгаш, ооң сөзүнге удурланмайн, Өндүр үндезиннигниң эъдин ап алгаш база ооң ишти-хырнын, көгээржиктер дег, суг-биле долдургаш, ооң айтып берген уг-шии-биле куруг ховудан менди-чаагай үне бергеннер.

Мынчангаш «Хилинчекти безин, бир эвес ол чанында кижиге ачы-буян эккээр болза, чөптүг улус, ажык-

орулганы дег, бедии-биле үнелээр». [Бо чугааны эки мөзүлүглерни мактаары-биле чугаалап бээр херек. Татхагата дугайында сөске база ону чугаалаар ужурлуг. Азы ыдыктыг хоойлуну кичээнгейлиг дыңнаарынга өөредип тура, буянны чедип алырының дугайында сөске мынча дээр ужурлуг: «Мынчангаш өске төрүмелдерде өөредип турган буянныг чорук бодунуң дээжин дараазындагы төрүмелдерде база көргүзе бээр!» Доктаамал экииргек болур эки мөзүге өөредип тура, база ол дугайында чугаалаар херек: «Мынчангаш эт-хөреңгизин өргүп чаңчыга бергеш, улус бодунга бодунуң ынакшылын база белени-биле өргүптер». Өндүр-улуг нирвана шагында, кажан Ону дээрниң чечектери болгаш хөгжүм үнү долганып келгенде, Чагырыкчының: «Ынчаар эвес, о Ананда, Татхагатаны ынчаар хүндүлевес боор чүве!» дээн сөстериниң дугайында мынча дээр херек: «Мынчангаш хүндүткелди дээрбектей өрээн чечектер болгаш өске-даа өргүл салыышкыннарының чаагай чыды-биле эвес, а бодалды боттандырары-биле көргүзер ужурлуг».]

ИЙИГИ КЕЗЭЭ*

КУРУГ ХОВУ ДУГАЙЫНДА ДЖАТАКА (2)

Бүрүн ачылыг — а ол ынчан Саваттхиге чурттап турган — дхаммага бодунуң суртаалын: «Куруг ховунуң элезин-кумун кызымак чара дилбишаан» — деп сөстер-биле эгелеп алган. Ол бир-ле хүндүткел билбес бхикшу дугайында чугаалай берген иргин.

Кажан Татхагата Саваттхиге чурттап турда, хүндүлүг өг-бүлеге өскен бир-ле аныяк оол Джетавананың кезек аргазынга чедип келген чүве-дир. Ыдык Башкының дхамманы тайылбырлап берип турган кичээлдерин шиңгээткеш, ол оол сеткил-чүрээн арыглап ап, бүгү-ле күштүг хандыкшылдарның үнер дөзү угаан хирлениишкининде-дир деп билип каапкан. Оон боду лама апарган. Эң дээди албан-дужаал алыр сагыл четтириишкининиң бетинде беш чыл ламалааш, аныяк оол Дүрүм-хоойлуларның ийи чыындызын хандыр өөренип алган болгаш даян кылырынга улуг чедиишкиннерлиг болган. Ыдык Башкызының дузазы-биле ол бодунуң шилип алганы кичээнгей мөөңнеп, угаан тодарадырының оруунче кирип алган. Аргаже чоруй баргаш, аныяк оол үргүлчү частаар үш ай үени аңаа эрттирген. Ындыг-даа болза, ол карак чивеш дээр аразында өттүр билиптер арганыдаа, кичээнгей мөөңнээринге эргежок чугула күштүдаа чедип ап чадап каан. Ынчан ол мынча деп боданган: «Ыдык Башкы меңээ кижилерниң дөрт аңгы бөлүүнүң дугайында чугаалап турган болгай. Бодап көөрге, мен

---

*Джатакаларның ийиги кезээнче «Будда. Истории о перерождениях» (Москва, «Художественная литература», 1991) деп номдан алган, орус дылче Б. Захарьин болгаш А. Големба оларның очулдурганы джатакаларны киирген.

сөөлгү бөлүкке, чүвениң кымга чүгле даштыы талазыбиле ажыттынары улуска хамааржыр хире-дир мен. Ынчангаш-ла боор, мээң амгы амыдыралымга Орук-даа, Үре-түңнел-даа турбас хире-дир. Улустан аңгыланып, оспак чурттаан херээм чүү боор? Ыдык Башкымче чорупканым дээре эвес бе? Ооң чанынга тургаш, караамны Оттуушкунга чеде бергенниң мага-бодунуң көскү чараш-каазы-биле өөртүп, кулаамны ооң дхаммага суртаалдары-биле тааладып болур-ла болгай мен». Ынчаар шиитпирлээш, аныяк оол Джетаванаже эглип келген. Ынчан өске өөренікчилер аңаа мынча дээннер:

— О төлептиг эр! Ыдык Башкы сени кичээнгей мөөңнеп, угаан тодарадырының оруунче алгап-йөрээген болгай. Ындыг-даа болза, улчумал чуртталганың дүрүмнеринге чагырткаш, сен турган чериңни каапкаш бардың. А ам эглип келгеш, ооң-биле харылзаадан сагыш-сеткил ханып турар-дыр сен. Таанда-ла, сен бодуңнуң чүткүлдүг маадырлыг чоруунга чедимчелиг болуп, архат апарганың ол бе?

Аныяк оол оларга:

— О төлептиглер! Амгы амыдыралымда меңээ Орукдаа, Үре-түңнел-даа турбас-тыр. Алыс шынга бараан болурунуң дээди чадазынга чедеринден чөгелим төнгеш, бодумнуң кызымак чоруумну кошкадыптым, ынчангаш силерже эглип келгеним бо-дур — деп харыылаан.

Ламалар аңаа мынча дээннер:

— О хүндүтен, таарымча чок-ла чүве үүлгедип алган-дыр сен. Бодунуң бүгү бодалдары болгаш ажылхеректеринге быжыг туруштуг Ыдык Башкының өөредиин дыңнап алган хиреңде-ле, кызымак чоруун чер албаан-дыр.

Ынчангаш олар ону Татхагатага чедире бээрин шиитпирлээннер. Ламалар шупту чыылгаш, Ыдык Башкыга чеде бээрге, ол:

— Бхикшунуң буруузу чүдел, ха-дуңма? Бо кижини бээр, ол боду күзевейн турда-ла, эккелген болгай силер — деп айтырган.

— Хүндүтен, бо бхикшу бүгү өөредиглерниң эң чөптүг-шынныын эдергеш, лама сагылын хүлээп алган кижи — деп, ламалар харыылаан. — Ынчалза-даа чер кезип улчуур чөптүг амыдыралды амзап шенээш, кызымак чоруун кошкадып, турган черинче эглип келди.

Ыдык Башкы аныяк оолга мынча дээн:

— Сээң, бхикшу кижиниң, кызымак чоруун четпес болганы шын бе?

— Шын ийин, хүндүтен — деп, лама бадыткаан.

— Канчап ындыг болур чоор, бхикшу — деп, Ыдык Башкы чугаалаан. — Ындыг магалыг өөредигге бердинген лама апардың. Ол хирезинде-ле хензиг чүвеге сеткил ханып чурттаар, улчумал амыдыралдан өөрүшкү болгаш күзел ханыышкыны алыр билди-билиг көргүспейн бардың, оон туржук кызымак чоруунуң четпезин көргүстүң. А ооң мурнунда бодуңнуң бодалдарың болгаш ажыл-херектериңге быжыг туруштуг турдуң чоп. Чаңгыс чүгле сээң күжениишкиниң ачызында куруг ховуга өл-шык тыптып, мал-маган болгаш улус-чон суксунун хандырган эвес чүве бе? Чүге-ле сен кызымак чоруунну кошкатканың ол?

Ыдык Башкының ол сөстерин дыңнааш, демги бхикшу өөрүй берип, сеткил-соруу көдүрлү берген. Ынчан ламалар шупту Онза алдарлыгдан ээрежип дилеп эгелээннер:

— Хүндүтен, бис чүгле бо бхикшунуң кызымак чоруу четпес болганын билир бис. А ооң биеэги төрүмелинде чүгле ооң күжениишкинииниң ачызында куруг ховуга улус-чон болгаш мал-маган сугга чединген деп чүве чаңгыс-ла сеңээ билдингир болгай, Бүгүдени билир. Сеңээ билдингир чүве-биле бисти база таныштырып көрем.

— Ындыг-дыр, ха-дуңма, дыңнаңар че — деп, Ыдык Башкы оларга чугаалаан. Оон ламаларга ол таварылганы төөгүп бергеш, эрткен чуртталгага болган болгаш, оларның угаан-сагыжындан уттундуруп калган болуушкуннуң утказын оларга ажыдып берген.

— Шаг шаанда, кажан Каси күрүнениң дүжүлгезинге, ооң найысылалы Бенарес хоорайга, Брахмадатта саадап олурда, Бодхисаттва садыгжылар даргазының өг-бүлезинге төрүттүнген чүве-дир. Ол өзүп келгеш, боду база садыг кожунуң даргазы апаргаш, беш чүс терге-биле чуртту кезип чоруп эгелээн. Бир-ле катап салым-чол оларның кожун алдан йоджан хире черге шөйүлген куруг ховуже эккелген. Шак ол ээн ховунуң элезини кижиниң бөле туткан адыжынга безин ызырынмас, ындыг быйыргын болган иргин. Хүн үнүп кээрге, элезин изээш, чорумалдарның таваңгайларын изиг көсбиле дөмей оя чиртиптер турган. Ынчангаш оттулар чүүл, үс, рис болгаш өске-даа күш-хүнезин сөөрткен коштар чүгле дүне шимчеп чоруптар мындыг. А даң адып орда, тергелерни тырыкылай тургузуп каар. Садыгжылар болгаш оларның чалчалары чаглактар кылып алгаш, дүвү-далаш чемненген соонда, хөлегеге ажытталып хүнзээр турганнар. Хүн ажар өйде, олар кежээки чемин чигеш, чер кыры соой бээрин манап алгаш, тергелерин катап-ла белеткеп суккаш, оруун уламчылап үнүптерлер. Оларның көжүп шимчээри далай чалгыгларынга эжиндирип чылганы-биле дөмей көстүр. Куруг ховуга орук башкарыкчызы дээр кижи база оларның аразынга чораан. Ол кижи чырымалдарның дээрде турар чурумун билир болгаш, ол коштун оруун углап шилип бээр турган. Шак-ла ындыг аргабиле садыгжылар даргазының оглу база куруг ховуну эрте бээрин шиитпирлээн чүве-дир.

Ооң кожунуң эртер оруунуң чүгле алданның бир кезии артканда, дарганың оглу ам-на орук төнери олдур деп бодапкаш, кежээки чем соонда арткан бүгү-ле оттулар чүүлдү үндүр октаптарын база бүгү-ле суг курлавырын төптерин дужааган. Тергелерин суккулап алгаш, олар оруун уламчылап үнүпкеннер. Орук башкарыкчызы мурнуку тергеге эптиг олутка саадапкаш, кошту сылдыстар аайы-биле башкарып чораан. Адак соонда ол уйгуга бастырыпкаш, шарыларның дедир

ээпкенин эскербейн барып-тыр. Орук башкарыкчызы, даң адар бичии-ле бетинде, отту хонуп келгеш, дээрже көре сал-ла, кыйгы салган: «Ээй тыртыңар-ла! Тергелерни дедир ээптиңер!» Ол аразында хүн үнүп келген. Дүүнгү турлаанче ээп келгенин көргеш, улус муңчулуп, алгыржып үнген: «Суувус-даа, оттулар чүүлүвүс-даа бар эвес! Ам шупту өлүр-дүр бис!» Олар тергелерин тырыкылай тургускаш, чаглак кылгаш, шарыларын адырып салыпканнар. Оон шупту тергелер адааанче үңгеп киргилээш, муңгагдалга алзып чыдып бергеннер. «Бир эвес мен база чүткүлдүүмнү ышкынар болзумза, дөгеревис ат болур бис» деп, Бодхисаттва бодаан чүве-дир. Шак ам-даа эрте болгаш, сериинзимээр хевээр болган. Оон ол куруг ховуга кылаштап чорааш, ът-сиген болгаш чадаң үнүш үнген чер тып алган. «Ындыг черге суг турар ужурлуг» деп, ол бодааш, демир-хүүрек эккелдиргеш, черни кастыртып эгелээн. Алдан кыры дурту хире ханылай бээрге, казыкчылар дашка үскеш, ол-ла дораан ажылын ара октапканнар. Даш адаанда суг чыдар ужурлуг дээрзин билип кааш, Бодхисаттва казып каан кудук дүвүнче дүшкеш, дашче кулаан салып дыңнаалаан. Суг шылыраанын дыңнап кааш, Бодхисаттва өрү көдүрлүп келгеш, чиңде эң бичии назылыг оолга мынча дээн: «Күжүр өңнүк, сен база кызымак болбас болзуңза, бис шупту маңаа өлүр-дүр бис. Туруштуг болуп көр, бо демир кускун-хаайны туткаш, кудукче кире бергеш, бар шааң-биле дашты соп көр».

Бодхисаттваның чугаазын тооп дыңнааш, аныяк оол шырбайыпкан. Хамык улустуң холдары салдына берген турда, ол чааскаан кудукче киргеш, дашты соктап эгелээн. Ооң согугларындан даш тиглени бээрге, суг тиг өттүр пальма ыяш хире бедидир аттыгып үне берген. Бүгү улус суксунун хандыр ижип, мага-боттарын чуп алганнар. Ооң соонда курлавырлап алганы артык терге өзектери болгаш херекселдерин одаг кыпсыры-биле оонактай чуура шапкылааш, рис хайындырып чип, алботтары-даа тодуп, шарыларын база чемгерип алганнар.

Хүн ажа бээри билек, олар кудук чанынга пөс кезиндээ баглап демдектеп кааш, боттарының чедер ужурлуг чериниң уунче чорупканнар. Садыгжылар аңаа бараанын саткаш, боттарының төлээнинден ийи болгаш дөрт дакпыр хөй ажык-кончаа алгылааш, аал-оранарынче тарап чангылай бергеннер. Өйлеп берген хуусаа дооктурга, садыгжы бүрүзү бо чуртталгазының оруун төндүрүп, чыып алган ачы-хавыяазының аайы-биле өске төрүмелче шилчий бергеннер. Бүгү чуртталгазын хайырлал үлеп база өске-даа буянныг херектер кылып чурттап эрттирген Бодхисаттваның салым-хуузу базала ындыг болган.

Дхаммага бодунуң суртаалын төндүрүп тура, Бүрүн хосталыышкынга четкен — ам ол Оттуушкунга чеде берген база апарган турган — мындыг шүлүктү ырлап берген:

Куруг ховунуң элезин-кумун
Кызымак чара дилбишаан,
Ханы дүптен арыг сугну
Казып туруп дилээн кижи тывары дег,
Шак-ла ынчаар кызымаккай ыдык кижи
Сагыш-сеткил амыр-дыжын
буян кылдыр чедип алыр.

Бодунуң чугаазының утказын тайылбырлаары-биле, Ыдык Башкы дыңнакчыларга Дөрт Ыдыктыг Алыс шынны ажыдып берген. Олар кызымак чоруун кошкадыпкан бхикшунуң архат кылдыр бодун быжыглаарынга дузалааннар.

Бо бүгүнү чугаалап берип, шүлүк болгаш кара чугааны каттыштырбышаан, Ыдык Башкы очаларга төрүмелдерни мынчаар холбаштырып, джатаканы тайылбырлаан: «Кызымак чоруунуң ачызында дашты чара соктааш, улуска суг берген аныяк оол дээрге ам кызымак чоруунуң четпезин көргүскен бхикшу ол ышкажыл. Садыгжылар дээрге Оттуушкунга чеде бергенниң өөреникчилери-дир, а садыгжылар даргазының оглу — мен бодум-дур мен».

СУГ СОРУП ИЖЕР КУЛУЗУН СЫПТАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА ДЖАТАКА (20)

«Сугже барган истер тода көстүп чыдар...» — деп сөстер-биле Ыдык Башкы кулузун уннарының дугайында чугаазын эгелеп алган. Ынчан ол Косалы деп күрүнениң ыдыктыг черлерин кезип чоруп тургаш, бирле катап Налакапану суурга — кулузун сыптары дамчыштыр суксаанын хандырарлар суурунга — чедип келген. Ол аңаа Налакапанудан ырак эвесте хөл эриин дургаар чаттыла берген борбак аргага турумчуп туруп алган. Ол хүн бхикшулар боттарының мага-боттарын Налакапанунуң хөлүнге арыглап чуп алгаш, аныяк хууктарны, иштинге инелер шыгжаар кулузун сыптары эккелзиннер дээш, айбылапканнар. А ол хууктар чеже-даа дилээш, чүгле ишти хос сыптарга таваржыр болган. Ынчан олар Ыдык Башкыга баргаш, аңаа мынча деп айыткааннар иргин:

— Онза хүндүтен, биске иштинге инелер шыгжаар кулузун сыптары тып эккелиңер деп дужааган чүве. А бистиң тып ап турар сыптарывыс дазылындан бажынга чедир хос боор-дур, ооң ужуру чүде ирги?

— О ламалар — деп, Ыдык Башкы харыылаан, — биеэги үеде-ле мээң ынчаар кылып кааным ол чүве.

Ынча дээш, Ыдык Башкы эрткен чуртталгазынга чүү болганын бхикшуларга чугаалап берген.

Эрте-бурун шагда бо борбак арганың орнунга джунгли турган, а ол джунглиниң ортузунга суг ээзи — ракшас чурттаан хөл турган деп чугаа бар. Сугже кирген дириг амытан бүгүдезин ол ракшас сыырыптар турган чүве-дир. Бодхисаттва ынчан сарбашкыннар хааны турган, ол бодунуң өң-чүзүнү-биле кызыл антилопа төлүнге дөмей чүве-дир. Ол база-ла джунглиге чурттап, сезен муң баш, харын-даа оон хөй-даа боол чадавас, сарбашкын коданын баштап база камгалап-кадагалап чораан. Бодунуң албатылары — сарбашкыннарга хаан

мынча деп чагып келген: «Джунглиде өзүп үнүп турар, силерниң чип шеневээниңер чимис аймаан азы өске кандыг-бир чүвени чиир бетинде ийикпе, азы кымныңдаа оон ижип көрбээни хөлден суг ижер бетинде, менден чөпшээрел айтырар силер. Чүге дээрге аргада хоранныг ыяштар-даа бар, букталып ээленген хөлдер-даа бар». Сарбашкыннар ооң чугаалаан аайы-биле кылырын хаанынга аазап-тырлар.

Оон ынчап чорааш, сарбашкыннар бир катап хүнзедир улчуп-улчуп, мурнунда кээп көрбээни черге келгеш, кагып-суксаанындан суг дилей бергеш, хенертен хөл көрүп кааннар. Ынчалза-даа оон иже бербейн, эрик кыдыынга Бодхисаттваны манап олурганнар.

— Чүге суг ишпейн тур силер? — деп, Бодхисаттва олардан айтырган.

— Сээң чедип кээриңни манап олур бис — деп, сарбашкыннар харыылаан.

— Шын кылган-дыр силер харын — деп чөпсүнгеш, Бодхисаттва эрикте истер хайгаарап, хөлдүң кыдыын дургаар базып чорупкан. Хамык истер шупту сугже киргенин, а сугдан дедир эрикче үнген чаңгыс-даа ис чогун ол эскерип каан. «Мында бир-ле бук ээленип туруп алган болбааже» деп, Бодхисаттва бодангаш, сарбашкыннарга база катап чугаалаан:

— Бо хөлден ишпейн баргаш, шын кылган-дыр силер деп тур мен: мында буктар бар-дыр.

Сугну кадарып чыткан ракшас ол аразында сарбашкыннар хөлче кирбес дээрзин билип кааш, коргунчуу сүргей: көк хырынныг болгаш ак хаайлыг, өкпең-кызыл холдарлыг база буттарлыг хевир кирип алган. Оон ол хөлдүң суун тарадыр идипкеш, сарбашкыннарже үнүп келгеш, олардан айтырган:

— Силер чүге хөлче дүжүп келгеш, суг ишпес силер, чүге мында оруп бердиңер?

Харыы орнунга Бодхисаттва боду ракшастан айтырыг салган:

— Бо сугларда чурттап турар ракшас эвес сен бе?

— Мен-не-дир мен, а чүл ынчаш? — деп, демгизи харыылаан.

— Сугже кирген дириг амытан бүрүзүн сен узуткап тур сен бе? — деп, Бодхисаттва улам-на сөгледип алыксаан.

— Ийе, шуптузун — деп, ракшас харыылаан, — куш-даа келзе, өршээвес мен, сугга хонар болза, бодунуң шорузу, силерни база дөгереңерни сыырыптар мен.

— Ындыг амыр деп бе — бисти сыырып шыдавас сен — деп, Бодхисаттва кыйгырган, — сээң холуңче кирбес бис!

— Суг ижип шенединер халак! — деп, ракшас түрлүг кыжанган.

— Че канчаар — деп, аңаа харыы кылдыр Бодхисаттва чугаалаан, — бис сугну-даа ижип аар бис, сээң аспааңче-даа кирбес бис.

— Канчап ындыг болурул? — деп, ракшас кайгай берген. — Сугну канчап ижип шыдаар силер?

— А мынчаар — деп, Бодхисаттва тайылбырлаан, — сен бисти сугже дүжүп бадып кээр деп бодадың, а бис ынаар моон чаңгыс-даа базым кылбас бис. Сарбашкын бүрүзү кулузун сывы тудуп алгаш, ону дамчыштыр сээң хөлүңнүң суун ижип алыр. Лотос сывының дузазыбиле сугну канчаар ижер ийик, шак-ла ындыг болур, ынчангаш сен бисти канчап-даа сыырыптар харыың чок деп бил.

Оон ракшасты билиндирери-биле Бодхисаттва аңаа дараазында шүлүктү ырлап берген:

– Сугже барган истер тода көстүп чыдар,
Сугдан үнген чаңгыс-даа ис көзүлбес-тир.
Кулузун сывындан суг ишкеш, буруу чокка
Куурумчу сээ кызыл тыным алыспас мен.

Ынча дигеш, Бодхисаттва аңаа кулузун сывы эккээрин айыткан. Оон ону аксынче суккаш, бодалын он болбаазын чүүлге мөөңнеп чыгаш, сыпче күш-биле үрүпкеш, шупту чыылганнарга карак чивеш дээр ара-

зында алыс шынныг билигниң үре-түңнелин көргүскен: кулузун сывының иштинге чаңгыс-даа дүүшкүн чүс артпаанындан ол хос мургу дег апарган. Оон Бодхисаттвага сыптарны улаштыр эккеп-ле турганнар, оларны ол база-ла ынчаар хозадыр үрүп берип турган.

Ол бүгү ынчалдыр төнчү чок үргүлчүлеп болур турган, ынчаарга шупту чүве ындыг бөдүүн болган деп бодаан херээ чок. Чүге дээрге Бодхисаттва хөлдү долгандыр кылаштааш, мынча деп дужаап каан чүве-дир: «Мында үнген кулузун шупту ишти хос апарзын!». Бүгүдениң буян-кежии дээш Бодхисаттваларның кылып чорууру бодун өргээн бараан болуушкуну өндүр-улуг дээрзин билзе чогуур, шак ол маадырлыг чоруктуң күжү-биле оларның бүгү дужаалдары күүсеттинип турар. Ынчангаш ол хүнден эгелээш, демги хөлдүң эриинде үнген бар-ла кулузуннуң ишти хос апарган чүве-дир.

Амдыгаа чедир уламчылап турар Каптагай Үе-шагында чүгле дөрт үе-дүптеги кайгамчык чүүл бар дээрзин немей чугаалап каалы. «Кандыг?» деп айтыра бээр боор силер. А мындыг деп билип алыңар: бирээде, Айда барган, Каптагайның Үе-шагы төнгүжеге чедир, аңаа турар койгун ол. Ийиде, патпадак дугайында джатакада ол дугайында чугаалап кааны дег, аргага өөскээн өрттүң чивейн кээргеп каан черинге, Каптагайның Үе-шагы төнгүжеге чедир, дегбес от ол. Үште, Каптагайның Үе-шагы төнгүжеге чедир, ооң кырынче чаңгыс-даа дамды чаъс суу дүшпес Гхатикара дээр пор сава кылыкчызының чурттаар оран-бажыңы ол. Адак сөөлүнде, Налакапану чоогунда хөлдү хаажылай үнген, Каптагайның Үе-шагы төнгүжеге чедир, ишти хос турар кулузун сыптары ол. Бо Каптагай Үе-шагында бар турган, ам-даа бар база ам-даа турар дөрт кайгамчык чүүл ол-дур.

Мынчангаш Бодхисаттваның айыткан аайы-биле хөлде кулузун сывының ишти хос апарган соонда, сарбашкыннар хааны холунга кулузун сывы туткаш, эрикке олуруп алган. Ооң соо-биле сезен муң баш

сарбашкынның кайызы-даа кулузун тура тыртып алгаш, хөлдүң эриин дургаар тарай кылашташкаш, суг кыдыынга олургулап алганнар. Оон Бодхисаттва сугже кулузун сывының ужун суккаш, соруп иже бээрге, сарбашкыннар ооң соо-биле база-ла ол арга ажыглап, суг ижип эгелээннер. Суг ээзи ракшас оларны чедип чадап кааш, хорадаанындан бодунуң чурттап турар орансавазынче ырап чоруй барган, а Бодхисаттва болгаш ооң бүгү коданы сугну мага хандыр ижип алгаш, аргаже тарап кире бергеннер.

Дхаммага бодунуң суртаалын төндүрүп тура, Ыдык Башкы: «Ха-дуңма, үе-дүпте-ле мээң күжениишкиним ачызында бо кулузун сывының ишти хос апарган — деп сөстер-биле джатаканы тайылбырлап, төрүмелдерни холбаштырып каан. — Ол үеде сугга чурттап турган ракшас дээрге Девадатта ол-дур. Сезен муң баш сарбашкын дээрге Оттуушкунга чеде бергенниң өөреникчилери-дир, а ындыг тывынгыр аргаларлыг сарбашкын хааны — бодум-дур мен».

ААЖОК АЛДАР-АТТЫГ ДУГАЙЫНДА ДЖАТАКА (28)

«Чүгле эки сөстерни сен ажыглап чор...» — дээш, ынчан Джетаванага чурттап турган Ыдык Башкы бак сөгленир алды бхикшу дугайында чугаалап берген. Ол үеде олар алдалаа топтуг ааажы-чаңныг бхикшулар-биле алгыш-кырыш үндүрүп, оларны хүндү чогу-биле хорададып, оларга янзы-бүрү анчыг чүвелер кылып, ааска эптешпес бак сөглээн сөстерниң бүгү-ле он хевири-биле одап турганнар. Топтуг ааажы-чаңныг бхикшулар Авыралдыгга барып хомудаарга, ол демги алды бхикшуну бодунче кыйгыртып алгаш:

— Оларга хамаарышкан чугаалар шын бе? — деп айтырган.

— Ийе, шын — деп харыы алгаш, Ыдык Башкы оларны кончуп каапкан.

— Ха-дуңма — деп, ол чугаалаан, — каржы-хажагай болуру адыгуузун малга безин таарышпас. Бир дириг амытан ону хомудаткан кижи бир муң чоозун чидирип алган кылыпканы таварылга безин бар болгай.

Оон ол эрткен үе дугайында оларга чугаалап берген.

Шаг шаанда, кажан Гандхара күрүнеде Таккасиланың дүжүлгезинге Гандхара хаан саадап олурда, Бодхисаттва чырык черже инек хырнындан үнүп келгеш, бызаа болуп боттанган иргин. Ол өзүп келгеш, аныяк бугажык апаарга, ооң ээлери мал-маган белекке бээр чаңчыл сагып, ону бир-ле брахманга белекке берипкеннер. Брахман бугажыкты бодунга эккеп алгаш, аңаа «Аажок алдар-аттыг» дээн уткалыг Нандивисала деп ат тывыскан. Брахман буганы бодунуң оглу дег кылдыр өстүрүп, хайындырган рис-биле чемгерип, рис хайындырган суг ижиртип келген. Өзүп келгеш, Бодхисаттва мынча деп бодап эгелээн: «Бо брахман менче аажок-ла сагыш салып келди. Ам дээрге бүгү Джамбудипада күш-шыдалы-биле меңээ эннежир база бо хире аар чүктүг тергени сөөртүптер буга тывылбас-тыр. Ам кылып шыдаар чүвемни көргүзүп, брахманның меңээ кылганы бүгү-ле ачы-буяны дээш аңаа өөрүп-четтиргенимни илередир үем келбээн бе?» Ынчаар бодангаш, буга ээзинге мынча дээн: «Хөй санныг сүрүг мал ээзи садыгжыга барам. Аңаа сенде чүс аартадыр чүдүрген тергени чаңгыс кошка сөөртүптер күчүлүг буга бардыр дигеш, оон сөстериңниң бадыткалы кылдыр муң чоосту салып болуруңну чугаалап көрем».

Брахман бай садыгжыга баргаш, ооң-биле хоорайда кымның бугалары эң күш-шыдалдыгыл деп чугаа кыла берген. Садыгжы ында бир кижиниң, оон дүгде бир кижиниң бугаларын мактап-мактап, чоргааралдыг немеп каан:

— Ындыг-даа болза, бүгү хоорайда мээң бугаларымга чедери чок деп бил!

Ынчан брахман:

— Дээрги, менде аар чүктүг чүс тергени чаңгыс кошка чааскаан сөөртүптер буга бар ийин — деп удурланган.

— Ындыг чүве канчап турар — деп, садыгжы каттырар болган. А садыгжы катап-ла бадыткап чугаалаан:

— Менде ындыг буга бар ийин.

— Ындыг-дыр че — деп, садыгжы ынчан чугаалаан, — мөөрейлежиили че.

— Че — деп, брахман чугаалааш, шынын чугаалаанының бадыткалы кылдыр бир муң чоосту салып каан.

Брахман чүс тергени элезин болгаш сай-даш-биле чүдүргеш, оларны шууштур дизипкен. Ынчаар дизерде, ол мурнунда турар тергениң оглаңайларын ооң соонда турар тергениң оглаңайлары-биле тудуштур хендир-биле шарыгылап каан. Брахман Аажок алдар-аттыгны сугга эжиндиргеш, ооң мойнунга чечектен өрээн чаагай чыттыг дээрбекти кедиргеш, бодунуң холун чаагай чыттыг суук чүүлче суккаш, сарбайган беш салаазы-биле ооң хаваанга ыдыктыг демдекти базып берген. Ооң соонда брахман бугазын аар чүктүг чүс тергениң эң мурнунда турарынче суккаш, ону чавыдактапкаш, кымчызын чайып:

— Че-ве, дөңгүрек! Бурунгаар дап бер, мегечи! — деп алгырган. Ындыг сөстер дыңнааш, Бодхисаттва хомудай берген: «Узун мыйыстыг мени "дөңгүрек" деп чүзүл мооң! Мени "мегечи" деп бактап чүзүл!» Ол дөрт даванын, кадап каан адагаштар дег, шимчетпейн хере тепкеш турупкан. Олчаан турган черинден шимчеш дивээн. Садыгжы дораан-на долаага салган бир муң чоосту олчалап алган.

Бир муң чоозун чидирген брахман бугазын адырып салыпкаш, бажыңынче чанып келгеш, аажок муңгарап чыдып алган. Аажок алдар-аттыг база чанып келген. Ол херим иштинче бакылааш, муңгарап чыткан ээзин эскерип кааш, ооң чанынга чеде бергеш:

— Удуп чыдыр сен бе? — деп айтырган.

— Бир муң чоос чидирип алган кижиге уйгу канчап турар чүвел! — деп, брахман алгырып үнген.

— Ээм — деп, буга чугаалаан, — сээңиинге чурттап келген үем дургузунда мен чаңгыс-даа катап сээң кандыг-бир аяк-шынааң бустум бе, кайы-бир кижини сывыртап маңнадым бе азы хөөлбек эриин чүдереттим бе?

— Ындыг таварылга турбаан-на болгай, күжүрүм — деп, брахман харыылаан.

Ынчаарга бугазы мынча деп уламчылап чугаалаан:

— Ындыг болза, чүге сен мени бак сөгледиң? Болган чүве дээш бодуң буруулуг сен, ээм. А менде буруу чок. Баргаш, садыгжы-биле ийи муң чооска мөөрейлежип ал. Чүгле мыйыстыг мени моон соңгаар «дөңгүр мегечи» дидиң халак!

Бугазын дыңнааш, брахман садыгжыга барып, ооң-биле ийи муң чооска мөөрейлежип алган. Ол ээп келгеш, мурнунда дег аар чүктүг чүс тергени шууштур дискеш, Аажок алдар-аттыгны магалыг эки каастап-дерээш, бир дугаар тергеже супкан. Кошту ол мынчаар тургускан: баштай хомутту оглаңайга быжыдыр чыпшыр шарып каан, оон бир талазындан Аажок алдар-аттыгны тергелээш, ийи талалыг хомуттуң өске талазын, хомутче оргу ыяш өрген суккаш, ыяк кылдыр быжыглап каан болгаш өргенниң бир ужун хомуттуң хостуг талазынга, а өске ужун терге өзээнге баглап алган; ынчап каарга, хомут ол-бо талаже чайгылып турбас апарганындан чаңгыс-ла буга ийи буга сөөртсүн дээн тергени сөөртүп күш чедиптер болу берген. Оон брахман бугазын чавыдактапкаш, ооң хендирбезин суйбааш, мынча дээн: «Че-ве, күжүрүм! Бурунгаар!» Бодхисаттва дап бергеш, чаңгыс чүткээш-ле, чүктүг чүс тергени туружундан шимчедипкеш, кажан сөөлгү терге баштайгы тергениң эгезинде турган черинге чеде бээрге, чүгле ынчан доктаай берген. Аштырган садыгжы брахманга ийи муң чоозун тыпсып берген, ол ышкаш аңаа турган улус шупту Бодхисаттвага хөй түңнүг хайырлал белээн

тудусканнар. Ол акша база брахманның тывыжы болган, шак ынчаар ол Бодхисаттваның ачызында эвээш эвес бай-байлакка чединген.

«Каржы-хажагай сөстер кымга-даа таарышпас болгай, бхикшулар» — деп катаптааш, Ыдык Башкы демги алды ламаны база катап буруу шапкаш, оларга мөзүшынар сайзырадыр оруктуң билиин ажыдып бээрибиле ам Бүрүн оттуушкунга чеде берген боду дараазында шүлүктү ырлап берген:

Чүгле эки сөстерни сен ажыглап чор,
Чүдек сөстер кезээ шагда чугаалава.
Хүндүткелдиг чугаалажып билир кижи
Чүъгүн улус хөөннүү-биле сөөртүп бээрин
сактып ап көр.
Ээлдек кижи каяа-даа бол, кажан-даа бол,
Элеп читпес алдар-хүндү көрүп чоруур.

Оон катап база чүгле эки сөстер ажыглап чоруурун чагып кааш, Ыдык Башкы очаларга төрүмелдерни мынчаар холбаштырып, дхамманы тайылбырлап берген: «Ынчан Ананда брахман турган, а мен бодум Аажок алдар-аттыг турдум».

ЭП-СЕТКИЛ ДУГАЙЫНДА ДЖАТАКА (33)

«Эп-сеткилдиг хөделгештиң...» — деп сөстер-биле ол үеде Капилаваттху чоогунда Бамбуктуг кезек аргага чурттап турган Ыдык Башкы бөрт дээш өөскээн маргылдаа дугайында бодунуң чугаазын эгелеп алган. (Кунале дугайында джатакада ол дугайында тода чугаалап турар.) Ыдык Башкы бодунуң талалакчыларынга мынча дээн: «О күчү-күштүглер, чоок кижилер, амытаннар аразынга маргылдаа үндүрери окта таарышпас херек дээрзин билип алыңар. Мооң мурнунда база дириг амытаннар боттарының дайзыннарын тиилеп алган-даа болза, бактажып алган дораан-на, аштырыышкынга таварышкан деп чүве турган болдур ийин». Оон бодунуң бедик ук-ызыгуурлуг өөреникчилериниң дилээ-биле Ыдык Башкы оларга болган төөгүнү дамчыдып берген.

Шаг шаанда, кажан Бенарестиң хааны Брахмадатта турда, Бодхисаттва патпадак хевирлиг болуп боттанып келген. Ол өзүп келгеш, хөй муң санныг өөр патпадак баштыңы апарган. Олар аргага чурттап турган чүведир. Чоок-кавы черге бир-ле патпадактаар аңчы кижи база чурттап чораан. Ол аңчы патпадактарның турумчаан черинге чедип келгеш, куштарны кажарлап кый деп алгаш, оларның чаңгыс черге чыглып кээрин манап аар турган. Оон куштарның кырынче четки октапкаш, оозунуң кыдыгларындан чыыра тыртып тургаш, дуй базырткан патпадактарны арыкче бөле суккаш, бажыңынче алгаш баар аңчы иргин. Патпадактарны садыпкаш, алган акшазы-биле ол бодун база өг-бүлезин азырап турган. Бир-ле катап Бодхисаттва өөрү куштар-биле мындыг чугаа кылган: «Ха-дуңма, бо куш тудукчузу биске коргунчуг хора чедирип турар-дыр. Ынчаарга мен бир арга бодап алдым, ооң ачызы-биле ол бисти моон соңгаар тудуп шыдавастай бээр. Ол арга мындыг эвес бе: куш тудукчузу бодунуң четкизин силерже базыра октаптары билек, патпадак бүрүзү бажын четкиниң бодунга чоок үдүнче супсун. Оон силер шупту хары угда көдүрүлгеш, ырадыр ужа бээр силер. Кандыг-бир тенниг чадаң үнүш кырынга хонупкаш, четки карактарындан бажыңар уштуп, тарадыр ужа бээр силер». «Ындыг-ла болзунам!» — деп, шупту патпадактар боттарының баштыңының кыйгырыынга харыылап чөпшээрешкеннер.

Даартазында хүндүс өөр патпадакче куш тудукчузу четкизин базыра октаптарга, куштар Бодхисаттваның сүмелээнин езугаар кылган: олар четки-биле катай ужа бергеш, тенниг чадаң үнүш кырынче хонупканнар, оон куш бүрүзү бажын суп алгаш олурганы четки үдүнден уштунуп, тарадыр ужа бергеннер. Куш тудукчузу бодунуң четкизин тенниг чадаң үнүштен адырып чадап турда, кежээ дүжүп келген, ол оран-бажыңынче олча-тывыш чок чанар ужурга таварышкан.

Үшкү хүнде база ооң соондагы хүннерде патпадактар база шак-ла ынчаар кылганнар; куш тудукчузу, хүн ашкыжеге чедир, четки адырып келген болгаш, чаңгыс-даа патпадак тудуп чадап кааш, хол куруг чанып кээринге өйлешкен.

Оон бир-ле, чеже шыдажыр боор, куш тудукчузунуң кадайы аңаа хорадап чугаалаан:

— Сен хүннүң-не хол куруг кээп турар апардың. Хамык олча-тывыжыңны чедирип бээр өске чер тып алган эвес сен бе кай?

— Менде өске ындыг чер кайда боор, эргимим. Патпадактар ам бир демниг хөделип турар апарды, хамык айыыл оон үнүп тур. Мен четкимни оларже базыра октаптарым билек, куштар ооң-биле катай ужуп чоруй баргаш, ооң соонда четкини тенниг чадаң үнүшке ораап кааптар-дыр. Ынчалза-даа олар үргүлчү-ле эп-сеткилдиг чурттап шыдавастар-ла болгай але. Дүвүревейн көр, ынчап турза-турза, куштар аразында кыржып алгаш, мээң холумче кирип кээрлер. Ынчан-на кээп, сээң арныңга өөрүшкүнүң хүлүмзүрүүн кыпсыпкай мен де.

Ынчангаш куш тудукчузу кадайынга ийи одуруг шүлүк ырлап берген:

Эптиг-демниг хөделгештиң, четкиже куш
кирбейн баар-дыр,
Элээн болгаш, маргыжыпса, шупту олче
кире бээрлер!

Көңгүс үр-даа болбаанда, бир катап патпадактарның бирээзи одарынче хонуп чыда, душ боон бодунуң эжиниң бажынга чалгыны-биле дээй каапкан. Демгизи киленңней бергеш, алгырып-ла үнген:

— Сен мээң бажымга канчап дээп диттиктиң?

Бирги патпадак ону канчаар-даа оожургадып:

— Хорадавайн көрем, мен сеңээ душ боон дээптим — деп турза, ийигизи килеңнээрин соксатпаан. Олар ийилээн аразында кыржып, бот-боттарын ажындырып эгелээннер: «Өске кым-даа эвес, сен-не харын четкини

көдүрүп турган боор сен». Оларның кыржып турарын дыңнааш, Бодхисаттва боданган: «Алгыш-кырыш эгелээн черге кандыг-даа амыр-тайбың манаан херээ чок: бо ийи патпадак ам четкини көдүрбестей бээр, а ооң уржуу-биле биске улуг когарал онаажыр, чүге дээрге куш тудукчузу ыяк белен-дир. Бо черге моон соңгаар туруп шыдавас-тыр мен». Ынчангаш Бодхисаттва бодунуң хүрээлеңи-биле өске черже көже берген.

Оон база элээн үе эрткенде, куш тудукчузу патпадактар чурттап турган биеэги аргага катап чедип келген. Чемин каап берип, оларны чыып алгаш, куш тудукчузу куштар шупту чаңгыс черге бөлдүнчүп келген өйнү ажыглап, патпадактарның кырынче четкизин октапкан. Ынчан хомудаан патпадак эжин хорададып эгелээн:

— Четкини көдүрүп турувуста, күженгениңден сээң хамык чүглериң түлеп калган деп чүү болду, четкини ам көдүрүп көрем, көөр-дүр.

Олар аразында: «Сен көдүр!» — «Чок, сен көдүр!» — деп аас былаажып турда, куш тудукчузу четкизин чыыра тыртып, патпадактарны четки ортузунче ужур каггаш, оон арыкче киир октап алгаш, бажыңынче чорупкан. Ашааның олча-тывыштыг келгенин көрүп кааш, ооң кадайының арны хүлүмзүрүгден катап база кыптыга берген.

Бо төөгүнү Ыдык Башкы дараазында сөстер-биле түңнеп каан: «О күчү-күштүглер, чоок кижилер, амытаннар аразынга чогуш-кырыш окта таарышпас чүведир дээрзин ам көрүп тур силер. Чүге дээрге алгыш-кырышта бүгү кырышканнарның өлүмүнүң үнер дөзү бар». Бодунуң дыңнакчыларын дхаммага өөредип-сургап кааш, Ыдык Башкы джатаканы тайылбырлап, очаланга төрүмелдерни мынчаар холбаштырган: «Девадатта мелегей патпадак турган, а мен бодум мерген угаанныг патпадак турдум».

ТОРЛАА ДУГАЙЫНДА ДЖАТАКА (37)

«Улугларга хүндүткелди билир кижи...» — деп сөстер-биле Саваттхиже бар чыткан Ыдык Башкы ламалар

чурттаар бажыңга Сарипутта тхерага (улуг ат-дужаалдыг, баштайгыларга хамааржыр лама) турар хостуг чер тывылбаанының дугайында төөгүп чугаалап эгелээн.

Хүрээни тудупканының дугайында Анатхапиндика Ыдык Башкыга дыңнадыптары билек, ол доп-дораан Раджагахуну каггаш, чаа ламалар турар чер — вихаруже чорупкан, ынчалза-даа орук ара Весалиге доктааганы ол чүве-дир. Ыдык Башкы аңаа күзээн аайыбиле чурттап алгаш, улаштыр Саваттхиже шимчеп чорупкан.

Таптыг-ла ол өйде аңгыланып чоруй барган алды бхикшунуң өөреникчилери база Саваттхиге чедип келген. Хүрээже өскелерни мурнап келгеш, олар кара туразында аажылап эгелээннер: тхераларга чыдар черлер хувааттынмаанда-ла, өрээлдерни боттарының туразыбиле ээлеп ап, мынча деп турганнар: «Бо — бистиң башкыларывыстыы-дыр, бо — улугларывыстыы-дыр, бо — бистиң боттарывыстыы-дыр». Ынчалдыр хамык өрээлдер ээлеттине берген. Адак сөөлүнде тхералар чедип келгеш, боттарынга чыдар чер тыппайн барганнар. Сарипутта тхераның өөреникчилери база чеже-даа дилээш, боттарының башкызынга хостуг өрээл тып чадап кааннар. Сарипутта тхера Ыдык Башкының өрээлиниң чанында өзүп үнген ыяш адаанга дүн чарар ужурга таварышкан. Ол ыңай-бээр кылаштап азы ыяш доорзунга олура, дүннү эрттирген.

Эртенинде Ыдык Башкы оттуп келгеш, бодунуң өрээлинден үнгеш, боостаазын арыглай бээрге, Сарипутта тхера база чөдүре каапкан.

— Мында ким боор? — деп, Ыдык Башкы айтырып-тыр.

— Бо мен мен ийин, Онза төлептиг, Сарипутта-дыр мен — деп, тхера харыылаан.

— Сарипутта бе? — деп, Ыдык Башкы кайгай берген. — Мындыг эрте мында чүнү канчап турарың ол?

Сарипуттаның тайылбырын дыңнааш, Ыдык Башкы боданы берген. «Ам безин, мен дириг турумда-ла, бхик-

шулар бот-боттарын хүндүлевестер-дир, а кажан мен бо делегейни каапкаш барзымза, олар канчалдыр үеннээрлер ирги?» деп, ол боданган. Дхамманың салымчолу дээш хөлзеп-дүвүрээн Ыдык Башкы, даң адып кээри билек, ламаларны чыырын айыткаан. Хуралче кирип келгеш, ол бхикшулардан айтырыг салган:

— Ха-дуңма, аңгы үзелдиг алды бхикшунуң талалакчылары хүрээже баш бурунгаар чедип келгеш, артқан бүгү бхикшулар болгаш тхераларга дүн чарып аар база хүндүс дыштанып черлер арттырбаан деп дыңнадым, ол шын ирги бе?

— Шын ийин, Бүрүн ачылыг — деп, чыылганнар чугаалаан. Ыдык Башкы демги алды бхикшунуң талалакчыларын кончааш, ламаларны алыс шын дхаммаже ээлдирер дээн күзели-биле шупту чыылганнарга айтырыг салган:

— Ха-дуңма, силернии-биле алыр болза, кым эки оран-бажыңга, эки суксунга база эки аъш-чемге төлептигил?

Чамдык ламалар:

— Кшатрий (дайынчылар кастазы) болуп төрүттүнгеш, оон лама сагыл четтирген кижи — деп харыылааннар. Өскелери удурланыр болган:

— Чок, брахман азы анаа кижи болуп төрүттүнгеш, оон лама сагыл четтирген кижи төлептиг.

Оон өскелери мынча дээннер:

— Ужур-дүрүмнү билир, дхамманы суртаалдап шыдаар, бирги, ийиги, үшкү азы дөрткү дээди мерген угаанны шиңгээдип ап эгелээн кижи.

Оон аңгылары мынча дээр болган: оттуушкунга чеде бээр орукче киир баскан азы очалаңга чүгле чаңгыс катап төрүттүнер кижи; чок-ла болза шуут катап төрүттүнмес кижи: эртем-билигниң үш чадазын шиңгээдип алган архат; алды ажыдыышкынны шиңгээдип ап эгелээн кижи.

Ынчангаш аңаа турган кижи бүрүзү кым бирги ээлчегде оран-бажыңны, суксунну болгаш аъш-чемни алыр

эргелигил база чүге ындыгыл деп тайылбырлап төндүрерге, Ыдык Башкы мынча дээн:

— Чок ыңар, ха-дуңма, силернии шын эвес-тир: мээң өөредилгем оран-бажыңны, аъш-чемни, суксунну бир дугаарында алыр кижи дээрге-ле кшатрий болуп төрүттүнгеш, ооң соонда лама сагылы четтирген кижи болзун деп негелдени көңгүс салбайн турар. Брахман азы анаа кижи болуп төрүттүнген кижиниң лама сагыл четтиргени база-ла чугула эвес болур. Бирги ээлчегниң эргезин ужур-дүрүмнү эдерип чоруур азы судурларны шээжилеп номчаан, азы шажын-чүдүлгениң дээди хоойлуларын билип апкан лама-даа албас. Мерген угаанның кандыг-даа чадазын чедип алганы азы оттуушкунга чедер орукче киргеш, ооң Үре-түңнелин чедип алганы, азы архат болурун болгаш өске-даа ындыг янзылыг чүүлдерни чедип алганы база өрү көдүрбес.

Чок ыңар, бхикшулар: мээң өөредиим езугаар, улуг кижи мурнунга туруп кээп бараалгаар, ооң-биле хүндүткелдиг болгаш ээлдек-эвилең чугаалажыр, мөгеер база хүндүлелдиң өске-даа демдектерин көргүзүп чоруур херек. Улуг кижиге эки чер, эки суксун болгаш эки аъш-чемни бээр ужурлуг. Чаңгыс-ла хемчээр чүве ол-дур, ламалар, ынчангаш кым улуг назылыгыл — эң хүндүлүг кижи ол-дур. Бхикшулар, бистиң аравыста мээң улуг өөреникчим Сарипутта база бар-дыр: мээң соомбиле ол база-ла дхамманың дугуюн дескиндирип турган болгай, ынчангаш чигзиниг чокка меңээ бергениңер дег өрээл алырынга төлептиг кижи-дир. Ынчалза-даа дүүн Сарипуттага чыдар чер шуут-ла тывылбады, ынчангаш ол дүннү ыяш адаанга эрттирер ужурга таварышты. Бхикшулар, силер амдыгааштан эгелеп улуг улуска ындыг хүндүлел чок чоруунар көргүзер болзуңарза, элээн үе эрте бээрге, чүнү кылырындан чалданмас апаар ирги силер? — Чыылганнарга дхаммага өөредигниң кичээлин бээрин күзээш, Ыдык Башкы немеп каан: — эрткен-барган үелерде дириг амытаннар безин бир-ле катап бот-боттарын хүндүлежип, эп-сеткилдиг чурттаар-

дыр деп база эң улуг назылыгны илереткеш, аңаа янзы-бүрү хүндүткелди көргүзер-дир деп шиитпирлеп алганын билип ап көрүңерем, ламалар. Олар ынчаар шиитпирлээш, эң улуг назылыын шилип алгаш, ону хүндүлеп база тоол дыңнап турганнар. Чогуур үе кээрге, дириг амытаннар дээрге катап төрүттүнүп келгеннер.

Оон чугаалаан чүвезиниң ужур-утказын тайылбырлаар дээш, Ыдык Башкы биеэ шагда чүү болуп турганын оларга дамчыткан.

Эрте-бурун шагда Гималай дагларының эдээнге аажок улуг баньян ыяш үнүп турган, а ооң чаглааның адаанга торлаа, сарбашкын болгаш чаан чурттап турган чүве-дир. Олар бот-боттарынга бичии-даа хүндүткел чок хамаарылгалыг чүве-дир. Адак сөөлүнде моон соңгаар ынчаар чурттап болбас дээрзин билгеш, олар мындыг шиитпир үндүрген: «Бистиң кайывыс эң улугул, ону илередип алыылы — оон аңаа хүндүткеливис көргүзүп, чугаа-сөзүн тоол дыңнаар бис». Эң улуг назылыын тодарадыр дээш, олар мындыг арга чогаадып алганнар. Бир катап олар үжелээ баньян ыяш адаанга олурларда, торлаа биле сарбашкын чаандан айтырыг салганнар:

— Чугаалап көрем че, эжикей, бодуңну бодуң медереп билип келгениңден бээр, сен бо баньян ыяжын канчаар сактыр-дыр сен?

— Эш-өөр, мен хензигийне чаан оглу турган шаамны сактырымга, бо баньян чанынга селгүүстеп турган мен, ынчан ооң бедии ът-сигенге дең чүве, а кажан мен ооң кырынга туруптарымга, баньянның шыпшык бажы мээң хинимге үзер чүве. Ынчаарга мындыг-дыр: мен бо ыяшты ооң ът-сигенге дең турганындан эгелеп сактыр-дыр мен.

Ооң соонда торлаа биле чаан ол-ла айтырыгны сарбашкынга салганнар.

— Эш-өөр — деп, сарбашкын харыылаан, — мен бичии ынай турар шаамда, черге олуруп алгаш, баньянчыгаштың эң бажында үнген чимистерни үзе соккаш, чиир, мойнум безин шөе тыртпайн, чайлыг чедер тур-

дум. Мындыг-дыр эвес бе — мен бо баньянны хензиг ыяшчыгаш турганындан бээр сактыр-дыр мен.

Адак соонда чаан биле сарбашкын ол-ла айтырыы-биле торлаага барганнар.

— Эш-өөр! — деп, торлаа оларга харыылаан. — Кажан-бир шагда, үе-дүпте, бо чоок-кавыга улуг баньян ыяжы турган чүве. Мен ооң чимистерин чыып чип турдум. Бир катап чиигенип тура, бо черже өдээм-биле кады баньян үрезинчигежи бадырыпкан мен. Ол үрезинден бо ыяш өзүп үнүп келген чүве. Ынчангаш мен бо баньянны ооң чырык черге чок турган үезинден бээр сактыр-дыр мен, ындыг болганда, силерниң эң улууңар мен-дир мен.

Мерген угаанныг торлааны дыңнааш, чаан биле сарбашкын мынча дээннер: «Күжүрүм, бистиң аравыста эң улуувус болуруң ылап-тыр. Бис ам моон соңгаар сени болур-чогууру-биле хүндүлээр, сени чөпшүл мендилээр база сээң-биле хүндүткелдиг чугаалажыр бис; сени аассөс-биле база ажыл-херек-биле мактаар, депшидер, сээң йөрээлиң дыңнаар дээш, холдарывысты хөрээвис мурнунга езулап тудуп, манаар бис, ол ышкаш чүү-даа чүвеге сээң тергиделиңни хүлээп көөр бис. Сээң чагыгсургаалың аайындан эртпейн, эдерер бис, а сен бисти моон соңгаар башта база чагып-сурга». Торлаа оларны сургап кижизиткеш, бодунуң база сагып чорууру мөзүшынар айтыышкынының аайы-биле чурттаар кылдыр өөредип каан. Оон соңгааргы чуртталгазынга олар үжелээ беш чагыгны шыңгыы сагып, бот-боттарынга кичээнгейлиг болуп, бот-боттарын хүндүлежип, чугаасөзү-биле ээлдек-эвилең болуп келгеннер. Ынчаар кылып чораан болгаш, черге чурттаар хуусаазы төнерге, олар үжелээ дээрге катап төрүттүнүп келгеннер.

— Ол үштүң эдергени орук — деп, Ыдык Башкы бодунуң сургаалын уламчылаан, — сөөлүнде барып Титтирия-брахмачария азы «Дээди алыс шынны чедип алыры-биле торлааның шилип алган оруу» деп ат-биле билдингир апарган. Амыдыраарының ындыг оруун

эдергеш, дириг амытаннар безин бот-боттарын хүндүлежип, эп-сеткилдиг чурттап шыдаар турда, чүге-ле силер, дхамманың тодаргай айтыышкыннарын сагыыр хүлээлгелиг ламалар, бот-боттарыңарны хүндүлешпейн чурттап чоруур силер? Амдан эгелээш, силерге чагып тур мен, бхикшулар: улуг улуска хүндүткелди чугаасөс болгаш ажыл-херек-биле көргүзүп чоруңар, адыштарыңарны хөрээңер мурнунга чөпшүл наманчылай тудуп, оларга мөгейип, мендилеп чоруңар база бүгү-ле болур-чогуур мактал-хүндүнү оларга көргүзүңер. Улугларга эки оран-бажың, эки суксун болгаш эки аъш-чемни берип чоруңар. Моон соңгаар улуг кижи бичии кижиниң буруузу-биле хонар чер чок артпас болзун. А кым улуг кижини чурттаар чер чок арттырып каарыл, бачыттыг херек үүлгеткени ол болур.

Дхаммага кичээлин төндүрүп тура, Ыдык Башкы — ол ам Бүрүн оттуушкунга чеде берген турган — ону дыңнап турганнарга мындыг шүлүктү ырлап берген:

Улугларга хүндүткелди билир кижи, дхаммага
Угаан кирип, чазый чоруун тиилээн кижи
Сагыш-сеткил, күзээшкиннер делегейинге-даа,
Чаагай дээди алыс шыннар делегейинге-даа
Кежик-чолдуг чурттазын-на.

Улугларны ыдыктыы-биле хүндүлээриниң эргежок чугулазын ламаларга чугаалап бергеш, Ыдык Башкы шүлүк биле калбак чугааны чаңгыс черге холупкаш, дхамманы тайылбырлап, очаларга төрүмелдерни мынчаар холбаштырган: «Моггалана ынчан чаан турган, Сарипутта — сарбашкын, а мен бодум мерген угаанныг торлаа турдум».

ШИЛЕН ДУГАЙЫНДА ДЖАТАКА (38)

«Кажар кижи мегелептер арга-опка мергежээн бол...» — деп сөстер-биле ынчан Джетаванага чурттап турган Ыдык Башкы ламалар хеви даарап амыдырап чораан бхикшу дугайында чугаазын эгелеп алган.

Джетаванага ламалар хеви даарап турда, тулган шевер бир бхикшу чораан чүве-дир: пөстү кезер, быжар, кыдыын халыдар, илер болгаш даараар — дески шевер кижи турган. Ламалар хеви даараар бодунуң ындыг билди-билии-биле ол бхикшу чер болганга сурагжый берген. Ол мынчаар кылып турган: эргилеп элей берген хепти алгаш, чаартып ажылдаан соонда, ону тулган эки көстүр, суйбаарга, таптыы аажок ламалар кедер оргумчуже хуулдуруптар. Оон даараан хевин сугга эзилдирген хоюг чүүлге шыгыткаш, будуп алгаш, оргумчу чаражы аажок кылаңназын дээш, ону курт хавы-биле сивирип кааптар. Адак соонда, белен хепти аңгылай шыгжап, чыып каар. Ламаларда, билдингир херек, хеп даараар талазы-биле эртем бар эвес, аанайтан, мырыңай чаа садып алганы пөс кезиндилерин алгаш, демги бхикшуга чедип кээр турганнар.

— Биске оргумчулардан даарап берип көр, эжикей — деп, олар оон дилээр турган, — бо ажылды канчаар аайлап кылырын билбес-тир бис.

— Оргумчу даараар дизе, хөй үе херек болгай, күжүрлерим — деп, даараныкчы оларга даады-ла чугаалаар турган. — Менде мында белен оргумчулар бар-дыр, кезиндилериңерни меңээ арттырып кааш, ооң орнунга даарап каан белен хептен ап алыңар, а оон чоруй барыңар.

Оон келген улустуң мурнунга белен хептерни чада салыптар. Оларның даштыкы хевиринге болгаш өңгүрүнге элзеттирген ламалар, ол хептерни канчаар даараанын билбес болгаш: «Быжыг-ла ышкаш чүве-дир» деп бодапкаш, ап чораан пөстерин даараныкчыга күзелдии-биле берипкеш, эде даарап каан эрги хептерни ап алгаш, сеткили ханган чоруй баар турганнар. Үр эвес кеткен соонда, оргумчулар хирлени бээрге, ламалар оларны изиг сугга чуптарга-ла, ылаптыг бүдүш-шынары илереп кээп, эргижиреп элээниниң демдектери ындамында көстүп кээр орта, ламалар солчуушкун дээш хараадап эгелээр турган. Элээн үе эрткенде, Джетаванада бүгү улус демги бхикшуну эрги хеп сайгарып амыдыраар мегечи кижи-дир деп билип каапкан.

Кожазында суурга, Джетаванада даараныкчы кандыг ийик, база шак ынчаар улус мегелеп амдажаан өске бир даараныкчы чурттап чораан. Бир-ле катап таныыры ламалар аңаа мынча дээннер: «Эй, күжүрүм, Джетаванада оргумчу даараар бир даараныкчы бар дээрдир, база-ла сен дег мегечи хей дижир болду». Ону дыңнааш, мегечи иштинде мынча деп бодаан: «Ындыгдаа болгай-ла. Мен ол хоорайжыны олуртур мегелепкей мен де». Оон көдээ мегечи эрги союндактардан чараш оргумчу даарааш, оозун көөрге, таптыы аажок кызыл-сарыг өңнүг кылдыр будааш, кедип ал сал-ла, Джетаванаже чорупкан. Даараныкчы бхикшу ол оргумчуну көрүп кааш-ла, ону медээжок холга киирип алыксай берген.

— Сен бо оргумчуну бодуң даарап алдың бе, тала? — деп, ол хеп ээзинден айтырып-тыр.

— Ийе, хүндүлүг өңнүк — деп, кажарбайы харыылап-тыр. Ынчаарга бхикшу мынча дээн:

— Эжикей, бо оргумчуңну меңээ берем, а бодуңга база бирээден тып-ла алгай сен.

— Шыдавазым херек-тир — деп, демгизи харыылаан, — бистиң суурга хеп тып аары дыка берге, берипкеш, бодум чүнүң-биле эъдим шывар мен?

— Күжүр тала — деп, бхикшу санал киирген, — менде хол дегбээним пөс бар-дыр, орнунга ону ап алгаш, бодуңга чаа оргумчудан даарап албас сен бе?

— Ындыг-дыр че, күжүр өңнүүм — деп, мегечи харыылаан, — мен сеңээ холум-биле даараан хевимни чүгле көргүзер бодадым, ынчалза-даа дилээриң аажок боорга, ам канчаар, оргумчуну бээр болган-дыр мен ийин.

Оон эрги союндактардан даараан оргумчузун чаа пөс кезиндизинге орнай шаап алгаш, мегечи дүвү-далаш ыңай болган.

Элээн үе эрткен соонда, Джетавана чурттуг даараныкчы бхикшу хирлени берген оргумчузун изиг сугга чупкаш, ооң эрги хеп артынчыларындан даараттынга-

нын билип кааш, өске улусту хей-ле мегелеп чораанын миннн берген. Удавайн бүгү хүрээ бхикшунуң мегелеткенин билип алган, улус шупту көдээден келген мегечиниң сотка олурганын чугаалашкаш туруп берген. Бир-ле катап ламалар хурал кылыр өрээлге чыылгаш, ол медээни чугаалажып орда, Ыдык Башкы кирип келген. «Чүнүң дугайында хөөрежип тур силер, ха-дуңма?» — деп, ол айтырган. Бхикшулар аңаа бүгү чүвени төкаап бергеннер. «Ха-дуңма, Джетаванада даараныкчы хамык улусту чүгле бо үеде мегелевейн турар-ла болгай — деп, Ыдык Башкы ынчан чугаалаан иргин. — Ол чонну ооң мурнунда-даа мегелеп чораан, а көдээден келген даараныкчы ону чүгле ам сотка олурткан эвес — ооң мурнунда база ынчанган болгай».

Оон ол биеэги чуртталгада чүү болганын ламаларга чугаалап берген.

Эрте-бурун шагда Бодхисаттва лотос чечек дуй үнген хөөлбек чанында аянда өзүп үнген ыяшта чурттаан бурган болуп чер кырынга боттанып келген чүве-дир. Бирги хөөлбектен арай бичежек, кожазында чыдар хөөлбек ол каң өйде көңгүс сыыгап калган, а ында балык дээрге ана имилеме чүве турган. Бир-ле шилен балыктың элбээн көргеш, боданы берген: «Бо балык-байлаңны чаа мегелээш, чаңгыстап чиптер арга болза аар». Адак соонда, аргазын бодап тыпкаш, шилен хөөлбектиң эриинге кээп хонуп алгаш, аажок ханы боданган шинчи көргүскен. Ооң ындыг байдалын көргеш, балыктар айтырган:

— Чүнүң дугайында боданы бердиңер, дээрги агай?

— Силер дээш сагыш човап турарым бо-дур — деп, шилен харыылаан иргин.

— Ол чүү ындыг сагыш човаашкын ирги, дээрги агай? — деп, балыктар сонуургай берген.

— Мындыг болбазыкпе — деп, шилен харыылаан, — силерниң хөөлбээңер соглур четкен-дир, мында чиир чеминер база куруглаан-дыр, а бо каңдаашкын кедергей-дир. Ынчангаш: «Балыктар ам канчап баар ирги, олар чүнү кылза экил?» деп бодап, муңгарап турарым бо-дур.

— Шынап-ла, дээрги агай, чүнү канчалзывысса экил? — деп, балыктар хөлзеп үнген.

— Бир эвес силер чүгле меңээ бүзүрээр-ле болзуңарза — деп, шилен чугаалаан, — силерге дузалап шыдаар мен: силерни чаңгыстап хаайымга ызырындырып алгаш, беш чүзүн лотос чечээ дуй үнген улуг хөөлбекче аппарып салыптып болур мен.

— Дээрги агай — деп, балыктар чигзиниин илереткен, — бо делегей туруп келгенден бээр шилен балыктарның салым-чолу дээш сагыш салган деп чүве турган эвес. Бодаарга, сен бистиң шуптувусту чаңгыстап тудуп чиптер деп турарың ол боор.

— Бо чүңер боор — деп, шилен хорадай берген, — меңээ бүзүрээннерни канчап тудуп чиптер мен? Ынчаарга ол хөөлбек дугайында мээң чугаамга бүзүревес болзуңарза, кайы-бирээңер мээң-биле кады ынаар ушкаш келгеш, бодунуң ийи караа-биле көрүп бүзүрезин че.

— Шилен сугга-даа, черге-даа күштүг-ле болгай — дишкеш, балыктар аңаа бүзүрээр-дир деп шиитпирлээннер. Олар чаңгыс карактыг улуг балыкты ооң сагыш салыышкынынга хүлээдип бергеннер. Шилен чаңгыс карактыг балыкты хаайы-биле тудуп алгаш, ону өске хөөлбекче көжүргеш, сугже киир салыпкаш, бүгү хөөлбекти көрүп алыр арга берген. Оон демги балыкты эрги чурттап турар черинче эккелгеш, сугже салыпкан. Чаңгыс карактыг балык эш-өөрүнге чаа хөөлбектиң эки талаларын мактап эгелээн, а олар ону дыңнааш, көжүксей бергеш, шиленден ээзрежип дилеп эгелээннер: «Кончуг эки-дир, дээрги агай. Бисти ынаар көжүрүп көрем».

Шилен ынаар бир дугаарында демги селби балыкты көжүрер күзелин илереткен. Ону хаайынга ызырындырып алгаш, шилен чаа хөөлбекче углай ужупкаш, бодунуң чижин суг кырын магадап көөр аргалыг кылдыр тутпушаан, эрикте турар варана ыяжының кырынга хонуп алган. Оон ол чаңгыс карактыг балыкты будукка

калбайтыр каггаш, хаайы-биле өлүр соктапкаш, иштихырны-биле катай-хаара чипкен. Балыктың чүгле сөөктери ыяш дөзүнче кээп дүшкен. Чемненип дооскан шилен ону манаан балыктарже эглип келгеш, мынча дээн: «Баштайгыңарны сугже салыптым, ам дараазында балыкты аппаайн че». Шак ынчаар хөделип тургаш, шилен балыктарның шуптузун чаңгыстап көжүре сөөрткеш, ээлчештир чип каапкан. Кажан ол тывыш кордап сөөлгү катап ужуп кээрге, бичии хөөлбекте чаңгыс-даа балык артпаан болган. Ынчаарга аңаа бир рак база чурттап турган чүве-дир. Ону база чиир чүткүлүнден шилен мынча дээн:

— Эжикей, мен хамык балыкты лотос чечээ дуй үнген улуг хөөлбекче көжүрүп кагдым, сени база ынаар чедирип каайн, күзээр-дир сен бе?

— Сен мени канчаар көжүрер сен? — деп, рак айтырган.

— Хаайымга кызып алгаш, аппаар мен — деп, шилен харыылаан.

— Хей — деп, рак ойталаар болган, — сээң-биле кады ынчалдыр ушпас мен: сен мени хаайыңга кызып алыр болзуңза, ужуп чорааш, оскунуптар сен хоржок.

— Кортпа даан — деп, шилен ракты көгүткен, — ужуп ора, мен сени ыяк быжыг тудуп чоруур мен.

Шиленни дыңнап тура, рак боданып-тыр: «Балыктарын аппаарын харын аппарды-ла бо, салыптарын кайын салган деп. Че хамаан, мени өске хөөлбекче көжүрүп кагзын че. Бир эвес ол мени салбайн барза, аспаам-биле мойнун дуй тудупкаш, ол кулугурнуң тынын ынчалдыр үзүп каай мен де». Ынчангаш рак шиленге саналдап-тыр:

— Күжүрүм! Ынчанмыже мени быжыг тудуп шыдавас боор сен деп сестир-дир мен. А бис, рактар, бир сегирип алганда, тутканывысты салыр эвес бис. Ынчангаш мен аспаам-биле сээң мойнуңдан туттунуп алзымза, дээре боор: бир эвес чүгле ону хаара тудуп-ла шыдапсымза, сээң-биле ужуптарынга белен мен. Рак кажар-

лапкан деп каразывайн, шилен күзелдии-биле чөпшээрешкен.

Дарганның кыскажы-биле дег, шиленниң мойнун так бижыг аспактапкаш, рак:

— Че, ам ужуп үнүптээли! — дээн. Агаарже кылыйтыр ужуп үнгеш, шилен ракка хөөлбекти магадап көөр арганы бергеш, а оон варана ыяжынче шиглепкен.

— Адыр-адыр, күүй! — деп, рак алгырып үнген, — хөөлбек дуу ол чыдыр, бистиң адаавыста, а сен мени өскээр аппар чыдар ол чүңүл?

— Мээң эргим ынак дуңмам — деп, шилен шоода аарак чугаалаан, — сен-даа, билдингир херек, хан төрел дуңмамдан-даа меңээ хайыралыг болбайн канчаар сен. Мени сен бодуңнуң кулуң кылдыр бодадың бе: кайнаар күзей-дир мен, ол мени ынаар аппаар деп бе? Варана ыяжының адаанда дөңнелген сөөктү көр даан: хамык балыкты сыырыпканым дег, сени база, суг мээлиг барасканны, сыырыпкай мен де.

Рак шилен-биле чөрчүшкен:

— Бо балыктарны оларның мелегей чоруу чок кылган-дыр. А сен бодуңнуң сээдеңиң-биле сени кажарлап каапканымны ам-даа билбединг: бир эвес биске өлүр хуу-салым-даа онаашса, кады өлүр бис. Аспаам-биле бажыңны одура тырткаш, черже шывадаптар мен бе.

Ынча дээш, рак шиленниң мойнун күш-биле хаара тудупкан. Моңнуп өлүр четкен шилен тыныжы муңгаштал ып эгелээш, карааның чажы аттыга берген. Амызын оскунарындан корткаш, шилен ракка чаннып эгелээн:

— Дээрги, мен сеңээ дегбес мен, чүгле амы-тынымны арттырып өршээ.

— Ындыг-дыр, чүгле ам дораан хонупкаш, мени сугже салывыт! — деп, рак негээн.

Шилен дедир ээпкеш, эриктиң мырыңай кыдыынга хонупкаш, сугга чеде бергеш, ракты хөөлбек кырында дөңнелип келген элезин кырынче салып каан. Рак лотос сывын бижек-биле одура кескени олчаан кылдыр шиленниң мойнун аспаа-биле үзе ызырыпкаш, сугже шым-

ны берген. Ол болуп көрбээн кайгамчык чүүлдү көргеш, варана ыяжынга турумчуп алган ээ бурган чүүлзүнген алгызын бүгү арганы чаңгыландыр кышкырыпкан, а оон дыңнааннарны өпейлептер хоюг үн-биле мындыг шүлүктү дыңзыдыр ырлай каапкан:

Кажар кижи мегелептер арга-опка мергежээн бол,
Кажанда-даа эчис долу тиилелгени чедип албас.
Ачы-буян хоойлузу ындыг болгаш, рак күжүр
Амдыы шилен кара сагыш, кажар овун базып кагды!

Оон Ыдык Башкы дагын катаптаан: «Ха-дуңма, бо көдээден келген мегечивей-дааранықчы хоорай чурттуг мегечини чүгле ам эвес, мооң мурнунда база мегелеп турган болгай». Дхаммага бодунуң сургаалын төндүргеш, Ыдык Башкы джатаканың утказын тайылбырлап, очаларга төрүмелдерни мынчаар холбаштырган: «Ол шагда Джетавана чурттуг дааранықчы бхикшу шилен турган, көдээден келген дааранықчы — рак, а мен бодум ыяшта чурттаан бурган турдум».

ЧЫЛАН ДУГАЙЫНДА ДЖАТАКА (43)

«Чагып-сургаан эжин ким-на тоовазыл...» — деп сөстер-биле ынчан Джетаванага чурттап турган Ыдык Башкы чөрүү лама дугайында чугаалап эгелээн.

Бир-ле катап Бүрүн ачылыг ол ламадан:

— Сээң дугайыңда чөрүү кижи дижип турары шын чүве бе, дуңмакым? — деп айтырган.

— Ылап-ла шын ийин, хүндүтен! — деп, ол харыылаан.

— О бхикшу — деп, Ыдык Башкы демдеглеп чугаалаан, — сен чүгле ам ындыг чөрүү эвес-ле болгай сен: мооң мурнунда-ла ындыг өжеш чордуң. Чүгле бодуңнуң өжеш чоруун-биле угаанныг улустуң чагыг-сүмезин дыңнавайн барганың дээш чыланга шактыртып өлген болгай сен!

Оон чугаалаан чүвезин тайылбырлап, Ыдык Башкы эрткен амыдыралга чүү болганын төөгүп берген.

— Эрткен-барган үеде, кажан бенарес дүжүлгеге Брахмадатта саадап олурда, Бодхисаттва чер кырынга Каси күрүнеге бай өг-бүлеге төрүттүнген турган чүве-дир. Өзүп келгеш, ол хилинчек-човалаңның үнер дөзү — күштүг хандыкшылдар, а аас-кежии — бодун кызы-гаарлап билиринде дээрзин угаап билгеш, күштүг хан-дыкшылдардан адырылгаш, чааскаан чоруур оспак ки-жи болу берген. Гималай дагларынга турумчуп алгаш, ол йоганың дээди чадазынга чеде бергеш, алыс шын билигниң беш чадазын шуптузун база сес болбаазыраң-гай чорукту шиңгээдип алган. Кичээнгей мөөңнеп, даян кылырының ханы дүптеринче чыргалдыг шымныыш-кынны үргүлчү кылып тургаш, Бодхисаттва, элээн үе эрткен соонда, бүгү шажынчы ниитилелдиң башкызы апарган. Ол хөй санныг, беш чүс кижи чедип турар ыдыктыглар аразынга чурттап турган.

Бир-ле катап шагар чылан, бодунуң бүгү төрел угу ышкаш, бир черден өске черже соястап чорааш, чаас-каан чоруур оспак кижилерниң бирээзиниң чадырының чанынга келген чүве-дир. Оспак аскет чыланны тудуп алгаш, бамбук ыяш үзүүнүң хос черинге суп алгаш, аңаа ада кижиниң сагыш човаашкынын көргүзе берген. Ол чылан бамбукка чурттап турар боорга, аскеттер аңаа Велука азы «Бамбукта чурттаан» деп ат тывыскан, а демги лама чыланга ада сеткилдиг боорга, аңаа Велука-пита азы «Бамбукта чурттаанның адазы» деп ат ты-выскан.

Ону дыңнааш, Бодхисаттва ламалардан: «Чааскаан чоруур оспак аскеттериң бирээзи оран-бажыңында чылан тургузуп алган дээри шын бе?» — деп айтырган. Ындыг деп дыңнааш, ол демги бхикшуну сургап эгелээн:

— Дуңмакым, чыланга бүзүреп болбас, ону бодуң-нуң чанынга тургуспа!

Ынчалза-даа аскет аңаа:

— Бо чылан меңээ башкызынга ынак өөренikчи дег апарды. Мен ол чокка шуут чурттап шыдавас мен! — деп харыылаан.

— Че канчаар, сээңии-биле болзун — деп, Бодхисаттва чугаалаан, — чүгле харын ооң уржуу-биле амытыныңдан чарлырыңны билип ап көр.

Ындыг-даа болза, аскет Бодхисаттваны тоовайн барып, чылан-биле чарлырын күзевээн.

Элээн үе эрткен соонда, чааскаан чоруур оспак аскеттер бышкан-даа, бышпаан-даа кат-чимис курлавырлай чыып чорупканнар. Эңдерик хөй чимистиг болгаш, оларны чыыры белен черге туруп алгаш, аскеттер ол аргага ийи-үш хонук чурттааннар. Бамбукта чурттаанның адазы деп аттыг лама база аңаа турган. А чыланын ол бажыңынга, бамбук үзүүнүң хозунга арттырып каан. Аскеттер адак соонда турумчаан черинче эглип келген соонда, демги бхикшу бодунуң ынакпайын дүрген-не чемгерип каар-дыр дээш: «Бээр кел, чассыгбайым! Аштаан боор сен, бээр соювут!» — деп чугааланмышаан, бамбук хозун бөөшкүннээн ыяшты ушта тырткаш, холун суп киирипкен. Элээн каш хонук аштапкаш, ажынган чылан чүү боор, аскеттиң сунган холунче диштерин кадай ызырыпкан. Хөөкүй аскет-даа өлүг кээп дүшкен, а чылан аргаже соястап кире берген. Болган бүгү чүвени көрген улус ол дугайын Бодхисаттвага дыңнадырга, ол чок апарган кижиниң мага-бодун өрттедиптерин айыткан. Чедип келгеш, бодун долгандыр олурупкан аскет ламаларны дхаммага сургап өөредирин күзээш, Бодхисаттва оларга мындыг шүлүктү ырлап берген:

Чагып-сургаан эжин ким-на тоовазыл,
Сагыш човап сөглээн сөстү дыңнавазыл,
Ындыг кижи хилинчектиг өлүм тывар,
Ылап-ла ол Бамбукта чылан адазы дег.

Алыс шынның карак кызыл бараалгакчыларын ынчаар чагып-сургааш, Бодхисаттва оон боду Дөрт Ыдыктыг Алыс шынны шиңгээдип алган. Аңаа өйлеп берген хуусаа төнерге, ол Брахманың делегейинге катап төрүттүнүп келген.

Ыдык Башкы оон катаптаан: «Сен чүгле ам ындыг чөрүү чаңныг эвес болгай сен, бхикшу: биеэде база

бодуңнуң өжеш чоруун ужун чыланга шактыртып өлген болгай сен». Дхаммага бодунуң сургаалын төндүрүп тура, Ыдык Башкы джатаканың утказын тайылбырлап, очаланга төрүмелдерни мынчаар холбаштырган: «Ол шагда демги чөрүү бхикшу Бамбукта чурттаанның адазы турган, чааскаан чоруур оспак аскеттер — Оттуушкунга чеде бергенниң өөреникчилери, шажынчы ниитилелдиң башкызы мен бодум турдум».

ХҮЛЧҮК ДУГАЙЫНДА ДЖАТАКА (44)

«Мерген угаан ээзи болган дайзын безин...» — деп, Магадхаже ыдыктыг аян-орук кылып чораан Ыдык Башкы бир-ле көдээ мугулайлар дугайында чугаалаан чүве-дир.

Бир шагда Татхагата Саваттхиден Магадха күрүнезинче чорупкан деп чугаа бар. Ол хайырлал чыып, бир суурдан өске суурже чоруп тургаш, бир-ле катап барык чүмү-биле мугулайлар ээлеп чурттаан суурга чедип келген. «Ха-дуңма! Бис аргаже ажылдаар дээш кире бээривиске-ле, хүлчүктер бисти кара шаар кылдыр үглеп келир, ынчангаш ажылдап шыдавас улус-тур бис — деп, демги мугулайлар чугаалаан. — Ча-согун болгаш өске-даа ок-чепсээвисти ап алгаш, хүлчүктер-биле дайылдажып үнээлиңер. Оларның чаңгызы-даа артпас кылдыр узуткап, кырып кааптаалыңар!» Олар ындыг шиитпир хүлээп алгаш, аргаже чорупкаш: «Хүлчүктерге өлүм!» — деп алгы-биле бот-боттарының кырынче халчып, бар шаа-биле хап-соп туруп бергеннер. Суурунче ол мугулайлар эттедип-соктурган, пат хинчектенген чанып келгеш, дораан-на тургулаан черлеринге пет кээп дүшкеннер: кайызы — суур ортузунга, кайызы — доора орукка, а кайызы — суур кыдыынга.

Таптыг-ла ол өйде хөй бхикшуларга үдеткен Ыдык Башкы суурга чедип келген чүве-дир. Ооң келгенин дыңнааш, ол чер чурттугларның аразындан каш борбак угаанныг кижи суур кыдыынга хүнден камгалаар чаглак тургускаш, Оттуушкунга чеде бергенге болгаш

ламалар ниитилелинге элбек өргүл белектери эккеп тудусканнар. А Ыдык Башкы чер болганда шөйлү бергилээн чыдар балыг-бышкын улусту көргеш, шош-содаага киришпээн каш борбак чөптүг кижиге мынча дээн:

— Аарыг улузуңарның хөйүн аа! Олар канчап барганы ол?

— Хүндүтен — деп, чөптүглер харыылаан, — бо улус хүлчүктер-биле дайылдажып чоруттулар, ынчалзадаа хей черге бот-боттарын чаа берип алгаш, айыл-халапка боттарын боттары таварыштырганнары ол-дур.

Ыдык Башкы мынча деп эскерген:

— Бо мугулайлар чүгле ам хүлчүктер-биле дайылдажып чоруткаш, бот-боттарын кемдедир хап-соп алган эвес-ле болгай. Мооң мурнунда-ла олар боттарының эш-өөрүн хүлчүктер орнунга өлүрүп турган болдур ийин.

Ыдык Башкы оон чыылганнарның дилээниң аайынче кирип, чугаазын тайылбырлаары-биле эрткен чурталгага чогум чүү болганын дамчыдып берген.

Эрткен-барган үеде, бенарес дүжүлгеге Брахмадатта саадап олурда, Бодхисаттва ол-ла хоорайга садыгнаймаа кылып чурттап чораан. Каси күрүнезиниң бирле ыржым булуңунда сууржугашка хөй-ле бызаңчылар чурттап чораан чүве иргин. Бир-ле катап ак салдыг бызаңчы ыяш чудуу чазап турган. Хенертен бызаңчының, кылайтыр хоюглаан хүлер сава дег, чайынналып көстүр тас бажынче хүлчүк кээп хонупкаш, чидиг бижек бажы дег, шагар шижин ооң тейинче кадай идипкен. Бызаңчы чоогунда олурган оглун кыйгырыпкан:

— Оглум, хүлчүк бодунуң шагар шижин чидиг бижек дег кылдыр мээң тейимче киир идипти, ону сывырыптып көр!

— Адыр, ачай, мана — деп, оглу харыылаан, — мен ам чаңгыс соккаш, ону чылча шааптайн!

Бодхисаттва эжи-биле кады чер кезип чорааш, ол өйде болган чүүлдү хайгаарап, бызаңчының ажылдаар черинге олурган дээрзин чугаалап каар херек.

Кажан бызаңчы:

— Оглум, бо хүлчүктү сывырывыт! — деп оглун кыйгырарга, аныяк эр:

— Ам дораан сывырыптайн, ачай! — деп харыылаан. Ачазының артынга чыткан чидиг балдыны алгаш, ол:

— Хүлчүк, ам өлүр сен! — деп алгы-биле хөөкүй бызаңчының бажын чаңгыс согуг-биле чара шаап дүжүрүпкен. Оозу ол дораан чорта берген. «Оолдуң орнунга угаанныг дайзын турары кай — деп, ол бүгүнү көрген Бодхисаттва боданган, — оода чадаарда кеземчеден корткаш, кижи өлүреринден ол коргар ийик». Ынча деп бодааш, Бодхисаттва мындыг шүлүктү ырлап берген:

Мерген угаан ээзи болган дайзын безин
Мелегейи хөлүн эрткен эштен дээре.
Аамай оглу хүлчүк-биле демисешкеш,
Анаа-ла хей адазын-на эндеп алды.

Бодап турган чүвезин чугаалаан соонда, Бодхисаттва туруп келгеш, бодунуң херектерин кылып чоруй барган. Бодунуң ынчангы чуртталгазы төнерге, ол чыып алганы ачы-хавыяазынга дүүштүр өске чуртталгаже шилчий берген. А бызаңчы-биле чүү болганыл дээрге, төрелдери ооң мага-бодун ол дораан өрттедипкен.

Оон Ыдык Башкы катаптаан: «Мындыг болган-дыр, ха-дуңма! Эрткен үеде база хүлчүктер орнунга кижилер соп турган мугулайлар тургулаан-дыр». Дхаммага бодунуң сургаалын төндүргеш, ол джатаканы тайылбырлап, очаларга төрүмелдерни мынчаар холбаштырган: «Ынчан мен бодум шүлүктү ырлап бергеш, ырап чоруй барган мерген угаанныг садыгжы турдум».

ЭКИ МӨЗҮЛҮГ ЭР КИЖИ ДУГАЙЫНДА ДЖАТАКА (51)

«Сеткил-соруун быжыглап ал, алдарлыг эр...» — деп сөстер-биле ынчан Джетаванага чурттап турган Ыдык Башкы кызымак чоруу четпестеп эгелээн лама дугайында чугаазын эгелеп алган.

— Бодуңнуң кызымак чорууңну кошкатканың шын ирги бе, дуңмакым? — деп, Ыдык Башкы ол бхикшудан айтырарга, демгизи:

— Ийе, шын ийин — деп харыылаан.

Ыдык Башкы мынча дээн:

— Камгалалга чедире бээр дың чаңгыс бүзүрелге өөредигниң оруу-биле бар чыдар хиреңде-ле, канчап черле сен чүткүл-соруун чидириптиң, канчап ынчап барды, дуңмакым? Эрткен-барган үелерде езулуг мерген угаанныг кижилер хаан дүжүлгезин чидирипкеш безин, боттарының чүткүл-соруу-биле чаныш-сыныш чок болуп, оскундурган алдарын катап база чедип ап тургулаан болгай.

Ыдык Башкы чугаалаан чүвезиниң утказын тайылбырлаары-биле биеэги чуртталгага чүү болуп турганын төөгүп берген.

Эрте-бурун шагда, бенарес дүжүлгеге Брахмадатта саадап олурда, Бодхисаттва хаанның улуг кадайындан төрүттүнген оглу болуп боттанып келген. Адын адаан хүнде аңаа Силава тажы деп ат тывыскан, ол дээрге «Эки мөзүлүг» дээни ол. Он алды харлап тура, тажы шупту эртемнер, ус-шевер ажылдар болгаш уран чүүлдүң бүгү хевирлерин шиңгээдип алган. Сөөлүнде, ачазы мөчүй бээрге, ол хаан дүжүлгезинге саадап олурупкаш, Махасилава азы «Аажок эки мөзүлүг» деп атка чединген, чүге дээрге ол бүрүнү-биле дхаммага бердинген турган болгаш ону бүрүн сагып хааннап келген. Хоорайның дөрт хаалгазының чоогунга, ол ышкаш хоорай төвүнге база ордуже кирер чер чанынга улус хүлээп алыр бажыңнар тударын ол дужааган. Хаан бодунуң холдары-биле хайырлал үлеп берип, мөзү-шынар дүрүмнеринге шынчы болуп, шээрленирин сагып, ынакшыл, шыдамык чорук болгаш энерелди хемчээл чогу-биле көргүзүп турган. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, ол күрүнезин башкарып тура, бодунуң албаты чонунга, оглун эргелеткен ада дег, шак ындыг эргелелдиг, чымчак болуп келген.

Хааннның чөвүлекчилериниң бирээзи орду иштинге бодун багай ап келген; үе эрткенде, ол дугайында сураг

чер болганга нептерей берген, өске чөвүлекчилер хаанга ол кижиге удур медээ чедиргеннер. Хаан чөвүлекчизиниң херээн боду истеп-хынааш, ооң буруулуун тодаткан. Оон чөвүлекчини келдирткеш: «О угааны четпес согурбай! Сен бодуңну багай ап келген болгаш, моон соңгаар мээң күрүнемге артып каап шыдавас ужурлугдур сен. Бодуңда бар бүгү чүвеңни база ажы-төлүң болгаш өг-бүленде улусту ап алгаш, ыңай чор!» — деп чугаалааш, ону бодунуң күрүнезинден үндүр хөөглепкен. Каси күрүнеден чоруткаш, үндүр ойлаттырган чөвүлекчи Косалы хаанының ажыл-албанынга кирип алгаш, элээн үе эрткенде, ол чурттуң чагырыкчызының, оң холу дег, чоок кижизи апарган.

Бир-ле катап ол Косалының хаанынга мынча дээн:

— Дээрги хаан, Бенарес күрүне сээктер ам-даа үглевээн ары өөнүң чигирлиг үттери дег-дир: оларның хааны эмин эрттир чымчак-тыр, ооң күрүнезин эвээш күшбиле эжелеп ап болур-дур ийин.

Ол сөстерни дыңнааш, Косалының хааны боданы берген: «Бенарес күрүне аажок улуг болгай, а мээң чөвүлекчимниң ону эвээш күш-биле эжелеп ап болур деп ол чүзүл? Менче ыдыпкан шивишкин эвес ыйнаан?»

— А сен дайзынның шивишкини эвес сен бе? — деп, хаан айтырган.

— Чок, дээрги хаан — деп, чөвүлекчи харыылаан. — Кандыг-даа шивишкин эвес мен. Бар-ла шынын чугааладым. А бир эвес меңээ бүзүревес болзуңза, Каси күрүнезиниң биске эң чоок суурун хоозурадыры-биле улустан чорудувут: сээң улузуңну туткаш, бенарес хаанга эккээр, а ол улузуңну шаңнааш, салыптарын дужаар эвес бе, көөр-даа сен.

Хаан мынча деп бодаан: «Ол ону бүрүн бүзүрелбиле болгаш шиитпирлии-биле чугаалап турары көскүдүр. Мен ону шенеп көрейн адыр». Ынчангаш хаан шериглерин суурже чорудуптарын дужааган.

Шериглерни тудуп алгаш, бенарес хаанга эккелген болбайн канчаар. Хаан олардан:

— Суурну хоозурадып канчаарыңар ол, күжүрлерим? — деп айтырган.

— Амыдыраар кошкулувус чок болгаш, дээрги хаан — деп, олар харыылаан.

— А чүге меңээ чедип келбединер ынчаш? — деп, хаан хөлзей берген. — Көрдүңер бе, моон соңгаар ынчалдыңар халак!

Хаан туттурганнарга акша бээрин дужаагаш, оларны канчанмайн-даа салып чорудупкан. Шериглер Косалының хаанынче ээп келгеш, бүгү чүвени аңаа чугаалап бергеннер. Хаан оожургавайн, кожазы чурттуң ам мыңай төвүнче бодунуң шериглерин база катап ыдыпкан. Ынчалза-даа бенарес хаан ол үптекчилерни база-ла акша-биле шаңнааш, салыптарын дужааган. Косалының чагырыкчызы ынчан безин оожургаваан болгаш, мыңай-ла Бенарес хоорайның кудумчуларынга үптээшкин кылзын дээш база бир бөлүк шериг ыдыпкан, ынчалза-даа бенарес хаан бо удаада база-ла үптекчилерге акша бергеш, канчанмайн-даа салыпкан. Косалының хааны ам-на шынзыга берген: «Бенарес чагырыкчы дхаммага өй-хемчээл чок бердинген-дир. Бенарес күрүнени чаалап аар-дыр!» Ындыг шиитпир хүлээп алгаш, ол бодунуң бар-ла турган аг-шерии-биле дайылдажып үнүпкен.

Ол өйде бенарес хаанның эргезинге барык муң хире быжыг тура-соруктуг, эрес-дидим, чаалажып мергежээн дайынчы бар турган — олар эдержилге үезинде киргиннеп маңнаан арганың черлик чаанын көргеш безин, коргуп сирилевес улус чүве-дир. Дээди бурган Саккиниң бодунуң чаңнык-огу безин хенертен оларның баштарынче кээп дүшсе, тоор ужур чок, оларның чагырыкчызы Махасилава хаан-на күзээр болза, аңаа бүгү Джамбудипуну чаалап берип шыдагы дег ындыг кончуг экерэрес дайынчылар чүве-дир! Косалының хааны дайылдажып үнүпкен деп дыңнааш, шериглери бенарес хаанга мынча дээннер:

— Косалының хааны Бенарес күрүнени эжелеп алыр дээш, биске удур дайын үндүрүп кел чыдар-дыр.

Бис аңаа удур тулчуп үнгеш, бистиң черивиске чаңгыс-даа базым кылып четтикпээнде, ону тудуп алыылы.

— Чок, мээң экерлерим — деп, хаан оларга харыылаан, — мээң буруум-биле кымга-даа хензиг безин хора халдавазын! Аңаа удур чаалажып үнмеңер: күзээр болза, күрүнени эжелеп алгай аан.

Косалының хааны оларның чуртунче шургуп киргеш, ооң төвүнге чеде берген. Чөвүлекчилери хаанга ол-ла дилег-биле кирерге, хаан оларга база-ла ойталаан. Косалының хааны бодунуң шерии-биле ам мырыңай хоорай ханазының баарынга чедип келгеш, Махасилава хаанче чок-ла болза чаалажып үнерин, чок-ла болза күрүнени аңаа бээрин негээн бижик чоруткан. Бенарес хаан аңаа: «Мен дайылдашпас мен, күрүнени кээп ап ал» — деп харыылаан. Чөвүлекчилери катап база хаандан дилеп эгелээннер: «Дээрги хаан, биске чүгле тулчуп үнерин чөпшээреп көр, Косалының хаанының хоорайже кирерин болдурбас бис: хоорай ханазының артынга-ла ону тудуп алгаш, сеңээ эккээр бис». Ынчалза-даа бенарес хаан бо удаада база-ла оларга ойталааш, хоорай хаалгазын ажыдарын дужаагаш, бодунуң улуг дүжүлгезинге баскактанып олуруп алган, а ооң муң хире чөвүлекчизи долгандыр туруп алган.

Косалының хааны бодунуң эңдерик хөй аг-шериибиле Бенаресче кирип келген. Орук ара аңаа удурланыпкы дег кымга-даа таварышпайн, ол ажык эжиктер дамчыштыр хаанның ордузунче кирип келгеш, бенарес хаан Махасилаваны көрүп каан. Каас-коя хеви болгаш кааталгаларын кедип алган хаан улуг дүжүлгезинде дүште-даа чок саадап олурган, а ооң чанында муң хире санныг чөвүлекчилери үңмерлежип турар болган. Оларның шуптузун тудуп алыр айтыышкын бергеш, Косалының хааны мынча деп дужааган: «Баргаш, хаанның болгаш ооң чөвүлекчилериниң холдарын ооргаларының артынга быжыдыр хүлээш, өлген мөчү-сөөк чыдар черже аппарып октаптыңар. Ол черге оңгарлар каскаш, туттурганнарның чүгле баштары көстүр кылдыр база

холу-биле безин шимчеп шыдавас кылдыр суккулап калыңар, а оон оңгарларны довурак-биле хөөп кааптыңар: дүне када шөө-бөрүлер келгеш, херектеннерге чогуур кеземчеден көргүзүптер». Хортан хаанның дужаалын күүседир дээш, ооң айбычылары бенарес чагырыкчы болгаш ооң чөвүлекчилериниң холдарын ооргаларының артынга ыяк быжыг кылдыр хүлээш, ыңай апарганнар. Ынчалза-даа ол өйде безин Махасилава хаан хортан хаанга хензиг-даа көөр хөөн чогун көргүспээн. Чөвүлекчилерни хүлүп-бектээш, ордудан үндүрүп турда, оларның чаңгызы-даа хаанның күзел-соруун үрээрин дидинмээн — хаанның албатыларының бодун ап билири кончуг-ла эки турган аа!

Айбылаттырган чалчалар Касиниң хаанын ооң бүгү чөвүлекчилери-биле катай өлген кижилер салыр черже сөөртүп аппаргаш, оларга оңгарлар казып каан: хаанга — дал ортузунга, а ооң шынчы албатыларынга — ооң ийи талазынга. Оон оларның чүгле баштары көстүр кылдыр шуптузун хөмгеш, довураан дескилей таптай базып-базып, хүүректер-биле таптап-таптап, чоруй барганнар. А Махасилава ынчан безин хилинчектекчи хаанга удур кандыг-даа багай сагыжы чок болуп, чөвүлекчилерин часкарарын уламчылап, ынакшыл-биле бүргедиринче оларны кыйгырып турган.

Дүн ортузунда кижи эъдиниң чыдынга хаара тырттырган шөө-бөрүлер ынаар маңнажып келгеннер, ынчалза-даа оларны көрүп каан хаан биле ооң чөвүлекчилери хары угда дыңзыдыр алгыржып эгелээрге, шөө-бөрүлер корткаш, ыңай болганнар. Элээн хемчээлди маңнап эрткеш, өөр шөө-бөрү тура дүшкеш, хая көрнүп кээп, оларның соондан кым-даа сүрбейн турар-дыр деп бүзүрээш, дедир ээп келгеннер. Туттурганнар база катап алгыржып үнгеннер, шөө-бөрүлер катап-ла дезип ыңай болганнар. Үш удаа ынчаар катаптаан соонда, сөөлгү удаа хая көрүнгеш, шөө-бөрүлер ам-на өлүмге шиидип каан улус алгырышканы ол боор деп билип кааннар. Дораан-на омакшый бергеш, олар дедир ээпкеш, алгы-

кышкыдан оон ыңай кортпайн барганнар. Өөр шөө-бөрү баштыңы бодунга чемиш кылдыр бенарес хаанны шилип алган, артканнары хаанның чөвүлекчилеринче углапканнар. Бодунуң мурнунга өөр шөө-бөрү баштыңын көрүп каан дораан-на, кажар угаанныг хаан ооң азыгдиштеринге мойнун салып берген дег болуп, бажын көдүрүп келген, ынчалза-даа карак чивеш дээр аразында боду диштери-биле шөө-бөрүнүң боскундан кээп алгаш, бар-ла күжү-биле кыскашталдыр боой тудупкан. Чаактары-биле ооң боскун улам күштүг боой туткан хаандан адырлып алыр харык чок шөө-бөрү чаан хаайынга ораай шаптырган дег болуп, тын тевичээш, өлүр мурнуу чарыының улуушкуну-биле улуп үнген. Өске шөө-бөрүлер ол коргунчуг улуушкунну дыңнап кааш, оларның баштыңы кижи холунче кирген-дир деп шиитпирлээш, чөвүлекчилерже чоокшулаарындан дидинмейн, боттарының амы-тыны дээш коргуп-сүртеп ыңай болганнар. Туттурган шөө-бөрү хаанның диштеринден адырлыр дээш, ол-бо талаже, тенек аарыг чүве дег, чүткүп, шурап-ла тураргa, таптай баскан чер ооң шураашкыннарындан үлдүргей апарган. Куду чайылгыже корткан шөө-бөрү ол черни дөрт даваны-биле казып тургаш, хаанның хөрээн довурактан хостапкан чүведир. Чер шуут үлдүргей апарганын билип каан хаан шөө-бөрүнү салыпкаш, чаан дег күчү-күштүг боду олбо талаже чайганып эгелээн. Адак сөөлүнде ол холдарын ушта соп алгаш, оларын оңгарның кыдыгларынга салгаш, иттинген соонда, булуттарны тарадыр сывырган хат ышкаш, бодундан довуракты дүжүр силгипкеш, бүткүр боду туруп келген. Оон бодунуң чөвүлекчилериниң сеткилин сергедип, оларны өңгештей каскаш, оңгарлардан ушта тыртып алган. Туттурганнар шупту хосталып үне бергеннер.

База-ла ында ырак эвесте ийи яккханың[1] ээлел черлериниң аразында кызыгаарда ынаар сөөртүп эккелгеш, октапкан өлүг кижи чыткан. Яккхалар ол мөчүсөөктү аразында канчап-даа үлежип чадап каан чүве-

дир. «Боттарывыс дугуржуп шыдавас-тыр бис, а бо Силава хаан дхаммага бердинген болгай, ынчангаш үлешти ол кылзын — деп, олар шиитпирлээн. — Олче чоруптаалы!» Яккхалар мөчү-сөөктү будундан сөөртпүшаан, хаанга чоокшулап келгеш, оон дилеп эгелээннер:

— Дээрги хаан, ээ көрнүп көрем, өлүг кижини ийи чаргаш, биске үлеп берем.

— Хүндүлүг яккхалар — деп, хаан оларга харыылаан, — мен силерге ону күзелдиим-биле кылып бээр ийик мен, ынчалза-даа арыг эвес-тир мен, баштай барып арыгланып чунуп алыр ужурлуг мен.

Яккхалар илби-шиди дузазы-биле карак чивеш дээр аразында хортан хаанга белеткээн арыгланып чунар ягаан-кызыл сугну ордудан ап алгаш, Силава хаанга эккеп бергеннер. Кажан бенарес хаан чунуп алырга, яккхалар аңаа дайзынының кедер хевин, а ооң соонда дөрт янзы чаагай чыттыг суук чүүлдер суккан аптаражыгашты бараалгап сунганнар. А хаан бодунуң мага-бодун чаап алырга, олар аңаа иштинде улуг үнелиг даштар-биле каастаан сериттенир челбииштер-биле катай янзы-бүрү чаагай чыттыг өрээн чечектер суккан алдын хааржакчыгашты ап бергеннер. Хаан бодун чечектер-биле каастап алган соонда, яккхалар аңаа ам чүү херегин айтыырга, хаан аштап турарын оларга билиндирген иргин. Яккхалар ол дораан хортан хаанның ордузунче чорупкаш, Косалының хаанынга белеткээн янзы-бүрү аъш-чем болгаш амдан киирер чүүл-бүрү холуксааларны карак чивеш дээр аразында ап алгаш келгеннер. Ам чүү боор, арыг-силиг болгаш мага-бодун чаагай чыттыг сук чүүлдер-биле чаап алган, хаан хевин кеткеш, чечектер-биле каастанып алган бенарес хаан ол нарын чемнерни чооглап четтирген иргин. Ооң соонда яккхалар аңаа хортан хаанның ордузундан эккелгени алдын кундагада куткан амданныг сугну — ону алдын аякчыгаш-биле узар ужурлуг турган — ап бээрге, хаан суксунун хандыргаш, аксын чайып каапкан. Ол салаалarында чем артынчызын чуп турар аразында, яккхалар

аңаа ордудан амданныг дээн бетель деп дайнаар чүүлдү база эккеп берген. Хаан ону аксынче суп ааргa, олар: «Бис ам чүнү кылыылы?» — деп айтырган иргин. Хаан оларга хортан хаанның сыртыының чанында чыдар чедиишкин бээр хылышты эккеп бээрин чугаалаан. Яккхалар ол дораан хылышты аңаа тутсуп бергеннер. Хаан ону холунга тудуп алгаш, өлген кижини дорттай тударын дужаагаш, баш сөөгүнче соккан соонда, магаботту ийи дең кезекке чара шаапкан. Оон яккха бүрүзүнге аңаа онаажыр чартыын ап бергеш, хылыштың бизин чуггаш, кургадыр чодуп каапкан. Өлген кижиниң эъдин чигеш, тоткан яккхалар хаанга мынча дээннер:

— О өндүр-улуг хаан! Бис ам сеңээ өске чүнү кылып берээли?

— Илби-шидиңерниң күжү-биле мени шуут-ла хортан хаанның удуур өрээлинче чедирип калыңар, а мээң чөвүлекчилеримни бажыңнарынче аппарып чедириңер — деп, хаан олардан дилээн.

— Дыңнап тур бис, дээрги — деп, яккхалар харылааш, хаанның дужаалын күүсеткеннер иргин.

А ол өйде хортан хаан байыыргадыр дерип-каастаан удуур өрээлде каас-коя орунга чыргап, тааланчыг уйгузунче дүлнү берген чыткан. Ол дүжеп удуп чыдырда, бенарес хаан ооң хырнынче хылыштың калбак талазыбиле хаптарга, Косалының хааны кортканындан сырбаш кыннып оттуп келгеш, дең чырыында ооң мурнунда Махасилава турарын көрүп кааш, орундан туп-тура халааш, бар шаа-биле дидимненип алгырып үнген: «О өндүр-улуг хаан! Ам дүн ортузу-дур, эжиктер хаашкынныг, ордуну бир кылдыр тургузуп каан таңныылдар үнер-кирер черлерни кадарып турар болгай. Канчап черле сен, бай-шыырак хептиг, холуңда хылыштыг хиреңде, бээр, бо удуур өрээлче, эртип кээп шыдадың?» Касиниң хааны бодунуң бүгү ужуралдарының дугайында аңаа бирден бирээ чокка чугаалап берген. Кончуг хортан хамык чүвени билип алган соонда, чүрээ серт деп, демги

хаанга дыңзыдыр мынча дээн: «О өндүр-улуг хаан! Чүгеле мен кижи эртип, сээң эки мөзүңнү үнелеп шыдаваным ол, а каржы-хажагай, хан болгаш эът чип амыдыраар яккхалар сээң ачы-буянныыңны танып билип кааннарыл, канчап ындыг болган чоор? Кижилерниң эң өндүр-бедии! Мен моон соңгаар сеңээ удур — ол хире бедик мөзү-шынар күштүг бооп чаяаттынган кижиге удур — кажан-даа барбас мен!» Оон Косалының хааны бодунуң хылыжын ап алгаш, ооң бизин чылгап, шынчы болурун даңгыраглаан. Ооң соонда бенарес хаанга чаннып, өршээл дилеп алгаш, ол ону аажок улуг хаан орун-дөжээнге дилеп туруп чыттырып кааш, боду чанында кызыы орунга чыдып алган.

Даң адып, хүн үнүп келгенде, Косалының хааны кеңгиргелер соп, чонну чыылдырарын айыткан. Оон ооң дужаалын езугаар чыглып келген чөвүлекчилер, брахманнар, анаа чон болгаш өске-даа улуска база бодунуң бүгү шериглеринге ол боду, арны дээрде ай дег чырып, Силава хаанның эки мөзүзүнүң дугайында чугаалаан. Хамык албатылар көрүп турда, оон база катап өршээл дилеп алгаш, аңаа хаан эрге-чагырганың демдектерин тыпсып тура, мынча дээн: «Сен чөпшээрээр болзуңза, моон соңгаар мээң албан-хүлээлгем — хортан дайзыннарны кезедири болзун: сен күрүнени башкарып көр, а мен сээң шынчы таңныылың болуйн». Ынчангаш Косалының хааны кара сагыштыг чөвүлекчини чаа кезедирин дужаагаш, бодунуң бүгү аг-шерии-биле Бенарестен үнүп чоруткаш, Косалыже шиглепкен.

Ол аразында Махасилава хаан бай-шыырак каастаан хевин кеткеш, ак чаглак хөлегелээн алдын дүжүлгезинге ивилештир саадап олура, ооң-биле болган бүгү чүвени угаанынга мынча деп сайгара бодап келген: «Ол хире чаныш-сыныш чок, эрес-маадырлыг болбаан болзумза, бо бүгү каас-коя чүвени канчап көөр деп мен, ол ышкаш мээң бир муң чөвүлекчим канчап дириг-менди турар ийик. Чүгле бодумнуң туруштуум ачызында чидирип-тер часкан ат-алдарымны эгидип алдым база амы-

тынныг артып калдым чоп. Шынап-ла, кижи идегелин кажан-даа ышкынып болбас ужурлуг, чүге дээрге шыдамыын көргүскен кижи мындыг чаагай үре-түңнелди чедип алыр ышкажыл». Ол бодалынга бүрүнү-биле хаара туттургаш, Махасилава хаан ол дораан мындыг шүлүк чогааткаш, чаңгыс тыныш-биле ону ырлап берген:

Сеткил-соруун бижыглап ал, алдарлыг эр,
Мерген угаан ажыл-херээн бедиткен сен.
Мен ким мен деп эчизин киир билип алгаш,
Черле күзээр чүвем чедип алдым-даа чоп.

Хайныгыышкын-биле ол сөстерни бодундан үндүр тыныпкаш, Бодхисаттва мынча деп боданган: «Ийет, ылап-ла, эки мөзүлүг кижилер эрес-маадырлыының база чайгылыш чогунуң үре-түңнелин ажаап алыр-дыр!» Шак ындыг бүзүрели-биле ол ачы-буян чаяап, амыдыралының артыын чурттап эрттирген, а оон назыныың хуусаазы төнерге, чыып алганы ачы-хавыяазынга дүүштүр очалаңга өске төрүмелче шилчий берген.

Дхаммага сургаалын төндүрүп тура, Ыдык Башкы ону дыңнап олурган бхикшуга Дөрт Ыдыктыг Алыс шынның ужур-утказын тайылбырлап берген. Оларны угаап билгеш, демги лама архат деңнелинге бижыгып алган. А Ыдык Башкы ынчан джатаканы тайылбырлап, очалаңга төрүмелдерни мынчаар холбаштырган: «Девадатта кара сагыштыг чөвүлекчи турган, Оттуушкунга чеде бергенниң өөреникчилери болгаш талалакчылары — хаанның муң чөвүлекчизи ол-дур, а мен бодум эки мөзүлүг хаан Махасилава турдум».

ҮШ ЭКИ МӨЗҮ ДУГАЙЫНДА ДЖАТАКА (58)

«...Сагынгыры, аваангыры, шыыраа кончуг амытан турза...» — деп сөстер-биле ынчан Бамбуктуг кезек аргага чурттап турган Ыдык Башкы өлүрүкчү чорукту канчаар бодап ап турганын чугаалап эгелээн.

Эрте-бурун шагда, кажан бенарес дүжүлгеге Брахмадатта саадап олурда, Девадатта чырык чер кырынга сарбашкын хевирлиг боттанып келген. Чоорту ол бодунуң ажы-төлүнден чыгдынган өөр сарбашкынның баштыңы апарып, Гималай дагларының чоок-кавызынга чурттап чораан. Оолдарының бирээзи өзүп келгеш, ооң орнунга баштың апаар ирги бе деп каразааш, ол оолдарының үре-салгал уламчылаарда, албан херек чүвезин одура ызырып кааптар турган. Ынчап турда, Бодхисаттва өөр сарбашкын баштыңындан саатталы берген кыс сарбашкынның иштинге бодунуң чер кырынга амыдыралын эгелеп алган. Ол кыс сарбашкын төрүпчиигээр үези чоокшулап орарын билгеш база бодунуң төлүн бүрүн кадагалап алыр дээш, даг эдээнде аргаже дезип маңнап чоруй барган. Үези келирге, ол аңаа Бодхисаттваны менди-чаагай төрүп алган. Чаш төл өзүпмандып, угаан кирип келгенде, иези көөрге, ол анаа эвес күш-шыдалдыг кылдыр чаяаттынган болган.

Бир-ле катап оглу авазындан мынча деп айтырган:

— Авай, а мээң ачам кайыл?

— Сээң ачаң — деп, авазы харыылаан, — ындыг бир даг эдээнде өөр сарбашкын баштыңы болгай.

— Авай — деп, Бодхисаттва ээрежи-ле берген, — мени олче чедирип каап көрем.

— Хоржок, оглум — деп, авазы ону көгүткен, — олче барбазывысса эки, чүге дээрге сээң адаң салгакчылары оолдар өзүп келгеш, ооң орнунга өөр сарбашкын баштыңы апаарындан сезингеш, оларның эр күжү чок кылдыр акталап кааптар амытан болбазыкпе.

— Дөмей-ле, авай, — деп, Бодхисаттва дедир тепкеш турар болган, — мени баштай ачамга чедирип каг, а аңаа чүнү канчаарымны көргей-ле мен.

Авазы ынчан оглун ап алгаш, ооң-биле кады өөр сарбашкын баштыңынче чорупкан, а демгизи оглун көрүп кааш-ла, билип каапкан: «Бо төл-даа өзүп келгеш, мээң орнумга өөр сарбашкын баштыңы боор-дур, ынчангаш ам ону доп-дораан чок кылып каар херек. Адыр,

мен ону кужактапкаш, куду-чамы үне бээр кылдыр бар шаам-биле чыыра тудуптайн шиңме». Ынча деп шиитпирлээш, баштың чазык чугаалаан: «Менче чоок-шулап кел, оглум, мынчага чедир каяа чидип чордуң че?» Оон Бодхисаттваны куспактаан хевир көргүзүп, ооң ээгилерин бар шаа-биле бөле-хаара тудупкан. А Бодхисаттва база-ла өөр сарбашкын баштыңын, чаан хаайы-биле дег, чыыра тыртып кээрге, демгизиниң сөөк-даяа дызырткайны берген. Бодхисаттваның адазы ынчан мынча деп бодап-тыр: «Бо чүве ам бичии өзүп кээр болза, чайлаш-даа чок мени чок кылыр-дыр эвес бе». Ынчан ол кара сагыштыг чүве бодап алган: «Моон ырак эвесте ракшас-шулбус ээлиг хөл бар болгай, оглумну ынаар чорудуптайн адырам — оон-на шулбус ону сыырыптар боор». Ынчангаш ачазы оглунга мынча дээн:

— Оглукум, мен-даа кырып каап-тыр мен, сени ам дораан өөр сарбашкын баштыңы кылып каайн дээш. Моон ырак эвесте хөл бар чүве, ында ак лотос чечектиң ийи аңгы хевири бар, ак-көгүнүң үш аңгы хевири болгаш анаа лотостуң беш аңгы хевири үнген. Сен баргаш, оларны меңээ чулуп эккел.

— Ындыг-дыр, ачай, эккээйн — деп харыылааш, Бодхисаттва хөлче чорупкан.

Бодхисаттва дораан-на суг кыдыынче дүшпейн, баштай эрикте бастынган истерниң шуптузун шинчилеп көргеш, олар дөгере сугже киргенин, а сугдан чаңгыс-даа ис үнмээнин эскерип каан. Ол мынча деп боданган: «Бо хөлде ракшас ээ болуп чурттап турар хиредир, а мээң ачам боду меңээ күш четпейн баргаш, ракшаска чидиртири-биле чорутканы ол-дур. Ындыг-дыр харын, сугже кирбес мен, а лотостарны дөмей-ле чулуп алыр мен». Ынчаар шиитпирлээш, Бодхисаттва эрикте шала кургагзымаар чер шилип алгаш, маңнап келген уу-биле шурай берген. Өске эрикче агаарга ужугуп ора, хөлде үнген ийи лотос чечээн чула тыртып алгаш, ындыы эрикке барып, черже кээп дүшкен. Ооң соонда база-ла ындыг арга-биле дедир кеже шурааш, ужуп ора,

база ийи лотос чечээн чула тыртып ап, оларны бирде бо, бирде өске эрикке чыый салып туруп берген. Чечектер эриктерде каш-даа куспак долдур чыгдынган, а ол боду ракшастың ээлээни хөлдүң суун чаңгыс-даа сүспээн.

Адак соонда «Моон ыңай чулган херээ чок-тур, оон башка бо хамык лотос чечээ-биле өске эрикче шурап шыдавас-тыр мен» деп шиитпирлээш, Бодхисаттва лотос чечектерин чүзүн аайы-биле ылгап чыып эгелээн. А ракшас аажок элдепсинип, мынча деп боданган: «Чырык чер кырынга мынча хөй чыл чурттап келгеш, мындыг угаангыр дириг амытанга таварышпаан-дыр мен: бо сарбашкын лотос чечээн аңаа чеже херегил, ол хирени чулуп алды, а мээң чурттап турарым сугже черле кирип көрбеди». Ракшас ынчаар бодангаш, хөлдүң суун тарадыр идипкеш, эрикче үнүп кээп, Бодхисаттвага чеде берген. «О сен, сарбашкыннар чагырыкчызы — деп, ракшас аңаа чугаалаан, — үш эки мөзүлүг кылдыр чаяаттынган дириг амытан бүрүзү бодунуң дайзынын безин чагырар болур чүве, а мен бодаарымга, чогум-на сенде үш эки мөзү шупту бар болуп чаяаттынган-дыр». Оон Бодхисаттваны алгап-мактаар дээш, ол мындыг шүлүктү ырлап берген:

– Сарбашкыннар алыс мерген баштыңы боор
сеңээ дөмей —
Сагынгыры, аваангыры, шыыраа кончуг
амытан турза,
Адааным үш эки мөзү дөгерезин каттыштыргаш,
Ачы-буян оруун истеп, дайзыннарын таптай базар.

Бодхисаттваны ынчалдыр алгап-мактааш, суг ээзи ракшас чүге ооң лотос чыый бергенин айтырып-тыр.

— Ачам мени өөр сарбашкын баштыңы кылып каар деп күзей берген, ынчангаш ооң ужун лотос чечээ чулдуруп чоруткан чүве — деп, Бодхисаттва харыылаан.

— Хоржок! — деп, ракшас алгырып үнген, — хоржок, сен ышкаш өндүр-улуг болуп төрүттүнген амытан

канчап чечектерни боду чедирер чүвел, оларны мен чедиржип берейн кай — ракшас ынча дээш, хамык чечекти чыып алгаш, Бодхисаттваның соондан оларны көдүрүп алгаш, чорупкан. А Бодхисаттваның ачазы ырактан-на оларны көрүп кааш, боданган иргин: «Мен оглумну ракшас чипсин дээш хөлче чоруткан-на болгай мен, а ол дириг-менди артып калган-дыр, оон туржук чечектерни ооң орнунга ракшас эккел чор. Мээң өлүмүм келгени ол-дур!» Сарбашкыннар баштыңы ынча деп бодаптары билек, ооң чүрээ чеди кезек кылдыр чарлы бергеш, ооң амызы үстү берип-тир. А сарбашкыннар Бодхисаттваны боттарының баштыңы кылдыр чаңгыс үн-биле шилип алганнар.

Ыдык Башкы оон дхаммага сургаалын төндүрүп тура, джатаканы тайылбырлап, биеэги амыдыралды амгы амыдырал-биле мынчаар холбаштырган: «Ынчан Девадатта өөр сарбашкын баштыңы турган, а мен бодум баштыңның оглу турдум».

МЕГЕЛЕТКЕН ЭР КИЖИ ДУГАЙЫНДА ДЖАТАКА (62)

«Карааң хаптааш, брахман сен...» — деп сөстер-биле ынчан Джетаванага чурттап турган Ыдык Башкы ынакшыл сарынналынга алыскан бир лама дугайында дугайында чугаалап эгелээн. Ыдык Башкының:

— Сени ынакшыл халыынындан халаазырап турар дээри шын чүве бе, дуңмакым? — деп айтырыынга ол бхикшу:

— Шын чүве — деп харыылаан.

— О бхикшу — деп, Ыдык Башкы эскерген. — Херээженнерни күткүлгеден тудары болдунмас дээрзин билип ап көр: чамдык мерген угаанныглар ону кылырын биеэде-ле шенеп тургулаан. Олар, херээжен чырык чер кырынга төрүттүнүп келгенинден бээр-ле, ону чанынга тудуп келгеннер, ынчалза-даа ооң күзел-чүткүлүн боогдап чадап кааннар.

Ынчангаш ол эрткен амыдыралга чүү болганын чугаалап берген.

Эрте-бурун шагда, кажан бенарес дүжүлгеге Брахмадатта саадап олурда, Бодхисаттва ол хаанның улуг кадынының оглу болуп боттанып келген. Кажан ол өзүп келгеш, бүгү эртем-билигге өөренип алганда, а ооң ачазы өске амыдыралче шилчий бергенде, Бодхисаттва ооң орнунга дүжүлгеге саадапкаш, күрүнени дхаммага дүүштүр чагырып эгелээн. Аныяк хаан өг-бүленiң жрец кижизи-биле сөөк октап мөөрейлежиринге аажок ынак турган база алдын сөөктерин мөңгүн ширээжигеш кырынче октаан санында-ла, чедимче кыйгырар дээш, мынча деп ырлаар турган:

Хамык хемнер дыйлаңнааш боор, арга долган
ыяштар төдү ыргак болур.
Кадайларның дөгерези — кырган, чалыы — бак
чүүл-биле долган болур.

Ынчаарга оюн хаанга үргүлчү чедимчелиг болуп, ол удуп алыр, а жрец уттурар турган. Оюн ынчаар уламчылаар чүве болза, элээн үе эрткеш, бажыңын-даа, эртине-байлаан-даа ышкынарын билип кааш, жрец мынча деп боданган: «Ынчаар уламчылаар болза, хамык чүве хайтаар-дыр. Эр кижи-биле биригип көрбээн кандыгбир кысты тыпкаш, бажыңымче эккээри меңээ херектир. Чаңгыс-даа болза, өске эр кижи көрген кыс кижини дүлгээзинден камгалаары болдунмас — деп, жрец улаштыр боданып-тыр. — Ынчангаш чаа төрүттүнген чаш уруг тып аар ужурлуг мен. Ол уругну бажыңга эккеп алгаш, назы четкижеге чедир, шыңгыы хайгаарал адаанга тудар-дыр: ону харагалзаар эки таңныылдардан хөлезилеп алыр болза, ол уруг чаңгыс-ла эр кижиге — мээң бодумга бердинген херээжен болуп өзүп келир. Ынчан-на харын хаанның ордузунуң эртине-байлаан ээлеп ап шыдапкай мен де».

Жрец мага-ботта им-демдектериң ужур-утказын билир турган болгаш, салым-чолду оларны дамчыштыр тодарадып билир турганын маңаа чугаалап каар өй келген боор. Бир-ле катап жрец божуур четкен самыын-

садар херээженге таваржы бергеш, ол кыс уруглуг болурун дораан-на тодарадыпкаш, ону кый деп алгаш, азырап эгелээн. Демги херээжен жрецтиң бажыңынга божуп-чиигеп алган соонда, жрец аңаа акша бергеш, уруун арттырып кааш, чоруй баар кылдыр көгүдүп каапкан. Бодундан аңгыда, чаңгыс-даа эр кижи-биле ол уруг кажан-даа көрүшпезин дээш, жрец ооң кижизидилгезин херээженнерге дагзып каан. Бичии уруг ынчаарла өзүп-мандып келгеш, назы четкен өйүнде, жрецтиң бүрүн чагыргазынче кире берген.

Демги уруг бичии турда, жрец хаан-биле черле сөөктер октап ойнаваан. А оон уруг улгады бээрге, жрец ону хойгарыпкан. Үр болбаанда, жрец хаанга мынча дээн:

— Дээрги хаан, ойнап көрзүвүссе чүл?

— Күзелдиим-биле — деп, демгизи амырай хона бергеш, ойнап эгелээш-ле, черле ындыг чаңы-биле бодунуң чедимче эккээр ыржыгажын бадыра каапкан. — Кадайларның дөгерези — кырган, чалыы — бак чүүлбиле долган болур — деп сөстерге четкеш, хаан сөөктерин октаптары билек, жрец ону үзе кирип:

— Дөгере, чүгле мээңии эвес — дээн. Ынчан бирле дугаар хаанга чедимче өскерилген: ол уттурупкан, а жрец тиилеп алган. «Жрец бодунуң бажыңында оон өске эр кижи билбес херээжен тудуп турар-дыр ийин бо — деп, Бодхисаттва боданган. — Ол херээженниң ындыг быжыг эки мөзүзүн үрээрин шенеп көөр-дүр». Бүзүрелдиг улузун дамчыштыр ооң даап бодаашкыны шын-дыр дээрзин билгеш, хаан херээженнер ачызында хырнын бортап чоруур бир кажар кижини бодунче келдиртип алгаш, оон мынча деп айтырган:

— Мээң жрезим кижиниң бажыңында чурттап турар херээженниң эки мөзүзүн будап шыдаар сен бе?

— Шыдаар мен, дээрги хаан — деп, кажарбай харыылаан.

— Ындыг болза, дүрген бо херекти аайла — деп дужаагаш, хаан аңаа акша бергеш, чорудупкан.

Кажар кижи ол акша-биле эңдерик хөй чаагай чыттыг чүүлдер, духилер, хоюг база чаар чүүлдер, камфара болгаш өске-даа ындыг янзылыг чүү-хөө садып алгаш, ол бараанын садып-саарары-биле жрецтиң бажыңындан ырак эвес черге борбак садыг ажыдып алган. А жрецтиң бажыңы чеди каът, чеди кирер эжиктиг турган. Эжик бүрүзүнде-ле чүгле херээжен таңныылдар турар, олар, бажың ээзинден өске, чаңгыс-даа эр кижини бажыңче киирбес чүве-дир, бок төгер арыктарны безин кичээнгейлиг хынап көрбээн шаанда, киирерин чөпшээревес болган. Бажыңның аныяк херээжен ээзин чүгле чаңгыс жрец болгаш бир херээжен хөделден өске, кым-даа көрүп шыдавас турган. Ол хөдел херээжен агайдан акша алгаш, чаагай чыттыг чүүлдер болгаш чечектер садып чоруптар санында-ла, ооң оруу кажарбайның ажыдып алганы борбак садыг чаны-биле эртер апарган. Жрецтиң бажыңында чурттап турар херээженниң хөдели ол-дур деп кажарбай билип апкан. Бир-ле катап ону көрүп кааш, кажарбай борбак садыындан:

— Авайым, мынчага чедир сен каяа чидип чордуң?! — деп алгы-биле үне халып келгеш, ооң буттарының баарынче кээп дүшкеш, оларны так куспактапкан соонда, карааның суун төге-ле берген. Ол дораан кажарбайның хөлезилеп алганы база-ла ындыг кажар улус долгандыр чыглып келгеш, шуптузу бир үн-биле алгыржып үнгеннер: «Дөмейлерин аа! Холдары, буттары, арыншырайы, дурт-сыны, бүгү овур-хевири — чаңгыс хепке куткан дег! Бо иези биле оглу деп чүве дораан-на көскүдүр». Бүгү таладан шак ындыг кыйгы дыңнааш, күжүр херээжен шуут-ла аймаарап калгаш: «Ол шынап-ла мээң оглум боор» деп бодапкаш, боду база өөледир ыглай берген. Олар ийилээн карааның чажын төп, ондаан дег алгырбышаан, бот-боттарының куспааанче кире халышканнар.

— Сен кайда чурттап тур сен, авай? — деп, бичии болгаш, кажарбай айтырган.

— Хаанның жрезиниң бажыңында тур мен, оглум — деп, херээжен харыылаан. — Ында ооң кайгамчык

чараш, Курбустуда чурттаан даңгына дег аныяк кадайы бар, мен аңаа бараан болуп турарым бо.

— А ам кайнаар бар чыдарың ол? — деп, кажарбай улаштыр сонуургаан.

— Аңаа чаагай чыттыг артыш-күжү ышкаш чүүлдер, духилер болгаш чечектер садып берип бар чыдарым ол-дур ийин — деп, хөдел кадай харыылаан.

— Ынчанмайн көр, авай! Кайда-чүде бир черже барган херээң чүл?! — деп, кажарбай ынчан алгырып үнген. — Моон соңгаар чүү херек болдур, менден ап ап тур.

Ынча дээш, ол хөдел кадайга арека пальманың бүрүлерин, чаагай чыттыг суук чүүлдерни, чүзүн-бүрү чечектерни — шуптузун куспак долдур — ап берген, а ол кадайдан акша албаан. Аныяк бажың ээзи ындыг элбек чечектер болгаш чаагай чыттыг чүүлдер көргеш, хөдели кадайга мынча дээн:

— Брахман бөгүн биске онза таарзынган болгандыр аа?

— Ындыг дээрзин канчап билдиң? — деп, харыы кылдыр хөдел кадай айтырган.

— Харын, бо көөрүмге, белектерниң хөйү аажок чүве-дир — деп, агай харыылаан.

— Сен бо белектер дугайында ынча дээриң ол бе? — деп, хөдел кадай айтырган. — Бо дээрге сээң брахманыңның ынчаар экиргээни ол эвес-тир: бо бүгүнү мээң оглумдан эккелдим. Оон бээр-ле хөдел кадай ынчаар кылып чаңчыга берген: ээзиниң берген акшазын бодунга арттырып алыр, а боду кажарбайның борбак садыындан чечектер болгаш чаагай чыттыг чүүлдерни күзээн аайы-биле ап алыр.

Элээн үе эрткен соонда, кажарбай аараан болуп баажыланып, дөжээнге чыдып берген. Хөдел кадай борбак садыгга чечектер болгаш духилер ап келгеш, кажарбай көзүлбес боорга:

—А мээң оглум кайыл? — деп айтырган.

— Оглуң аараан-дыр — деп, улус харыылаан. Хөдел кадай кажарбайның чыткан дөжээнге чеде берип,

чанынга олуруп алгаш, ооң ооргазын суйбавышаан, айтырып-тыр:

— Кандыг аарыгга алзыптың, оглум?

Демгизи ыыттавас болган. Хөдел кадай катап-ла:

— Чоп чүнү-даа чугаалавас сен, оглум? — дээн.

— Өлүр-даа болзумза, сеңээ чугаалап шыдавазым чүве-дир, авай — деп, кажарбай харыылаан.

Хөдел кадай ону көгүдүп эгелээн:

— Меңээ сөглевес болзуңза, ам кымга чугаалаар сен, оглукум?

— Ой, авай — деп, кажарбайның үнү дыңзып келген, — бажың ээзи аныяк кысты сээң мактап турганыңны дыңнаан ояр, бүгү чүлдү-чүрээм-биле аңаа хандыкшый бердим. Менде ынакшыл аарыындан өске, аарыгдаа чок. Ол мээңии апаар болза, дириг артып калыр мен, мээңии болбаза — маңаа-ла өлү бээр мен!

— Оглукум — деп, хөдел кадай аңаа чугаалаан, — хей хилинчектенмейн көр: хамык чүвени мен таарыштырыптар мен.

Аныяк эрни оожургадып кааш, хөдел кадай эңмежок хөй чечектер болгаш чаагай чыттыг чүүлдер ап алгаш, бодунуң ээзинче эглип келгеш, аңаа мынча дээн:

— Дээрги агай, мээң оглум сээң чаражыңның дугайында менден дыңнап каар билек-ле, бүгү чүлдү-чүрээ-биле сеңээ хандыкшаан-дыр. Ам чүнү канчаарыл че?

— Сен чүгле ону бээр киирип-ле шыдапсыңза, мен ындыг таварылганы анаа эрттирбес мен.

Ээзиниң ындыг сөзүн дыңнааш, хөдел кадай хөделип киripкен: бажыңның бар-ла азыг-булуңундан дыка хөй үш-үдүрүм бокту үндүр ширбип, чечек дажыыр арыкче ургаш, төгери-биле үнүпкен. Эжик аксында таңныылдап турган херээжен арыкче бакылап чыдырда, хөдел кадай-даа чүү боор, богун ооң кырынче төпкен! Бужартаан таңныыл чунары-биле ыңай болган. Хөдел кадай арткан таңныылдар-биле база-ла шак ынчаар кылган: кым-на аңаа чүве дээр болдур — доп-дораан олче оваалап каан богун төө чажыптар. Ооң соонда хөдел

кадай бажыңдан чүнү-даа үндүрген азы бажынче чүнү-даа киирген болза, ында чүү бар эвес деп көөрүнден кым-даа дидинмес апарган. Ынчан хөдел кадай чечек дажыглаар арыынга кажарбайны олурткаш, дээрги агайынга чедире берген. Кажарбай аныяк херээжен ээни белени-биле будалырынче ээлдирипкеш, ооң бажыңынга элээн каш хонган: жрец эргинни арта базып үнергеле, чажыт таныштар доюлдуруп-ла үнер, а эр ээ эглип келирге, кажарбай дораан чашты хона бээр. Элээн хүннер эрте бээрге, аныяк херээжен холбашкан эринге:

— Дээрги, бөгүн чоруур сен — дээн.

— Ындыг-дыр, чоруур мен — деп, кажарбай чөпшээрешкен, — чүгле ооң бетинде брахманны эттеп аарын күзеп тур мен.

Херээжен ээ чөпшээрешкеш, холбашкан эрин бодунуң өрээлинге чажырып алгаш, брахман аңаа чедип кээрге, ашаанга мынча дээн:

— Мен силерге самнап берейн, винуга үдеп ойнап бериңерем.

— Эки-дир оо, эргимим — деп, брахман амырай-ла берген, — самнап көр.

Ол вину деп хөгжүм херекселин ап алгаш, хылдарын шеле тыртыпкан.

— Ах — деп, аныяк херээжен эгенген болуп баажыланган, — силер менче кайгаарыңарга, ыядыр кижидир мен. Арныңарны пөс кезиндизи-биле дуглап каарын чөпшээреп көрүңер, а ынчан самнап кириптейн.

— Че ындыг-дыр — деп, жрец чөпшээрешкен, — эгенир болзуңза, ынчал че харын.

Херээжен кылын пөс кезиндизи алгаш, брахманның каракгары шуут-ла көрбес кылдыр ооң бажын долгандыр шарып каапкан. Каракгарын дуй шарыдып алган олургаш, жрец винуга ойнап эгелээн. Аныяк херээжен кезек самнап чоруй, хенертен ашаандан айтырып-тыр:

— Силерниң бажыңарны чаңгыс катап часкаптып болур бе, холум аажок кижип тур.

Күзээшкинден изип-кыпкан брахман багай чүве каразывайн:

— Болур — деп харыылаан. Ынчан херээжен холбашкан эринге медээ бериптерге, ол кеденгирлеп келгеш, брахманның артынга туруп алгаш, ооң бажынче бар шаа-биле шенектепкен. Күжүрнүң карактары турлу бер часкан, а тейи аажок улуг дөстектиг апарган. Аарышкыдан шуут-ла сээденней бергеш, брахман мынча дээн:

— Холуңну бээр сунам.

Аныяк херээжен ооң адыжынче холун салыптарга, брахман ону суйбааш:

— Сээң холуңнуң чымчаан, а согарының күштүүн!

Кажарбай брахманны база бир үстүргеш, чаштына берген, а херээжен ээ брахманның арнында шарыышкынны ап каапкаш, ооң бажында үстүрткен черин үсбиле чаап берген. Эр ээ үне бээри билек, хөдел кадай кажарбайны арыкка олурткаш, бажыңдан үндүре берген. Кажарбай хаанче халып четкеш, болган бүгү чүве дугайында аңаа дыңнаткан.

Оон жрец бодунуң ажыл-херээниң аайы-биле ордуга бир катап чедип келирге, хаан аңаа:

— Сөөк октап ойнаар бис бе, брахман? — деп санал-даан.

— Күзелдиим-биле, дээрги хаан — деп, демгизи харыылаан. Хаан ойнаар ширээжигешти эккээрин айыткаш, сөөктерни октаар бетинде, бодунуң ырын ырлай берген.

— Кадайларның дөгерези — кырган, чалыы — бак чүүл-биле долган болур... — деп сөстерге чедип чоруй, ол сөөктерин октапкан. Ооң кадайы шынчы чоруктуң кинчи-бегин үзе тыртып каапкан деп каразыраан брахман мооң мурнунда дег:

— Дөгерези, чүгле мээңии эвес — дей каапкан. Ол ынча дептери билек, удук оон чайлай берген. Байгы шынны билир болгаш, хаан ынчан бодунуң жрезинге мынча дээн:

— Чүге-ле сен, брахман «чүгле мээңии эвес» дээр сен? Кадайың сеңээ шынчы эвес дээрзин билип ал. Бичии уругну төрүттүнгенинден бээр азырап өстүргеш, бажыңының чеди эжиинге таңныылдар тургускаш, ону дүлгээзинден камгалап аар деп идегээн боор сен.

Херээженни бодуңнуң иштиңче суп алгаш, ооң-биле кады-даа чоруп турзуңза, хей чүве-дир, дөмей-ле ону хирлениишкинден камгалап шыдавас сен, чүге дээрге чаңгыс эр кижиге шынчы болур херээжен турбас чүве-дир. Кадайыңны-даа көр даан — сеңээ «самнаксап тур мен» дээш, сен карактарың шарыдып алгаш, винуга ойнап орунда, сээң чаныңга холбашкан эрин эккээрге, демгизи бажыңче шенээ-биле чаа үстүрдү. А оон кадайың ол эрни бажыңдан белени-биле үндүре берди. Таанда-ла, сен ону ам безин өскелерге дөмей эвес деп бодаар сен бе?

Харыы-даа манавайн, хаан мындыг шүлүктү ырлап берген:

Карааң хаптааш, брахман сен вину алгаш,
Кадайыңны тааладыр ойнап берип олурунда,
Болбаан хей-даа сени садып өскерилди.
Моон соңгаар кадайларга бүзүреве!

Бодхисаттва брахманга дхамманың ужур-утказын тайылбырлап берген. Ооң чагыг-сургаалын дыңнааш, жрец бажыңынче чанып келгеш, кадайынга мынча деп медеглээн:

— Сени болза мындыг база ындыг бужар чүве үүлгеткен деп турар-дыр, шын бе?

— Сеңээ ким ындыг чүве чугаалажык ирги, дээрги? — деп, демгизи үнүн бедиткен. — Мен кандыг-даа бужар-бак чүве кылбадым: өске ким-даа эвес, мен сээң бажыңче соптум. Меңээ бүзүревес болзуңза, сени санавас болза, өске эр кижиниң холу меңээ дегбээн деп даңгыраглап болур мен. Сеңээ бодумнуң шынныымны бадыткаар дээш, одагже үне бээринге белен мен.

— Ындыг-дыр че — деп, жрец чугаалаан. Ол хөй ыяшты оваалай чыгаш, одаг кыпсып, кадайын эккээрин дужааган. А аныяк херээжен ооң мурнуу чарынында бодунуң хөдели кадайны белеткеп четтигипкен чүве-дир: «Күжүрүм, баргаш, сээң оглуңну бээр эккел. Отче чоокшулай бээрим билек, ол мээң холумдан сегирип алгаш, чайладыр сөөртү берзин». Хөдел кадай демги

аныяк эрге баргаш, шупту чүвени ол олчаан, чаңгыс-даа сөс адып кагбайн, дамчыдып берген.

Кажарбай ол дораан жрецтиң бажыңынга чедип келгеш, көрүп турган улус аразынче кире берген. Ынчан брахманның кадайы ашаан мегелээр сагыштыг, хөй улус көрүп турда, алгырыпкан:

— О брахман! Сени санавас болза, өске эр кижиниң холу меңээ дегбээн деп даңгыраглап тур мен. Бир эвес ол шын болза, от меңээ хора чедирбес болзун.

Херээжен отче киир базып чыдырда, кажарбай ушта халып келгеш:

— Улус-чон, көрүңер даан, бо брахман — хаанның жрези чүнү үүлгедип турар-дыр: мындыг онза херээженни отка өрттедир деп барган-дыр! — деп алгырбышаан, брахманның кадайының холундан сегирип алгаш, дедир тыртып эгелээн. Херээжен ушта чүткээш, брахманга мынча дээн:

— Дээрги, мээң даңгыраам күш чок апарды, мен отче кирип шыдавас мен.

— Канчап ындыг чүвел? — деп, жрец айтырган.

— Мээң чагырыкчымдан аңгы кижиниң холу мага-бодумга дээп көрбээн деп мырыңай чаа аашкынып даңгырагладым чоп — деп, кадайы харыылаан. — А бо кижи ам чаа мээң холумну тудуп турду.

Ындыг-даа болза, херээженниң ону мегелепкенин жрец даап билип кааш, ону эттеп-эттеп, сывырып чорудупкан.

Херээженнер бак чүүл-биле долган дээр улустуң чугаазы ылап шын болдур ийин: бузуттуг херек чежедаа кызыгаар чок бак болза, олар ону албан үүлгедирлер. А ооң соонда ашактарын мегелеп аарын кызыткаш, «чүү-даа чүвеге буруувус чок» деп шынзыдарлар, чырык хүндүс-даа меге даңгырак бээрлер, чүге дээрге оларның чүректерин кара сагыш долган-дыр ийин. Анаа эвес мынча дээн деп билиңер:

Бүдүү кайгал, кажар-оптуг херээженнер
Бүрүн шынны канчангаш-даа өчүп бербес.

Эчис чаңын билир уг чок — чаяңнадыр
баскылаарга,
Ээремде эштип-шымнып, ол-бо кыйбаан
балыктар-ла!
Куюктуруп амдажааннар — шынны безин
меге дижир.
Куурумчу, бак чаңы-биле мегелепкеш, шын
бо дижир.
Дайнап-кегжээн инектерге чаа сиген хереги дег,
Таныштары ызырынмас — үргүлчү-ле
солуп чоруур!
Каржылангаш, шага бээрге — чыланнар-ла,
Кара сагыш доюлганда – киир сорар элезин-не.
Ашактары ажыт-чажыт чугаа кылза, чаңгыс
сөс-даа
Арттырбайн, кадайлары билир дээрзи
чигзиниг чок.

Дхаммага сургаалын төндүрүп тура, Ыдык Башкы катап база чагаан: «Херээженнерни күткүлгеден тудары болдунмас». Оон ол ынакшыл сарынналындан хилинчектенген бхикшуга Дөрт Ыдыктыг Алыс шынның ужур-утказын тайылбырлап бээрге, ол лама ачы-буянныг Сестиң Оруунга быжыгып алган. А Ыдык Башкы джатаканы тайылбырлап, очаланга төрүмелдерни мынчаар холбаштырган: «Ол өйде мен бодум бенарес хаан турдум».

АРАГАЧЫ ЧОРУК ДУГАЙЫНДА ДЖАТАКА (81)

«Самнап-шурап, ырлап-шоорлап шаг-ла болгаш...» — деп сөстер-биле ынчан Косамби чоогунда Гхоситараме кезек аргага чурттап турган Ыдык Башкы Сагата тхера дугайында чугаазын эгелеп алган. Чаъс чаггаш туруп бээр үе эрткиже, Саваттхиге чурттап тургаш, Бүрүн ачылыг хайырлал чыып, чуртту кезип чорупкан. Чүдүлгениң аян-чоруунуң оруу ону Бхаддаватику деп хоо-

райжыгашка эккелген. Ол чер чурттуг улус, өшкү болгаш инек кадарчылары, тараачыннар болгаш анаа чорумал кижилер, Ыдык Башкыны көрүп каан дораанна, ону хүндүткелдиг мендилээннер, а ооң соонда хем эриинде манго ыяштары үнген черже кажан-даа чоокшулавайн көөрүн Бүрүн ачылыгдан ээрежип дилээр болганнар. «Хүндүтен — деп, олар чугаалаар болган, — хем эриинде дуу ол манголуг кезек аргада, шажын оруунче кирген бажының дүгү узун улустуң хүрээ тургузуп алганы черде, өлүмнүг хоран дылдыг, тоң айыылдыг Амбатитхика азы «Манго эштир черде чурттаан» дээр шолалыг суг ээзи чылан-нага чурттап турар. Бүрүн ачылыг, ол чылан сеңээ кандыг-даа бак чүве кылып болур! Ынаар барбайн көр!» Бүрүн ачылыгны үш катап ынчаар сагындырган-даа болза, ол чүнү-даа дыңнаваан аян-шинчи көргүзүп, Бхаддаватикудан ырак эвесте хем эриинде турар шак ол кезек аргаже чорупкаш, аңаа турумчуп алган. Ол аңаа амыр-шөлээн дыштанып чыдырда, Оттуушкунга чеде бергенге чоок, кайгамчык хуулгаазын-даа болза, бөдүүн, анаа улустуң безин шиңгээдип ап шыдаары арга-мергежилдиг Сагата дээр тхера шажын оруунче кирген бажының дүгү узун улустуң демги хүрээзинче чорупкан. Ол бир куспак сиген эккелгеш, оозун суг ээлери нагаларның хааны чурттап турар черниң чоогунга черже дүжүр октааш, ооң кырынга баскактанып олуруп алган. Хорадаанын туттунуп шыдаваан чылан-нага дүргектелген ыш бүлгүрүп эгелээн. Тхера база ынчанган. Нага ону от-биле чидирти берген. Бодунуң ээлчээнде тхера база-ла ону өрттедип эгелээн! Чүгле чылан бодунуң оду-биле тхераны канчап-даа чадап каан болза, тхера бодунуң оду-биле чыланны тиилеп алган. Оон карак чивеш дээр аразында суг ээлери нагаларның баштыңын алыс шын орукче ээлдиргеш, Будда, дхамма болгаш сангхаже дың чаңгыс идегелдиг хоргадалдарже дег кылдыр айтып бергеш, чыланнар хаанын өөредип, чагыг-сургаал бергеш, тхера Ыдык Башкыже эглип келген.

Бхаддаватикуга, бодунга чеже херек болдур, ол хире чурттааш, Ыдык Башкы бодунуң хүрээлеңи-биле кады Косамбиже чорупкан. Ол өйде Сагата тхера суг ээзи наганы алыс шын орукче ээлдирипкен-дир деп чугаа чоок-кавыны бир кылдыр нептерей берген. Косамби хоорайның чурттакчылары Ыдык Башкыны уткуп үнүп келгеш, ону хүндүткелдиг мендилээннер, оон Ыдык Башкыны эдерип келген Сагата тхерага чоокшулап келгеш, ону хүрээлей турупканнар база аңаа онза хүндүткелди көргүскеннер.

— Хүндүтен, биске чугаалап көрем, сеңээ тып алыры кандыг-бир чүве бар ирги бе? — деп, олар оон айтырган. — Ону сеңээ албан тып бээр бис.

Тхера ыыттавайн эрттирипкен, а алды аңгыланы берген бхикшу ооң орнунга харыылап, мынча дээннер:

— Төлептиглер! Ламаның оруунче киргеннер дойду куштуң буттары дег кызыл өңнүг арага ишпес кылдыр албадаттырар болгай, а ол болза оларга эң тергиин амданныг чүве болур болгай. Силер тхерага эки кызыл арага тып берип шыдаар силер бе?

— Күзелдивиис-биле — деп, хоорайжылар амырай берген. Олар Ыдык Башкыны өөреникчилери-биле кады даартазында дүштеки чемче чалааннар, а оон бүгү хоорайны кезип, чурттакчыларны: «Кижи бүрүзү тхераны хүндүлезин!» — деп кыйгырып турганнар. Каяа-даа ажыг кызыл араганы белеткеп алганнар. Шупту улус тхераны бажыңнарынга хүлээп ап, ону чемгерип, арагаладып турган. Тхера угаанын ышкындыр ижип алгаш, хоорайдан үнүп бар чыда, илдиге бергеш, мырыңай хаалга чанынга пет кээп дүшкен. Ол үен-даян чүве чулчуруп, ынчалдыр-ла аңаа чыткан.

Ооң алдар-хүндүзү кылган дүштеки дойдан өске бхикшулар-биле кады чанып ора, Ыдык Башкы шак ындыг чаржынчыг хевир-байдалдыг ужуп калган чыдар тхераны көрүп кааш, ламаларга: «Сагатаны ап алыңар, ха-дуңма» — дээн. Ламалар тхераны алгаш, сесерликче көдүрүп эккелгеннер. Ыдык Башкы база ынаар чеде

берген. Бхикшулар тхераның бажын Татхагатаның буттарының баарынче угландыр салып кааргa, ол эргилгеш, буттарын Ыдык Башкыже шиглей чыдып алган.

— Бхикшулар, силер чүү деп бодаар силер — деп, Ыдык Башкы ынчан айтырган, — Сагата меңээ биеэгидези дег хүндүткел көргүзүп турар-дыр бе?

— Чок, көргүспейн турар-дыр, хүндүтен — деп, башкылар харыылаан.

— Чугаалаңарам, бхикшулар — деп, Ыдык Башкы катап база айтырган, — манголуг кезек арга чанынга чурттап турган суг ээлери нагаларның хаанын алыс шын орукче ким киирип шыдаан ийик?

— Сагата-ла болгай, хүндүтен — деп, бхикшулар харыы берген.

— А чүү деп бодаар силер — деп, Ыдык Башкы уламчылаан, — мындыг байдалга тургаш, Сагата хора чок суг чыланын безин алыс шын орукче ээлдирип шыдаар деп бе?

— Шыдавас болбайн канчаар — деп, ламалар харыылаан.

— Ынчаарга меңээ чугаалап көрүңерем — деп, Ыдык Башкы катап база айтырган, — улустуң угаанмедерелин ышкындырар ажыг суг ишкен херээ бар бе?

— Херээ чок — деп, ламалар бир үн-биле харыылаан.

Ол сөстер-биле тхераны буруудаткаш, Ыдык Башкы ламаларга мынча деп түңнел үндүрген:

— Ким арага болгаш өске-даа эзиртир суксуннар ижип чоруурул, ол кижи хайлыг херек кылып чоруур дур, оон чүгле нүгүл-бачыдын билингеш, арыгланып ап болур.

Эң чугула чагыгларның бирээзинге бхикшуну шаг ынчаар сургап кааш, Ыдык Башкы чаагай чыттыг оът сигеннер болгаш чечектер айдызы-биле чытталга бодунуң өрээлинче кире берген.

Хуралдаар улуг өрээлге чыглып алгаш, ламалар ос эзиртир суксуннардан кээп турар бак чүүл дугайынд аразында чугаалажып шаг болганнар.

«Арагадан үнер бак чүүл ылап-ла аажок улуг-дү — деп, олар аразында чугаалашкан. — Хуулгаазын ар

ергежилдиг болуп чаяаттынган мерген угаанныг Са-
та безин эзирип алгаш, бистиң Ыдык Башкывыста
ар эки чүүлдерни хүлээп көрбеди». Ол өйде улуг
ээлче Ыдык Башкы кирип келгеш, чыылганнардан:

— Силер мында чүнүң дугайында хөөрежип турары-
ар ол? — деп айтырган. Чүнүң дугайында чугаа чоруп
урарын ламалар аңаа ажыдып берген.

— Чүгле амгы үеде ламалар угаанын ышкындыр
рагалап турган эвес-ле болгай, бхикшулар — деп,
Ыдык Башкы ынчан эскерген, — мооң мурнунда база
ак-ла ындыг чүве болуп турган.

Оон ол чыылганнарга эрткен амыдыралда чүү
олганын чугаалап берген.

Эрте-бурун шагда, кажан бенарес дүжүлгеге Брах-
адатта саадап олурда, Бодхисаттва Каси күрүнезинге
ырык чер кырынга боттанып келген. Ооң ачазы соңгу-
арыын чүк чурттуг брахман кижи турган. Бодхисаттва
зүп келгеш, алыс шынның бараалгакчызы апарган.
гааны тодарап, бүгү болбаазын чоруктарны чедип ал-
аш, ол бодунуң беш чүс хире өөреникчизи-биле Гима-
ай дагларының эдээнге кичээнгей мөөңнеп, даян кылы-
ының ханы дүвүнче шымныышкынга таалап чурттап
урган. Бир-ле катап чаачал үеде өөреникчилери Бодхи-
аттвадан мындыг дилег кылган:

— Башкы, шынааже дүжүп баткаш, улустан дус,
мданныг холуксаалар болгаш сода дилеп аарын чөпшээ-
еп көрем.

— Төлептиглер — деп, оларга башкызы харыы кыл-
ыр чугаалаан, — мен маңаа артып каайн, а силер бар-
аш келиңер, мага-бодуңарны шенелделерге таварыш-
ыргаш, улуг чаъстар үези эрте бээрге, ээп кээр силер.

— Ындыг-дыр оо — дишкеш, өөреникчилери Бодхи-
аттва-биле хүндүткелдиг байырлашкаш, Бенаресче
орупканнар.

Өөреникчилер хаанның сесерлиинге хонганнар.
Даарта эртен олар хоорай чоогунда суурга хайырлал
диленип чеде бээрге, улус оларны экидир ашкарып-
чемгерип каан. Даартазында олар хоорайже чорупкан.

Улус өөреникчилерге хайырлалды күзелдии-биле берип турган болгаш, үр болбаанда, орду дүжүметтери хаанга мынча деп илеткээн иргин: «Дээрги хаан, алыс шынның беш чүс өндүр-улуг бараалгакчызы, мага-боттуң күткүлгезин ажып-тиилээн езулуг чөптүг кижилер, Гималай дагларындан бисте чедип келген-дир. Олар сээң сесерлииңде турумчуп алган-дыр». Алыс шынның бараалгакчыларының эки чүүлдериниң дугайында мактал чугааларны дыңнап мага хангаш, хаан боду сесерликке баргаш, аалчыларны хүндүткелдиг мендилээш, бодунуң оларже сагыш салганының демдээ кылдыр үргүлчү частаар дөрт ай дургузунда бодунуунга чурттаары-биле чалаан. Олардан ам-даа кезек када ооң черинге аалдап турар бис деп аазаашкынны алгаш, хаан чүгленынчан чоруй барган. Ол хүнден эгелээш, алыс шынның бараалгакчылары сесерликке чурттай берген, а чемненири-биле мырыңай хаанның ордузунче барып турганнар.

Ынчап турда, бир катап хоорайга байырлал болган, ооң болуп эртер үезинде, арага ижерин чөпшээреп каан чүве-дир. «Алыс шынның бараалгакчылары араганы кончуг ховар ижип келген-не болгай» деп бодангаш, хаан оларже дыка хөй доңга ишти тулган эки арага аппарып бээрин дужааган. Ижип-ижип, алыс шынның бараалгакчылары сесерлиинче ээп келген. Эзирээш, олар угаан-сарыылын шуут ышкыныпкан: чамдыктары самнап киришкен, өскелери ырлажып эгелээн, бир чамдыызы самнап база ырлажып мага хангаш, хайырлал чыыр аяктар болгаш арыктарны дүжүр октап, буттары-биле тепкилеп турганнар. Алыс шынның бараалгакчылары оон элээреп, деткерлип келгеш, чүнү үүлгедип алганын көрүп кааш база боттарының үүлгедиглериниң дугайында чугаалар дыңнааш, корга хона бергеннер. «Бис-даа төлеп чок чүве кылдывыс — деп, олар муңгаргай кыйгырып, халактап турганнар: — бис боттарывыстың башкывыстан ырап чоруй баргаш, мындыг бак чүвеге таварыштывыс!» Алыс шынның бараалгак-

чылары оон ол дораан хаанның сесерлиин каапкаш, Гималай даглары кайы сен дээш дедир чоруй барганнар. Олар башкызының мурнунга хүндүткелдиг мөгейгеш, хайырлал чыыр аяктарын чанынга алгылап алгаш, оон элээн ырадыр олургулап алганнар.

— Че чүл, күжүрлерим — деп, башкызы олардан айтырып эгелээн, — хайырлал чыырындан шылай бербединер бе? Анаа улус делегейинге эки чурттадынар бе? Кырышпадынар бе?

— О Ыдык Башкы! — деп, бараалгакчылар харыылаан. — Багай эвес чурттап турдувус, ынчалза-даа хоруглуг чүве ижипкеш, оон угаан-медерел ышкынып-каш, ырлап-самнап эгеледивис.

Олар-биле чүү болуп турганын башкызынга тайылбырлап бээр дээш, олар мындыг шүлүк чогааткаш, ырлап бергеннер:

Самнап-шурап, ырлап-шоорлап шаг-ла болгаш,
Шаавыс төнүп чыдыптывыс, чеже хөглээр!
Чаңгыс-ла чүүл часкарар-дыр — арагалааш,
Сарбашкыннар болу бербээн — оовус шымбай.

— Улуг улустуң хайгааралындан үнүп, олар-биле кады чурттавайн турарлар-биле ындыг чүүлдер кезээде болур-дур ийин — деп, Бодхисаттва оларга чугаалаан. Ол өөреникчилерин кончуп, оларга мынча дээн: — Көрдүнер бе, моон соңгаар ындыг чүве кыла бердиңер халак!

Алыс шынның бараалгакчыларын ынчаар сургап кааш, Бодхисаттва кичээнгей мөөңнеп, даян кылырының ханы дүвүнче шымны берген, оон ону чүү-даа чүве үзе кирип чардыктырбаан, ынчалдыр-ла ол Брахманың делегейинге катап төрүттүнеринге белеткенип алган.

Дхаммага бодунуң сургаалын төндүрүп тура, Ыдык Башкы джатаканы тайылбырлап берген (бис ам моон ыңай «очаланга төрүмелдерни холбаштырган» деп сөстерни ажыглавас бис): «Ол өйде Оттуушкунга чеде бергенниң өөреникчилери алыс шынның бараалгакчылары турган, а мен бодум оларның башкызы турдум».

ЭРТИНЕ ДАШ ДУГАЙЫНДА ДЖАТАКА (92)

«Чаалашканда, эрес-дидим чорук херек...» — деп сөстер-биле ынчан Джетаванага чурттап турган Ыдык Башкы төлептиглерниң төлептии Ананда тхера дугайында чугаазын эгелеп алган.

Бир-ле катап Косалыныӊ хаанының кадыннары мынча деп боданган чүве-дир: «Буддалар бо делегейге кончуг ховар көстүп келир, ол ышкаш кижи овур-хевирлиг болгаш сайзыраӊгай угаан-медерелдиг кылдыр чаяаттынган дириг амытаннар база буддалар-биле чаӊгыс үеде база ындыг ховар төрүттүнер. Бис ылап-ла ындыг улус болган болгаш, таарымчалыг үе-шагда чурттап-даа турар болзувусса, күзээнивис езугаар хүрээже барып, Ыдык Башкының суртаалдааны дхамманы дыӊнап, белектер эккеп салып база хайырлал үлеп шыдавас-тыр бис!

Мында бис хааржакта дуй халыптаткан дег чурттап чоруур-дур бис. Дхамманыӊ сөзүн дыӊнаарын биске чөпшээрээр кылдыр хаандан дилеп көрээлиӊер: ол кандыг-бир төлептиг башкыдан келдиртсин, ол ордуга чедип келгеш, дхамманы биске тайылбырлап берзин, а бис оон шыдаар шаавыс-биле ажыктыг чүведен илип аарын шенеп көрээли. Ам-на хайырлалдан-даа берип эгелээли, өске-даа ачы-буянныг херектерден кылыылы, ынчангаш чогуур Үре-түӊнелди чедип алыры-биле, бо таарымчалыг үе-шагны ажыглаалы». Олар шупту кады хаанга баргаш, бодап алган чүвезин аӊаа чугаалап бергеннер. «Тергиин эки-дир оо!» — деп, хаан оларныӊ бодалын чөпсүнген.

Бир-ле катап, сесерликке хөглээр дээш, хаан сесерлик ажаакчызын келдирткеш, аӊаа мынча дээн:

— Баргаш, хамык чүвени аайлап каг.

Сесерлик ажаакчызы сесерликти аайлап эгелээш, ыяш дөзүнде Ыдык Башкы олурарын көрүп кааш, дүрген барып хаанга дыӊнаткан:

— Дээрги хаан! Сесерликти агаарлаарыңарга белеткеп кагдым. Ында бир ыяш адаанда Авыралдыг боду олурар чүве-дир.

— Эки-дир оо, күжүрүм — деп, хаан чугаалаан, — баргаш, Ыдык Башкының аксындан үнген дхамма сөзүн дыңнап көрейн.

Хаан бодунуң чаа каастап-дерээн чуузазынче олурупкаш, сесерликче шиглепкеш, Ыдык Башкының турганы ол черже чеде берген. Ыдык Башкының буттарының баарында «дедирленмес ойталаашкын» оруунче кириш четтигипкен Чхаттапани дээр карачал кижи олурган. Чхаттапани Ыдык Башкының аңаа суртаалдааны дхамманы дыңнап турган. Ол карачал кижини көрүп кааш, хаан хензиг када чайгыла берген, а оон: «Бир эвес ол бак кижи турган болза, Ыдык Башкының чанынга олурбас ийик база Ыдык Башкы дхамманы аңаа тайылбырлавас ийик. Чок-чок, ол төлептиг кижи дээрзи чигзиниг чок-тур» деп бодангаш, Ыдык Башкыга чоокшулап келгеш, ону хүндүткелдиг мендилээш, ооң баарынга бичии ырадыр чөпшүл олуруп алган. Оттуушкунга чеде бергенни ханы хүндүлээнинден демги карачал кижи, хаан кээрге, турбаан база аңаа онза хүндүткел көргүспээн, хаан ол дээш хомудай берген. Ооң таарзынмаанын эскерип кааш, Ыдык Башкы анаа кижиниң эки мөзүлүүн мактап эгелээн. «О өндүр-улуг хаан — деп, ол чугаалаан, — бо кижи эңдерик хөй судурларны шээжи-биле билир, үе-биле шылгаттынган кол сөзүглелдерни номчуп танышкан база күзээшкиннер болгаш күштүг хандыкшылдарның аспаандан адырлып шыдаан кижи-дир».

Ону дыңнааш, хаан мынча деп бодаан: «Бир-тээ, Ыдык Башкы боду ооң эки мөзүлүүн мактап турар болганда, бо-даа анаа эвес кижи дээрзи билдингир-дир». Ынчангаш ол карачал кижиге ээлдек-эвилең мынча дээн:

— Сеңээ кандыг-бир чүве чүгле херек апарза, меңээ дыңнадырын айытка.

— Ындыг-дыр, дээрги хаан — деп, демгизи харыылаан. Хаан Ыдык Башкының суртаалдааны дхамманың

сөзүн дыңнай берген, а оон Ыдык Башкыны хүндүткелдии-биле солагай талазындан оң талазынче оюп эрткеш, бодунуң ордузунче чана берген.

Оон бир катап эртенги чем соонда демги карачалдың холунда хол майгыны тудуп алгаш, Джетаванаже бар чыдарын көргеш, хаан ону кый диртипкеш, мындыг дилег кылган иргин:

— Сээң дугайында дыка хөй судурларны шээжибиле билир кижи деп дыңнадым. Мээң кадыннарым дхамманы дыңнаксап, ону билип аарын күзеп турарлар, бир эвес сен оларны дхаммага өөредирин чөпшээрешкен болзунза, дыка-ла эки болур ийик.

— Дээрги хаан — деп, карачал кижи харыылаан, — ынчалза-даа анаа амыдыралдыг улуска дхамманы суртаалдаары азы орду иштинде чурттап турар херээженнерни аңаа өөредири таарышпас болгай. Ооң орнунга улуг ламаларның кайы-бирээзин дилеп көрем.

«Ол-даа ылап шынын чугаалады» деп, хаан бодангаш, карачал-биле байырлажып чарылгаш, бодунуң кадайларын кый деп алгаш, оларга мынча деп медеглээн: «Мээң эргимнерим, мен Ыдык Башкыдан силерге дхамманы суртаалдап база тайылбырлап бээр кылдыр кандыг-бир бхикшу чорудуп бээрин дилээр деп бодап алдым. Ыдык Башкының сезен өндүр-улуг чоок кижизинден кайызын дээре деп бодаар силер?» Кадайлары сүмелешкеш, дхамманың кадагалакчызы Ананданы чаңгыс үн-биле шилип алганнар. Хаан доп-дораан Ыдык Башкыга баргаш, ону хүндүткелдиг мендилээш, ооң баарынга бичии ырадыр олуруп алгаш, мынча дээн: «Хүндүтен, Ананда тхера ордуга чедип келгеш, мээң кадайларымга дхамманы суртаалдарын база аңаа оларны өөредирин олар күзеп турар-дыр. Бир эвес мээң өг-бүлемге дхамманың ужур-утказын ажыдарын база аңаа оларны өөредип каарын Ананда тхерага чөпшээрээн болзунза, кончуг-ла эки болур ийик». Ыдык Башкы ындыг болзун деп чөпшээрешкеш, Ананда тхераны сүрдүрүпкен. Оон бээр-ле хаанның кадыннары дхамманың сөзүн тхераның

чугаазындан дыңнап эгелээннер болгаш дхаммага оон өөренип кирипкеннер.

А оон бир-ле хүн хаанның оваадайындан эртине даш чиде берген. Ол чидириг дугайында дыңнап кааш, хаан бодунуң чөвүлекчилерин чыып алгаш, оларга айыткан: «Орду иштики өрээлдеринче кирер эрттирилгелиг улустуң шуптузун барып тудуп хоругдаңар, канчап-чоопдаа тургаш, эртине дашты тывыңар». Чөвүлекчилер хөдел херээженнерни база ордуже кирип турар улусту тудуп хоругдааш, олардан хаанның оваадайындан читкен даш дугайында айтыргаш турупканнар. Ынчалза-даа ону тып чадап кааш, дыка хөй улуска хей черге шорлуп, байысаагаш туруп бергеннер. Ол хүн Ананда тхера чаңчылчаан аайы-биле хаанның ордузунга чедип келгеш, хамык кадыннарның ундаргай, баштарын халайтыпкан олурарын көрүп каан, а ооң мурнунда олар сергек болгаш өөрүшкүлүг дхамманың сөзүн дыңнап база дхаммага аңаа сургадып олурар турган чүве-дир. Тхера ынчан олардан:

— Бөгүн бо канчап барганыңар ол? — деп айтырган.

— Хаанның оваадайындан читкен эртине дашты дилеп эгелээш, херээженнерге база ордунуң иштики өрээлдеринче кирип турар бүгү улуска шорлуп, хей черге шамнап, байысаап туруп бердилер. Бис-биле ам чүү болурун шуут-ла билбес-тир бис, хүндүтен, ынчангаш ындыг муңгаргай олурарывыс бо-дур — деп, херээженнер аңаа харыылаан. Тхера оларны часкарып:

— Хей дүвүревеңер! — дээш, хаанче чорупкан. Айтып бергени черже олуруп алгаш, тхера хаандан:

— Эртине дажың читкен дижир, шын ирги бе? — деп айтырган.

— Ийе, хүндүтен — деп, хаан харыылаан.

— Оон чүү болду ынчаш, мынчага дээр тыппады бе? — деп, Ананда улаштыр айтырган.

— Чок, хүндүтен, иштики өрээлдерже кирип болур кижи бүрүзүн туткаш, оларга шамнап, байысааңар деп айтыышкын бердим, ынчалза-даа эртине дажымны тып чададым — дээш, хаан улуг тынган.

— Дээди хаан — деп, тхера чугаалаан, — ынча хөй чонну байысаап турбайн, дашты эгидип алыр бир арга бар-дыр.

— Ол чүү ындыг арга боор, хүндүтен? — деп, хаан амырай берген.

— Белек бээри-дир ийин, хаан — деп, Ананда допчузу-биле харыылаан.

— Белек бээри деп чүнү ынча дээриң ол, хүндүтен — деп, хаан айтырган, — белек-селек, эт-хөреңги, хайырлал болгаш өске-бир чүвени үлеп бээрин бе?

— Дээди хаан — деп, тхера чугаалаан, — каразып турар улузуңну шуптузун чыып алгаш, оон оларны чаңгыстап бодуңче кыйгырткаш, кижи бүрүзүнге бир куспак тараа саваңы азы борбак дой-довурак үлеп бергеш, мынча деп айтыр сен: «Сеңээ чүнү берген-дир, ону даң бажында дедир эгидип, бээр салып каг». Эртине дашты оорлапкан кижи ону саваңче азы дой-довуракче чажыргаш, ол хевээрзин айыткан черже эккеп каар боор. Бир эвес эртине даш дой-довурак азы саваң аразындан баштайгы хүнде-ле тыпты берзе, кончуг экидир, а бир эвес чок боор болза, бо бүгүнү ийиги болгаш үшкү хүнде база кылыр апаар-дыр — шак ынчаар дыка хөй улусту хилинчектевейн, дажыңны эгидип алыр сен.

Хаанга ындыг сүме бергеш, тхера чоруй барган.

Үш хүн дургузунда хаан тхераның сүмелээн аайы-биле кылып келген, ынчалза-даа эртине дажын тыппаан. Үш хонук эрткенде, тхера катап база ордуга келгеш, айтырып-тыр:

— Че чүл, дээрги хаан, эртине дажыңны эгидип бердилер бе?

— Чок, хүндүтен — деп, хаан харыылаан, — эгитпедилер.

— Ынчаарга мындыг-дыр эвес бе, дээрги хаан — деп, тхера чугаалаан, — хүлээп алыышкын кылыр улуг өрээлге долдур суг куткан бедик доңгадан, а ооң мурнунга көжегеден тургустуруп каг. Оон иштики өрээл-

держе кирип турган улустуң шуптузун — эр-даа, херээжен-даа улусту — кыйгыргаш, мындыг чарлыктан үндүр: «Силерниң кайыңар-даа даштыкы хевин ужулгаш, көжеге артынче ээлчег езугаар киргеш, аңаа холун чуп каапкаш, чоруй барзын».

Хаанны ынчаар өөредип кааш, тхера чоруй барган.

Эртине дашты оорлап алган кижи ынчан мынча деп бодаан: «Бо херекти холунга алган соонда, дхамманың кадагалакчызы дашты тыппаан шаанда, черле оон ойталавас-тыр. Эртинени дедир эгидер болган-дыр ийин». Ындыг шиитпир хүлээп алгаш, оор кижи чажырып каан дажын ап алгаш, көжеге артынче кирген соонда, оозун суглуг доңгаже киир каапкаш барган. Шенелдени эрткен хамык улус чоруй бааргa, доңгада сугну төпкеш, дүвүнде чыткан эртине дашты тып алганнар. Хаан өөрүй берген: «Тхераның ачызында хамык улуска хөлүн эрттир хилинчек онааштырбайн, эртине дажым эгидип алдым!». Ордунуң иштики өрээлдеринде хамык чалчахөдел база эмин эрттир өөрүп, мынча деп турганнар: «Кончуг улуг хилинчек-түрегделден тхера бисти адырып каан-на болгай!»

Үр болбаанда, тхераның ачызында хаан бодунуң оваадайындан оорладыпканы эртине дажын эгидип ап шыдаанының дугайында медээ хоорайны бир кылдыр дыңналы берген. Тхераның ат-алдарының дугайында сураг шажынчы ниитилелге база чеде берген. Бир катап ламалар хуралдаар өрээлге чыглып келгеш, тхераның эки мөзүлүүнүң дугайында чугаалажы бергеннер. «Бодунуң эртем-билии, мерген угааны болгаш сагынгыр чоруунуң ачызында — деп, олар ону мактап турган, — ачы-буянныг Ананда тхера эңдерик хөй улусту эмин эрттир хилинчек-түрегделге онааштырбайн, хаанның чиде берген эртине дажын эгидип бээр арганы тыпты».

Ол өйде өрээлче Ыдык Башкы кирип келгеш, ламалардан айтырган:

— Силер кымның дугайында хөөрежип турарыңар ол, ха-дуңма?

— Ананда тхераның дугайында, хүндүтен — деп, ламалар харыылааш, болган бүгү чүүлдү аңаа чугаалап бергеннер.

— О бхикшулар — деп, Ыдык Башкы ынчан эскерген, — өске кижи холунче кирген чүвени чүгле бо өйде база чүгле Ананда эгидип берип шыдаан эвес-ле болгай: эрткен өйде база-ла дириг амытанның оорлап алган чүвезин хөй чонну хилинчектиг байысаалгага таварыштырбайн, эгидип бериптериниң аргазын билир мерген угааннығлар тургулаан болдур ийин.

Оон ол эрткен амыдыралда чүү болганын ламаларга ажыдып берген.

Эрте-бурун шагда, кажан бенарес дүжүлгеге Брахмадатта саадап олурда, бүгү эртем-билигни, уран чүүл болгаш ус-шевер ажылдың хамык хевирлерин шиңгээдип ап шыдаан Бодхисаттва хаанның чөвүлекчизи турган. Бир-ле катап эңдерик хөй санныг хүрээлеңинге үдеттирген хаан бодунуң сесерлиинче чорупкан. Аңаа ыяштар чаглааның адаанга селгүүстеп алгаш, ол эштип аар-дыр деп база кадайлары-биле хөглеп аар-дыр деп шиитпирлээш, бодунуң эштир хөөлбээнче киргеш, орду херээженнерин келдиртипкен. Үр болбаанда, ооң кадайлары болгаш холбажыр херээженнери четкилеп келген. Олар боттарының хеп-сыны-биле катай эртине даштарбиле каастаан шүүрлерин, моюнга кедер алдын каасталгаларын болгаш өске-даа улуг үнелиг чүүлдерин ужулгаш, ол бүгү чүүлдерни хөдел кадайларның холунда тудуп чорааны хааржакчыгаштарже салгылааш, сугже киргилей бергеннер. Сесерликте ыяштарның бирээзиниң будуктарынга сарбашкын чаштынып олурган чүведир. Кадын бодунуң хеви болгаш каасталгаларын катай ужулгаш, ол бүгүнү хааржакчыгашче салып каанын көргеш, сарбашкын ак шуру эртинеден кылган моюнга кедер каасталганы аажок алыксай берген. Ол хөдел кадайның кичээнгейи кошкай бээр эптиг өй кедээш олурупкан. А хөдел кадай ыңай-бээр көрдүнгеш, хааржакчыгаштарны кичээнгейлиг харагалзаарын уламчыла-

вышаан черге олуруп алган, ынчалза-даа үр болбайн удумзурай берген. Таарымчалыг өй-даа келгенин билип кааш, сарбашкын ыяштан хаттан-даа дүрген дүже шурааш, үнези улуг ак шуру эртине кааспалганы мойнунче кедире каапкаш, ыяшче база-ла ындыг дүрген халбактанып үне халаан соонда, будуктар аразынга бузуп олурупкан. Өске сарбашкыннар база кааспалганы көрүп кааптар ирги бе деп сезингеш, ол сарбашкын кааспалганы ыяш унунда хос черже киир идипкеш, ооң чаннынга, чүү-даа болбаан чүве дег, бодунуң эртинезин кадарып, томаанныы сүргей олуруп берген.

Ол аразында хөдел кадай оттуп келгеш, чидириин эскерип кааш, кортканындан:

— Бир-ле кижи кадынның ак шуру эртине кааспалгазын сегирип алгаш, чиде халый берди! — деп бар шаа-биле алгырарындан дээре чүве тып чадап каан. Бүгү таладан таңныылдар халчып келгеш, чүү болганын билип алгаш, хаанга дыңнадыпкан. Хаанның чалчалары:

— Оорну тудуңар! — деп алгырбышаан, сесерликтен үне халышкаш, оорну дилегзинип маңнап туруп бергеннер. Таптыг-ла ол үеде бодунуң бурганнарынга өргүл кылып турган бир-ле көдээ эр ол шимээн-дааштан корткаш, дезип ыңай болган. Чалчалар ону көрүп кааш, демги оор-даа ылап бо-дур деп шиитпирлээш, ооң соондан сүрүп четкеш, тудуп алганнар база:

— Ах, кончуг куурумчу оор! Улуг үнелиг кааспалгалар оорлап деп чүве бо-дур, билип ал! — деп алгырбышаан, эттей-ле бергеннер. Тараачын мынча деп бодаан: «Бир эвес мен ам ойталап эгелезимзе, моон тынныг үнмес боор мен, оорлааным шын деп билингеним дээре болду бе». Ынчангаш ол алгыра берген:

— Ийе-ийе, хүндүтеннер! Оорлаан кижи мен мен!

Тараачынны хүлээш, хаанның шиитпел кылыр черинче сөөртүп аппарганнар. Хаан оон:

— Улуг үнелиг кааспалганы сен аптың бе? — деп айтырарга, демгизи:

— Ийе, дээрги хаан, мен — деп бадыткаан.

— Ол ам кайдал? — деп, хаан байысаалганы уламчылаан.

— Өршээп көр, дээрги хаан — деп, тараачын чанны берген, — меңээ кажан-даа улуг үнелиг чүүл туруп көрбээн, оода-ла орун азы сандай безин менде чок. Мени бир садыгжы улуг үнелиг кааспалганы аңаа оорлап берзин дээш өөредип кааны ол-дур. Моюнга кедер кааспалганы аңаа бериптим — ооң кайдазын ам ол билир.

Хаан садыгжыны аңаа эккээрин дужааган.

— Бо кижиниң сеңээ улуг үнелиг кааспалга бергени шын бе? — деп, хаан садыгжыдан шыңгыы айтырган.

— Ийе, дээрги хаан — деп, садыгжы харыылаан.

— Кааспалга кайыл ынчаш? — деп, хаан катап база айтырган.

— Мен ону жрецке бериптим — деп, садыгжы өчээн.

Хаан жрецти келдиртирин дужаагаш, ону база ол херек дээш байысаай берген. Жрец база оорлаанын билингеш:

— Моюнга кедер кааспалганы хөгжүмчүге бериптим — дээн. Хөгжүмчүнү база эккелгеннер. Хаан оон:

— Жрец сеңээ улуг үнелиг кааспалга берген деп чүве шын бе? — деп айтырган.

— Шын ийин, дээрги хаан — деп, хөгжүмчү харыылаан.

— Ол кайыл ынчаш?! — деп, хаан алгырыпкан.

— Күштүг хандыкшылга алыскаш, мен ону самыын-садар чараш кыска белекке бериптим — деп, хөгжүмчү билинген.

Хаан самыын-садар херээженни эккээрин дужаагаш, ону байысаап көрген, а ол:

— Меңээ чүнү-даа бербээннер! — дээш турар болган.

Хаан ол беш кижини байысаап турар аразында, хүн ажа берген. Ол: «Бөгүн хөлүн эрттир орай-дыр, хамык

чүвени эртен билип аар мен» деп боданган, туттурган шупту улусту чөвүлекчилеринге хүлээдип бергеш, хоорайже чана берген. А Бодхисаттва боданып эгелээн: «Кааспалга орду иштинге читкен болгай, а тараачын маңаа турган эвес. Ордунуң эжиктеринге сүртенчиг таңныылдар турду, ынчангаш орду иштинге турган кымдаа оорлап алган кааспалгазы-биле дезе берип шыдавас ийик. Ындыг болганда, оорлаашкын үезинде ордунуң даштынга-даа турганнарның, хаанның сесерлиинге-даа турганнарның аразындан езулуг оор тывылбас-тыр. Демги тараачын кааспалганы садыгжыга берипкен мен деп өчүп тура, анаа-ла бо херектен адырлып алырын күзээн болгай аан, хөөкүй. А садыгжы оорлаан чүвезин жрецке берипкен мен деп тура, буруу чогун кады шынзыдары оларга белен боор деп бодады ыйнаан. Кааспалганы хөгжүмчүге дамчыдып бериптим деп тура, жрец ооң-биле кады хоругдалга олурарга, хөглүг болур деп кордаан боор. А хөгжүмчү кааспалганы самыын-садар херээженге белекке бериптим деп тура, кара-бажыңга ооң-биле кады таалал ап чыдар боор бис деп идегээн хире-дир. Ынчап кээрге, ол беш кижи шупту оор херээнге кандыг-даа хамаарылга чок болган-дыр. А ооң кадында хаанның сесерликтеринде сарбашкыннар долу болгай, кааспалганы оларның бирээзи оорлапкан чыгыы-дыр».

Ындыг түңнелге келгеш, Бодхисаттва хаанга чеде бергеш, оон дилег кылган:

— Дээрги хаан, хамык оорларны меңээ хүлээдивидем — бо херектиң истелгезин мен бодум чорудуп көрейн.

— Ындыг-дыр, мергеннерниң мергени, ынчал харын — деп, хаан амырай бергеш, туттурганнарның шуптузун Бодхисаттвага хүлээдирин айыткан. Бодхисаттва бодунуң шынчы чалчаларын кыйгыртып алгаш, оларга мынча деп чагаан: «Бо беш кижи шупту кады турар кылдыр оларны ындыг черже аппарып калыңар база аразында чүнүң дугайында чугаалажыр эвес, бүдүү дыңнап аарын кызыдыңар, оон меңээ чүве арттырбайн

дыңнадыр силер». Чалчалар бүгү чүвени ооң чугаалаан аайы-биле кылганнар. Хоругдаттырганнар олургулап алырга, садыгжы тараачынга мынча дээн:

— Сен, кончуг кулугур! Бис аравыста чуртталгавыс дургузунда чаңгыс сөс безин солушкан эвес бис. Канчап черле сен кааспалганы меңээ берипкениң ол?

— Мээң дээргим, ат-алдарлыг садыгжы — деп, тараачын харыылаан, — меңээ төрүттүнгенимден бээр кандыг-даа улуг үнелиг чүүл турган эвес, орун болгаш ыяш сандай безин менде чок болгай. Сээң ачың-биле хосталы бээр боор мен деп идегээш, ынча дээним олдур ийин.

Жрец бодунуң ээлчээнде мынча дээн:

— Дыңнап көрем, ат-алдарлыг садыгжы, бо эрниң сеңээ бербээн чүвезин канчап меңээ дамчыдып бергениң ол аа?

— Бир эвес ийи бо хире күчүлүг кижи боттарының күжениишкинин кадып аар болза, агартынып үне бээри белен боор дээш ынча дидим — деп, садыгжы билинген.

Ынчан хөгжүмчү база жрецтен айтырган:

— Брахман, дыңнам, сен кажан меңээ кааспалга бергениң ол?

— Хоругдалга олурар үени сээң-биле кады эки эрттирер боор мен дээш мегелептим — деп, жрец харыылаан. Адак соонда самыын-садар херээжен база хөгжүмчүден айтырып эгелээн:

— Эй, өөдежок ойнакчы! Кажан мен сеңээ кээп турдум азы сен меңээ кээп туржук сен, кажан сен меңээ кааспалга бериптер хире харыктыг болдуң, сөглеп көрем?

— Че, чоп хорадаар сен, чаражым — деп, хөгжүмчү харыылаан. — Мен чүгле бис бежелээн, боттарывыстың бажыңнарывыска дег, чурттай бээр боор бис деп бодадым, а бир-тээ, кара-бажыңга чурттаар болганда, ынакшыл-биле таалап, сеткил ханып хөглүг чурттаары дээре болгай. Ынчангаш ынча дидим.

Хоругдаттырганнарның аразында чугаалашкан чүвезин шынчы чалчалары Бодхисаттвага шуптузун дамчыдып бээрге, оларның буруу чогунга ол шуут-ла

бүзүрей берген. «Кааспалганы сарбашкын алгаш барганы ылап-тыр — деп, ол боданган. — Оорлаан чүвезин эгидиптер кылдыр ону албадаптар аргадан тывар херек». Бодхисаттва борбак шилдерден хөй кааспалгалар кылгаш, оон ханның сесерлиинден хөй сарбашкыннар туткаш, ол кааспалгаларны оларның хол-буду болгаш моюннарынче кедиргеш, салыптарын дужааган. Ол бүгү үеде ооржу сарбашкын эртинени кадарып, сесерликке олурбушаан хевээр турган. Бодхисаттва орду чалчаларынга чагып каан: «Баргаш, сесерликте халчып турар хамык сарбашкынны кичээнгейлиг хайгаарап көрүңер. Бир эвес оларның кайы-бирээзинде ак шуру эртинеден кааспалга барын көрүп кагзыңарза, ону коргудупкаш, ол кааспалгазын октаптар кылдыр албадаптыңар».

Сесерликче салыпкан сарбашкыннар: «Ам бисте база кааспалгалар бар!» деп алгыржып, сесерликти бир кылдыр хөглүг болгаш сеткил ханган маңнажып эгелээннер. Ак шуру эртинеден кааспалганы оорлапкан эжин көрүп кааш, олар мактанган иргин: «Кайы хире кааспалгаларлыг-дыр бис, көр даан!»

Оон ыңай туттунуп шыдавайн баргаш, ооржу: «Борбак шилдер-ле-дир, кааспалгам дээр силер бе ону!» деп алгырыпкаш, бодунуң кааспалгазын мойнунга кедирип алгаш, дүжүп келген. Орду чалчалары ону дораан-на эскерип кааш, кааспалганы октаттырыпкаш, ону черден көдүргеш, Бодхисаттвага аппарып бергеннер. Ол хаанга баргаш, кааспалганы көргүскеш, мынча дээн:

— Дээрги хаан, сээң кааспалган бо-дур. Демги беш кижи оорлар эвес-тир, кааспалганы сесерликте чурттап турар сарбашкын апкан болду.

— Мергеннерниң мергени, кааспалганы сарбашкын аппарганын канчап билип кагдың база ону канчап эгидип алдың? — деп, хаан сонуургап айтырган.

Чөвүлекчи аңаа болган чүүлдү дөгерезин чугаалап бээрге, кайгап-магадаан хаан:

— Маадырларны дайын шөлүнден дилээр ужурлуу ылап-ла шын-дыр! — деп кыйгырган. Оон Бодхи-

саттваны мактаары-биле мындыг шүлүктү ол ырлап берген.

Чаа шөлүнге кудай ышкаш кызыгаар чок
эрес-дидим чорук херек.
Шайлалгада кады хөглээр эш-өөр херек,
айыыл кээрге, сүме херек.

Бодхисаттваның эки мөзүлүүн болур-чогууру-биле үнелээш база ону алдаржыдып ырлааш, хаан аңаа чеди хевирлиг улуг үнелиг эртинелерни экиргээ-биле уруп бээрге, чаңнык сөөрткен сырый булуттан элбек чайык черже кудупкаш барган дег болган. Чуртталгазының арткан кезиин хаан Бодхисаттваның чагыг-сүмезин эдерип чурттап эрттирген, хайырлал үлеп база өскедаа буянныг херектерни кылып келген, а аңаа өйлеп берген хуусаа төнерге, чыып алган ачы-хавыяазынга дүүштүр өске төрүмелче шилчий берген.

Дхаммага бодунуң сургаалын төндүрүп тура, Ыдык Башкы катап база тхераның эки мөзүлүүн алгап-мактаан, а оон джатаканы тайылбырлап берген. «Ол өйде Ананда хаан турган, а мен хаанның мерген угаанныг чөвүлекчизи турдум» — деп, ол чугаалаан.

ЧЕМГЕ БҮЗҮРЕЛ ДУГАЙЫНДА ДЖАТАКА (93)

«Бүзүревес кижиңге хей ынанмайн көр...» — деп сөстер-биле ынчан Джетаванага чурттап турган Ыдык Башкы аксынга кирген чүвени кайы-хамаанчок чип болбазының дугайында чугааны эгелеп алган.

Ол шагда башкыларның хөй нуруузу мынча деп бодап турган: «Биске хайырлалды аваларывыс, ачаларывыс, акы-угба-дуңмаларывыс, ававыс болгаш ачавыстың талаларындан даай-күүйлеривис, акы-угбаларывыс берип турар болгай; анаа амыдыралдыг чурттап чорувуста, база-ла олар бисти ашкарып-чемгерип келди чоп. Ам база олар биске хайырлалдан берзиннер!» Ынчангаш төрелдериниң оларга эккеп берип турган бүгү

чүвезин: аъш-чем, идик-хеп, эм-таң азы өске чүү-даа болган болза, бүрүн бүзүрел-биле хүлээп ап база хензигдаа оваарымча чокка ажыглап келгеннер. Ону билип кааш, Ыдык Башкы ол ламаларга дхамманың кичээлин эрттирзе эки-дир деп санаан иргин. Оларны чыггаш, мындыг чугаа кылган: «Ха-дуңма, аъш-чемге, идик-хепке, хонар черге болгаш эм-таңга ламаларның хереглелин хандырып тура, ким-биле-даа, төрелдеринер-биле азы өске улус-биле-даа, харылзажып турзуңарза, оваарымчалыг болур база силерге берген бүгү чүвени ажыглаар бетинде, хынап көөр ужурлуг силер. Берген чүвени таптыг топтап көрбейн ажыглай бээр бхикшу, бодунга өйлей көрген хуусаа төнерге, яккха азы оранбажың чок сүлде-сүнезин кылдыр катап төрүттүнери чайлаш чок болур. Ынчангаш кайы-хамаанчок чемнении — хоран ажырары-биле дөмей, а хоран, ону кымдаа — бүзүреп болур кижи-даа азы шуут идегеп болбас идегет-даа берген болза — дөмей-ле өлүмге чедирер болгай. Эрткен үеде база-ла чүве берген кижиге бүзүрээннер хораннангаш, хилинчектенип өлгүлээн таварылгалар тургулаан болдур ийин». Чугаазын тайылбырлаарыбиле, Ыдык Башкы эрткен амыдыралда чүү болганын ламаларга дамчыдып берген.

Эрте-бурун шагда, кажан бенарес дүжүлгеге Брахмадатта саадап олурда, Бодхисаттва чер кырынга садыгжы кижи болуп чурттап чораан база эгээртинмес эртине-байлактың ээзи турган. Аңаа бир кадарчы бараан болуп чораан. Дүжүт ажаар үе кээрге, ол кадарчы инектерни аргаже сүрүп аппаргаш, аңаа оларга дес кажаа туткаш, бодунуң коданын кадарып база камгалап чурттап турар чүве-дир. Өйлеп-өйлеп ол кадарчы аргадан үнгеш, садыгжыга сүт, саржаг, өреме болгаш өске-даа чүү-хөөнү эккеп бээр турган. Кажаадан ырак эвесте арзылаң үңгүрү бар чүве-дир, араатан аң-биле кожа турар инектер үргүлчү коргар болгаш, арып-доруп база сүт-сааны эвээжеп турар апарган.

Бир-ле катап кадарчы садыгжыга саржаг чедирип кээрге, демгизи оон айтырып-тыр:

— Дыңнап көрем, хүндүлүг кадарчы, саржаг чүге мындыг эвээш чоор?

Кадарчы аңаа херектиң ужурун чугаалап берген.

— Ынчаарга мындыг-дыр — деп, садыгжы чугаалаан, — а ол арзылаң кандыг-бир дириг амытанга онза хандыкшылдыг-дыр бе, хүндүтен?

— Ынчанмайн канчаар, дээрги — деп, кадарчы харыылаан, — ол арзылаң бодунуң эжи кыс арзыланга аажок хандыкшаан чораан!

— А сен ол кыс арзылаңны тудуп ап шыдаар сен бе? — деп, садыгжы катап база айтырган.

— Шыдаар мен, дээрги — деп, кадарчы харыылаан.

— Ынчаарга мынчаар сен шиңме — деп, садыгжы сүме каткан, — кыс арзылаңны тудуп алгаш, ооң хаайындан кудуруунуң бажынга чедир бүгү мага-бодунуң кеш адаанче хорандан сиңниктир чаавыт; хоранны кеш кургап турар кылдыр, бичии болгаш-ла, соксап каап тургаш, элээн каш удаа сиңниктир чаар сен. Ынчаар кылгаш, кыс арзылаңны ийи-үш хонук дургузунда бодуңга тудуп тур, а оон салывыт. Эрге-чассыг сеткили эмин эрткеш, эр арзылаң кыс эжиниң кежин чассыдып чылгапкаш, өлүп каар. Арзылаңның кежин сойгаш, ооң азыгларын тура соккаш, дыргактарын кескеш, арзылаң үзүн аксып алгаш, ол бүгү чүвең-биле меңээ чедип кел. Ол сүмези-биле катай садыгжы кадарчыга күштүг хоран бергеш, ооң-биле байырлажып чарылган.

Кадарчы четки салгаш, кыс арзылаңны тудуп алгаш, садыгжының сүмелээн чүвезин шуптузун ооң-биле кылган. Эр арзылаң кыс эжи-биле катап база душчу бергеш, эрге-чассыг сеткилиниң тевии-биле ооң бажындан будунга чедир чылгап эгелээш, хилинчектенип өлүп калган. Кадарчы ооң кежин болгаш өске чүвелерни ап алгаш, садыгжыга чеде берген. Арзылаңның өлүмүнүң дугайында дыңнааш, ол мынча дээн:

— Силерге кичээл бо-дур. Өскелерге эрге-чассыг сеткилдиг болган херээ чок: дириг амытаннар хааны

арзылаң ышкаш, күчүлүг амытан безин кончуу сүргей хилинчектенип өлдү, чүге дээрге күштүг хандыкшылынга чагырткаш, кыс эжи-биле биригер бодааш, ооң мага-бодун чылгап тура, хораннаны берген-дир.

Чыылган улусту дхаммага сургаар бодааш, Бодхисаттва бо таварылгага хамаарыштыр мындыг шүлүктү ырлап берген:

Бүзүревес кижиңге хей ынанмайн көр,
Бүзүрээш-даа, чүгле бичии идегеп чор.
Эмин эрттир бүзүрээри — айыылдыг-ла!
Эжинге ынаа арзылаңның бажын алчык.

Шак ынчаар ону хүрээлээн улустуң шуптузун дхаммага сургап, хайырлалды элбээ-биле берип база өске-даа ачы-буянныг херектер кылып, Бодхисаттва өлгүжеге чедир чурттап келген. А аңаа өйлеп берген хуусаа төнерге, чыып алган ачы-хавыяазынга дүүштүр өске төрүмелче шилчий берген.

Оон дхаммага бодунуң кичээлин төндүрүп тура, Ыдык Башкы джатаканы тайылбырлап берген. «Ол өйде мен бодум садыгжы турдум» — деп, ол чугаалаан.

ДОЛДУР ҮС КУТКАН АЯК ДУГАЙЫНДА ДЖАТАКА (96)

«Хайырлал бээр өйде, чык долдур үс куткан аякты...» — деп сөстер-биле ынчан Сумбха күрүнеде Десаки деп суурдан ырак эвесте кезек аргага чурттап турган Ыдык Башкы бодунуң көдээ суур чурттуг чараш кыс дугайында судур-биле холбаалыг чугаазын эгелеп алган.

Бүрүн ачылыг ламаларга мынча дээн:

— Даап бодап көрүңер даан, ха-дуңма, «Көрүңерем, суурнуң чараш кызы кел чыдыр! Суурнуң чараш кызы!» деп алгырышкан аажок хөй мөөң чонну даап бодаптыңар даан. Чаа улус маңнажып кээп, хөй чонну катаптап, суурнуң ол чараш кызынга тааланчыг дээн мактал тудуп турарлар. Олар: «Ах, кайы хире магалыг самнаар база ырлаар кыс боор!» деп алгыржып-ла турарлар. Оларның

алгы-кышкызын дыңнааш, оон-даа хөй мөөң чон чыглып кээр. Амыдыралга ынак, өлүмнү көөр хөңнү чок, күзел ханарынче чүткүлдүг, хилинчек хүлээвес бир-ле эр кижи чедип келген дээрзин даап боданар даан, ха-дуңма. Ол кижиге улус: «Че-ве, эжикей, долдур үс куткан аякты сеңээ бергенивис бо. Сен ону ап алгаш, суурнуң чараш кызының чаны-биле бо эжен-эңдерик чонну өде кылаштай бээр ужурлуг сен. Холунда хынындан ужулган хылыш туткан кижи сээң сыр сооңдан сүрүп чоруур, бир эвес аяктан чаңгыс-даа дамды төктү бээр болза, ол кижи доп-дораан бажыңны одура шааптар» деп чугаалаан дижик. Ха-дуңма, чүү деп бодаар силер че: демги эр кижи кичээнгей чок болур бе азы долдур үс куткан аякты оваарымчалыг көдүрүп эрте бээр бе?

Ыдык Башкының ол айтырыынга ламалар:

— Ол оваарымчалыг болур болбайн канчаар, хүндүтен — деп харыылааннар.

— Мындыг-дыр эвес бе, ха-дуңма — деп, Ыдык Башкы чугаалаан. — Мээң чугаалаар дээн чүвемни экидир угаап билзиннер дээш, силерге тодаргай чижек киигеним ол-дур. Алыс ужур-утказы мындыг чүве бо: долдур үс куткан аяк дээрге-ле мага-бот кезектерден тургустунган чүүл болур болгаш, кезектерден тургустунган бүгү чүүлдер ышкаш, ол өлүмнүг болур деп бодалга угаан-медерелдиң кичээнгейин мөөңнээриниң илерээшкини-дир. Бо сарыг өртемчейге чурттап чоруур кижиниң бүгү бодалдары мага-бот дугайында шак ындыг бодалга мөөңнежип, даян кылыр ужурлуг деп түңнел оон үнүп кээр-дир, ха-дуңма. Ындыг болурунче чайгылыш чок чүткүүр херек. Ол дугайында утпас ужурлуг силер, ха-дуңма.

Ыдык Башкы ламаларны көдээ суурнуң чараш кызының дугайында судур-биле, ооң даштыкы болгаш иштики утказын тайылбырлап берип тургаш, таныштырып каан. Оон судурну тайылбырлап төндүргеш, мынча деп немеп каан:

— Шак ынчаар кичээнгей мөөңнеп, даян кылырынче чүткүлдүг бхикшу база-ла, холдарында үстүг аяк көдүрген кижи дег, оваарымчалыг болур ужурлуг. Аякты аажок камныг, чаңгыс дамды-даа төкпейн көдүрүп эртер ужурлуу дег, бхикшу кижи база-ла бодунуң бодалдарын эшкеденчиг амыдыралга төө чашпайн, болурчогууру-биле мөөңнеп, даян кылыр болзун.

Дамчыткан судурну болгаш ооң тайылбырын дыңнаан соонда, ламалар Ыдык Башкыга мынча дээннер:

— Көдээ суурнуң дүлгээзинниг чараш кызынче карак уштап безин көрбейн, ооң чаны-биле холунга аяк туткаш, эрте бээр эр кижи күүседири берге херекти бүдүргени ол боор эвес чүве бе аа, хүндүтен?

— Чок ыңар, ха-дуңма — деп, Ыдык Башкы олар-биле чөшпээрешпес болган. — Ол дээрге күүседири көңгүс берге эвес, харын-даа чайлыг херек-тир оң, чүге дээрге аяк туткан кижи холунда хынындан ужулган хылыш туткан кижиден сестип, ол коргуушкунунга сүрдүрүп алган бар чыдар болгай. А эрткен үеде харын мерген угаанныглар күүседири берге херекти ылап-ла бүдүрген болдур ийин. Олар угаан-сарыылын кичээнгей мөөңнээшкинииниң байдалынга туруштуу-биле тудуп тургаш, анаада угаан-сарыылды чагырып чоруур күзээшкиннерни долузу-биле оожуктуруп алганнар база кайгамчык чараш кыстың дүлгээзининден адырлып ап шыдааш, шаңнал кылдыр хаан дүжүлгезин алганнар.

Ыдык Башкы бодалын тайылбырлаар дээш, эрткен чуртталгада чүү болганын оларга чугаалап берген.

Эрте-бурун шагда, кажан бенарес дүжүлгеге Брахмадатта саадап олурда, Бодхисаттва чырык чер кырынга хаанның чүс оглунуң хеймери болуп боттанып келгеш, чогуур үе эрте бээрге, бышкан назынныг эр апарган.[1] Ол өйде хаанның ордузунга элээн каш паччека-будда хаанның өргээзинге аштанып-чемненип турганнар, а Бодхисаттва оларга үргүлчү күзелдии-биле бараан болуп келген. Бир-ле катап Бодхисаттва: «Мээң акыларым хөй болгай. Бистиң ук-ызыгуурувуска хамааржыр хаан

дүжүлгезинге кажан-бир шагда шак бо хоорайга саадап шыдаар мен бе азы чок бе?» деп боданган. Оон мынча деп шиитпирлээн: «Мен паччека-буддалардан айтыргаш, хамык чүвени олардан билип алыйн адыр». Даартазында паччека-буддалар ордуга чедип келген. Бодхисаттва оларны болур-чогууру-биле мендилээш, доңгаже суг куткаш, паччека-буддаларның буттарын чуггаш, кургадыр чодуп бергеш, олар-биле катай чемненип олурупкан. Шупту улус тода берген соонда, Бодхисаттва паччека-буддалардан бичии ырадыр артпышаан, оларга хүндүткелдии-биле мөгейгеш, бодунуң херээниң дугайында чугаалап эгелээн. А паччека-буддалар аңаа мындыг харыы берген:

— Сен бо хоорайга хаан болбас-тыр сен, тажы. Моон чээрби катап чүс йоджан ырак черде Гандхара деп чуртта Таккасила дээр хоорай бар, ынаар чеди хонук иштинде чедип шыдапсынза, ылап-ла аңаа хаан дүжүлгезинге саадаптар-дыр сен. Ынаар баар орук чорумалдарга айыылдыг улуг арга таварып эртер. Ону оюп эртер дээр болза, чүс йоджан хемчээлдиг болур, а арга таварып дорт эртер болза, бежен-не йоджан болур. Ол арганы Шулбустар Аргазы дээр. Ында яккхалар чурттап турар. Олар боттарының илби-шидизиниң күчүзү-биле орук хажыызынга улус доктаар черлерлиг хуулгаазын суурларны туда кааптарлар. Алдын сылдыстарны сырып туруп даараан шокар пөс чаглактар адаанга яккханилер эртине даштар-биле каастаан элдеп өң-чүзүннүг эжик-көжегелерин ажыда каап каан хөлестээр орун-дөжектерни тургузуп алгылаан боорлар. Оон дээрниң кадыннарынга кедирги дег кааспалгаларны боттары кеткилеп алгаш, яккханилер шак ындыг доктаар черлерден эрткен-дүшкен улусту тааланчыг чугаа-сөзү-биле кый дей бээрлер. Олар чорумал кижиге: «Пат турупкан-дыр сен, бээр кирип кел даан, бичии када олур, сугдан пактап ал, а оон ыңай чоруптар сен» — дээрлер. Оларның ындыг көгүдүүнге алыскан улустуң шуптузун яккханилер оруннарга боттарының чанынче олуртуп

алгаш, кайгамчык чаражы-биле база дүлгээзини-биле оларның сеткилинге күзээшкинниң одун кыпсыптар турганнар. Күштүг хандыкшылдың хилинчээн көрген ол хөөкүйлер яккханилер-биле холбажыптары билекле, демгилери оларны өлүргүлеп каапкаш, чылбай ханы агып чыдырда-ла, сыырыптар турган чүве-дир. Езулуг чараш-каастың медереп билиишкинин олар кижиге боттарының элзедиптер көрүштүү-биле, дуурайы-биле дуй шааптарын оралдажырлар база ооң дыңнаар кулаан боттарының аянныг ырлары болгаш чугаа-сөзү-биле шуут-ла хөме аптар турганнар. Олар кижиниң чыдыыргалын элдептиг амданнар-биле элзедиптер, а өйдүктүрүп суйбаарын кайгамчык чымчак-хоюг дөжектер болгаш чидиг кызыл өңнүг куш чүү суккан сыртыктар-биле базып кааптар турган чүве-дир. Бир эвес сен күзээшкиннериңни чагырып ап, сеткил-соруунну быжыктырып алгаш, күткүкчүлерниң талазынче оода чадаарда көрүнмес болзуңза, оларны эрте берип шыдапсыңза, чедиги хүнде Таккасила хоорайга кээп, дүжүлгеге саадаптар сен.

— Болуңарам, хүндүтеннер! — деп, Бодхисаттва кыйгыра каапкан. — Силерниң кичээндириириңер соонда канчап-ла мен яккханилерже кайгап көре бээр болдум.

Ол паччека-буддалардан ону йөрээп каарын база айыыл-халаптан камгалаар кандыг-бир чүве бээрин дилээн. Паччека-буддалар тарина номчааш, аңаа удазын болгаш адыш ишти довурак берип кааннар. Бодхисаттва олар-биле база ава-ачазы-биле эптиг-ээлдек байырлажып чарылгаш, бодунуң чоок кижилерин сагындырып каар дээш, чурттап турган черинче чорупкан.

— Мен Таккасилага хаан болур дээш, ынаар чоруптум — деп, улузунга ол чугаалаан, — а силер маңаа артып калыңар.

— Бис база сени эдерер бис — деп, ооң беш чоок кижизи чугаалаар болган.

— Хоржок — деп, Бодхисаттва оларга харыылаан чүве-дир, — силерниң мени эдерген херээңер чок:

Таккасилаже баар оруктуң ортаа кезиинде аргада яккханилер бар дээр-дир. Олар бүгү-ле эрткен-дүшкен улусту чараш-каазы-биле дуурайлап аар, а оон оларның сеткил-сагыжын хаара тудуп алгаш, күштүг хандыкшылын оттуруптарлар, а сөөлүнде кээп узуткап каарлар. Айыыл улуг деп билиңер, ынчалза-даа мен дөмей-ле чоруптарым ол, чүге дээрге бодумга бодум идегээр-дир мен.

— Сээң-биле кады барзывысса, тааңда-ла, бис чараш-кааска дуурайладып алыр бис бе, дээрги? — деп, демгилери ыйыдар болган. — Бис оларже безин көрбес бис. Таккасилаже бисти эдертип ап көрем.

— Че, ындыг-дыр — деп, Бодхисаттва чөпшээрешкен. — Чүгле оваарымчалыг болуңар!

Ынчангаш бежелдирзин эдертип алгаш, ол орукче үнүпкен. Ынчап чорааш, олар яккханилерниң хуулгаазын суурларда чаглактар адаанга олурупкаш, эрткен-дүшкен улусту элзедип турганы аргага чеде бергеннер. Бодхисаттваның орукка чораан эштериниң бирээзи болур карактарын чараш чүведен черле чайладып шыдавас кижи туттунуп шыдавайн барып, бир яккханиже көре каапкан. Яккханиниң кайгамчык чаражы ол кижиниң туттунмас күштүг күзээшкинин оттуруптуп, ол бичиилеп чыдып каап эгелээн.

— Эй, эжикей, бо чүге чыдып каап тур сен? — деп, Бодхисаттва айтырган.

— Буттарым аарып чор, тажы — деп, демгизи хомудап чугааланган. — Мен чаглак адаанга үр эвес дыштанып олургаш, оон силерни сүрүп чеде бээр мен.

— Күжүр эжим — деп, Бодхисаттва аңаа чугаалаан, — бо чараш кыстар яккханилер деп бил, оларга черле хандыкшывазын-на кичээп көр.

— Тажы, чүү-даа болур болза болзун, хамаан — деп, ооң кады чораан эжи харыылаан, — туттунар шаам чок апарды.

— Бодуңнуң частырыыңны удавас билип каар сен — деп, Бодхисаттва чугаалаарга, олар ам оруун дөртелээ

уламчылап чорупканнар. А ооң чараш чүвеге хандыгыычал оруктажы яккханилерже далаш ыңай болган. Оларның бирээзи боду-биле холбажырын аңаа чөпшээрээри билек, дораан-на ол кижиниң амызын үзүп каан иргин.

Ооң соонда хамык яккханилер чорумалдарны эрте халышкаш, илби-шидизиниң күжү-биле орук кыдыынга чаа чаглак тургузуп алгаш, ооң адаанга ырлар ырлап база хөгжүм хөреке лдеринге ойнап орупканнар. Бо удаада Бодхисаттваның хөгжүм үнү дыңнап каанда, черле шыданмас, дораан күткүттүрүп аар кады чораан эжи чыдып калган чүве-дир. Яккханилер ону база сыырыпкаш, катап база чорумалдарның мурнунче эрте халчы бергеш, садыгжы кадайлар болуп хуулуп алганнар. Оон чүзүн-бүрү амданныг чүүлдерин база чагдынар чаагай чыттыг суук чүүлдерин арыктарга делгей салгаш, орук кыдыынга олурупканнар. Думчуу кайгамчык чаагай амданнарга алзып, ынаар тыртыя берген кижи база-ла чыдып калгаш, чиртип алган. Яккханилер катап база мурнунче эрте халышкаш, орук кыдыынга аъш-чемниг борбак садыг тургуза каапканнар. Ол борбак садыг кандыг-даа янзы чем күзээр кижини хандырып шыдаар онзагай аъш-чем салган савалар-биле долдунган болган. Яккханилер боттары ол борбак садыг чанынга олурупканнар. Бо удаада амданныг аъш-чем чигеш, күзел ханып амдажаан кижи чыдып калган. Яккханилер ону база-ла чипкеннер. Ол кижини чок кылган соонда, олар база-ла мурнунче эрте халышкаш, кайгамчык чымчак орун-дөжектерге чыткылапканнар. Бодунуң эткежин тааланчыг чыдынга чыргадып амдажаан сөөлгү оруктажы аңаа артып калгаш, база-ла чиртип алырга, Бодхисаттва чааскаан арткан.

«Кайгамчык-ла чайгылыш чок кижи-дир бо — деп, яккханилерниң бирээзи боданган. — Дөмей-ле мен ону чивээн шаамда, черле чыдып калбас мен». Ынча деп шиитпирлээш, ол Бодхисаттваның соо-биле чорупкан. Арганың ындыы чарыынга оларга ыяш кезикчилери

болгаш аңаа ажылдап турган өске-даа кижилер уткужуп келген. Яккханини көрүп кааш, олар оон:

— Мурнуңда бар чыдар эр кижи кымыл? — деп айтырганнар.

— Мээң ашаам-дыр — деп, яккхани харыылаан.

— Дыңна даан, өңнүк — деп, ыяш кезикчилери Бодхисаттвага чугаалааннар, — кадайың-даа чараштыр. Ооң кежиниң өңү алдынналчак болгаш хоюг-дур, а ол боду чечек-биле дөмей-дир. Ол сени дээш төрээн оран-бажыңын каапкан-дыр база сеңээ бүзүрээш, эдерип чорупкан-дыр. Күжүр орукка могап-турупкандыр. Чүге-ле сен ооң холундан чедип алгаш, кады базыптас кижи боор сен?

— Ол мээң кандыг-даа ындыг кадайым эвес-тир — деп, Бодхисаттва оларга харыылаан. — Ол дээрге мээң кады чораан беш эжимни өөрү-биле бөлүглежип алгаш, чипкен яккхани-дир.

— Көрдүңер бе, ачылыг ха-дуңма — деп, яккхани алгырып үнген, — хензиг сөс былаашкаш-ла, хорадаан ашактар боттарының кадайларын «яккханилер» азы «аза-шулбустар» дижи бээр-дир!

Олар улаштыр чорупканнар. Яккхани баштай саатты херээжен кижи хевирлиг болуп алган. Оон божуп алгаш, Бодхисаттваның соондан чаш уруу-биле эдерип чоруп берген. Уткушкан бүгү улус ыяш кезикчилериниң салганы дег айтырыг салырга, Бодхисаттва ол-ла харыызын чайгылыш чок берип чораан. Ол Таккасилага чеде бергенде безин, яккхани ооң соондан эдербишаан хевээр болган. Чүгле ооң тыптып келгени дег, шак-ла ынчаар бүдүү чиде берген чаш төлү чок, чааскаан эдерип чоруп олурган. Бодхисаттва хоорайже кирер хаалганы эрткеш, чер кезип чоруур чүдүкчүлерниң доктаары хоначалар бажыңынга турумчуп туруп алган. Бодхисаттваның ыдыктыын ажып эртер харык чок болган яккхани хоначалар бажыңынче киреринден дидинмейн, кайгамчык чараш херээжен болуп хуулгаш, ынаар кирер эжик аксынга артып калган.

Ылап-ла ынчан ол черниң чаны-биле бодунуң сесерликтеринче шиглей Таккасиланың хааны эртип бар чыткан. Яккханини көрүп кааш, ол ооң чараш-каазынга дораан-на дуурайлаттырып алгаш, чалчазын кый депкеш, аңаа мынча деп айыткан чүве-дир: «Баргаш, бо херээжен өглүг азы бот-тур бе, билип эккел». Чалча яккханиге чеде бергеш:

— Өглүг сен бе? — деп айтырып-тыр.

— Ийе, дээрги — деп, яккхани харыылаан, — мээң ашаам мында, хоначалар бажыңында.

Бодхисаттва ону дыңнааш, үнүп келгеш, мынча дээн:

— Ол мээң кандыг-даа ындыг кадайым эвес, ол дээрге яккхани-дир, бодунуң өске өөрү-биле бөлүглежип алгаш, мээң кады чораан беш эжимни чипкен амытандыр.

— Бо ашактарны-даа кандыг дээрил — деп, яккхани алгырып үнген, — хорадай бергенде, чулчурбас-ла чүвези чок!

Чалча хаанынга дедир чеде бергеш, ол ийиниң чугаазын чүве арттырбайн дамчыдып берген. «Ээзи чок чүве бүрүзү чагырыкчыныы болур» — деп, хаан чугаалааш, яккханини эккээрин дужаагаш, ону бодунуң артынче, чаан ооргазынга олуртурун айыткан. Хоорайны долгандыр байырымныы-биле эргий кезээш, хаан ордузунче эглип келгеш, улуг кадынның турар ужурлуу өрээлдерге яккханини тургузуп каарын дужааган.

Кежээ дүжерге, хаан эштип-чунгаш, мага-бодун үс-биле чаап, аъш-чемин чигеш, каас орун-дөжээнге хөлестеп чыдыпкан. Яккхани база болбаазын аъш-чемни амзап чигеш, каастанып кеттинип база чараштанып алгаш, хаанга чедип келгеш, ооң-биле хойгажып чыдыпкан. Хаан бодунуң күзелин хандырып алгаш, таалап-чыргап, удумзурай бээрге, яккхани оон хоорулдур хая көрнүп чыдып алгаш, өөледир ыглай-ла берген. Хаан оон:

— Чүге ыглап чыдыр сен, эргимим? — деп айтырган.

— Дээрги хаан — деп, яккхани харыылаан, — сен мени орук кыдыынга көрүп кааш, ордуңче эккелдиң чоп. Сээң оран-бажыңында хөй-ле херээженнер бар-дыр, олар шупту мээң адаанчыларым болуп, хөөкүй меңээ шорлуп: «Аваң, ачаң кымнарыл база сөөк-язың кандыгыл, ону ким билирил? Сени орук кыдыындан ап алды чоп» деп айтырып-ла турар-дыр. Дыка-ла дора көрдүрүп тур мен. Бир эвес сен, дээрги хаан, бүгү күрүнеңни чагырар база албатыларыңны шаажылаар азы өршээр эргени меңээ хайырлаан болзуңза, ынчан мени кымдаа шак ындыг чугаалар-биле одап-сөглеп, хилинчектевес ийик.

— Ынчаарга мээң күрүнемде чурттап турар бүгү улусту чагырар эрге менде чок болгай, эргимим — деп, хаан харыылаан. — Мен чүгле хаан эрге-чагыргамга удурланып тура халчыр азы кандыг-бир еозажок үүлгедиг кылыр улусту баш билип, чагырып шыдаар мен. Өске улуска мен кандыг-даа ындыг чагырыкчы эвес мен, а ындыг болганда, сеңээ бүгү күрүнени баш билир база албаты чонну шаажылаар азы өршээр эрге берип шыдавас мен.

— Че, ындыг-дыр харын, дээрги хаан — деп, яккхани оон салдынмайн ээрешкен, — бир эвес меңээ бүгү күрүнеңни азы хоорайны чагырар эрге бериксевес болзуңза, оода-ла ордуну чагырар эргеден берип көр, ооң иштинче кирип турар улустуң шуптузунуң бажын билип көрейн.

Кайгамчык чараш мага-ботка дээп чыткан хаан яккханиге удурланып шыдавайн барып, ооң аайынче киргеш, мынча дээн:

— Че ындыг-дыр, эргимим, орду иштинче кирип турар улустуң шуптузун чагырар эргени сеңээ берейн, ам оларның дөгерезиниң бажын билип болур сен.

— Тулган-дыр оо! — деп, яккхани амырай-ла берген. Хаанның удуй бээрин манап алгаш, ол яккхаларның хоорайынче чорупкан. Оортан эжен-эңдерик эш-өөрлүг ээп келгеш, ол хаанның бодунуң амызын үзүп, эткежин сырыпкаш, ханын ишкеш, чүгле сөөк-даяан

арттырып каан. А арткан яккхалар дөгерези ордуже кол хаалга дамчыштыр шургуп киргеш, ыт-кушка чедир дириг чүве бүгүдезин сыырыпканнар, оларның доюнуң соонда база-ла озаңналган сөөктер артып калган. Даарта эртен улус орду хаалгазы хагдынчак хевээр дээрзин көрүп кааш, дыңзыдыр алгыржып, эжикти соктап эгелээн. Эжикти кым-даа ажытпас боорга, олар ону үрегдеп киргеш, ордуну бир кылдыр овааланган сөөктерни көрүп кааннар. «Ол дээрге ооң кадайы эвес, а яккханидир деп бүзүредип турган кижи ылап-ла шынын чугаалаан-дыр — деп, хоорайның чурттакчылары боданган. — Хаан аңаа бүзүревейн баргаш, ол яккханини бажыңынга эккеп, бодунуң кадайы кылдыр олуртуп алгандыр, а демгизи арткан яккхаларын кыйгырып эккээрге, олар дириг чүве бүгүдезин сыырыпкаш, дезе бергеннердир эвес бе».

Таптыг-ла ол өйде Бодхисаттва хоначалар бажыңынга турган. Ол паччека-буддаларның аңаа бергени довуракты бажынче уруп алгаш база шишпип каан удазынбиле бажының дүгүн куржай баглап алгаш, даң адарын холунда хылыш туткаш, манап олурган. Хоорайжылар ордуну бүрүнү-биле арыглап чуггаш, ону лотос чечээниң ногаан бүрүлери-биле каастааш, бүгү өрээлдерни духи-биле чаштырып, чер болганын артыжап-айдызап, чечектерни тарай октап, боондактарны саваларга тургузуп база дээрбектей болгаш илчирбелей өрээн чечектерни ханаларга азып кааннар. Ол бүгүнү кылгаш, олар аразында чөвүлежип сүмелешкеш, чаңгыс аай шиитпирге келгеннер: «Бо кижи бодунуң күзел-бодалын кончугла эки башкарып билир-дир, кайгамчык чараш херээжен болуп хуулуп алгаш, ону эдерип чораан яккханиже оода чаңгыс катап безин хая көрүнмеди чоп. Бо кижи эң чаагай сеткилдиг дээрзи илдең-дир, ол эң-не дээди мерген угаанныг-дыр база чайгылыш чок соруктуг-дур. Ону бисти чагырар хаан кылдыр олуртуп алыылыңар!»

Ынчангаш шупту орду дүжүметтери болгаш карачал хоорайжылар чаңгыс аай чүткүл-биле Бодхисаттвага

келгеш, оон дилеп эгелээннер: «Бистиң бажывыс билир хаанывыс бооп көрем, дээрги!» Улус ону хоорайынче аппаргаш, эртине даштар-биле бызай каастап каан хептер кедиргеш, Таккасиланың дүжүлгезинче олуртуп, өрү көдүргеннер. Оон ол күрүнезин дхамма-биле бир аай башкарып, дөрт меге оруктан чайлап, чөптүг чоруктуң он хаан дүрүмүн сагып, хайырлалды элбээ-биле үлеп берип база өске-даа ачы-буянныг херектерни кылып келген. А оон назынының хуусаазы төнерге, чыып алган ачы-хавыяазынга бүрүнү-биле дүүштүр өске төрүмелче шилчий берген.

Эрткен-барган чүве дугайында төөгүп төндүрүп тура, ам Оттуушкунга чеде берген апарган Ыдык Башкы түңнелинде дыңнакчыларга мындыг шүлүктү ырлап берген:

Хайырлал чыыр өйде, чык долу үстүг аякты
Кара черже чаңгыс дамды төкпейн аппаары дег,
Угаан, чүрээн чүдүлгеге бүзүрели быжыктырган
Улус ыдык нирванаже сеткилинден чүткүзүн-не!

Дхамманың оруунга ылап-ла нирвана эң бедик шыпшык болурун ламаларга айтып бергеш, Ыдык Башкы джатаканың утказын мынчаар тайылбырлаан иргин: «Ол өйде Оттуушкунга чеде бергенниң чоок кижилери хаанның чоок кижилери болуп турган, а мен бодум хаан апарган тажы турдум».

ҮРҮП АДАР ХООРЗА ДУГАЙЫНДА ДЖАТАКА (107)

«Ылаптыг билдини алдаржыдып тур бис...» — деп сөстер-биле ынчан Джетаванага чурттап турган Ыдык Башкы куу кушту соп каан бхикшу дугайында чугаазын эгелеп алган.

Саваттхиге чурттап турган хүндүткелдиг өг-бүлеге даштарны дыка часпайн октаар бир элээди оол турган деп чугаа бар. Бир-ле катап дхамманың сөзүн дыңнаан соонда, ол элээди оол бүгү-ле сеткил-сагыжы-биле алыс

шынныг чүдүлгениң өөредиин хүлээп көргеш, ламалар ниитилелинче кирип алган, ынчалза-даа өөредилгеге онза сундулуун көргүспээн, оон аңгыда үлегерлиг корум-чуруму-биле база ылгалбаан.

Бир-ле катап ол көңгүс аныяк ламага үдеттирип алгаш, Ачиравати хемче чорупкаш, аңаа эштип-эштип, эрикче үнүп келген. Ол өйде хем кыры-биле эжеш ийи ак куу ужуп бар чыткан. Оларны эскерип кааш, лама бодунуң кады чораан эжинге:

— Мен ам соңнай ушкан кууну дүжүр шааптайн шиңме. Даш ооң биске чоок карааңче киргеш, өске карааңдан үнүп кээр эвес бе.

— Че-че, ындыг харыың кайдал. Сен ону даш-биле дээстир соп шыдавас сен — деп, аныяк оол чигзинген.

— Ындыг деп бе — деп, лама хомудай берген, — көр че!

Ынча дээш, ол үш кырлыг дашчыгашты алгаш, соңнай ужуп чораан кууның соондан шывадапкан. Октаан даштың сыгырган даажы дыңналган. Бодунга кыжанып турар айыыл барын билип кааш, куу бажын эргилдиргеш, дыңнаалап эгелээн. Таптыг-ла ол өйде лама суг чидидир дүрбүп каапкан сай дажын тудуп алгаш, куу черге хонуп алгаш, ол-бо кайганып эгелээри билек, кушче шывадапкан. Сай дажы ооң бажының бир талазында карааңче киргеш, өске талазында карааңдан үнүп келген. Чидиг кышкы-биле куу хөөкүй, амызы үстүп, кээп дүшкен. Өске ламалар маңнажып келгеш, еозажок хейни кончуп эгелээннер:

— Бузуттуг херек үүлгеттиң сен! — Оон олар ону Ыдык Башкыже сөөртүп аппаргаш: — бо лама чүнү үүлгедип каан-дыр, сен чүгле көрүп көр даан, хүндүтен! — деп алгаш-ла, болган бүгү чүүлдүң дугайында Башкызынга чугаалап бергеннер. Оларны дыңнап дооскаш, Ыдык Башкы ламаны са кончаан, оон:

— Ха-дуңма, бо кижиңер чүгле ам ындыг билдизи-биле онзаланып турар эвес, а эрткен үеде база ындыг чүүлдер үүлгедир талазы-биле аажок мергежээн хугбай болбазыкпе — дээш, эрткен амыдыралда чүү болганын чугаалап берген.

Эрте-бурун шагда, кажан бенарес дүжүлгеге Брахмадатта саадап олурда, Бодхисаттва хаанның чөвүлекчизи турган. Ол өйде хаанга бараан болуп турган өгбүле жрези аксы-дылын шуут-ла тырттынып шыдавас, аажок чалчаачы кижи чүве-дир: бир эвес кандыг-бир чугаа эгелеп алыр болза, өске кымга-даа аксын ажар чай бербес, шуугап-ла орар. Хаан үргүлчү-ле иштинде мынча деп бодап турган: «Ооң эмин эрттир чалчырааш чоруун чавырыптар кандыг-бир кижини канчап тып алыр чоор?»

База-ла Бенареске чүгле соястап шимчээр дудуу кижи чурттап чораан. Ол дудуу кижи даш октаар талазы-биле кайгамчык мергежээн чүве иргин. Хоорай кыдыының уруг-дарыы ону тергеге олуртуп алгаш, чоогунда аажок улуг селбегер будуктуг баньян ыяш үнген хоорай хаалгазынче сөөртүп аппаар чаңчылдыг турган. Олар аңаа бертик кижини үглеп келгеш, аңаа элээн каш үүрмек чес акша бергеш, ээрежир турганнар: «Чаан дүрзүзүн оя шаавыт!» — «Аът дүрзүзүн оя шаавыт!» А ол кижи даштарны чазыг чок дажап тургаш, баньянның бүрүлеринге янзы-бүрү дүрзүлерни оя шаап берип, оларны хөгледир чүве-дир. Ыяштың бүрүлери барык шуптузу даштарга оя шаптырган үттерлиг турган.

Бир-ле катап хаан бодунуң сесерликтеринче бар чыткаш, хоорай хаалгазынга чедип келген. Хаанның дааш-шимээнниг хүрээлелинден корткаш, шупту уруглар тарай маңнажы берген, а дудуу кижи чааскаан артткан иргин. Баньянче чоокшулай бергеш, хаан бодунуң чуузазындан дүжүп келгеш, черде үттүг-таарлап каан бүрүлерниң хөлегезинден бүткен элдеп уулзаны көрүп каан. Хаан бажын көдүргеш, хамык бүрүлер база дүрзүлер-биле шыптынганын эскерип кааш, кым ону ынчап каан дээрзин чоок дүжүметтеринден айтырган.

— Бо бүгүнү бертик кижи ынчап кагды, дээрги хаан! — деп, олар аңаа харыылаан. «Канчап билир, ол бертик кижи чалчыргай брахманның аксын хаары-биле

меңээ дуза кадыптар чадавас эвес деп бе?» деп, хаан бодангаш, айтырган иргин:

— А ол бертик кижи кайыл?

Чоок дүжүметтери ыяш дөзүнге чаштына берген бертик кижини үр-даа дилевейн тып алгаш, хаанга олче айтып-тырлар:

— Бо-дур, дээрги хаан.

Хаан ону чанынче эккээрин дужаагаш, чоок дүжүметтерин чорудупкаш, демги кижиден айтырган:

— Менде бир хөлүн эрттир чугаакыр брахман бар: сен ооң аксын канчап-чооп-даа болза хаап шыдаар сен бе?

— Бир эвес меңээ агаарны өттүр үрүп тургаш, адар хоорзадан бергеш, кургап калган өшкү өдээнден эккеп бээр болза, сээң күзээн чүвеңни күүседип шыдаар мен, дээрги хаан — деп, бертик кижи харыылаан. Хаан ол кижини ордуже аппаарын айыткаш, ону бодунуң өрээлиниң бир азыынга көжеге артынга олуртуп каарын, а ол көжегеге чалчырааш брахманның аксының мырыңай дужун орта үттен оюп каарын дужааган. Хаан ол ышкаш көжегениң баарынга сандайдан салып каарын, а чаштына берген бертик кижини үрүп адар хоорза-биле база кургадып каан борбак өшкү өдээ-биле хандырарын айыткан чүве-дир.

Оон чүү боор, чалчырааш брахман ордуга хүлээп алыышкынче чедип келгеш, аңаа айтып берген сандайже олуруп алгаш, хаанга хөөктүртүп, өске кымга-даа чаңгыс сөс безин сөглетпейн, хөөрээш туруп берген. Бертик кижи-даа көжегеде үт өттүр борбак кургаг өдектерни жрецтиң аксынче киир адып-ла эгелээн. Борбактар көжеге артындан сээктер ышкаш чаңгыстап ужуп үнгеш, дорт-ла брахманның боостаазынче киргилеп турган, а ол, савада үстү ынаар суккан кулузун сывы дамчыштыр үндүр сорган дег, оларны белени-биле ажырып турган. Удавайн чеже-даа турган болза, борбактар шуптузу брахманның хырнында барган, эвээш дизе-ле, өшкү өдээниң чартык хемчээли ынаар кире

берген. Борбактарның курлавыры чарыгдаттына бергенин көрүп кааш, хаан мынча дээн: «О бхикшу! Хөлүн эрттир шуугап, аксы-сөзүң тудуп шыдавастааш, әңдерик өшкү өдээн ажырыпканыңны безин эскербейн бардың. Оон бичии-ле көвүдээн болза, сен ол бүгүнү хайылдырып шыдавас ийик сен. Бажыңыңче чана бер, чиңгетараа холумактыг сугдан иживит, оон албадаттынып кускаш, ишти-хырныңны экидир арыглап ал. Сегий бергеш, эглип кээр сен». Оон бээр-ле ол брахман аксын хаап алгаш чоруур апарып, чалчырааш улус аразынга безин черле чүве чугаалавастаан.

Кулактарының шаг болгаш чедип алганы тамчыкдыш дээш өөрүп четтирген хаан дудуу кижиге найысылалдың чөөн, мурнуу, барыын болгаш соңгу талаларында турар, ниити орулгазы чүс муңга деңнежир дөрт суурну белекке берген. Бодхисаттва ынчан хаанга чеде бергеш, мынча дээн: «Дээрги хаан, бо делегейге болбаазыраңгай болуру мерген угаанныгларга онаажыр хуу-салым дижир болгай, ындыг-даа болза, чүгле хоорзадан часпайн үрүп адар билдизиниң ачызында эжен-әңдерик эртинебайлак тыпкан дудуу кижи бистиң мурнувуста тур ышкажыл». Оон Бодхисаттва мындыг шүлүктү ырлап берген:

Көп хоозун мактал эвес, ылаптыг билдини
алдаржыдып тур бис.
Көрүңер даан: часпас адар дудуу күжүр
шаңнал кылдыр суурлар алды.

Дхаммага бодунуң сургаалын төндүрүп тура, Ыдык Башкы джатаканы мынчаар тайылбырлап берген: «Ол өйде даш октаар бхикшу дудуу кижи ол турган, Ананда хаан турган, а мен бодум мерген угаанныг чөвүлекчи турдум».

АЛДЫН ЧҮГЛҮГ КУУ ДУГАЙЫНДА ДЖАТАКА (136)

«Чедип алган тывыжыңга сеткил ханып...» — деп сөстер-биле ынчан Джетаванага чурттап турган Ыдык

Башкы Тхулланында — Чоонмай деп лама херээжен дугайында чугаазын эгелеп алган.

Саваттхи чурттуг бир-ле карачал анаа кижи лама херээженнерниң шажынчы ниитилелин чеснок-биле хандырып турган чүве-дир. Ол анаа кижи бодунуң тарып алган черлерин кадарган таңныылга мынча деп сагындырып каан: «Бир эвес лама херээженнер кээр болза, оларның кижи бүрүзүнге ийи-үш адыш ишти чеснок алырын чөпшээрээр сен көр». Оон бээр-ле лама херээженнерге чеснок херек апарза, олар демги кижиниң бажыңынче азы дорт-ла ооң тарып каан черинче чоруптар апарганнар.

Бир катап байырлал болган, ынчангаш анаа кижи чесногунуң бар-ла курлавырын чонун хүндүлээр чем белеткээри-биле төтчеглеп каапкан. Тхулланында болгаш өске-даа херээженнер чеснок бээрин оон дилээрге, ол кижи бажында чеснок төнген-дир, тарып каан шөлче баар херек дээн уткалыг харыы берген. Тхулланында болгаш өске-даа херээжен ламалар шөлче чорупкаш, чеснокту чежени ап шыдаар болдур, ынчаны чулуп алганнар, чүге дээрге өй-хемчээл деп чүве билбес улус турган чүве-дир. «Чүү кончуг чазый улузул бо, кандыгдаа өй-хемчээл деп чүве билбес, чеснокту дажып-ла турар!» — деп, ол дээш хорадаан таңныыл хыйланыптыр. Бичии чүвеге сеткили ханып чаңчыккан херээжен ламалар ооң ол чеме-халазын дыңнааш, хорадап база хомудай бергеннер, а болган чүүлдүң дугайында боттарының күзээшкиннери өй-тап херээжен ламалардан дыңнаан бхикшулар база олар-биле кады ажына бергеннер.

Сеткили аажок хомудаан ламалар Бүрүн ачылыгга чеде бергеш, болган бүгү чүүл дугайында чугаалааннар иргин. Ыдык Башкы Тхуллананданы кончуп-кончуп, бодунуң өөреникчилеринге мынча дээн: «О бхикшулар, чазый кижи бодунга амы-тын хайырлаан авазынга безин ылап ынак эвес болур база ооң сеткилин өөртпес. Канчаар-даа аажок алыксак-чиксек чоруу өйүн эрткен

ындыг кижи билиг чогунуң дүмбей караңгызында азыптояап чоруур улустуң кайызы-даа алыс шын орукче баар кылдыр сургап, угаан-сарыылын чырыдып шыдавас, а ол ышкаш ол орукче чаа кирип алганнарны бодун боду болбаазыраңгайжыдарынче ээлдирип шыдавас. Ындыг кижи аңаа хайырлал бээринден ойталаар улусту экиргек болур кылдыр элзедип база шыдавас. А кайда хайырлалды элбээ-биле берип турар-дыр, ол кижи бодун өйлээр деп чүве билбес. Чүгле эвээш-биче чүве-биле сеткили ханар кижи чүдүлгеге бүзүрели чок кижини бүзүрээр кылыптар, а бүзүрээр кижиниң сагыш-сеткилинге бодун боду болбаазыраңгайжыдар чүткүлдү оттуруп шыдаар; харам улусту ол экиргек, бериичел кылып каар, а элбекшил аразынга бодун өйлеп билир болур. — Ыдык Башкы шак ындыг чугаалар-биле ону дыңнап турган улусту дхаммага сургап кааш, түңнелинде мынча деп немей чугаалаан: — О бхикшулар, Тхулланында чүгле бо өйде ындыг чазый чоруун көргүскен эвес-ле болгай, ол эрткен үелерде база база шак-ла ындыг өй-чижек чок чораан». Оон ол дыңнакчыларның дилээниң аайынга кирип, эрткен амыдыралда чүү болганын чугаалап берген.

— Эрте-бурун шагда, кажан бенарес дүжүлгеге Брахмадатта саадап олурда, Бодхисаттва брахман кижиниң оглу болуп төрүттүнүп келген. Ол өзүп кээрге, ону ук-ызыгууру болгаш ниитилелде байдалы ооң-биле дең уруг-биле өглеп каан. Кадайы Бодхисаттва-биле кады чурттааш, аңаа үш кыс божуп берген, оларның үжелдирзин Нанда деп чаңгыс ат-биле адап алганнар. Бодхисаттва мөчээн соонда, ооң өг-бүлезин төрелдери хоргададып тургузуп алганнар. А ол аразында Бодхисаттва база катап, бо удаада алдын чүглүг куу болуп төрүттүнүп келген. Бодунуң биеэги ачы-хавыяазының ачызында ол бүгү-ле мурнундагы төрүмелдериниң дугайында сактып чоруур аргалыг болган. Бир-ле катап, куу өзүп келгенде, ол бодунуң ээлеринге аас-кежик эккеп турар кайгамчык алдын чүглер-биле шиметтинген чазадак

мага-бодун чарашсынып магадай бергеш, мынча деп боданган: «Мурнундагы амыдыралымда мээң овур-хевирим кандыг туржук ирги?» Ону сайгара боданып тура, ол бодунуң мурнундагы амыдыралында кижилер аразынга чурттап турганын сактып келген, а ону сактып келгеш, катап база боданы берген: «Мээң кадайым болгаш уругларым ында кандыг чурттап чорлар ирги?» Кадайы болгаш уруглары оларны чүгле ээ көрүп ап алган төрелдеринде чурттап чоруурун билип алгаш, алдын чүглүг куу мынчаар шиитпирлээн иргин: «Мээң мага-бодумда чүглер арыг алдындан шуткуп каан дегле болгай; бир эвес мен өйлеп-өйлеп чоок кижилеримге чүглеримни чаңгыстап берип турзумза, кадайым болгаш уругларым түревес ийик!»

Куу бодунуң мурнундагы төрелдеринче ужуп четкеш, оларның бажыңының крышазынга хонуп алган. Бодхисаттваны көрүп кааш, кадайы болгаш уруглары оон:

— Кайыын келген сен, дээрги?» — деп айтырганнар.

— Мен дээрге силерниң өөңер ээзи болгаш ачаңардыр мен — деп, Бодхисаттва оларга харыылаан. — Мен өлүм соонда черге катап, бо удаада алдын чүглүг куу хевирлиг болуп, төрүттүнгеним бо-дур, ам силер-биле көржүр дээш бээр ужуп келдим. Силер моон соңгаар төрелдериңерниң эки көөрүнден хамаарылга чокка чурттаар силер, оларга хөлечиктевес база аштаңгы амыдырал көрбес силер: мен силерге бодумнуң чүглеримни бээр мен. Оларны садып, бүрүн чыргалдыг база аас-кежиктиг чурттап көрүңер!

Ынчангаш бир чүүн ышкынып-каш, куу ужуп чоруй барган. Ол бодунуң чоок кижилеринге өйлеп-өйлеп ужуп чедип кээп, ол келген санында-ла, оларга бир алдын чүүн белекке берип турган; Бодхисаттваның биеэги кадайы болгаш уруглары ол алдын чүглерни садып, сагыш човаар чүве чок чурттап турганнар.

А оон бир катап авазы уругларынга мынча дээн:

— Мээң эргим кыстарым, куш сеткили өскерлиичел болгай: силерниң ачаңар ужуп келбестей берзе чүл? Ону тудуп алгаш, ооң алдын чүглерин шуптузун чулуп алыр-дыр че.

— Ынчаарга аңаа аарышкылыы аажок-ла болгай — деп, уруглары удурлангаш, авазының ол бодалын чөпсүнеринден ойталааннар. А Бодхисаттваның кадайының сеткил-чүрээ аажок улуг чазый, алыксак-чиксек чорукка алзыпкан. Куу катап ужуп кээрге, ол ону кый деп: «Бээрле-ле, бээр кел-ле, дээрги!» — деп көгүткен. Куу ооң мырыңай чанынга чедип кээрин манап алгаш, ол кадай кушче хөме щурай бергеш, ийи холу-биле быжыг тудуп ал сал-ла, хензиг када ооң чүглерин чулуп каапкан. Чүгле ол кадайның Бодхисаттваның мага-бодундан ооң күзелинге чөрүштүр тура тыртып алганы чүглер ол дораан шиленнии дег ак чүглер апарган. Бодхисаттва оон чалгыннарын чеже-даа херип чаярга, ол ужуп үнүп чадап каан. Кадайы ынчан кууну доскаар иштинге олурткаш, ооң чаа, алдын эвес, анаа ак чүглери өзүп үнүп келгижеге чедир, чемгерип эгелээн. Адак соонда, куу чалгыннарын чада салыпкаш, агаарже көдүрлүп үне бергеш, бодунуң уязынче ужуп чоруй барган. Ооң соонда ол черле ээп келбээн.

Эрткен үе дугайында бодунуң чугаазын төндүрүп тура, Ыдык Башкы мынча дээн: «Тхулланында чүгле ам ындыг эмин эрттир чазый эвес-ле болгай, бхикшулар, харын ооң мурнунда-ла ол хире алыксак-чиксек чораан! Биеэги амыдыралында ол чазый чоруунуң уржуу-биле алдынын ышкынган, а бо амыдыралында база-ла ындыг четпес чоруу дээш ооң чеснок чок артары ол-дур. Ол чүгле чааскаан качыгдаар эвес, а оон-даа дора болуп, шак ол пөкпес Тхуллананданың хайы-биле арткан херээжен ламалар база моон соңгаар чеснок ап шыдавазы ол-дур! Ынчангаш элбекшил аразынга безин өйүн билири эргежок чугула болур-дур, көрдүңер бе, ламалар. Хензиг-даа чүвени берип турар болза, ооң-биле күзел ханып, оон-даа хөй чүвеже чүткээн херээ чок!» Ону

чугаалап тура, Ыдык Башкы мындыг шүлүктү ырлап берген:

Чедип алган чүвең-биле күзел ханып,
Ажырымчы, чазый болба.
Семей бергеш, күжүң дөгеп хөделзиңзе,
Алдын чүг чок, куруг каар сен.

Ламалар-биле чугаалажып тура, Ыдык Башкы ооң соонда база чаңгыс эвес катап Тхулланандапы сактып, ону буруу шаап шаг болган. Херээжен ламаларга ол оон ыңай чеснок чиирин хоруп, оон башка бачыдыңар миннип, арыгланыр апаар силер деп коргудуп каан. А оон Ыдык Башкы джатаканы тайылбырлап, мынча дээн: «Ол өйде шак бо Тхулланандa брахманның дулгуяа турган чүве; Тхулланандaның үш дуңмазы брахманның үш уруу турган; а мен бодум каас-чараш алдын чүглүг куу турдум».

ТАЙЫЛБЫРЛАР

Дхаммапада

I. Эжеш строфаларлыг эге

1—2. Дхамма деп сөс *Дхаммапада-ла* хөй янзы уткалыг. Аңгы угланыышкыннар болгаш үе-шаглар ол сөс-биле дөмей эвес уткаларны холбап турган (ол байдал ук терминниң ылап шын тодарадылгазын бээрин чигзинчиг кылып турар хире). *Дхамма* (пали), *Дхарма* (санскрит), *Чхө* (тибет), *Дарыма* (тыва) деп сөстүң чамдык кол уткалары: Будданың өөредии; Оруктуң ыдыктыг алыс шыны болгаш соксадырының ачы-буяны; бүгү бар чүүлдер, феноменнер; шажын-чүдүлге; Будда башкының өөредиин парлап, бижип каан сөзүглелдер болгаш номнар; хоойлу; эртем; чөптүг чорук; хевир-тургузуг...

5—6. Буддисчи литературада удаа-дараа катаптап турар эң билдингир строфалар. 5-ки строфада чугаалаан чүүлдү көөр хөөн чогун соксадыптар ынакшыл дугайында христиан утка-биле канчап-даа дөмейлештирип болбас, чүге дээрге буддизмде ынакшыл деп билиишкинниң утказы болгаш ооң угланыышкыны христиан өөредигдезинден көңгүс өске.

7—8. *Мара* — өлүмнүң чагырыкчызы, каржы сүнезин (болганчок-ла күштүг хандыкшылдарның илерээшкини), оран-бажыңын, өг-бүлезин каапкан Гаутаманы бодунуң херээнден ойталаары дээш дөрт улуг дипти бүрүн чагырар эрге бээрин аазааны-биле күткүдерин оралдашкан дуурайлакчы. *Дхаммападада* Мараны ховар айтып турар, ында ол кандыг-бир тодаргай демдектер чок.

9—10. Сарыг өңнүг хеп буддисчи сангханың ылгавыр демдээ болур. Ындыг хепти эрги, үндүр октапкан, элээнинден саргара берген ак пөстен даараар турган. Сарыг өңнү эң баштай шилип алган ужуру ооң эң бужарбак, кижи хөңнү чок кылдыр санадып турганында хире. Буддисчи өөредигниң талалакчыларынга сарыг хеп уштурун чөпшээревейн турган.

13—14. Будданың чугаалаан сөстерин дыңнааш, брахманнар ооң талалакчылары болур деп шиитпирлээш, ооң турар черинче (вихару) чорупканнар. Ынчалза-даа орукка чорларда, каапкаш барган кадайлары болгаш чоок кижилериниң дугайында бодал брахманнарны хилинчектеп туруп берген. Кедерей берген диңмирээшкызаңнааштыг чаъс оларны бажыңнарга чаштырынче албадапкан. Бир бажыңның элеп баксыраан серизин чаъс суу өттүр агып турган. Ону бодавышаан база брахманнарның хөөнүн билир болгаш, Будда бо ийи строфаның сөстерин оларга чугаалаан.

19—20. Бо строфаларда Будданың хоозун угаап бодаашкыннар болгаш карак чагган чүдүлгеге хамаарылгазын тода чуруп көргүскен.

II. Бодамчалыг болурунуң дугайында эге

22. Чаагай сеткилдиг кижи (арья) — өлүм чогунче чедирер орукче кирип алган кижи. Ындыг болганда, ол билиишкинни индуисчи дүгжүр билиишкин-биле салчаштырып болбас.

23. Мында архаттар дугайында чугаалап турар.

25. Оруунга таварышкан бүгү чүвени аппаар аккан сугнуң болгаш ооң аңаа удур чүнү-даа канчап шыдавазы айыыл чок ортулук азы эриктиң овур-хевири индий литературада эң-не нептереңгейлерге хамааржыр. Ол символиканың буддизмде чаңчылчаан оюскан тайылбыры аккан сугну күштүг күзел, бачыт, сүлде-сүнезиннің өскээр көжери болгаш будулуушкун-биле, а ортулукту — нирвана азы архат болуру-биле дөмейлештирип турар. *Дхаммападада* ол овур-хевирлерни 47, 251, 287, 370 дугаар строфаларда ажыглаан.

30. *Магхаван* — «экиргек», Ведаларда-ла хөй нуруузунда Индра бурганга, а Ведалар соондагы үешагда чүгле аңаа хамааржыр эпитет. Буддизмде арай күзенчиг эвес Индраны 33 бурганның баштыңы Сакка үндүр кызыпкан.

31. *Бхикшу* (пали: *бхикху*) — Будданың шажынчы албан-дужаал чедип алган талалакчызы, алыс утказыбиле ядарап-түрегдеп чоруур кижи.

Кинчи-бек — кижини чаа төрүмелдерниң дугуюнга (хөлгезинге) хандыктырар кинчи-бек дугайында чугаалап турар (буддисчи литератураның эң-не ынак овурхевири). Он янзы кинчи-бек бар деп санаттынар: бодун мегелээри (бодунуң «менинге» хамаарыштыр шын эвес бодаары); чигзиниг; меге езулал-чаңчылдарга бүзүрээри; туралаан күзээшкиннер; көөр хөөн чогу; хевирлер делегейинге (чер кырынга амыдыраарынга) хандыгары; хевирлер чок делегейге (дээрге амыдыраарын күзээри) хандыгары; адыргаары; бодун агартыры болгаш билиг чогу.

III. Бодал дугайында эге

33. Бодал дээрге бир-ле калбаңайнып, сирилеп турар, хынаары берге чүүл-дүр деп үзел буддизмниң онзагай шинчизи болур, а ол ышкаш чамдык кезээбиле индуизмниң база. Бодалды чагырып, аңаа шын угланыышкын бээри — Будданың талалакчызы болур кижи бүрүзүнүң хүлээлгези.

37. Буддисчи билиг езугаар, бодалдың турар чери болгаш төвү чүрек болур.

39. Эки болгаш багай чүведен (бузут болгаш буяндан) ойталаары, Будданың бодалы-биле, багай чүве-биле кезээде харылзаалыг эки чүве чаа төрүмелдерге деткимче бээр болганындан эргежок чугула; чүгле эки-даа, багайдаа чүведен ойталаары төрүмелдерниң агымын соксадырынга дузалаар.

42—43. Меге углап-башкарган бодал, ылап шын углап-башкарган бодал — он бачытче (өлүрери, оорланы-

ры, самыын-садары, нүгүлдээри, шуугаары б.о.ө) азы он эки чүүлче (чаагай сеткилдии, хүндүткелдии, бодаңыры б.о.ө.) угланган бодалдарны ынча деп турары ол.

IV. Чечектер дугайында эге

45. *Өөреникчи* деп сөс-биле мында сайзыраңгайжыдылганың бирги чадазынга чеде берген өөреникчини көргүзер *секха* деп терминни очулдурган. Бүгү хандыкшылдарын узуткааш, *секха* архат байдалынга чеде берип, *асекха* апарып болур турган.

46. *Чечектер-биле каастаан согун* — Маранық бир атрибуду (доктаамал демдээ). Чүрек өттүр аткан согун күштүг хандыкшыл тывылдырар. Индий мифологияда бурганнар чепсээ кылдыр мөгеер чүүл апарган согун ынакшыл бурганы Кандарпаның ылгалыр демдээ турган.

49. Буддисчи литературада делгереңгей деңнелге. Ооң утказы — ядыы кижиниң чүгле аңаа берген чүвени ап, кымга-даа каража чедирбезинде.

54. *Тагара* — чадаң үнүш, оон чаагай чыттыг пудра кылыр.

55. *Вассика* — жасминниң улуг чечектерлиг бир хевири.

58—59. *Лотос* (тибет: *бадма*) индий литератураның эң-не ажыглаттынгыр овур-хевирлериниң бирээзи болур. Малгашка (суг дүвүнүң довурааңга) төрүттүнгеш, хүн херелдериниң адааңга кайгамчык чараш чечектелип келир лотос сайзыралдың кызыгаар чок аргаларын символчудуп турар.

Мерген угаан — буддизмде угаап билириниң кол хевирлериниң бирээзи, ол хайгаарал болгаш анализ дузазы-биле эвес, а колдуунда интуиция (чайгаар билири) болгаш сүлде-сүзүк, сагыш-сеткил-биле өттүр көөрүн дамчыштыр чедип алдынар.

V. Мелегейлер дугайында эге

60. *Йоджана* — узунунуң хемчээли, 11 километр хире.

Очалаң (сансара) — төрүмелдер болгаш өлүмнер улашкаа, алыс шын дхамманы билип алгаш база нирваннаны чедип алгаш, оон хосталып болур.

62. Будданың сөстери сезен харлыг кырган брахманның бодунга улуг бажың тудуп алгаш, үр болбайн өлү бергени таварылгага хамааржыр.

70. Мында дөрт ыдыктыг алыс шынны билип алган улус дугайында чугаалаан деп тайылбыр бар.

Куса сиген — ът-сиген аймаа.

75. *Чааскаанзырал* деп термин делегейден чоруурунуң болгаш аңгыланырының аңгы-аңгы хевирлерин даап бодап турар: аргага улустан аңгы чорууру, хоозун бодалдардан ойталаары база чааскаанзырал болгаш хосталганың дээди хевири — нирвана.

VI. Мерген угааннылар дугайында эге

78. 61-ни көр.

79. *«Чаагай сеткилдиг»* (арья) деп эпитет Буддага болгаш ооң үзел-бодалының талалакчыларынга хамааржыр.

80. Бо строфа 33-кү строфага колдуунда дөмейлешпишаан, 145-ки строфада долузу-биле (чаңгыс сөстү санаваска) катаптаттынып турар. Мында киирген сөстерни чаңчыл аайы-биле Будданыы кылдыр санап турар. Янзы-бүрү чурттарже аян-чорук кылгаш келген ча адыгжызы, тудугжу болгаш өске-даа мергежилдерни шиңгээдип алган кижи Будда мага-бодун башкарып билир дээрзин дыңнааш, аңаа ону тайылбырлап бээрин дилээн. Оон ыңай Будданың харыызы кирген.

83. Бирги домактың очулгазы эки билдинмес.

«...кандыг-даа байдалдарда...» — черниң сес байдалы дээр байдалдарны ынча деп турар, оларның ийизин (аас-кежик болгаш качыгдал) бо строфада санап адаан.

85. *Дужунда эрик, бо эрик* — буддисчи литературада нирвана болгаш очалаңның чаңчылчаан демдектээшкини. *Дужунда эрикке* чедери дээрге өлүмнүң чагыргазындан чайлаары-дыр (86 көр).

87—88. *Караңгы дхамма* — кара сагыштыг орук (байдал, ажыл-херек), ол бак херектерниң он хевири кылдыр санаттынып турар; *чырык дхамма* — эки херектерниң он хевирин даап бодап турар. Ойзу чугаалаарга, караңгы болгаш чырык дхамманы удурланыштырып деңнээрин багай болгаш эки чүвениң аразында ылгал деп билзе чогуур.

Бак чцве — беш бак чүве (күштүг хандыкшыл, килең, билиг чогу, улуургаары, адыыргаары).

89. *Оттуушкуннуң цндезиннери* (биригээр чугаалаарга, оттуушкуннуң байдалдары, билип алыышкын элементилери) — буддизмде кижиниң идеалын тургузар чеди үндезин (сергек угаан, мерген угаан, энергия, өөрүшкү, ажыт-чажыт чогу, бот-ханылаашкын болгаш топтуг чорук).

VII. Архаттар дугайында эге

Архат — күзээшкиннери соксай берген, хандыкшылдардан хосталгаш, дээди хосталыышкынга чеде берген кижи.

Архат болуру — төрүмелдер болгаш өлүмнерниң чылдагааны үүледе (кармада) болган улашкаан соксадыр арга бээр байдал: «Чамдык улус кижилер кылдыр катап төрүттүнер, бак чүве үүлгедикчилери — эрлик оранынга, эки мөзүлүглер дээрге катап төрүттүнерлер, а архаттар шуут соксап каар». (*Париниббанти Анасава.*)

90. *Кинчи-бек* — дөрт хандыкшыл (харам чорук, бак күзел-сорук, меге езулалдарга чымчак хамаарылга, кайы-бирниң догмаларынга сундулуу).

91. Куу куштарның овур-хевири хүн бүрү амыдыралдың бачымнаашкынындан хосталгаже ушта халыыр чүткүлдү символчуткан.

92. *Кцзелдер... чылдагаан чок хосталыышкын.* Хосталыышкын — нирвананың бир ады.

93. Бо строфа мурнундагызы-биле чоок холбаалыг.

94. *«...улаачыга оожуктурткан аъттар дег...»* — эрте-бурунгу индий литературада аажок онза шинчилиг

деңнелге. Буддисчи өөредиг езугаар нирвана четкен кижи бурганнардан бедик байдалдыг (*«Ындыг кижиге бурганнар безин адааргаар»*).

95. *Индраның баганазы* — тайылбырлакчыларның айытканы-биле, ындыг баганаларны Индияның янзы-бүрү черлеринге тургузуп турган. Оларны тууйбу болгаш бижыг ыяштардан кылыр. Баганалар бижыг чорук болгаш күштүң символу болур. Черни черле шыдамык болгаш чайгылыш чок чоруктуң, а хөөлбекти арыг болгаш ак сеткилдиг чоруктуң овур-хевири кылдыр көрүп турган.

96. *Триада* — бодал, сөс, ажыл-херек — чүгле буддисчи болгаш индуисчи литератураларда эвес, а Индияның кызыгаарындан ырак дашкаар эки билдингир.

97. *Бүзүрээчел эвес кижи* — Будданың өөредиин езугаар, кижи бүгү чүвени бодунуң дуржулгазынга үндезилеп, бүзүрелдиг улуска бодал чок идегевейн, билип алыр ужурлуг.

«...чаяаттынмаан чүүлдү билир...» — кымның-даа чаяавааны нирвананы ынча деп турар.

VIII. Муң дугайында эге

Будданың талалакчыларының бирээзи, өөредигже кирген оода чаңгыс-даа шүлүк шээжилеп шыдавас кижи турган. Бүгү улус ону кочулап, билиг чогу болгаш чүвеге салым чогу дээш чемелээр чораан. Чүгле Будда ону кээргээш, кыдыынче кый деп алгаш, шүлүктү аңаа номчуп, утказын тайылбырлап берген. Оон бээр-ле буддисчи өөредигниң шак ол талалакчызы Будданың аңаа номчуп берген шүлүүн утпайн келген, а кол-ла чүве – өөредигниң алыс ужурун шиңгээдип апкан. Бир катап хаан бар турда, Будда демги кижи дугайында: «Оттуушкунга чеде берген кижи бо-дур» дээн. «Чүвеге ол хире салым чок кижи канчап ындыг байдалга чедип шыдаан чоор?» деп хаан аайын тыппайн турарын көргеш, Будда аңаа ону тайылбырлап берген («Муң дугайында эгениң» дараазында шүлүктерин көр).

105. Бо строфа (мурнундагызы ышкаш) эң-не билдингирлерге хамааржыр. Ында түңнелинде бүгү чүве кижиниң бодундан хамааржырының дугайында база бир эвес ол бодун тиилеп алган болза, кандыг-даа бүрүлбаазын күштер аңаа шаптыктап шыдавазының дугайында бодал бадыткаттынып турар. Авырал эвес, а кижиниң күжениишкиннери оттуушкуннуң чылдагааны болур.

Брахма — индуисчи чаңчылда дээди бурган, өртемчейниң чаяакчызы. Ведийжи пантеоннуң бөлүк бурганнарын буддизм база база хүлээп көрүп турган (ылаңгыя Буддага дуза көргүзүп турганнарын), ындыг-даа болза, оларның ужур-утказы хөлчок бичии турган болбайн канчаар.

Гандхарва — чартык бурганнарның онзагай аңгызын тургузуп турар дээрниң хөгжүмчү-ыраажылары.

106—107. Будданың брахманнарга оларның өргүл салыр езулалдары болгаш аскетизмни шын эвес ажыглаары дээш кылган чугаазы. Бо строфалар Будданың сүлде-сүзүк талазы-биле сайзыраңгайжыыр дээш эвес, а оларны өске улус аразынга онзагай болдурар анаа эвес чаяанны чедип алыры-биле шыладанчыг йога мергежилгелеринге алзып турган талалакчыларынче айтып турганы чадавас.

109. Ындыг бодалды буддизм брахманчы литературадан шиңгээдип алган хире.

«...улуг улусту хүндүлээр...» — мында чүгле кыраан кижилер дугайында эвес, а эки мөзү-биле долган кижилер дугайында база чугаалап турар.

113. *«Эге болгаш төнчүнү көрген кижиниң...»* — азы төрүттүнери болгаш өлүрүн, тургустунары болгаш бууураарын. Буддисчи литературада делегейде бир-ле чылдагаан-биле тывылган бүгү чүвелер доктаамал эвес болур деп идеяның бо-ла таваржыр илередии.

IX. Бак чүве дугайында эге

126. *«...иезиниң иштинче эглип келир...»* — азы чаа төрүмелдерге алзыычал дээн, а дээди чаагай чорук — чаа төрүмелдерниң улашкаан соксадыры.

X. Кеземче дугайында эге

Дхаммападаның эң эки кезектериниң бирээзи, ында буддизмниң мораль-этиктиг концепциязының чамдык чугула талалары чечен-мергени-биле илереттинген.

136. Хилинчек-човалаңны кывыышкын-биле деңнээри буддисчи литературада калбаа-биле нептерээн. 146-гы строфада Будданың сөстери-биле чижек кылдыр деңнеп көр.

137. *Он байдал* — Дх., 138, 139, 140 көр.

141. Бо строфада, элээн хөй өскелеринде дег, аскетизмниң даштыкы илерээшкиннеринге Будданың удурланыышкынын көргүзүп турар; ол амыдыралдың чөптүг аян-хевирин болгаш тайбың болурун оон чугула кылдыр санап турган (Дх. 142 деңне).

142. *Брахман* — Индияга бо сөс-биле эң бедик моральдыг шынарларның эдилекчизин холбаар турган. Буддизм *брахман* деп сөстүң ол билиишкинин шиңгээдип алган, ынчалза-даа ук шынарларның утказы чугула өскерилгелерлиг апарган. *Дхаммападаның* 26-гы эгези-биле деңне («Брахманнар дугайында»).

Чааскаан чоруур оспак кижи (самана, отшельник) — чер кезип чоруур аскет, чөптүг амыдыралдың база иштики амыр-тайбыңның илерээшкини.

144. Бо шүлүк буддизмниң алыс ужурунга хамаарыштыр хөй каржы хажыдыгларлыг үзел-бодалдарны буруу шаап турар. Ким ону билип алыксаарыл, нирванаың идеалын база шиитпирлиг болгаш сорук кирген болур дугайында кыйгырыгны удурланыштырбас, а каттыштырар ужурлуг. Өске талазындан хөй улуска бүзүрелди демдеглээни элдептиг ышкаш сагындырар чадавас, чүге дээрге чогум-на Будда бүзүрелге удурланыштыр хуу дуржулганың чугула болурун айтып турган болгай.

145. 80-ги болгаш 33-кү строфаларны көр.

XI. Кыраан назын дугайында эге

Дараазында строфаларны Будда чурттаар чер алгаш, хөглүг шуугажып, каттыржып турган чеди брахманга хамаарыштыр чугаалаан деп турар.

146. 136 строфа-биле деңне.

150. *«Бо шивээни сөөктерден туткаш...»* — буддизмде кижини, ооң өлүмнүүн онзалап демдеглеп, анаада чуруп көргүзери.

153—154. Бо ийи строфаже кирген сөстерни Будда оттуушкунга чеде бергеш, чугаалаан.

Бажың тудугжузу — күзээшкин болгаш чүткүлдүнча деп турар, буддизмде чугула билиишкиннерниң бирээзи. Чурттаарын күзээри бодунуң кавызынче чаачаа амыдыралчы материалды киириштирип, оон амыдыралдың чаа хевирлерин тудуп турар (амыдыраарының дугуюнче хандыкшыдар төрүмелдер улашкаа). Маранық курлавырында күзээшкин эң айыылдыг аргаларның бирээзинге хамааржыр.

Бажың — мага-бот, *крыша ооргалары* — күштүг хандыкшылдар, *сирт* — билиг чогу, чүве билбези.

155. *Бай-байлак* — материалдыг кежиктер эвес, а сүлде-сүзүк, сагыш-сеткил тывыштарының дугайында чугаалап турар.

XII. Бодунуң «мени» дугайында эге

157. *«...таңныылдаар цш кезек ценiң бирээзиниң дургузунда...»* — дүннү үш: бирги, ийиги, үшкү таңныылдаар үеге хуваап турган. Мында таңныылдаар үени амыдыралдың үш үе-шааның бирээзи кылдыр база билип болур.

162. *Малува* — сал деп ыяшка маңгысталып ораажып үнер үнүш, хаая эвес ыяшты өлүмге чедирер. Малуваның овур-хевири аллегорияларга (элдээртиглерге) бо-ла таваржыр.

Сал — ыяш ады.

163. Кажан Будданың кады төрүвээн дуңмазы Девадатта — баштай ооң талалакчызы, а оон удурланыкчызы — буддисчи ниитилелге чарыкчы чорук кылырын бодап аарга, Будда аңаа мындыг чижектиг чүве чугаалаан: эки чүве кылыры эки кижиге белен, а багай кижиге — берге; бак чүве кылыры багай кижиге белен, а чөптүг кижиге — берге.

164. *Каттхака* — чимистелген дораан-на, өлүп каар кулузун аймаа.

166. *Ачы-буян* — сүлде-сүзүктүң үнелиг чүүлдериниң дугайында чугаалап турар.

XIII. Делегей дугайында эге

168—169. Чер кезип чорааң үезинде Будда бир катап бодунуң төрээн хоорайы Капилавастуга чедип келген, аңаа ооң ачазы Суддходана болгаш өг-бүлези чурттап турган. Дараазында хүннүң эртенинде Будда өөреникчилерин эдерткеш, хайырлал чеми диленип чорупкан. Суддходанага ол дугайында дыңнадырга, аңаа ыянчыг апарып, оглундан мынча деп айтырган: «Сен чүге бисти бак атка киирип тур сен?» Аңаа харыылап, Будда ачазынга бодунуң өөредиининиң үндезиннерин тайылбырлап берген.

175. *Иддхи* — бот-ханылаашкын болгаш мистиктиг транс (угаан балараары) дузазы-биле чедип алыр психиктиг анаа эвес медерел күштери. Буддизм мурнунда турган философиядан үлегерлеп алган билиишкин болгаш, иддхини буддисчи канонда элээн ховар демдеглеп турар, чүге дээрге ол билиишкин буддисчи өөредиг-ге чамдык талазы-биле дүүшпейн турган хире. «Буддаңың диалогтарында» ооң мындыг чугаазы бар: «Шак ол мистиктиг кайгамчык чүүлдер практикалаарында айыыл барын көрүп турар болганымда, олардан хөңнүм калып, чүдексинер-дир мен, олардан ыядыр-дыр мен».

176. *«...чаңгыс аай дхамманы...»* — бо чер эки билдинмес.

178. *Сотапатти* — нирванага чедире бээр агымче кирери; ыдыктыг чорукче баштайгы базым (ындыг базымнар дөрт: оларның бирээзи-ле кижиге түвек кадар кинчи-бекти узуткаары-биле харылзаалыг).

XIV. Оттуушкунга чеде берген кижи дугайында эге

Мында дээди билиг чедип алган оттуушкунга чеде бергеннер (буддалар) дугайында чугаалап турар; олар

ооң мурнунда-даа турган, оттуушкунга чеде берген чаалары келир үеде база көстүп кээр (келир үедеги Будда — Майтрейя азы Майдыр). Ынчангаш бо эгеде хөй катап таваржып турар «будда» деп сөсте Будданың хуу адын эвес, а оттуушкунга чеде берген деп ниити адын көөр болза эки.

179. *«Шак ол — кокпа чок... кижини — кандыг кокпа-биле эдертир силер?» Кокпа чок* — бо делегейде ам кокпазы чок кижи, чүге дээрге ол-даа делегейже, делегей-даа олче ам салдар чедирип шыдавас апарган.

183. Бо строфаже ыланғыя махаянажы литературада дыка делгереңгей алдарлыг буддисчи мерген бодал киргеи.

185. *Пратимокша* — сангхага ажыглаттынып турган дүрүмнер болгаш этиктиг айтыышкыннар чыындызы.

190. *Будда, дхамма болгаш сангха* — буддист кижиниң үш хоргадалы.

Дөрт ыдыктыг алыс шын — оттуушкунга чеде берген соонда, Будданың илереткени буддизмниң үндезини.

XV. Аас-кежик дугайында эге

198. *«Аарыг улус аразында аарыг эвестер...»* — сагыш-сеткил байдалын физиктиг байдал дамчыштыр көргүзер онза арга.

201. Ол сөстерни будда, Аджаташатрунуң аштыргаиын билип алгаш, чугаалаан деп санап турар.

203. *Санкхара* — буддизм философиязының эң-не нарын билиишкиннериниң бирээзи. *Санкхаралар* 52 бөлүкке хувааттынар (дээри, туугай билиглер, бодал, сактыышкын, амыдыраар күш, кичээнгей, күжениишкин, тоомча чогу, өөрүшкү, коргуушкун, кээргээчел чорук, хөглээшкин, хорадаары, адыыргаары б.о.ө.). Санкхараларның доктаамал эвезин чайганыычал, быжыг эвес банан ыяжы-биле деңнеп турар.

XVI. Таптыг чцве дугайында эге

212. Шак ол сөстерни Будда чоокта чаа чүдүлгеже кирген дөрт бхикшуга чугаалаан деп санап турар. Олар

чечектелген ыяш адаанга олуруп алгаш, эскет чокка мага-бот таалалдары, эң таптыг чүве дугайында чугааже шилчий бергеннер.

218. *Уддхамсота* — сөс сүрүп очулдурарга, «агым удур эжинген» дээн, өскээр чугаалаарга, туралаашкын, хандыкшылдар, будулуушкуннарны ажып эртип турар кижи. Ындыг төлээде, мында 178-ки строфада (*сотапатти*) даап бодаан агымдан өске агым дугайында чугаалап турар.

XVII. Килең дугайында эге

Буддизмниң этиктиг өөредиининиң аажок чугула талазын илереткени.

221. *«Ат болгаш хевирге хандыкшываан кижи...»* — ат болгаш хевир амытанны (кижини) тодарадып турар сагыш-сеткил, сүлде-сүзүк болгаш физиктиг эгени тургузар.

227. *Атула* — Будданың өөреникчизиниң ады; бо шүлүктү аңаа чугаалаан.

XVIII. Хирленишкин дугайында эге

235. *Яма* — өлүглер оранының чагырыкчызы, тывалар ону Эрлик-Хаан дээр. Ведийжи литературада Яманың айбычылары, өлүм медээчилери кылдыр үгү, көге-буганы азы ийи ытты санап турган.

240. *«...дхонаны црээн...»* — тайылбырлаары берге чер. Анаада ону бхикшуга эргежок чугула дөрт эт-херексел болур дхоналарның шын эвес ажыглалынче айыткан кылдыр билип турар.

246—247. Мында буддистерниң сагып чорууру беш сагылды айыткан.

254. *Татхагата* — «ынчалдыр чоруй барган»; «[Сайзыралды] чедип алган»; архаттарның (Будданың база) эпитеди.

XIX. Дхамманы сагып чоруур кижи дугайында эге

Дараазында строфалар Будданың аңаа келген кырган брахманга езулуг чөптүг чорук деп чүл, езулуг

бхикшу болгаш езулуг оттуушкунга чеде берген кижи деп кымыл, чаагай сеткилдиг болгаш шыырак биличлиг кылдыр ким ададырыл деп айтырыынга харыызы болур.

260. Эвээш дизе-ле, он чыл ядарап-түрегдеп чоруур бхикшуну улуу дээр.

271. *Бот-ханылаашкынны* (самадхи) эчис сорулга кылдыр эвес, а күзээшкиннерни узуткаарынче орукка эргежок чугула негелде кылдыр көрүп турган.

XX. Орук дугайында эге

273. *Дөрт сөс* — дөрт ыдыктыг алыс шын.

285. *Сугата* — Будданың бир ады, а ол ышкаш ниитизи-биле «оттуушкунга чеде бергеннерниң» ады.

XXI. Янзы-бүрү чүүлдер дугайында эге

302. *Дхаммападаның* кыдат очулдурукчузу бо черни мынчалдыр тайылбырлап турар. Биеэде чеди бхикшу озалааш черже дээди мерген угаан чедип алыр дээш чоруй барганнар. Он ийи чыл үре-түңнел чок күженгеш, мерген угаан чедип аары кайы хире бергезин көргеш, бажыңнарынга чуртталгазының бүгү экизин сактып келгеш, олар чана бээр деп шиитпирлээннер. Чанып ора, бхикшулар Буддага таваржы бээрге, ол бо строфаже кирген сөстерни оларга чугаалаан.

303. Бүзүрел долган кижи — буддизмниң кол догмаларынга бодал чок бүзүрелди эвес, а билигге үндезилээн бүзүрелди ынча деп турар.

305. *«...шыргай аргага өөрүзүн»* — оригиналда мында сөстер оюну бар, ол домакты мынчаар база билип болур: «Күзээшкиннерниң узуткаттынганы дээш өөрүзүн». 283 строфа-биле деңне.

XXII. Эрлик ораны дугайында эге

Эрлик ораны дугайында өөредиг буддизмде ындыгла чугула эвес байдалдыг. Эрлик ораны дээрге бачыт арыдар кеземче көөр чер болур. Кеземче ол байдалды тывылдырган үүле (карма) доозулгужеге чедир, чаа төрүмелдерниң хилинчектиг катаптаарында болур; ындыг болганда, эрлик ораны үргүлчү турбас.

308. *«...чурттуң ачы-буян хайырлалын ажыглаарынга көөрде...»* — шажынчы хүлээлгени күүсетсин дээш, бхикшу бүрүзүнге бээр хайырлал дугайында чугаалап турар.

310. Бо строфа, алыс утказы-биле, мурнундагы шүлүкте адаан «дөрт чүүлдүң» катаптаашкыны болур.

313. *Доозун* (гаја) күштүг хандыкшылды (база гаја) сагындырып кээр.

XXIII. Чаан дугайында эге

Буддисчи литературада чаан шыдамык чоруктуң, бодун туттунуп билириниң символу болур. *Лалитавистарада* Будданың бодун «чаан» азы «Улуг чаан» деп адап турар. Орай тоолчургу чугаа Будда чер кырынче чаан хевирлиг дүжүп келген деп бадыткап турар.

323. *«...чедер аргажок чуртка... чеде бээри болдунмас»* — өскээр чугаалаарга, нирванага.

324. *«...чулчургайларындан ажыг суук чццл шуурап турда...»* — ындыг чүве эдержилге үезинде болур. Эртебурунгу индий литературада ол овур-хевирни болганчокла ажыглап турган.

XXIV. Кцзээшкин дугайында эге

Будулуушкуннарның чылдагааны — хилинчектиг күштүг күзел-чүткүл, *танха* — мага-боттуң таалалдарынга, амгы болгаш келир чуртталгага хандыкшыл тывылдырар харамдыктырып бачымнадыр күзээшкин; ылап-ла танха бүгү хилинчек-човалаңның чылдагааны болур. Беш минниишкинниң кайызы-даа база сактыышкын ону бар болдуруп шыдаар болганда, ону беш дакпыр деп адаар. Илерээриниң үш аргазы ону он сес дакпыр кылыптар. Даштыкы болгаш иштики деп хуваарга, танха үжен алды дакпыр апаар, а амгы, эрткен болгаш келир үелерге ажыглай кожуптарга, ол хилинчек чедирер 108 аңгы-аңгы хевирниң күзээшкиннери, күштүг чүткүлдери кылдыр хуула бээр. 154 строфага тайылбыр-биле деңнеп көр.

335. *Бирана* — чаагай чыттыг сиген.

336. Лотос (бадма) бүрүзүнден кээп дүшкен дамды индий литературада эң ынак овур-хевирлерниң бирээзи болур. Дх. 401-биле деңне.

337. *Усира* — бирананың чаагай чыттыг дазылы, ону Эрте-бурунгу Индияга үнелээр турган.

339. *Үжен алды аккан суг* — үжен алды дакпыр танха (күзээшкин).

340. *Лата* — ораажып үнер үнүш, кижиже миниишкин органнары болгаш сактыышкын дамчыштыр кире бергеш, ында элбээ-биле улгадып өзе берген күзээшкиннер символу.

345. *Бабба* — бажыңга кедер идик кылыры-биле ажыглаар бөдүүн сиген аймаа.

348. Бо сөстерни Будда сангхаже хүлээп алган хендир аргамчы кырынга самнаар Уггасенага чугаалаан деп санап турар.

353. Чер кезип чоруур аскет Упака Буддадан ооң башкызының дугайында айтырарга, Будданың берген харыызы болур алдаржаан строфа.

354. *Дхаммападада* эң-не билдингир чечен домактарның (афоризм) бирээзи.

XXV. Бхикшу дугайында эге

363. *«...утка болгаш дхамманы тайылбырлап турар...»* — буддизмде билдингир дөрт билиг хевириниң бирээзи.

368. *«...тайбың черни... чедип алзын...»* — азы «оожум орукка».

369. Бо овур-хевирни тайылбырлакчылар арай ылгалдыг тайылбырлап турар. Суг-биле долдурган корабль күзээшкиннер-биле чүдүртүнген кижини демдеглеп турары ылап хире.

370. *«Бешти одура шаавыт...»* — «мен»-биле (чүгле бодун бодаары) харылзаалыг сагышка мегеледири, чигзиниг, меге езулалдар болгаш езу-чурумга хандыгары, күштүг хандыкшыл болгаш көөр хөөн чогунуң дугайында чугаалап турар.

«...бештен ойтала...» — черге амыдыралче чүткүл (хевирге хандыгары), дээрге амыдыралче чүткүл (хевир чогунга хандыгары), адыргаары, бачымнаашкын, билиг чогу.

«...бештен артык бол!» — өскээр чугаалаарга, бүзүрел, сагыш човаары, шиитпирлии, кичээнгей мөөңнээри болгаш мерген угаанны чагырары. Илередигниң утказы ол шынарларны башкарып, оларның ээзи апаарының эргежок чугулазында.

«Беш хандыкшылды ажып эрткен...» — өскээр чугаалаарга, харам чорук, көөр хөөн чогу, адыргаары, мелегей чорук болгаш меге үзелдерни (чок болза: материалдыг шынарлар азы демдектер, эскериглер, туугай билиглер, туралыы азы чаяанныы болгаш бодал азы угаан-сарыыл).

371. 308 строфа-биле деңне.

372. *«...боданыышкын чок...»* (джхана) — дөрт джхана чадалар тургузар, олап көдүрүлгеш, кижи хөлзээшкиннер болгаш будулуушкуннардан хосталыр.

380. 160 строфа-биле деңне.

XXVI. Брахманнар дугайында эге

Буддизмде брахманнар-биле харылзаштыр көрүп турган бодал дугайында 142 строфада бижээнин көр. Будданың талалакчыларынга брахман дээрге бодунуң будулуушкуннарын билип каапкан, оларны узуткаарын чедип алган, оттуушкунга чеде берген кижи-дир. Бо эгеде брахманның мөзү-шынарын болгаш аңаа хамаарылганың дүрүмнерин тодарадып бижип турар. Мында индуисчи литератураның чамдык черлери-биле дөмейлежилгени азы сөзүглелде дүгжүп турар черлерни тып ап болбайн канчаар. Аңаа үндезилеп алгаш, чамдыкта буддизм дээрге өскертинген брахманизм-дир, буддизмниң үндезини брахманизмниң үндезини ышкаш: *Брахман*, кандыг-даа индивидуалдыг чүүлдүң үндезини, ону аяннаштырып-таарыштырып турар, ылгалыр чүвези чок эге суур болур деп бадыткап турар (ол чижектиг бодалга

хөй эртемденнер, ылаңгыя индий эртемденнер, чоок болуп турар). Ындыг үзелдерни эң шыңгыызы-биле хүлээп болбас ужурлуг. Буддисчи өөредигниң алыс ужуру индуизмден үлегерлеп алган чүүлдер-биле, олар буддизмде эвээш эвес-даа болза, кызыгаарланмайн турарындан аңгыда, олар-биле кайы хире-даа болза чугула кылдыр тодараттынмайн турар. Будда чүгле теоретиктиг дилээшкиннерниң идеязы-биле сорук кирген турган эвес, харын практиктиг чаартылгаларның, улусту, ооң иштинде индуизмге чүдүп бүзүрээр база ооң системазын болгаш илереттинер аргаларын эки билир кижилерни тодаргай камгалаарының тода илереттинген сеткил-соруу-биле сорук кирген турган. Буддизмниң индуизм-биле харылзаазы бар болбайн канчаар, ынчалза-даа ону элээн өске угланыышкынныг кылдыр дилезе чогуур.

383. *«Аккан сугну соксат...»* — шынында «аккан сугну одура шаавыт» дээн, амыдыраарының агымының дугайында чугаалап турар.

384. *«...ийи дхамма-биле...»* — бот-кызыгаарланыры болгаш анаа көөрүнүң түңнелинде сүлде-сүзүү-биле билип каарының дугайында чугаалап турар.

396. *«Бхо деп чугаалаар»* — брахманнарны ынчаар адаар турган, чүге дээрге олар Будданы мендилээрде, оларга дең байдалдыг азы куду безин байдалдыг улуска хамааржыр амыр-менди хевири болур *бхо* деп аян сөзү ажыглап турганнар. Мынчангаш ол строфада брахманнарның адынга чемелел болгаш оларга езулуг брахман — буддисти удурланыштырары бар болуп турар.

401. 336 строфага тайылбырны көр.

419. *Сугата* — 285 строфага тайылбырны көр.

Джатакалар

БИРГИ КЕЗЭЭ

[1]*Ом* — илби-шидилиг күштүг деп санаттынып турган чаңгыс слогтуг сөс. Ооң үнүнүң а + у + м деп үш

тургузукчузун үш *Веданың* азы индуисчи триада Вишну — Шива — Брахманың илерээшкини кылдыр ханы хүндүткеп турган. *Ом* деп слогту индуисчи чогаалдарның эгезинге салып каар чаңчыл турган. Чамдык буддисчи чогаалдар болгаш илби-шидилиг формулаларга база *Ом* деп слогту ажыглаар турган.

Муни — «чүве ыыттавас», чааскаан чоруур оспак кижи, аскет, ыдыктыг мерген угаанныг кижи.

I. Кыс пар дугайында джатака

[1] *Буддизмниң үш эртинези* — Будда, ооң өөредии (дхарма) болгаш шажынчы ниитилел (сангха).

[2] *Джатакарман* — чаш төл төрүттүнерге, кылыр езулал — чаш төлдүң дылын саржаг-биле чаап, ооң-биле кады чогуур мөргүлдерни номчууру.

[3] *«...кичээлдерге тергиин дуза...»* — ада-иези болгаш эң эки башкылар талазындан дузаны ынча деп турар.

[4] *Эртем-билигниң он сес адыры* — дөрт *Веда* (индий литератураның эрте-бурунгу тураскаалдары, ыдыктыг деп санаттынар йөрээлдер чыындылары: *Ригведа, Самаведа, Яджурведа* болгаш *Атхарваведа*. Ведалыг литературага йөрээлдер чыындыларынга орайтадыр кылган тайылбырлар — брахманнар, араньякалар, упанишадалар база хамааржыр), алды *Веданга* (*«Ведаларның кезээ»* — *Ведалар* шинчилээрде, херек дузалал эртемнер), дөрт *Упаведа* (*Ведаларга* немелде кылдыр санаар дөрт эртем: медицина — аюрведа, шериг эртеми — дханурведа, хөгжүм — гандхарваведа, архитектура азы ус-шевер ажыл дугайында эртем — шилпашастра), *пураналар* (космогониктиг уткалыг эпиктиг шүлүглелдер), *ятихаса* (тоолчургу чугаалар), *ньяя* (шын боданыры дугайында эртем) болгаш *мимансаны* (ведалыг езу-чурум болгаш сөзүглелди тайылбырлап турар философчу система) хаара тудуп турар.

[5] *Брахман* деп сөс очулгада берген «Ведалар» деп уткадан аңгыда, «делегейниң сагыш-сеткили, баштайгы боттуг чүүл» деп база уткаларлыг. Мынчангаш ол оду-

ругну мынчаар база очулдуруп болур: «Ол *брахманны* билир улуска *брахман* боду дег кылдыр, а хааннарга — хаан [хааннар] дег кылдыр хүндүткедип турган».

[6] *Муң карактыг бурган* — дээр бурганы, индуизмде диңмирээшкин болгаш чаңныктар чагырыкчызы Индраның эпитеди, буддизмде Индра Траястринша дээр ийиги бурганнар делегейиниң чагырыкчызы Шакрабиле каттыжа берген.

[7] *Ашрамның бажың ээзи* — брахманның чуртталгазының ийиги үе-чадазы; ынчан ол бажыңынга чурттап, өг-бүленің баштыңы болуп, брахманның анаа хүлээлгелерин күүседир. Индуизмниң хоойлу-дүрүмнерин езугаар, брахманның чуртталгазы ашрамнар дээр дөрт үечадага хувааттынар: биргизи — өөреникчи болуру, брахман ынчан Ведалар өөренип, кызыгаарланыр сагыл сагыыр, ийигизи — бажың ээзиниң байдалы, үшкүзү — шажын-чүдүлге мергежилгелери болгаш боданыышкыннарга бараалгаткан чааскаан чоруур оспак кижиниң аргага аңгыланып чурттаары болгаш дөрткүзү — хайырлал-биле амыдыраш чоруур чер кезиир ламаның, бүгү-ле күштүг хандыкшылдар болгаш күзээшкиннерден адырылган аскеттиң чуртталгазы.

[8] *«...эп-найыралдыг болуру болгаш өске-даа чүүлдер...»* — дөрт «кызыгаар чок, хемчээттинмес анаа көрүүшкүн», «брахмавихара» деп база адаар психиканың бүдүштүг байдалдарының дугайында чугаалап турар. Ол дээрге: эки чүве күзээри, эп-найыралдыы, өскелерниң чаагай чоруу дээш бодун өргүүр кижиниң өөрүшкүзү, кээргээчел чорук болгаш тала-дугай тыртпазы — оларны анаа көөрү-биле чедип алыр.

[9] *Даглар хааны* — Сумеру азы Меру — тоолчургу алдын даг, делегейниң төвү, оортан, лотос бүрүлери дег, тоолчургу дөрт азы чеди дип ол-бо чаттылып турар, оларны дөрт азы чеди тоолчургу океан дүүштүр чуп чыдар.

[10] *Очалаң* (сансара) — дириг амытаннарның катап төрүттүнүүшкүннериниң соксаал чок шуушкаа, хилин-

чек-човалаңның үндезини, буддизм езугаар, алыс шын өөредигни билип алгаш база нирванага чеде бергеш, оон хосталып ап болур.

[11] *Мара* — буддизмде бачыт, күткүлге, туралаашкын, бак күштүг хандыкшылдар болгаш күзээшкиннерниң илерээшкини; тоолчургу чугааларда Буддага болгаш ооң талалакчыларынга оттуушкунче баар орук-биле чоруурунга шаптыктап турар тоолчургу амытан, каржы шулбус кылдыр бодун көргүзүп турар. Маранық аг-шериин тоолчургу чугааларда он кезектен тургустунган кылдыр чуруп көргүзүп турар, оларның кезек бүрүзүн Будда бодунуң болбаазыраңгай шынарлары — *парамиталарның* бирээзи биле-ле дезер кылдыр албадапкан. Дхаммападаның 7—8 строфазынга тайылбырны көр.

[12] *Эң эки хөлге* азы «эң эки орук» — хилинчек-човалаң көрген делегейге ынакшыл болгаш кээргээчел сеткилбиле хаара туттурган бодхисаттваның оруу, махаянаның идеалы. Чүгле боду дээш оттуушкунга чеде бээр архаттың чаңгыс бодун бодаан оруундан, хинаянаның идеалындан, ылгалдыг (III, 5-ке тайылбырны база көр).

[13] *«...чанымда өске амытаннарның чаагай чоруунче чцткцлден...»* — «дээди сорулганы чедип алыры» деп база очулдуруп болур. «Джатакаларның» автору ол ийи утканың кайызын-даа бодап турган хире, чүге дээрге бодхисаттвага дээди сорулга чанында дириг амытаннарның чаагай чоруу болур.

[14] *Манматха* — «сагыш-сеткилди хөлзедир», буддизмде Мара-биле катчы берген ынакшыл бурганы Каманың эпитеттериниң бирээзи.

[15] *Гандхарвалар* — кудуку чергелиг бурганнар аймааның ады, баштай олар арга-арыг бурганнары, а сөөлзүредир дээрниң хөгжүмчүлери болгаш бурганнарның дашка тудукчулары турганнар; буддисчи мифология езугаар, олар бурганнарның алды делегейиниң эң кудуку чергелии — өртемчейниң дөрт камгалакчызының дээринде чурттап турар.

[16] *Якшалар* (пали: *яккхалар*) — чартык бурганнар аймаа, улуска чамдыкта эки чүве күзээр, чамдыкта

өжээннешкек болур; индийлерниң бүзүрели-биле, олар күзээнин езугаар кандыг-даа хевирлиг апарып шыдаар. Буддизмде оларны дириг амытаннарның бир аймаа кылдыр көрүп турар, аңаа төрүттүнери эрткен амыдыралдың үүле-херектеринден хамааржыр; олар Будданың өөредиин хүлээп ап, нирванага чеде берип шыдаар.

[17] *Нагалар* — «чыланнар», улуг күш-шыдалдыг болгаш хуулгаазын салым-чаяанныг, Меру дагның эдээнде чурттап турар тоолчургу амытаннар. Оларны чартык кижи, чартык чылан хевирлиг кылдыр даап бодап турган. Нагалар буддисчи тоолчургу чугааларда улуг ужур-дузалыг.

[18] Дөрбелчин скобкаларже джатакаларның сөөлзүреди немээн черлер болур төнчү кезектерин киирген. Буддисчи этика, моральдың кандыг бодалы, утказынга хамаарыштыр ол азы бо джатаканы чугаалаарының дугайында бодалдар ол төнчү кезектерде синген.

II. Шибиниң хаанының дугайында джатака

[1] *Үш кол чцл* — индуизмниң үзелдерин езугаар, амыдыралдың үш кол сорулгазы азы байдалы, олар аразында дең болур ужурлуг: *дхарма* — чүдүлге, хүлээлге, чөптүг чорук; *артха* — материалдыг сонуургалдар, байбайлак болгаш *кама* азы мага-боттуң күзел ханыышкыны. Бо строфаны анаада ынчаар тайылбырлаар. Ындыгдаа болза, мында өске триаданы бодап турар чадавас: бодал, сөс, ажыл-херек.

[2] *Критаюга* — бирги каптагай үе-шагының азы юганың, индий космологияда «алдын вектиң» ады. Ийиги юга *Трета* — «мөңгүн век» деп аттыг, үшкүзү — *Двапара* — «чес век» болгаш дөрткүзү — *Калиюга* — «демир век» бистиң эрага чедир 3102 чылда эгелээш, амгы үеде уламчылап турар. Бир юга эрткен санында-ла, кижи төрелгетенниң физиктиг болгаш мөзү-бүдүш шынарлары баксырап турар. Дөрт юга өндүр-улуг юганы (*махаюга*), муң махаюга бир *кальпаны* тургузар. Бир кальпа

Брахманың хонуун азы 4 320 000 000 черниң чылын тургузар. Кальпаның төнчүзүнде өртемчейлер буступ дүшкеш, дараазындагы кальпага катап тургустунар. Буддизмде өртемчей үе-шагларын хуваары элээн өске. Өндүрулуг кальпа (*махакальпа*) өртемчейниң чаяаттынганының болгаш буураарының бүдүн эргилиишкинин көргүзүп турар. Махакальпа дөрт кальпадан тургустунар: өртемчейниң чаяаттынары, чаяаттынган байдалы, буураашкыны болгаш бууpаан байдалы. Махакальпаның үргүлчүлээри — 1 280 000 000 черниң чылы.

[3] *Шакра* — Меру дагның бажында турар ийиги бурганнар делегейи Траястриншаның чагырыкчызы; бурганнар болгаш асурлар (шулбустар) аразында демиселге бурганнарның удуртукчузу. Шакраже Индра бурганның хөй эпитеттерин көжүрген, чүгле олар ынчан өскээр тайылбырлаттынып эгелээн. Буддисчи тоолчургу чугааларда Шакраны эки болгаш чөптүг, ынчалза-даа хөй четпес чүүлдерден хостуг эвес чагырыкчы кылдыр чуруп көргүскен. Чижээ, ол узун назынныг-даа болза, бүгү-ле дириг амытаннар ышкаш, өлүм болгаш катап төрүттүнериниң хоойлуларынга чагыртып турар. Болганчок-ла ол бодунуң херектеринге чазыйын, мелегейин, кортуун болгаш өске-даа багай шынарларын көргүзүп турар.

[4] *Гана* — Шива бурганның бараалгакчылары чартык бурганнар аймаа.

[5] *Апсаралар* — дээрниң танцычы, хөгжүмчү кыстары, гандхарваларның кадайлары, индий мифологияда кыс чараш-каастың илерээшкини.

[6] *Йоджана — Дхаммападаның* 60 строфазынга тайылбырны көр.

[7] Оригиналда очулдуртунмас сөстер оюну бар: *nidhana* — эртине-байлак шыгжамыры болгаш *nidhana* — узуткаашкын, өлүм.

III. Садыгжылар каттыжыышкынының даргазының дугайында джатака

[1] *Арыг эвес кцштцг хандыкшылдар* — угаан-сарыыл хирлендирер күштүг хандыкшылдар. Санскрит дылда буддисчи литературада дараазында хевирлерин айтып турар: күштүг хандыкшыл, көөр хөөн чогу, адыргаары, билиг чогу, меге үзел-бодал болгаш чигзиниг.

[2]*Пратьекабудда* (пали: *паччека-будда*) — «бодунга боду будда», дээди байдалга, оттуушкунга, болбаазыраңгай мерген угаан болгаш билигге чеде берген, ынчалза-даа ону делегейге ажытпас будда. Пратьекабудданың оруу өөреникчиниң оруу биле дээди орук болур бодхисаттваның оруунуң аразында ортумак байдалды эзлээр.

[3]Хайырлал дилеп турар буддист ламаның анаада бодун ап чоруур аяны: холунга хайырлал чыыр аяан тудуп алгаш, ол өске улусче кичээнгей салбайн, шуутла бодунуң адааңче дорт көөр ужурлуг турган. *Юга* — узунунуң хемчээли, 1,5 метр хире.

[4]*Наля* — узунунуң хемчээли, 2 метр хире.

[5]*Махарауpава* — буддисчи космологияда бир изиг оттуг эрлик оранының ады.

[6]*«Бай-байлак дээрге чурттaлганың цш сорулгазын чедип алырының цндезини-дир...»* — өскээр чугаалаарга, бир эвес бай-байлак, материалдыг аргалар чок болза, өргүл салыры, брахманнарга белек бээри болгаш оон өске-даа ындыг чүүлдер кылыры азы шажынчы хүлээлге күүседип, чөптүг ачы-хавыяа чыып алыры болдунмас апаар. Ол бодал брахманчы литературада болганчок-ла таваржып турар.

[7]*Наракантака* — Нараку деп шулбусту өлүрүп каан Кришнаның бир эпитеди.

[8]Довурактан өзүп үнүп олурар арыг лотос индий поэзияның нептереңгей символдарының бирээзи болур.

[9]*«Ядыы кижи... агаарже көдцрлцп цне бергеш...»* — бодал-сагыш мөөңнээри — *самадхи* ачызында чедип алыры психиктиг анаа эвес күштерниң бирээзин пратьекабудданың көргүскенининиң дугайында чугаалап турар.

XIII. *Унмадаянти дугайында джатака*

[1]*Лакшми* — аас-кежик, ынакшыл болгаш чарашкаастың бурганы. *Рати* — таалал илерээшкини, ынакшыл бурганы Каманың кадайы. Буддисчи мифологияда Рати — Маранның уругларының бирээзи.

[2]*Каумуди* — ай чырыы, ай бурганы Чандраның кадайының илерээшкини, а ол ышкаш карттика айда (октябрь—ноябрь) он бештиң айының хүнүн база ол хүн демдеглээр, дайын бурганы Карттикеяга тураскааткан байырлал (карттика ай дайын чорударынга эң таарымчалыг үе деп санадып турган).

[3]*«...ыыт дыңналыр-дыр...»* — чартык шак болгашла, үени хап турар демир кеңгиргелер ыыды.

[4]*«...Сенден артык өндүр-улуг от...»* — Абхипарага Бодхисаттваны ооң-биле, а Унмадаянтини отка салган өргүл-биле, а ол ышкаш өргүл салыышкыны кылганы дээш жрецке төлевир-биле деңнеп турар.

[5]*Брихаспати* — эң эрте-бурунгу ведалыг бурганнарның бирээзи, бурганнарның мерген угаанныг башкызы болгаш жрези.

XVII. Дашка дугайында джатака

[1]*Сура* — эзиртир суксун.

[2]*Асава, сидху, майрея* — янзы-бүрү эзиртир суксуннар аттары.

[3]*Ниргрантха* — дорт очулдурарга, «кинчи-бектен ойталаан» дээн. Буддисчи литературада бо сөстү болганчок-ла джайн ламаларның, ылаңгыя чанагаш чоруур дигамбарлар сектазынга хамааржырларның бак көрген ады кылдыр ажыглап турар.

[4]*Вришни, Андхака* — болганчок-ла кады демдеглеп чугаалаар ийи төрел бөлүктүң аттары. Вришни төрел бөлүкте аңгыланчыр месилдежиг дугайында тоолчургу чугааны *«Махабхарата»* деп индий эпоста төөгүп турар.

[5]Мында кижиниң эрткен төрүмелдеринде кылган бачыттыг үүлгедиглери дээш төрүттүнери үш байдалды (дургати) санап адап турар: эрлик оранынга турар кылдыр, дириг амытан кылдыр база *прета* (мирит) деп хей чүве кылдыр. Индуисчи мифологияда прета — каржы амытан, салгакчылары ада-өгбе хүндүлээр езулалды кылбайн турар өлген кижи сүнезини. Буддисчи тоолчургу чугааларда преталарны аажок улуг хырынныг

болгаш хензиг аастыг, аштап-суксап хилинчектенир кылдыр чыгамдыткан амытаннар кылдыр тодарадып бижип турар. Кижилер делегейи болгаш бурганнар делегейинге төрүттүнери эки байдалдар болур.

[6]*«...кижи амытанның оруун эртип турарларның...»* — өскээр чугаалаарга, кижи байдалынга төрүттүнер кижи.

[7]*Авичи* — буддизмде өртемчейниң эң куду чергелиг черинде турар, чалбыыштың дылдары-биле чалынналып турар эң коргунчуг эрлик оранының ады.

[8]*Ада-өгбениң ораны* — ада-өгбениң, питарларның ораны. Буддизмде питар «прета» деп сөстүң синоними болур.

XXIV. Улуг сарбашкын дугайында джатака

[1]Тиндука — кылаңнааш бүрүлерлиг болгаш чип болур ажыг чимистерлиг мөңге-ногаан үнүш.

[2]*«...кара хүннер хоойлузу...»* — хоойлу (дхарма) езугаар, айыыл-халап хүннеринде, кара хүннерде (ападд-харма) өске үеде кылыры хоруглуг херектерни кылып болур турган.

[3]*Папман* — каржы сүнезин, бачыттың боттанылгазы. *Путана* — каржы аза-четкерлер азы сүнезиннер хевири.

XXX. Чаан дугайында джатака

[1]*Астагири* — хүн ажар чүкте тоолчургу даг.

[2]*Хаан-Херети* (санскрит: *Гаруда*) — кижи баштыг тоолчургу кайгамчык улуг куш.

ИЙИГИ КЕЗЭЭ

Эки мөзүлүг эр кижи дугайында джатака (51)

[1]*Яккха (эр), яккхани (кыс)* (санскрит: *якша*)— буддисчи мифологияда кудуку чергелиг чартык бурган, шулбус амытаннар. («Кыс пар дугайында джатакада» якшага тайылбырны көр.)

Долдур үс куткан аяк дугайында джатака (96)

[1]*Паччека-буддалар* (санскрит: пратьекабуддалар) — дорт очулдурарга, «бодунга боду будда» дээн, шажынчы

сайзыралдың дээди чадазынга бодунуң күжениишкининиң ачызында чеде берген, сургаал кылбас будда. (•Садыгжылар каттыжыышкынының даргазының дугайында джатакада• пратьекабуддага тайылбырны көр.)

ДОПЧУЗУ

Эге сөс.....5

Дхаммапада

I. Эжеш строфаларлыг эге.....9
II. Бодамчалыг болурунуң дугайында эге.....13
III. Бодал дугайында эге.....16
IV. Чечектер дугайында эге.....18
V. Мелегейлер дугайында эге.....21
VI. Мерген угааннуглар дугайында эге.....24
VII. Архаттар дугайында эге.....27
VIII. Муң дугайында эге.....29
IX. Бак чүве дугайында эге.....32
X. Кеземче дугайында эге.....35
XI. Кыраан назын дугайында эге.....38
XII. Бодунуң «мени» дугайында эге.....40
XIII. Делегей дугайында эге.....42
XIV. Оттуушкунга чеде берген кижи дугайында эге...44
XV. Аас-кежик дугайында эге.....47
XVI. Таптыг чүве дугайында эге.....50
XVII. Килең дугайында эге.....52
XVIII. Хирлениишкин дугайында эге.....55
XIX. Дхамманы сагып чоруур кижи дугайында эге....57
XX. Орук дугайында эге.....62
XXI. Янзы-бүрү чүүлдер дугайында эге.....65
XXII. Эрлик ораны дугайында эге.....68
XXIII. Чаан дугайында эге.....71
XXIV. Күзээшкин дугайында эге.....74
XXV. Бхикшу дугайында эге.....79
XXVI. Брахманнар дугайында эге.....82

Джатакалар

Бирги кезээ

I. Кыс пар дугайында джатака.....92
II. Шибиниң хаанының дугайында джатака.....102
IV. Садыгжылар каттыжыышкынының даргазының дугайында джатака.....115
XIII. Унмадаянти дугайында джатака.....121
XVII. Дашкә дугайында джатака.....133
XXIV. Улуг сарбашкын дугайында джатака.....141
XXX. Чаан дугайында дугайында джатака.....151

Ийиги кезээ

Куруг хову дугайында джатака (2).....162
Суг соруп ижер кулузун сыптарының дугайында джатака (20).....168
Аажок алдар-аттыг дугайында джатака (28).....172
Эп-сеткил дугайында джатака (33).....176
Торлаа дугайында джатака (37).....179
Шилен дугайында джатака (38).....185
Чылан дугайында джатака (43).....192
Хүлчүк дугайында джатака (44).....195
Эки мөзүлүг эр кижи дугайында джатака (51).....197
Үш эки мөзү дугайында джатака (58).....207
Мегелеткен эр кижи дугайында джатака (62).....211
Арагачы чорук дугайында джатака (81).....221
Эртине даш дугайында джатака (92).....228
Чемге бүзүрел дугайында джатака (93).....240
Долдур үс куткан аяк дугайында джатака (96).....243
Үрүп адар хоорза дугайында джатака (107).....254
Алдын чүглүг куу дугайында джатака (136).....258

Литературно-художественное издание

БУДДА. ИСТОРИЯ ПРОШЛЫХ РОЖДЕНИЙ

Джатаки

На тувинском языке

Редактор *Н.Ш. Куулар*

Художественный редактор *В. У. Донгак*

Технический редактор *В. Ч. Ховалыг*

Корректор *А. А. Кужугет*

Компьютерная верстка *Л. Д. Ховалыг*

Подписано в печать 26.08.2010.
Формат 84x108 $^{1}/_{32}$. Печать офсетная. Бумага офсетная.
Гарнитура школьная. Физ. печ. л. 9,25. Усл. печ. л. 15,54
Усл.кр.-отт. 15,75. Тираж 1500 экз.
Заказ № 2166 80р.

Тувинское книжное издательство им. Ю. Ш. Кюнзегеша,
667000, г. Кызыл, ул. Щетинкина и Кравченко, 57

Отпечатано в ОАО «Тываполиграф»,
667000, г. Кызыл, ул. Щетинкина и Кравченко, 1

Б 90 Будда. История прошлых рождений. Джатаки – Кызыл: Тувинское книжное издательство им. Ю. Ш. Кюнзегеша, 2010 г. – 296 с.

ISBN 5-7655-0666-6

Перевод известных памятников древнеиндийской литературы впервые осуществлен на тувинском языке. Для последователей буддизма — это возможность прикоснуться к истокам древней религии.

«Дхаммапада» содержит изречения самого Будды Шакьямуни, а «История прошлых рождений» или «Джатаки» — описания некоторых рождений Великого Учителя. В отличие от своих собратьев в иных вероучениях, Будда приходил в этот мир и слоном, и обезьяной, и оленем, и лебедем... Но разве может внешний облик стать препятствием для света высокой истины?